

**UNIWERSYTET KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO
W WARSZAWIE**

WYDZIAŁ PRAWA KANONICZNEGO

ks. mgr lic. Rafał Piotr Woronowski

4174

**Dorobek polskich kanonistów w przedmiocie niezdolności
konsensualnej do zawarcia małżeństwa (kan. 1095 n. 1-3 KPK)
po promulgacji Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku**

Rozprawa doktorska
napisana pod kierunkiem
ks. prof. dr. hab. Gintera Dzierżona

WARSZAWA 2026

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	11
Wykaz ważniejszych skrótów	14
Część I. Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa w doktrynie prawa kanonicznego	15
Rozdział I. Badania prawnohistoryczne nad zagadnieniem niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa.....	15
1. Badania nad genezą kan. 1095 KPK.....	15
2. Badania nad konceptem rozeznania oceniającego.....	34
Rozdział II. Kan. 1095, n. 1-3 KPK w doktrynie prawa kanonicznego	61
1. Brak wystarczającego używania rozumu (kan. 1095, n. 1 KPK)....	61
1.1. Sformułowanie kan. 1095, n. 1 KPK	61
1.2. Normatywne parametry niezdolności konsensualnej ujętej w kan. 1095, n. 1 KPK.....	62
1.2.1. Używanie rozumu	62
1.2.2. Wystarczające używanie rozumu.....	64
2. Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych (kan. 1095, n. 2 KPK)	67
2.1. Znaczenie normatywnego wyrażenia „poważny brak rozeznania oceniającego”.....	68
2.2. Sformułowanie kan. 1095, n. 2 KPK	73
2.2.1. Koncept rozeznania oceniającego.....	73
2.2.2. Elementy rozeznania oceniającego	79
2.2.2.1. Elementy rozeznania oceniającego w ogólności.....	79
2.2.2.2. Elementy rozeznania oceniającego w szczególności ..	82
2.2.2.2.1. Zdolność poznawcza.....	82
2.2.2.2.2. Ocena krytyczna	84
2.2.2.2.3. Wolność decyzyjna	87

3. Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)	95
3.1. Koncept niezdolności	96
3.2. Przymioty niezdolności	97
3.2.1. Niezdolność ciężka.....	97
3.2.2. Niezdolność uprzednia	100
3.2.3. Niezdolność trwała.....	101
3.2.4. Niezdolność absolutna?	104
3.3. Istotne obowiązki małżeńskie	110
3.3.1. Założenia generalne.....	110
3.3.2. Zagadnienia szczegółowe	114
3.3.2.1. Niemożliwość podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich	114
3.3.2.2. Niezdolność do podjęcia czy niezdolność do wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich?	115
3.4. Przyczyny natury psychicznej	118
3.4.1. Założenia generalne.....	118
3.4.2. Zestawienie opracowań opublikowanych w periodykach oraz pozycjach zbiorowych dotyczących przyczyn materialnych niezdolności konsensualnej	119
AIDS.....	119
Akrotomofilia.....	119
Alkoholizm	120
Anoreksja	121
Aseksualizm.....	121
Biseksualizm.....	121
<i>Borderline</i>	122
Choroby neurologiczne	122
COVID-19	122
Depresja	122
Encefalopatia.....	123
Epilepsja	123

Homoseksualizm	124
Mammizm	124
Narkomania	124
Niedojrzałość noogenna	124
Osobowość dysocjalna	125
Osobowość neurotyczna	125
Osobowość niedojrzała/niedojrzałość emocjonalna	125
Osobowość psychoneurotyczna	126
Osobowość starcza	126
Padaczka	126
Parafilie	127
Pracoholizm	127
Schizofrenia	127
Stwardnienie rozsiane	128
Syndrom Piotrusia Pana	128
Transseksualizm	128
Urazy mózgu	129
Uwarunkowania środowiskowe (wpływ rodziny patologicznej)	129
Uzależnienia od gier	130
Uzależnienia w ogólności	130
Waginizm	130
Zaburzenia nastroju	130
Zakupoholizm	131
3.4.3. Charakterystyka opracowań	131
3.5. Kontrowersje doktrynalne dotyczące zróżnicowania zachodzącego pomiędzy hipotezami ujętymi w kan. 1095, n. 1 i 2 KPK ...	136
Część II. Monografie oraz komentarze do wyroków trybunałów kościelnych	140
Rozdział I. Monografie	140
1. Monografie poświęcone konceptowi niezdolności konsensualnej	140

1.1. W. Góralski, G. Dzierżon, <i>Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego, kan. 1095, nn. 1-3 KPK</i> , Warszawa 2001, ss. 468.	140
1.1.1. Struktura	141
1.1.2. Charakterystyka pozycji	142
1.2. G. Dzierżon, <i>Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna</i> , Warszawa 2002, s. 363.	146
1.2.1. Struktura	146
1.2.2. Charakterystyka pozycji	148
1.3. M. Kowalski, <i>Problem nieważności małżeństwa w świetle kanonu 1095 n. 2 KPK</i> , Wrocław 2012, ss. 310.	150
1.3.1. Struktura	150
1.3.2. Charakterystyka pozycji	152
1.4. W. Góralski, <i>Rozeznanie oceniające co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich oraz jego poważny brak (kan. 1095, N. 2 KPK). Doktryna i orzecznictwo</i> , Warszawa 2018, ss. 223.	153
1.4.1. Struktura	153
1.4.2. Charakterystyka pozycji	155
2. Monografie poświęcone problematyce przyczyn niezdolności konsensualnej	156
2.1.S. Paździor, <i>Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095</i> , Lublin 1999, ss. 375; S. Paździor, <i>Przyczyny poważnego braku rozeznania oceniającego w świetle kan. 1095 n. 2</i> , Lublin 2004, ss. 414; S. Paździor, <i>Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3</i> , Lublin 2009, ss. 425.	156
2.1.1. Struktura	156
2.1.1.1. S. Paździor, <i>Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095</i> , Lublin 1999, ss. 375... ..	156
2.1.1.2. S. Paździor, <i>Przyczyny poważnego braku rozeznania oceniającego w świetle kan. 1095 n. 2</i> , Lublin 2004, ss. 414.	159

2.1.1.3.S. Paździor, <i>Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3</i> , Lublin 2009, ss. 425.....	163
2.1.2. Charakterystyka pozycji	166
2.2. J. Cymbała, <i>Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności do ich podjęcia w wyrokach Roty Rzymskiej z lat 1983-1992 wydanych na podstawie kan. 1095 nr 3 Kodeksu Prawa Kanonicznego, opublikowanych w „Decisiones”</i> , Olsztyn 2002, ss. 349.....	168
2.2.1. Struktura	168
2.2.2. Charakterystyka pozycji	172
2.3. K. Graczyk, <i>Schorzenie sclerosis multiplex a zdolność osoby do zawarcia małżeństwa w świetle prawa Kościoła katolickiego</i> , Lublin 2002, ss. 234.....	173
2.3.1. Struktura	173
2.3.2. Charakterystyka pozycji	175
2.4. G. Leszczyński, <i>Psychoza maniakalno-depresyjna jako przyczyna niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa (kan. 1095, 1-3° KPK)</i> , Łódź 2009, s. 319.	176
2.4.1. Struktura	176
2.4.2. Charakterystyka pozycji	180
2.5. K. Graczyk, <i>Wpływ schorzeń neurologicznych na zdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich</i> , Włocławek 2014, ss. 326. ...	181
2.5.1. Struktura	181
2.5.2. Charakterystyka pozycji	183
2.6. K. Szymańska, <i>Wpływ zaburzeń odżywiania na niezdolność konsensualną do zawarcia małżeństwa. Anoreksja, bulimia, bigoreksja i inne w naukach medycznych, w wyrokach Roty Rzymskiej, w doktrynie kanonistycznej</i> , Kraków 2019, ss. 316.....	184
2.6.1. Struktura	184
2.6.2. Charakterystyka pozycji	187

2.7. G. Dzierżon, K. Szymańska, <i>Wpływ zespołu stresu pourazowego na kanoniczną niezdolność do zawarcia małżeństwa</i> , Warszawa 2020, ss. 208.....	188
2.7.1. Struktura	188
2.7.2. Charakterystyka pozycji	190
2.8. G. Dzierżon, K. Szymańska, <i>Wpływ zaburzenia uprawiania hazardu na nieważność małżeństwa kanonicznego</i> , Warszawa 2024, ss. 186.....	192
2.8.1. Struktura	192
2.8.2. Charakterystyka pozycji	194
2.9. R. Kamiński, <i>Narcyzm wrażliwy i jego wpływ na zdolność do zawarcia małżeństwa kanonicznego</i> , Warszawa 2024, ss. 272.....	196
2.9.1. Struktura	196
2.9.2. Charakterystyka pozycji	199
Rozdział II. Komentarze do orzecznictwa trybunałów kościelnych .. 202	
1. Monografie.....	202
1.1. G. Dzierżon, R. Kamiński, <i>Brak rozeznania oceniającego w świetle wyroków Roty Rzymskiej wydanych w 2021 roku</i> , Warszawa 2023, ss. 238.....	202
1.1.1. Struktura	202
1.1.2. Charakterystyka pozycji	204
1.2. W. Góralski, <i>Consensus facit nuptias (D. 50,17,30 – Ulpianus). Wybrane wyroki Trybunału Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski</i> , Płock 2025, ss. 202.	205
1.2.1. Struktura	205
1.2.2. Charakterystyka pozycji	207
2. Poszczególne komentarze do wyroków i dekretów sądów kościelnych.....	208
2.1. Komentarze do wyroków i dekretów Roty Rzymskiej	208
Rok 1990.....	208
Rok 1991.....	209
Rok 1992.....	209

Rok 1993.....	210
Rok 1994.....	210
Rok 1997.....	210
Rok 2000.....	211
Rok 2002.....	214
Rok 2007.....	215
Rok 2008.....	215
Rok 2009.....	215
Rok 2010.....	216
Rok 2011.....	216
Rok 2012.....	217
Rok 2013.....	217
Rok 2014.....	218
Rok 2017.....	222
Rok 2018.....	222
Rok 2019.....	225
Rok 2020.....	225
Rok 2021.....	229
Rok 2022.....	230
Rok 2023.....	231
Rok 2024.....	233
Rok 2025.....	234
2.2. Komentarze do wyroków Roty Hiszpańskiej.....	238
Rok 2010.....	238
Rok 2013.....	239
Rok 2014.....	239
Rok 2015.....	239
Rok 2016.....	240
Rok 2018.....	240
2.3. Komentarze do orzecznictwa trybunałów niższego stopnia jurysdykcyjnego.....	240
Rok 1994.....	240

Rok 1996.....	241
Rok 1997.....	241
Rok 1998.....	241
Rok 1999.....	242
Rok 2002.....	242
Rok 2003.....	243
Rok 2004.....	243
Rok 2005.....	244
Rok 2006.....	244
Rok 2007.....	245
Rok 2008.....	245
Rok 2009.....	245
Rok 2010.....	246
Rok 2011.....	246
Rok 2014.....	246
Rok 2023.....	247
2.4. Charakterystyka komentarzy	247
Zakończenie.....	250
Bibliografia.....	255
1. Źródła zasadnicze.....	255
1.1. Zbiory systematyczne.....	255
1.2. Publikacje kanonistów polskich	255
1.2.1. Monografie.....	255
1.2.2. Opracowania	257
1.2.3. Komentarze do wyroków.....	266
1.2.3.1. Komentarze do wyroków Roty Rzymskiej.....	266
1.2.3.2. Komentarze do wyroków Roty Hiszpańskiej	284
1.2.3.3. Komentarze do wyroków trybunałów niższego stopnia jurysdykcyjnego	285
2. Źródła pomocnicze.....	289
2.1. Źródła systematyzacyjne	289
2.2. Inne źródła	290

2.2.1. Dokumenty papieskie	290
2.2.2. Dokumenty soborów powszechnych.....	290
2.2.3. Dokumenty Papieskiej Komisji do Spraw Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego.....	291
2.2.4. Wyroki Roty Rzymskiej i Roty Hiszpańskiej.....	291
3. Opracowania	293
3.1. Opracowania opublikowane przed promulgacją Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku.....	293
3.2. Opracowania opublikowane po promulgacji Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku.....	295

Wstęp

W promulgowanym w 1983 roku przez papieża Jana Pawła II Kodeksie prawa kanonicznego zawarto wiele nowych regulacji. W obszarze materialnego prawa małżeńskiego nowym kanonem jest m.in. kan. 1095, n. 1-3 KPK¹ dotyczący niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa o następującym brzmieniu: „Niezdolni do zawarcia małżeństwa są: 1. ci, którzy są pozbawieni wystarczającego używania rozumu; 2. ci, którzy są dotknięci poważanym brakiem rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych; 3. ci, którzy z przyczyn natury psychicznej nie są zdolni podjąć istotnych obowiązków małżeńskich”. Nowa norma spotkała się z ogromnym zainteresowaniem kanonistów z jednej strony ze względu na fakt, iż była deklaracją prawa naturalnego; stwarzała więc możliwość aplikacji określonych w niej tytułów do małżeństw zawartych przed rokiem 1983, z drugiej zaś, z racji tego, iż Rota Rzymska rozpatrywała sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa z tych tytułów jeszcze przed wprowadzeniem drugiego Kodeksu.

Liczne publikacje zarówno w kanonistyce światowej, jak i w kanonistyce polskiej stały się zasadniczym bodźcem do podjęcia eksploracji badawczej w tej dysertacji. Ze względu na ogrom opracowań podjęto decyzję o ograniczeniu przedmiotu badań do dokonań kanonistyki polskiej. Stąd też temat dysertacji sformułowano następująco: „Dorobek polskich kanonistów w przedmiocie niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa (kan. 1095, n. 1-3 KPK) po promulgacji Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku”. Odnosząc się do tytułu pracy należy stwierdzić, iż zakres badań z jednej strony wyznacza czas wejścia w życie Kodeksu Jana Pawła II, to jest rok 1983, z drugiej zaś, jest on nieodmknęty, dlatego też za drugą cezurę czasową badań przyjęto rok 2026, a więc czas ukończenia dysertacji. Należy spostrzec, iż spuścizna polskich

¹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallottinum, Poznań 2022 [dalej: KPK].

autorów w tematyce niezdolności konsensualnej jest pokaźna. Z przeprowadzonej kwerendy wynika, iż napisali oni 23 monografie, 101 artykułów oraz 154 komentarze do wyroków trybunałów kościelnych różnego stopnia jurysdykcyjnego. Trzeba podkreślić, iż zgromadzony imponujący materiał badawczy generował spore trudności systematyzacyjne. W związku z takim stanem powstał istotny problem w jaki sposób ująć tak bogatą spuściznę. Ostatecznie zdecydowano o podzieleniu pracy na dwie części. Przedmiotem namysłu w pierwszej części staną się doktrynalne wywody kanonistów. W jej skład wejdą dwa rozdziały: rozdział pierwszy zostanie poświęcony badaniom prawno-historycznym nad tematyką niezdolności konsensualnej; rozdział drugi z kolei – interpretacji kan. 1095, n. 1-3 KPK. W tym miejscu należy zauważyć, iż w obszarze hipotezy ujętej w kan. 1095, n. 3 KPK powstała pewna trudność wiążąca się z prezentacją dorobku w kwestii przyczyn natury psychicznej niezdolności do zawarcia małżeństwa. Wyniknęła ona z faktu, iż kanoniści polscy tej problematyce poświęcili ponad 60 artykułów i opracowań. W związku z tym zdecydowano się na syntetyczne pokazanie owej spuścizny w formie tabeli oraz generalne ich scharakteryzowanie, skupiając w sposób szczególny uwagę: po pierwsze, na zachowaniu przez autorów założeń metodologicznych związanych z recepcją osiągnięć psychologii oraz nauk medycznych; po drugie, na wyeksponowaniu osiągnięć wybitnych.

Część druga dysertacji będzie miała charakter zgoła odmienny. Zostanie ona poświęcona monografiom oraz komentarzom kanonistów polskich do wyroków trybunałów kościelnych. W tym wypadku wywody zostaną oparte na innych założeniach metodologicznych. W rozdziale pierwszym zostanie zaprezentowany dorobek w zakresie monografii. Każda z pozycji zostanie przedstawiona według schematu: struktura oraz charakterystyka pozycji. Należy dodać, iż jeszcze większe problemy powstały w związku z pokazaniem spuścizny w zakresie komentarzy do wyroków trybunałów kościelnych. Z zebranego materiału bowiem wynika, iż w tym wypadku spotykamy się z monografiami oraz wielością poszczególnych komentarzy zawartych zarówno w pozycjach zbiorowych, jak periodykach. Stąd też zdecydowano, aby monografie pokazać według podobnego wzorca, jak monografie w poprzednim rozdziale (struktura,

charakterystyka pozycji); w odniesieniu zaś do pojedynczych komentarzy zastosowano podobną metodologię, jak w przypadku opracowań dotyczących problematyki przyczyn natury psychicznej, z rozdziału drugiego części pierwszej, polegającą na zbiorczym przedstawieniu opracowań w formie tabeli, zwieńczonym generalną charakterystyką pozycji. Należy podkreślić z całym naciskiem, iż spojrzenie na publikacje zaprezentowane w drugiej części ze specyficznej perspektywy, jaką jest metaperspektywa ułatwi nam nie tylko integralny ogląd dorobku kanonistów polskich, ale umożliwi przede wszystkim dobitniejsze wyeksponowanie ich waloru.

W kontekście założonej tematyki dysertacji należałoby zapytać zatem o cele badawcze. Mówiąc o dorobku mamy na myśli ogół osiągnięć w danej dziedzinie, jaką jest kanonistyka; w sensie ścisłym zaś chodzi o osiągnięcia w przedmiocie niezdolności konsensualnej, ujętej w kan. 1095, n. 1-3 KPK. Należy stwierdzić, iż przyjęcie takiej tezy byłoby jednak pewnym uproszczeniem. Z tej perspektywy bowiem chodziłoby przy zastosowaniu metody deskryptywnej o opisanie tej spuścizny. Stąd też przyjęta tezę badawczą pragniemy powiązać z hipotezą i zapytać: jakie są szczególne osiągnięcia kanonistów polskich nie tylko w skali krajowej, ale przede wszystkim światowej.

Wreszcie należy dodać, iż tak założone cele badawcze domagają się zastosowania odpowiednich metod. Ze względu na pokaźność dorobku, a także złożoność podejmowanej przez kanonistów polskich problematyki w dysertacji skorzystano z szerokiego spektrum metod: metody dogmatyczno-prawnej, metody historyczno-prawnej, metody komparatystycznej; w odniesieniu natomiast do tematyki monografii, komentarzy do wyroków trybunałów kościelnych oraz szczegółowej kwestii przyczyn natury psychicznej – metody syntetycznej.

Na koniec parę uwag należałoby poświęcić kwestii sporządzenia bibliografii. Zostanie ona wprawdzie podzielona na źródła i literaturę. W stosunku do źródeł należałoby jednak poczynić pewną dygresję. Mianowicie, kategorię źródła określa przedmiot badań. W tym wypadku zasadniczym przedmiotem badań są publikacje kanonistów polskich. Dlatego też nie zostaną one zaliczone jak się to zwykle czyni do literatury, ale do źródeł.

Wykaz ważniejszych skrótów

a.	<i>articulus</i>
AAS	Acta Apostolicae Sedis
C.	<i>causa</i>
c.	<i>coram</i>
CIC/17	Kodeks prawa kanonicznego z 1917 r.
cons.	<i>consilium</i>
d.	<i>distinctio</i>
Dec.	Decisio
disp.	<i>disputatio</i>
kan.	kanon
KDK	Sobór Watykański II. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym
KPK	Kodeks prawa kanonicznego z 1983 r.
lib.	<i>liber</i>
nr	numer
q.	<i>questio</i>
red.	pod redakcją
RRD	Romanae Rotae Decisiones
SRRD	Sacrae Romanae Rotae Decisiones
t.	tom
tit.	<i>titulus</i>
tłum.	tłumaczenie
vol.	<i>volumen</i>
X	<i>Liber Extra</i>

Część I

Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa w doktrynie prawa kanonicznego

Rozdział I

Badania prawno-historyczne nad zagadnieniem niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa

Wprowadzenie

Badania prawnohistoryczne polskich kanonistów koncentrują się wokół dwóch zagadnień: tematyki genezy kan. 1095 KPK (1.) oraz problematyki szczegółowej, jaką jest znaczenie terminu „rozeznanie oceniające”, występującego obecnie w kan. 1095, n. 2 KPK (2.).

1. Badania nad genezą kan. 1095 KPK

W przedmiocie genezy kan. 1095 KPK namysł kanonistów w głównej mierze skupił się na prezentacji rezultatów prac nad rewizją Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku. W tym obszarze na szczególną uwagę zasługują badania G. Dzierżona i W. Góralskiego. Dzierżon przedstawił rezultaty analiz w opracowaniu „Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK”²; Góralski natomiast zaprezentował je w monografii „Rozeznanie oceniające co do istotnych praw

² G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK*, w: W. GÓRALSKI, G. DZIERŻON, *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego, kan. 1095, nn. 1-3 KPK*, Warszawa 2001, s. 59-102.

i obowiązków małżeńskich oraz jego poważny brak (kan. 1095, n. 2 KPK). Doktryna i orzecznictwo”³.

Dzierżon, a za nim Góralski, wskazują, iż brak wyraźnych i jednoznacznych norm w Kodeksie pio-benedyktyńskim w głównej mierze przyczynił się do podjęcia w środowisku kanonistycznym zagadnienia niezdolności konsensualnej⁴. W tym kontekście Dzierżon przypomniał, iż istotną intencją proponowanych zmian, zapoczątkowanych przez papieża Jana XXIII w obszarze prawa małżeńskiego, była adaptacja norm prawnych do potrzeb i uwarunkowań współczesnego świata⁵.

Z punktu widzenia podjętej tematyki za istotne należy uznać działania podjęte nad reformą prawa małżeńskiego. W trakcie prac kodyfikacyjnych w styczniu 1966 roku doszło do wydzielenia z Kolegium Konsultorów zespołu roboczego *De matrimonio*, w skład którego weszli: S. Lourdasany, V. Fagiolo, J. Bank, L. Anné, J. Damizia, J. Quinn, J. Chen, T. García Barberena, C. De Clerq, P. Cremin, H. Flatten, V. Che, P. Huinzig, G. Leclerc oraz J. Schneider⁶. *De facto* to gremium było odpowiedzialne za przygotowanie schematów poszczególnych gałęzi prawa, w tym także prawa małżeńskiego. Spośród wielu tematów w zespole tym podjęto m.in. tematykę niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa. Jak zauważył Dzierżon, pierwsze projekty nowych norm zostały wypracowane w ramach spotkań komisji, odbytych w latach 1966-1973 17 razy⁷. W związku z tym wysiłek badawczy Dzierżona i Góralskiego skupił się na zaprezentowaniu wyników prac Papieskiej Komisji dla Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego.

W pierwszej kolejności obiektem uwagi autorów stały się prace Papieskiej Komisji Rewizyjnej nad zagadnieniem niezdolności konsensualnej w okresie, którego cezurą stał się rok 1975. Jedno z pierwszych przedsięwzięć Komisji zmierzało do tego, aby pewne rozwiązania istniejące w normach Kodeksu z 1917

³ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich oraz jego poważny brak (kan. 1095, N. 2 KPK). Doktryna i orzecznictwo*, Warszawa 2018, s. 41-57.

⁴ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 59-60; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich oraz jego poważny brak (kan. 1095, n. 2 KPK). Doktryna i orzecznictwo*, Warszawa 2018, s. 15.

⁵ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 61.

⁶ Dzierżon powołał się na: F. D’OSTILIO, *La storia del nuovo Codice di Diritto Canonico*, Città del Vaticano 1983, s. 138; G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 62.

⁷ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 62.

roku w sposób dorozumiany, wyrazić wyraźnie⁸. W następstwie czego, kwestię niezdolności konsensualnej ujęto w trzech hipotezach o następującej treści: „A. niezdolność całkowita [G. D. niezdolność totalna] do powzięcia takiej zgody z powodu choroby umysłowej lub zakłócenia, przez które używanie rozumu doznaje przeszkody”; B. „niezdolność pochodząca z poważnego braku rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych”; C. „niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich pochodząca z poważnej anomalii psychoseksualnej”⁹.

Komentując propozycję pierwszej formy niezdolności Dzierżon i Góralski zgodnie zauważyli, iż mogłaby ona wystąpić zarówno w postaci habitualnej, jak i aktualnej; mogłyby ją sprokurować m.in. takie czynniki jak narkotyki czy alkohol¹⁰. W opinii kanonistów z aspektu teoretycznoprawnego małżeństwo w ogóle nie mogłoby zaistnieć¹¹. W tym kontekście Dzierżon zwrócił uwagę, iż sformułowanie normy nie pojawiło się już więcej w pracach kodyfikacyjnych¹².

W drugiej hipotezie pojawiło się pojęcie rozeznania oceniającego. Odnosząc się do tej propozycji Dzierżon nawiązał do myśli U. Navarrete, utrzymującego, iż chodziło o niedojrzałość o podłożu nie tylko psychicznym, ale także moralnym, przejawiającą się w braku właściwej oceny waloru umowy małżeńskiej¹³.

Góralski trzecią postać niezdolności postrzegał w kategoriach niemożliwości do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Przekonywał,

⁸ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 42.

⁹ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta commissionis. Opera consultorum. De matrimonio, Caput V, De matrimonio*, „Communicationes” 3 (1971), s. 77: „Etsi principia de incapacitate consensum matrimoniale validum eliciendi implicite in iure vigenti continentur, visum fuit expedire eadem distinctius et clarius in novo iure exprimenda esse. Quare distinguuntur: incapacitas totalis eliciendi talem consensum ob mentis morbum vel perturbationem qua usus rationis impeditur; incapacitas proveniens ex gravi defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia mutuo tradenda et acceptanda; incapacitas assumendi obligationes essentielles matrimonii proveniens ex gravi anomalia psycho-sexuali”; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 42; G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 64.

¹⁰ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 64-65; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 42.

¹¹ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 65.

¹² Tamże.

¹³ Dzierżon powołał się na artykuł U. NAVARRETE, „*Incapacitas assumendi onera*” *uti caput autonomum nullitatis matrimonii*, „Periodica” 61 (1972), s. 68; G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 65.

iż jej źródłem są ciężkie anomalie natury psychoseksualnej¹⁴. Według Dzierżona ujęcie trzywarstwowe tej normy wśród konsultorów budziło pewne wątpliwości co do samej jej struktury, jak i natury¹⁵. Bardziej precyzyjnie, wątpliwości te dotyczyły substancjalnego zróżnicowania zachodzącego pomiędzy dwiema pierwszymi postaciami niezdolności konsensualnej, a jej trzecią formą. Zdaniem kanonisty w odniesieniu do niezdolności totalnej czy też niezdolności pochodzącej z poważnego braku rozeznania oceniającego należałoby optować za tezę o nieważności małżeństwa wynikającej z braku substancjalnego zgody koniecznej do zawarcia małżeństwa¹⁶. Co do trzeciej formy Góralski wyraził pogląd, iż wiązała się ona z brakiem zdolności do wypełnienia przedmiotu zgody małżeńskiej. Wątpliwość Profesora wiązała się z pytaniem: czy tej formy nie należałoby postrzegać jako przeszkody impotencji¹⁷. Dzierżon pisze, iż w trakcie prac zastanawiano się: czy nie należałoby jej ulokować w odrębnym tytule¹⁸. Na poparcie tej tezy kanonista przywołał opinie wyrażone przez K. Lüdicke i Navarrete. Lüdicke utrzymywał, iż zarówno niezdolność, jak i impotencja mają wspólną strukturę, która co do zasady wyraża się w pewnej formie niezdolności¹⁹. Nie do końca jasna była argumentacja Navarrete. Stał on na stanowisku, iż impotencja nie jest przeszkodą, ale pewną postacią niezdolności. Pomimo tego skłaniał się ku tezie, aby nie ulokować tych kategorii w jednej normie²⁰. Według Góralskiego pogląd Navarrete przeważył, dlatego też w głównej mierze przyczynił się on do uznania proponowanego ujęcia za nieodpowiednie²¹. W następstwie czego, niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w pracach kodyfikacyjnych nie postrzegano już w kategoriach przeszkody zrywającej²².

¹⁴ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 43.

¹⁵ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 65.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 43.

¹⁸ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 66-67.

¹⁹ K. LÜDICKE, *Psychisch bedingte Eheunfähigkeit. Begriffe – Abgrenzungen – Kriterien*, Frankfurt am Main-Bern-Las Vegas 1978, s. 135.

²⁰ U. NAVARRETE, „*Incapacitas assumendi onera*”..., s. 79-80.

²¹ Tamże, s. 69-70; W. GÓRALSKI, *Problem nieważności umowy małżeńskiej z tytułu niezdolności do podjęcia i wypełnienia zobowiązań małżeńskich*, „*Kościół i Prawo*” 4 (1985), s. 206; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 44.

²² G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 69.

Należy dodać, iż doktrynalne dylematy rodziło także sformułowanie „poważne anomalie psychoseksualne”. Odnosząc się do tej kwestii Dzierżon zwrócił uwagę, iż w takim ujęciu abstrahowano od kategorii zaburzeń lekkich, a także od zaburzeń, które bezpośrednio nie wiązały się ze sferą seksualną czy psychologiczną. W związku z tym pytano: czy i one nie mogłyby wywołać prawnego skutku²³. Dzierżon i Góralski podkreślają, iż istniejące wątpliwości w ówczesnej doktrynie *de facto* skutkowały podjęciem dalszych prac nad tym niełatwym zagadnieniem. W oparciu o analizę materiału źródłowego zamieszczonego w periodyku „Communicationes” w 1975 roku²⁴ Dzierżon przywołał propozycje kan. 1081 *bis, ter, quater*, będącego efektem spotkania roboczego, mającego miejsce w dniu 11 maja 1970 roku²⁵. W skład kan. 1081 *bis* weszły trzy paragrafy. W paragrafie pierwszym za dotkniętych chorobą umysłową oraz wykazujących się brakiem rozeznania uznano niezdolnych do wyrażenia ważnego konsensu małżeńskiego, a tym samym do ważnego zawarcia małżeństwa. Z kolei w paragrafie drugim stwierdzono, iż owładnięci jakimś zaburzeniem umysłowym są niezdolni do zawarcia małżeństwa, gdy zaburzenie przedłuża się. Według kanonisty przytoczoną propozycję oparto na dokonaniach ówczesnej judykatury, w której uwydatniano zarówno niezdolność habitualną, jak i aktualną do zawarcia małżeństwa²⁶.

Kontynuując należy zauważyć, iż kan. 1081 *ter* brzmiał: „niezdolni do zawarcia małżeństwa są ci, którzy nie są zdolni do podjęcia i wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich”. Dzierżon i Góralski tej propozycji nie opatrzyli jednak żadnym komentarzem.

Wreszcie w kan. 1081 *quater* zawarto domniemanie, zgodnie z którym, w przypadku wątpliwości prawnej oraz faktycznej co do niezdolności, o której

²³ Tamże, s. 69-71.

²⁴ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta commissionis. De opera consultorum in apparandis canonum schematibus. Coetus studiorum de matrimonio*, Conventus I – V, diebus 11-13 maii 1970, „Communicationes” 7 (1975), s. 41-53.

²⁵ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta commissionis. De opera consultorum in apparandis canonum schematibus. Coetus studiorum de matrimonio*, Conventus I, die 11 maii 1970, „Communicationes” 7 (1975), s. 41-44; G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 72-73.

²⁶ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 73-74.

mowa w kanonach poprzednich, małżeństwo miałyby się cieszyć przychylnością prawa, dopóty nie wykazano by czegoś przeciwnego²⁷.

Podobnie jak wyżej, Dzierżon i Góralski wskazują, iż ta propozycja generowała wiele dylematów wśród konsultorów²⁸. W wyniku czego, doszło do kolejnych dyskusji mających miejsce na posiedzeniach odbytych w dniach 11-13 maja 1970 roku. Wniesione wówczas uwagi dotyczyły m.in. struktury kan. 1081 *bis*, i jego treści. W prowadzonej dyskusji nadal wybrzmiała wątpliwość: czy w tym wypadku chodzi o przeszkodę zrywającą czy o też wadę zgody. Większość konsultorów skłaniała się ku drugiej hipotezie. Występujące w propozycji pojęcia „choroba umysłowa” i „zaburzenie umysłowe” uznano za nieprecyzyjne. Co ciekawe, w odniesieniu do kan. 1081 *ter* niektórzy eksperci optowali nawet za jego usunięciem²⁹.

Podążając dalej za badaniami Dzierżona należy zwrócić uwagę, że na wspomnianych spotkaniach roboczych Komisji Kodyfikacyjnej pojawiły się sugestie co do nowego brzmienia kan. 1081 *bis*; w późniejszym etapie prac optowano za przeredagowaniem normy.

Strukturalnie w kan. 1081 *bis* znalazły się dwa paragrafy. W odniesieniu do kan. 1081 *bis* § 1 w gronie konsultorów nie istniała zgodność opinii w kwestiach systematyzacyjnych, treści normy oraz jej struktury³⁰. Wśród debatujących nadal występowały opory, co do systematyzacyjnego umiejscowienia *incapacitas*³¹. Innym zagadnieniem podejmowanym przez konsultorów była treść samej normy prawnej; ściśle rzecz ujmując, chodziło o kwestie terminologiczne. Za niejasny uznano zwrot *qui ob morbum mentis vel defectum discretionis*. Argumentując, jeden z członków Komisji uważał, iż jest on nieściśły, tak w określeniu przyczyn niezdolności, jak i we wskazaniu samego faktu zaistnienia niezdolności. Zaproponowano wówczas formułę *qui ob defectum usus rationis vel ob defectum discretionis*. Kolejny z konsultorów z kolei skrytykował sugerowane pojęcia *morbus mentis* oraz *mentis perturbatio*, które w jego ocenie były nieprecyzyjne.

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże, s. 74; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 45.

²⁹ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 84; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 50.

³⁰ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 74-75.

³¹ Tamże, s. 75; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 45.

Ten krytyczny głos w obydwu sprawach podzielił również Dzierżon, wskazując, iż podobne uwagi zgłaszali przedstawiciele doktryny (Lüdicke)³².

Debatowano także nad strukturą kan. 1081 *bis* § 1. Według Dzierżona, w tej kwestii wśród konsultorów wystąpiła największa rozbieżność stanowisk, gdyż jedna grupa ekspertów nie widziała potrzeby ujęcia tej kategorii niezdolności, podczas, gdy druga większa grupa wyraźnie oponowała przeciw temu zamierzeniu³³. W wyniku czego, postulowano kondensację struktury proponowanej normy wokół trzech obszarów, sprowadzając je do: braku habitualnego oraz aktualnego używania rozumu; braku rozeznania; a także niezdolności do podjęcia i wypełnienia obowiązków małżeńskich. Kolejny postulat jednego z ekspertów dotyczył odrębnego ujęcia kategorii niezdolności generowanej przyczynami umysłowymi oraz niezdolności wynikającej z braku rozeznania. Argumentował on, iż w tym wypadku chodzi o dwie różne wady zgody małżeńskiej. Stanowisko to, oparte na judykaturze rotalnej, znalazło dalsze poparcie, przy jednoczesnym zaakcentowaniu konieczności uwzględnienia przymiotu trwałości w odniesieniu do braku rozeznania. W tym kontekście chodziło o odróżnienie figur braku konsensu wynikającego z choroby umysłowej bądź innej przyczyny natury psychicznej od braku konsensu, sprokurowanego zażywaniem substancji zaburzających ludzki osąd³⁴.

Kontynuując, postulaty konsultorów w odniesieniu do normy kan. 1081 *bis* zmierzały do wyeliminowania podziału normy na paragrafy. Optując za takim ujęciem jeden z konsultorów uznał, iż brak habitualny oraz brak aktualny powinny zostać ujęte w jednolitej normie. Nieco inny charakter miały uwagi kolejnego konsultora. Spostrzegł on, iż w zgłoszonej normie nie uwydatniono wyraźnie różnic pomiędzy poszczególnymi postaciami niezdolności³⁵.

Jak wynika z analizy Dzierżona następstwem ożywionych obrad stało się zaprezentowanie kolejnego wariantu omawianej regulacji, jakim był kan. 1081 *bis* § 1³⁶. Przedstawiona propozycja miała następujące brzmienie: *Sunt incapaces*

³² K. LÜDICKE, *Psychisch bedingte Eheunfähigkeit...*, s. 199-200; G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 76.

³³ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 76.

³⁴ Tamże, s. 77.

³⁵ Tamże, s. 77-78; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 46.

³⁶ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 78-80.

*matrimonii contrahendi: 1) qui mentis morbo aut gravi perturbatione (animi) afficiuntur ita ut matrimonialem consensum, uptote usu rationis carentes, elicere nequeant*³⁷.

Kolejne trudności, z którymi musiało zmierzyć się Kolegium Konsultorów Komisji Kodyfikacyjnej dotyczyły kan. 1081 *bis* § 2 odnoszącego się do kategorii *discretionis iudicii*. Zdaniem Dzierżona w trakcie dyskusji wybrzmiały dwa zasadnicze problemy wiążące się ze sformułowaniem normy oraz z jej systematyzacją. Co do ujęcia natury rozeznania w jednej z opinii konsultor zwrócił uwagę, iż w tym wypadku chodzi o brak dojrzałości oceniającej. Następny z dyskutantów z kolei odniósł kwestię rozeznania do aspektu minimalnej wiedzy koniecznej do zawarcia małżeństwa, z czym nie zgodził się kolejny uczestnik obrad. Dalszym wątkiem poruszonym w dyskusji była kwestia postrzegania rozeznania w opcji *iudicium practico-practicum*, odnoszącej się do przedmiotu małżeństwa³⁸. Dzierżon i Góralski zauważyli, iż zaistniała trudność wiązała się z jednoznacznym rozumieniem przedmiotu rozeznania oceniającego. Jedna grupa ekspertów łączyła go z wiedzą minimalną o małżeństwie, inni zaś wskazywali na prawa i obowiązki małżeńskie; wreszcie odosobniona była teza, którą łączono z *consortium matrimoniale*³⁹.

Podobne rozbieżności poglądów konsultorów wystąpiły w kwestii przyczyn niezdolności. Jedni z ekspertów proponowali zmianę sformułowania przepisu o następującym brzmieniu: *qui ob gravem defectum psychicae discretionis*, podczas, gdy inna grupa, pomijając termin uwydatniający ciężkość przyczyny, postulowała zapis: *qui ob defectum psychologikum discretionis iudicii*⁴⁰.

Jak już wspomniano, kolejnym obszarem dyskutowanym była systematyzacja normy. Podobnie, jak w przypadku dyskusji nad paragrafem pierwszym niniejszego kanonu, tak też i tutaj pytano o konieczność kodyfikacji tej normy. W tym kontekście argumentowano, że gdyby nawet wprowadzenie takiej normy było uzasadnione, to wciąż kwestią sporną pozostawałaby jej kolokacja.

³⁷ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta commissionis. De opera consultorum in apparandis canonum schematibus. Coetus studiorum de matrimonio*, Conventus II – die 12 maii 1970, „Communicationes” 7 (1975), s. 46.

³⁸ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 80-81.

³⁹ Tamże, s. 81; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 49.

⁴⁰ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 81.

Część konsultorów, piszą Dzierżon i Góralski, uznawała potrzebę legislacji normy za bezpodstawną z racji na inne przepisy wówczas już skodyfikowane (kan. 1081 i 1082 CIC/17⁴¹), w których w ich przekonaniu, uregulowano już problemy z zakresu braku rozeznania oceniającego. Większość specjalistów jednak uznała kodyfikację tej kategorii niezdolności za uzasadnioną. Patrząc z tej perspektywy nadal jednak żywotny pozostawał problem systematyzacyjny związany, z umiejscowieniem normy. Istniejący wśród dyskutantów dylemat wciąż sprowadzał się do sygnalizowanego już pytania: czy ta postać niezdolności ma znaleźć się w obszarze wad zgody czy też w obszarze przeszkód zrywających⁴². W efekcie, w wyniku porozumienia przyjęto formułę: *Qui laborant gravi defectu discretionis seu maturitatis iudicii circa essentialia matrimonii iura mutuo tradenda et accipienda*⁴³.

Zaproponowane brzmienie normy stało się przedmiotem dalszego namysłu konsultorów. Obiektem szczególnej ich uwagi stał się zwrot *circa essentialia matrimonii iura mutuo tradenda et accipienda*. Niektórzy z nich proponowali pominięcie sformułowania *essentialia*, podczas gdy inni skłaniali się ku odrzuceniu wyrażenia *mutuo tradenda et accipienda*⁴⁴. Góralski pisze, że dyskutowano również nad znaczeniem słowa „rozeznania oceniające”, postulując wprowadzenie pojęcia „rozeznania psychicznego”; pojawiły się też postulaty, aby tę formę niezdolności pojmować w kategoriach braku dojrzałości sądu czy braku wiedzy minimalnej, które jednocześnie uznano za główne przyczyny niezdolności do zawarcia małżeństwa⁴⁵.

Dzierżon w swych badaniach wykazał, iż kolejne propozycje prokurowały dalsze problemy. Ostatecznie jednak jednogłośnie przychylnono się do następującej propozycji brzmienia normy jednego z członków komisji: *Qui laborant, gravi*

⁴¹ *Codex Iuris Canonici Pii X Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus-25.01.1917*, AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593. [Dalej: CIC/17].

⁴² G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 81-82; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 47.

⁴³ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta commissionis. De opera consultorum in apparandis canonum schematibus. Coetus studiorum de matrimonio*, Conventus II – die 12 maii 1970, „Communicationes” 7 (1975), s. 47; G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 82-83; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 49;

⁴⁴ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 82-83; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 49-50.

⁴⁵ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 49.

*defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia mutuo tradenda et acceptanda*⁴⁶.

Należy zauważyć, iż jedynie Dzierżon przedstawił prace Komisji Kodyfikacyjnej nad zapisem kan. 1081 *ter*, który w pierwotnym założeniu dotyczył niezdolności zaistniałej na skutek zaburzeń psychoseksualnych. W tym wypadku, podobnie jak w dyskusjach prowadzonych wyżej, eksperci wysuwali zastrzeżenia co do nieodzowności kodyfikacji tak sformułowanej normy. Poruszając tę kwestię Profesor wyróżnił dwa stanowiska⁴⁷. Pierwsza grupa konsultorów wskazywała, że przyjęcie takiej regulacji może prowadzić z jednej strony do nadużyć, z drugiej zaś, może sprzyjać kształtowaniu się mentalności prorozwodowej; z kolei w drugiej grupie ekspertów dominowały argumenty natury socjologicznej, gdyż zwracali oni uwagę na wzrost niedojrzałości nupturientów w obecnej rzeczywistości, a także na częstsze występowanie anomalii w sferze psychoseksualnej, powodowane przemianami społecznymi i cywilizacyjnymi. Kolejnym argumentem przemawiającym za kodyfikacją normy był fakt rozstrzygania podobnych spraw w Rocie Rzymskiej. Trafnie utrzymywali niektórzy eksperci, iż wprowadzenie takiej normy byłoby wyłącznie deklaracją prawa naturalnego. To spostrzeżenie wzbudzało jednak wątpliwość pozostałych zwolenników, stojących na stanowisku bardziej liberalnym, iż norma ta jest wytworem prawa pozytywnego, znajdującym umocowanie w prawie naturalnym⁴⁸. W tym kontekście większość dyskutantów opowiadała się za koniecznością skodyfikowania kategorii *incapacitas assumendi*. Pewną trudnością, jak zauważył Dzierżon, było jednak ustalenie treści samej normy, gdyż wśród głównych postulatów padł wniosek o pominięciu sformułowania *moraliter incapaces*, sugerującego niezdolność moralną jednostki⁴⁹.

Kolejnym diskutowanym problemem była kwestia właściwego rozumienia terminu *anomalia* odnoszącego się do kategorii przyczyn niezdolności

⁴⁶ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta commissionis. De opera consultorum in apparandis canonum schematibus. Coetus studiorum de matrimonio*, Conventus III – die 13 maii 1970, „Communicationes” 7 (1975), s. 49; G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 83.

⁴⁷ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 83-84.

⁴⁸ Tamże, s. 84.

⁴⁹ Tamże, s. 84-85.

konsensualnej. W tej materii, podobnie jak w poprzednich, wśród konsultorów także nie było jednomyślności. Część z nich optowała za wyrażeniem *anomalia psychosexualis*, podczas gdy inni proponowali wyrażenie *anomalia psychosomatica*⁵⁰. Po obradach nad kilkoma propozycjami nowego przepisu, ostatecznie przyjęto brzmienie: *Qui ob gravem anomaliam psychosexualem obligationes matrimonii essentielles assumere nequeunt*⁵¹.

Według Dzierżona dyskusję nad treścią kan. 1081 *quater* podjęto podczas obrad Kolegium Konsultorów mających miejsce 13 maja 1970 roku. Głównym omawianym problemem była kwestia konieczności kodyfikacji takiej normy. Również i w tym wypadku istniały dwa przeciwstawne stanowiska. Przedstawiciele pierwszego, opowiadający się za wprowadzeniem regulacji, wskazywali na potrzebę zmian strukturalnych, co miałyby znaleźć wyraz w dwóch paragrafach. W ich przekonaniu w paragrafie pierwszym należałoby ująć wspomniane trzy kategorie niezdolności; paragraf drugi zaś powinien mieć charakter domniemania, w myśl którego w razie wątpliwości nic nie stoi na przeszkodzie do zawarcia małżeństwa; nie można też deklorować jego nieważności. Ostatecznie, jednak ostatni z przepisów uznano za zbyteczny, gdyż mógłby generować niepotrzebne trudności i wątpliwości w interpretacji norm odnoszących się do niezdolności konsensualnej. Temat ten, jak zauważył Dzierżon, nigdy więcej już nie pojawił się w pracach Papieskiej Komisji Kodyfikacyjnej⁵².

Podsumowując ten etap prac Dzierżon zauważył, iż jego zakończenie nie było jednak zwieńczeniem procesu legislacyjnego, a jedynie fazą przygotowawczą, stanowiącą bazę do dalszych prac nad nową kodyfikacją. Wynikiem prac Papieskiej Komisji była relacja z obrad, a także nowa propozycja Schematu norm prawa małżeńskiego, które opublikowano w 1975 roku⁵³.

⁵⁰ Tamże, s. 85.

⁵¹ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta commissionis. De opera consultorum in apparandis canonum schematibus. Coetus studiorum de matrimonio*, Conventus IV – die 13 maii 1970, „Communicationes” 7 (1975), s. 52; G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 85.

⁵² G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 86.

⁵³ Tamże, s. 86-87.

Dzierżon i Góralski wskazują, iż w Schemacie z 1975 roku kwestię niezdolności do zawarcia małżeństwa ujęto w kan. 296 i 297, znajdujących się w rozdziale dedykowanym zgodzie małżeńskiej⁵⁴. Jak pisze Dzierżon, i w tym wypadku nadal żywotna pozostawała kwestia kolokacji tej normy. Zauważył on, iż rodzące się dylematy istniały nie tylko wśród konsultorów, ale także w ówczesnej doktrynie⁵⁵. Na poparcie tej tezy Profesor przywołał opinię K. Geringera wyrażoną w artykule „Zur Systematik der Kanonischen Ehenichtigkeitsgründe”, w którym niemiecki kanonista uznał systematyzację przyjętą w kan. 296 za odpowiednią; krytycznie natomiast odniósł się do brzmienia kan. 297, w którym w jego przekonaniu, kategoria niezdolności konsensualnej miała odmienny charakter, wiążący się z niemożliwością wyrażenia zgody małżeńskiej. Geringer optował za ulokowaniem kategorii niezdolności konsensualnej w obszarze przeszkód małżeńskich⁵⁶.

Postulowany kan. 296 strukturalnie składał się z dwóch numerów. Według Dzierżona takie rozwiązanie świadczyło o tym, iż na tym etapie prac dążono do autonomicznego ujęcia tego tytułu⁵⁷. Odnosząc się do pierwszej hipotezy zawartej w normie (kan. 296, n. 1) nawiązał on do opinii wyrażonej przez A. Stankiewicza, który stał na stanowisku, iż poprzez zamiar wprowadzenia zwrotu *ex morbo aut gravi perturbatione animi*, tym samym chciano wyeksponować dyferencję zachodzącą pomiędzy przyczynami określanymi jako ostre, chroniczne choroby umysłowe, a tymi rozumianymi jako zaburzenia umysłowe⁵⁸.

⁵⁴ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta commissionis. Opera Consultorum in apparandis canonum schematibus. Coetus studiorum de Iure matrimoniali*, Adunatio diei 18 maii 1977 – Caput V – De consensus matrimoniali, „Communications” 9 (1977), s. 369-370. Kan. 296 i 297 miały następujące brzmienie: „Sunt incapaces matrimonii contrahendi: 1. Qui mentis morbo aut gravi perturbatione animi ita afficiuntur ut matrimoniale consensus, utpote rationis usu carentes, elicere nequeant; 2. Qui laborant gravi defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia mutuo tradenda et acceptanda” (kan. 296).

„Sunt incapaces matrimonii contrahendi qui ob gravem anomaliam qui ob gravem anomaliam psychosexualem obligationes matrimonii essentielles assumere nequeunt” (kan. 297); G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 87.

⁵⁵ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 87.

⁵⁶ K. GERINGER, *Zur Systematik der Kanonischen Ehenichtigkeitsgründe*, „Archiv für katholisches Kirchenrecht” 150 (1981), s. 107; G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 87.

⁵⁷ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 88.

⁵⁸ A. STANKIEWICZ, *L'incapacità psichica nel matrimonio. Terminologia e criteri*, „Apollinaris” 53 (1980), s. 54; G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 88.

Według Dzierżona i Góralskiego treść kan. 296, n. 2 dotyczącego rozeznania oceniającego była odzwierciedleniem dokonań ówczesnej judykatury rotalnej⁵⁹.

Wreszcie kan. 297 odnosił się do niezdolności konsensualnej powodowanej anomaliami psychoseksualnymi. Dzierżon spostrzegł, iż w regulacji tej nie zaszyły żadne zamiany, pomimo krytyki tego ujęcia w doktrynie, w której wskazywano, iż w tym wypadku sprowadzono *incapacitas* wyłącznie do jednego wymiaru⁶⁰.

Na tym etapie prace Komisji kodyfikacyjnej nie zostały jednak sfinalizowane, był to jedynie etap przejściowy. W 1977 roku po szerokiej konsultacji opublikowano kolejną wersję nowego prawa⁶¹. Konsultacjom został też poddany schemat Zespołu *De Matrimonio*. W związku z tym konsultorzy, pod kierunkiem przewodniczącego Komisji Kodyfikacyjnej, po przyjęciu poszczególnych uwag, całość otrzymanego materiału poddawali dokładnej analizie, nanosząc konieczne poprawki⁶².

Nad tematyką ujętą we wspomnianych kan. 296 i 297 zastanawiano się na posiedzeniu Kolegium Konsultorów, odbytym 18 maja 1977 roku. W trakcie dyskusji z racji na wielość opinii i poglądów rzymscy eksperci kategorycznie odrzucili pojęcie anomalii psychoseksualnej oraz zwrot *ob gravem praesertim anomaliam psychosexualem*; w miejsce tego postulowano wprowadzenie wyrażenia *ob gravem anomaliam psychicam*⁶³.

Z kolei w odniesieniu do kan. 297 także zaproponowano wniesienie kilku zmian, które jak zauważył Dzierżon, miały przede wszystkim dotyczyć kwestii przyczyn niezdolności. Sugerowano wprowadzenie pojęcia *anomaliam psychica*, a także zmianę zwrotu na: *praesertim psychosexulem, ob indolis gravissimam distorsionem, anomaliam psychicam aut psychosexualem* na zwrot *ob gravem*

⁵⁹ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 89; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 51.

⁶⁰ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 89.

⁶¹ Tamże.

⁶² Tamże, s. 90.

⁶³ Tamże, s. 92.

anomaliam. W efekcie zaproponowano zwroty: *ob gravem anomaliam* oraz *ob gravem anomaliam psychicam*⁶⁴.

Z uwagi na konieczność zachowania przyjętych procedur, nową propozycję projektu przedłożono wszystkim uczestnikom Komisji Kodyfikacyjnej, a po jego akceptacji miano go złożyć na ręce Ojca świętego. Dlatego też w kolejnym etapie prac, jeszcze w 1977 roku opublikowano kolejny schemat, który tym razem nosił tytuł *Schema canonum novi Codicis Iuris Canonici „De matrimonio” – alter textus (elaboratum annis 1977-78)*. W jego strukturze normy odnoszące się do niezdolności konsensualnej, zostały ujęte w kan. 41 i kan. 42⁶⁵.

W opinii Dzierżona kwestię *incapacitas* strukturalnie sprowadzono do dwóch kanonów, tym samym opowiadając się za autonomią tytułu trzeciego. W stosunku do schematu z 1975 roku w kan. 41, n. 2 nie zaszły żadne zmiany. Z kolei w kan. 41, n. 1, jak to określił Profesor, nastąpiła pewna „subtelna modyfikacja”⁶⁶. Odnosiła się ona, o czym wspomniał też Góralski, do kategorii braku używania rozumu, którą w nowym schemacie ujęto w zwrocie *utpote sufficienti rationis usu carentes*, tym samym dodano wzmiankę o parametrze braku używania rozumu, wyartykułowanym w słowie „wystarczający”⁶⁷. Ta modyfikacja spotkała się z pozytywną oceną Dzierżona, który zwrócił uwagę na konieczność określenia stopnia zdolności używania rozumu, co zostało ostatecznie przyjęte w obowiązującym kan. 1095, n. 1 KPK. Wyjaśnił, iż w tym wypadku nie chodzi o generalną zdolność pozwalającą na podejmowanie jakichkolwiek aktów

⁶⁴ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta commissionis. Opera Consultorum in apparandis canonum schematibus. Coetus studiorum de Iure matrimoniali*. Adunatio diei 18 maii 1977 – Caput V – De consensus matrimoniali, „Communicationes” 9 (1977), s. 370; G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 92.

⁶⁵ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Schema canonum novi Codicis Iuris Canonici. „De matrimonio” – alter textus elaboratum annis 1977-78*, w: *Documenta recentiora circa rem matrimonialem et processualem*, red. Z. Grocholewski, t. 2, Romae 1980, s. 83. Can. 41 (novus). Sunt incapaces matrimonii contrahendi: 1. qui mentis morbo aut gravi perturbatione animi ita afficiuntur ut matrimonialem consensum, utpote sufficienti rationis usu carentes, diere nequeant; 2. qui laborant gravi defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia mutuo tradenda et acceptanda”. Can. 42 (novus). Sunt incapaces matrimonii contrahendi qui ob gravem anomaliam psychicam obligationes matrimonii essentielles assumere nequeunt”; G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 93.

⁶⁶ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 93.

⁶⁷ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 53.

prawnych, ale o zdolność do podjęcia aktu ludzkiego w odniesieniu do waloru instytucji małżeństwa⁶⁸.

W toku dalszej analizy kanonista porównał treść kan. 297 z kan. 42. Również i tutaj dostrzegł pewną zmianę, postulowaną przez Kolegium Konsultorów. Przejawiła się ona w odejściu od kategorii przyczyn niezdolności sprowadzonych do wymiaru psychoseksualnego. W nowej redakcji normy postulowano bowiem sformułowanie *ob gravem anomaliam psychicam*, sugerując tym samym nieodzowność istnienia ciężkiej anomalii psychicznej. W wyniku tej modyfikacji poszerzono zatem zakres przypadków, w których można byłoby mówić o nieważności małżeństwa, z racji przyczyn natury psychicznej⁶⁹.

Zaprezentowane ujęcia w Schemacie z 1977 roku nie były jednak ostatecznymi, gdyż nadal prowadzono prace kodyfikacyjne. W związku z tym kolejny schemat Kodeksu prawa kanonicznego przedstawiono w 1980 roku. W propozycji tej kwestię niezdolności konsensualnej ujęto w kan. 1048 i 1049⁷⁰. Dzierżon i Góralski celnie zauważyli, że zaprezentowane nowe propozycje doktrynalnie nie wiele się zmieniły w stosunku do poprzednich⁷¹.

Po zakończeniu prac poszczególnych zespołów roboczych Kolegium Konsultorów przewodniczący Papieskiej Komisji do Spraw Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego 21 października 1980 roku przedstawił uczestnikom piątej sesji Synodu Biskupów relację z przebiegu obrad. W swym przemówieniu w sposób szczególny wyeksponował on wysiłek ekspertów wiążący się z opracowaniem tego projektu Kodeksu. W rezultacie jeszcze w tym samym roku Papieska Komisja Rewizyjna wydała kolejny schemat: *Schema Codicis Iuris*

⁶⁸ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 93-94.

⁶⁹ Tamże, s. 94.

⁷⁰ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Schema Codicis Iuris Canonici iuxta animadversiones S. R. E. Cardinalium, Episcoporum Conferentiarum, Dicasteriorum Curiae Romanae, Univeristatum Facultatumque ecclesiasicarum nec non Superiorum Instututorum vitae consecratae recognitum*, Libreria Editrice Vaticana 1980, kan. 1048-1049: „Sunt incapaces matrimonii contrahendi: 1. qui mentis morbo aut gravi perturbatione animi ita afficiuntur ut matrimoniale consensum, utpote sufficienti rationis usu carentes, eliere nequeunt; 2. qui laborant gravi defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia mutuo tradenda et acceptanda” (can. 1048). „Sunt incapaces matrimonii contrahendi qui ob gravem anomaliam psychicam obligationes matrimonii essentielles assumere nequeunt (can. 1049)”; G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 95-96; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 54.

⁷¹ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 95-96; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 54.

*Canonici iuxta animadversiones S. R. E. Cardinalium, Episcoporum Conferentiarum, Dicasteriorum Curiae Romanae, Univeristatum Facultatumque ecclesiasicarum nec non Superiorum Instututorum vitae consecratae recognitum*⁷². Tej propozycji Dzierżon w swoich badaniach poświęcił nieco więcej uwagi. Zauważył, iż we wspomnianym projekcie zmianie uległo umiejscowienie przepisów, gdyż poprzedni kan. 41, n. 1-2 został w niezmienionej formie oznaczony jako kan. 1048, n. 1-2, natomiast brzmienie kan. 42 znalazło się w kan. 1049. Ujęcie tej drugiej normy w odrębnym zapisie, jak podkreślił kanonista, po raz kolejny wskazywało na podtrzymanie stanowiska, co do zachowania odrębności trzeciej formy *incapacitatis*⁷³.

W 1982 roku opublikowano, określane w literaturze przedmiotu, tak zwane *Schema novissimum*⁷⁴. W propozycji tej uwzględniono brzmienie norm występujące w Schemacie z 1980 roku. Według badaczy polskich, w tym wypadku miała miejsce szczególna interwencja papieża Jana Pawła II, który odrzucił postulat niektórych biskupów domagających się kolejnej konsultacji projektu. W tej fazie głównym motywem działań Ojca świętego była chęć przyspieszenia prac kodyfikacyjnych. W efekcie projekt został przekazany Papieskiej Komisji dla Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego, która została poszerzona z woli Jana Pawła II o udział biskupów ze wszystkich kontynentów⁷⁵.

Dzierżon utrzymuje, iż biskupi ci wnosząc swoje uwagi, nie zgłaszali żadnych zastrzeżeń co do treści kan. 1048 n. 1. Domagali się natomiast pewnych modyfikacji w zakresie pozostałych norm. Podobnie Góralski zauważył, że spośród uwag dotyczących brzmienia norm o niezdolności konsensualnej wniesiono dwie propozycje, odnoszące się do kan. 1048, n. 2 i kan. 1049. Dotyczyły one zmiany sformułowania kan. 1048, n. 2 oraz zastrzeżeń w kwestii

⁷² PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Schema Codicis Iuris Canonici iuxta animadversiones S. R. E. Cardinalium, Episcoporum Conferentiarum, Dicasteriorum Curiae Romanae, Univeristatum Facultatumque ecclesiasicarum nec non Superiorum Instututorum vitae consecratae recognitum*, Libreria Editrice Vaticana 1980; G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 96.

⁷³ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 96.

⁷⁴ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Schema novissimum. Iuxta placitum Patrum Commissionis emendatum atque Summo Pontifici praesentatum*, Typis Polyglottis Vaticanis 1982; G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 96-98; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie ocenijące...*, s. 54.

⁷⁵ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 96.

ustalenia stopnia anomalii (kan. 1049). Obydwa wnioski zostały jednak odrzucone przez Komisję Rewizyjną⁷⁶.

Zdaniem Dzierżona postulat zmiany sformułowania kan. 1048, n. 2 był nie do przyjęcia ze względu na brak osadzenia w orzecznictwie rotalnym. W przypadku zaś kan. 1049 konsultorzy postulujący zmiany tłumaczyli swoje stanowisko niebezpieczeństwem trudności w ustaleniu stopnia ciężkości anomalii psychicznej. Wyrażali też obawy, co do możliwości powstania nadużyć w tym obszarze. W tym kontekście Dzierżon spostrzegł, iż członkowie Komisji nie byli przekonani do takiej argumentacji, gdyż ich zdaniem sformułowana norma miała być wyłącznie deklaracją prawa naturalnego. Nie obawiali się też nadużyć w tym obszarze, z racji na granice interpretacyjne wyznaczone przez kategorie *gravis anomalia* oraz *obligationes essentielles matrimonii*⁷⁷.

Kolejnym ważnym aspektem dyskusji, w opinii Dzierżona, była powracająca od początku prac kwestia struktury przyszłej normy. Problem dyskutowany sprowadzał się do wątpliwości: czy normatywnie należałoby ująć wszystkie trzy formy niezdolności łącznie czy też oddzielnie, przy zachowaniu założenia, iż *incapacitas assumendi* należy traktować jako autonomiczny tytuł.

Na tym etapie prac komisji, piszą Dzierżon i Góralski, nastąpiła istotna zmiana, gdyż podjęto przełomową decyzję o umieszczeniu trzeciej formy niezdolności w ramach jednego kanonu, co znalazło wyraz w projekcie, opublikowanym w 1982 roku, określanym w literaturze jako *Schema novissimum*⁷⁸. W tej ostatniej już propozycji kwestię niezdolności konsensualnej ujęto w kan. 1095, n. 1-3⁷⁹. Odnosząc się do treści normy Dzierżon i Góralski zwrócili uwagę, iż brzmienie kanonów w porównaniu ze schematem z 1980 roku nie uległo żadnym modyfikacjom; zmieniono natomiast strukturę normy, ujmując

⁷⁶ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 55.

⁷⁷ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 97-98.

⁷⁸ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Schema novissimum...*; G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 98; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 55-56.

⁷⁹ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Schema novissimum...*, can. 1095 n. 1-3: „Sunt incapaces matrimonii contrahendi: 1. qui mentis morbo aut gravi perturbatione animi ita afficiuntur ut matrimoniale consensum, utpote sufficienti rationis usu carentes, eliere nequeunt; 2. qui laborant gravi defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia mutuo tradenda et acceptanda; 3. qui ob gravem anomaliam psychicam obligationes matrimonii essentielles assumere nequeunt”.

niezdolność konsensualną w jednym kanonie, składającym się z trzech numerów⁸⁰. W tym kontekście Dzierżon zauważył, iż w ówczesnej doktrynie nie występowała zgodność opinii w tej kwestii. Na poparcie tej tezy przytoczył artykuł „De incapacitate assumendi obligationes matrimonii essentielles”, autorstwa M.F. Pompeddy⁸¹. Profesor wspomnianą zmianę strukturalną ocenił pozytywnie, mając na względzie racje wynikające z prawa pozytywnego. Wskazał, iż przedmiot aktu jurydycznego jest jego integralną częścią, sam akt natomiast nie może zaistnieć bez swego przedmiotu⁸².

Wracając do przerwano wątku należy dodać, iż ostatnia redakcja normy 22 kwietnia 1982 roku została przedstawiona Ojcu świętemu. Jan Paweł II po ostatecznych konsultacjach przeprowadzonych w ścisłym gronie wybranych ekspertów oraz z przewodniczącym Papieskiej Komisji do Rewizji KPK, na mocy konstytucji *Sacrae disciplinae leges* z 23 stycznia 1983 roku zdecydował o promulgacji Kodeksu prawa kanonicznego, w którym w kan. 1095, n. 1-3 KPK odniesiono się do niezdolności konsensualnej⁸³.

Konkludując należy zauważyć, iż badania Dzierżona nad zagadnieniem kodyfikacji normy dotyczącej niezdolności konsensualnej zostały zwieńczone podsumowującym podrozdziałem zatytułowanym „Rozwiązanie kwestii w KPK z 1983 r.”⁸⁴; Góralski z kolei napisał podsumowanie, wieńczące jego wywód⁸⁵.

Dzierżon zaprezentował nowy kan. 1095 KPK zestawiając go z projektem Kodeksu z 1982 roku. W toku swej analizy spostrzegł, iż ostateczne brzmienie normy uległo znaczącym zmianom zwłaszcza w obszarze kan. 1095, n. 1 i 3 KPK, w mniejszym zakresie natomiast w kan. 1095, n. 2 KPK⁸⁶. W pierwszej kolejności kanonista zwrócił uwagę na istotną zmianę w treści kan. 1095, n. 1 KPK, oceniając nowe brzmienie jako wyraźnie jurydyczne. Pozytywnie odniósł się też do generalnego zapisu normy, w której ostatecznie zrezygnowano ze

⁸⁰ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 99; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 55-56.

⁸¹ M. POMPEDDA, *De incapacitate assumendi obligationes matrimonii essentielles. Potissimum iuxta Rotalem iurisprudentiam*, „Periodica” 75 (1986), s. 131; G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 99.

⁸² G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 99.

⁸³ Tamże, s. 99-100; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 56.

⁸⁴ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 100-102.

⁸⁵ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 56-57.

⁸⁶ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 100.

szczególowego określania przyczyn niezdolności. W jego przekonaniu samo wprowadzenie terminu „wystarczający” w kontekście zdolności używania rozumu było właściwe, gdyż tym sposobem określono odniesienie tej formy niezdolności do waloru instytucji małżeństwa”⁸⁷.

Z kolei w kan. 1095, n. 2 KPK subtelna istotna zmiana, w opinii badacza, dotyczyła dopełnienia formuły odnoszącej się do rozeznania oceniającego co do praw i obowiązków małżeńskich poprzez wprowadzenie sformułowania „istotne”. Na poparcie swej tezy Dzierżon, przytaczając opinię Pompеды podkreślił z całym naciskiem, iż tym samym w sposób szczególny wyeksponowano esencjalność przedmiotu konsensu małżeńskiego⁸⁸.

Ustosunkowując się do brzmienia kan. 1095, n. 3 KPK Profesor wskazał, iż jego treść była efektem ewolucji myśli kanonistycznej w tej materii, zwłaszcza w kwestii przyczyn niezdolności. Argumentując zwrócił uwagę, iż sformułowanie „ciężka anomalia psychiczna” zastąpiono wyrażeniem „przyczyny natury psychicznej”. Podążając za przywołaną już opinią Lüdicke, Dzierżon stoi na stanowisku, iż takie ujęcie bardziej odpowiadało stanowi faktycznemu i prawnemu, gdyż twórcy tej normy posłkowali się kategorią o charakterze generalnym⁸⁹.

Kończąc swe rozważania Dzierżon, jak i Góralski, przywołali myśl Pompеды, który utrzymywał, iż w ujęciu kan. 1095, n. 1-3 KPK w sposób szczególny wybrzmiała kwestia wymogów do zawarcia małżeństwa, jakie postawiono kontrahentom⁹⁰. Ich zdaniem z aspektu doktrynalnego chodzi po pierwsze, o używanie rozumu w stopniu wystarczającym, po drugie, o wymóg rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków, po trzecie, o zdolność do ich podjęcia, która nie powinna być postrzegana w kategoriach

⁸⁷ Tamże, s. 100-101.

⁸⁸ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 101; M. POMPEDDA, *Il consenso matrimoniale nel suo soggetto. Consenso quale atto psicologico*, w: „Dilexit iustitiam. Studia in honorem Aurelii Card. Sabattani”, red. Z. GROCHOLEWSKI i V. CARCEL ORTI, Città del Vaticano 1984, s. 15.

⁸⁹ K. LÜDICKE, *Psychisch bedingte Eheunfähigkeit...*, s. 211; G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 101.

⁹⁰ G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 101-102; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 57.

warunku w sensie absolutnym, ale wyłącznie jako parametr proporcjonalny do waloru małżeństwa⁹¹.

W tym kontekście warto też zwrócić uwagę na fakt, iż jak napisał Dzierżon, przeprowadzone przez niego badania znacząco przysłużyły się do pokazania prac kodyfikacyjnych w interesującej go materii. Był on jednak świadomy tego, iż nie mogły być one kompletne z racji na czynniki zewnętrzne, wynikające z braku dostępu do wszystkich tekstów źródłowych związanych z postępowaniem prac kodyfikacyjnych. Stąd też konkludując podkreślił, że na ten moment nie można mieć pewności, co do konkretnego źródła pochodzenia ostatecznej modyfikacji normy. W związku z tym wyartykułował on jedynie hipotezę, iż za końcowy projekt jest odpowiedzialny sam Ojciec święty wraz z pewnym gronem dobranych przez siebie specjalistów. Należy zwrócić uwagę, że na ukształtowanie takiego poglądu istotny wpływ wywarła zaprezentowana burzliwa debata dotycząca przyczyn niezdolności w zakresie istotnych obowiązków małżeńskich oraz samej struktury normy, która w obszarze wad zgody małżeńskiej miała cechować się pewną odrębnością. Celnie spostrzegł Dzierżon, iż ostateczna modyfikacja wyraźnie odbiegła od pierwotnych założeń. Jego zdaniem jedynie ujawnienie całej dokumentacji związanej z procesem legislacyjnym nowego Kodeksu pozwoliłoby na dokładniejszą, a tym samym na bardziej obiektywną prezentację tej problematyki⁹².

2. Badania nad konceptem rozeznania oceniającego

Prawno-historyczne badania nad konceptem rozeznania oceniającego stanowiły przedmiot zainteresowania wielu polskich kanonistów. W tym obszarze poważny wkład wnieśli B.W. Zubert, M. Żurowski, M. Kowalski, E. Górecki, A. Gołębiowska, S. Paździor, W. Góralski oraz G. Dzierżon.

⁹¹ M. POMPEDDA, *Il canone 1095 del nuovo Codice di Diritto Canonico tra elaborazione precodificiale e prospettive di sviluppo interpretativo*, „Ius Canonicum” 27 (1987), s. 536; G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna*, Warszawa 2002, s. 187-189.

⁹² G. DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK...*, s. 102.

Rozpoczynając prezentację dorobku polskich kanonistów w przedmiocie rozeznania oceniającego na początku należy zauważyć, iż w wywodach wielu autorów niezwykle istotną rolę pełniła monografia „Wiedza konieczna o heteroseksualności i trwałości małżeństwa w nauce prawa kanonicznego i jurysprudencji (1517-1917)”, autorstwa Zuberta⁹³. Korzystali z niej m.in. Kowalski, Górecki i Gołębiowska.

Paździor w swej monografii „Przyczyny poważnego braku rozeznania oceniającego w świetle kan. 1095 n. 2” wskazał, iż w kanonistyce namysł nad problematyką rozeznania oceniającego genetycznie sięga okresu średniowiecza⁹⁴. Argumentując autorzy opracowań przywołali dokonania papieża Aleksandra III (1159-1181)⁹⁵ oraz Innocentego III (1198-1216)⁹⁶. Z badań przeprowadzonych przez Kowalskiego wynika, iż ustawodawstwo kościelne w tym względzie czerpało też z rozwiązań prawa rzymskiego, czego przykładem jest konsensualistyczne pryncypium systemowe⁹⁷. Odniesienie do rzymskiego porządku prawnego znalazło także wyraz w opracowaniu „Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych, jako przyczyna nieważności małżeństwa”, autorstwa Wąsika. W artykule tym jego autor głównie bazował na myśli H. Insadowskiego⁹⁸. Kielecki kanonista zauważył, iż romanista ten wykazał, że konieczność posiadania rozeznania oceniającego w prawie rzymskim była obok dojrzałości fizycznej wynikającej z osiągnięcia odpowiedniego wieku, uznawana za istotny wymóg do zawarcia małżeństwa. Koncept ten, w opinii Wąsika, opierał się na założeniu, zgodnie z którym oświadczenie woli kontrahenta co do zawarcia związku małżeńskiego było możliwe wyłącznie wówczas, gdy uwzględni się przedmiot zgody małżeńskiej „dostarczany” przez umysł. Dlatego też wszystko to,

⁹³ B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności i trwałości małżeństwa w nauce prawa kanonicznego i jurysprudencji (1517-1917)*, Lublin 1985.

⁹⁴ S. PAŹDZIOR, *Przyczyny poważnego braku rozeznania oceniającego w świetle kan. 1095 n. 2*, Lublin 2004, s. 12.

⁹⁵ C. 7, X, IV, 2; E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego jako tytuł nieważności małżeństwa*, w: *Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i studia* red. A. Dzięga i M. Wróbel, t. 3, Lublin 2003, s. 13.

⁹⁶ C. 22, X, IV, 1; E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 13.

⁹⁷ M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa w świetle kanonu 1095 n. 2 KPK*, Wrocław 2012, s. 39.

⁹⁸ H. INSADOWSKI, *Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo*, Lublin 1935.

co zmniejszałyby lub znosiłyby poczytalność umysłu, skutkowałyby nierелеwantnością aktu woli kontrahentów⁹⁹. Stąd też brak rozeznania oceniającego wywołany chorobami umysłowymi był przez Insadowskiego postrzegany jako przeszkoda do zawarcia małżeństwa, leżąca po stronie rozumu, wykluczająca wyrażenie skutecznego konsensu małżeńskiego (Paulus, Ulpianus)¹⁰⁰.

Wracając do myśli średniowiecznej należy dodać, iż Górecki w publikacji „Poważny brak rozeznania oceniającego jako tytuł nieważności małżeństwa”¹⁰¹, przywołując ustawodawstwo papieża Aleksandra III wyeksponował parametr wieku, który pozostawał w ścisłym związku ze zdolnością do prawidłowego rozeznania w przedmiocie zgody małżonków¹⁰². Z drugiej strony zwrócił uwagę, że w XIII-wiecznej doktrynie w tej materii funkcjonowały też pewne kategorie pojęciowe: *tempus annus discretionis* oraz *prudencia* preferowane w sposób szczególny przez papieża Innocentego III, który pojmował je w kategoriach koniecznej dojrzałości psychicznej¹⁰³. W tym miejscu należałoby także przywołać treści zawarte w artykule „Geneza kan. 1095 Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II”, autorstwa Gołębiowskiej, w którym wskazała, iż w średniowiecznej kanonistyce określono też granice tego wieku: czternaście lat dla mężczyzny oraz dwanaście lat dla kobiety¹⁰⁴. Zauważyła, iż z tymi granicami wiekowymi wiązano zdolność do zrodzenia potomstwa, postrzeganą wówczas w kategoriach pierwszorzędного celu małżeństwa. Z tych założeń, pisze kanonistka, wywiedziono tezę, iż brak dojrzałości psychicznej, nawet przy współistnieniu zdolności do współżycia cielesnego, uniemożliwia zawarcie ważnego małżeństwa¹⁰⁵.

⁹⁹ W. WĄSIK, *Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych, jako przyczyna nieważności małżeństwa*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 15 (2016), s. 123-124.

¹⁰⁰ H. INSADOWSKI, *Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo*, s. 167-168.

¹⁰¹ E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 11-24.

¹⁰² Tamże, s. 13.

¹⁰³ Tamże.

¹⁰⁴ A. GOŁĘBIOWSKA, *Geneza kan. 1095 Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II*, „Prawo Kanoniczne” 53 (2010) nr 3-4, s. 143-159.

¹⁰⁵ Tamże, s. 149.

W kilku publikacjach kanoniści polscy odnieśli się do istotnego wkładu myśli św. Tomasza z Akwinu (1225-1274)¹⁰⁶. Według Żurowskiego, Góreckiego oraz Wąsika doktryna tego średniowiecznego myśliciela istotnie wpłynęła na obecne sformułowanie kan. 1095 n. 2 KPK¹⁰⁷. Z badań przeprowadzonych przez jezuitę wynika, iż stanowisko Akwinaty w kwestii ważnego zawarcia małżeństwa pozostawało w ścisłej korelacji z jednej strony z koniecznością poznania małżeństwa w sensie generalnym, z drugiej zaś, z kategorią używania rozumu, rozumianą jako zdolność psychiczna niezbędna do podjęcia aktu o tak znaczącym walorze, jakim było małżeństwo. W opinii kanonisty, samo posiadanie rozumu nie warunkowało jeszcze zdolności jego używania, to jest zdolności do podejmowania rozumnej decyzji¹⁰⁸. W związku z tym, pisze Żurowski, Tomasz poruszył też kwestię kształtowania się świadomości w przedmiocie rozróżnienia waloru decyzji o zawarciu małżeństwa wymagającej większego rozeznania względem innych decyzji aktualnych nieposiadających szczególnej wagi. W tym wypadku miał on na myśli taki rodzaj rozeznania, który pozwoliłby nupturientom na skryształizowanie właściwego sądu odnośnie do wspólnej przyszłości¹⁰⁹. W ten nurt organicznie wpisuje się opinia Góreckiego, utrzymującego, że do ważności małżeństwa wymagano większego rozeznania, aniżeli w odniesieniu do innych bieżących decyzji¹¹⁰. Podobnie Wąsik prezentując pogląd Tomasza, uwzględniając też myśl Żurowskiego, podkreślił, iż stopień wymaganego rozeznania oceniającego powinien przewyższać rozeznanie konieczne przy popełnieniu grzechu ciężkiego, z drugiej strony zaś, powinien być proporcjonalny do wagi samej umowy małżeńskiej¹¹¹.

Z wywodów zawartych w publikacjach Żurowskiego, Góreckiego oraz Wąsika wynika, iż św. Tomasz eksponowaną tezę w sposób szczególny odniósł do

¹⁰⁶ THOMAS AQUINATUS, *Scriptum super Sententiis Magistri Petri Lombardi*, Parmae 1856, lib. 4 d. 34 q. 1 a. 4.

¹⁰⁷ M. ŻUROWSKI, *Kanoniczne Prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego*, Katowice 1987, s. 222-223; E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 13; W. WĄSIK, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 126-127.

¹⁰⁸ M. ŻUROWSKI, *Przedmiot zgody małżeńskiej i zdolność do wypełnienia obowiązków w ocenie umysłu poprzedzającej rozważną decyzję nupturienta: studium w oparciu o nowsze wyroki rotalne*, „Prawo Kanoniczne” 26 (1983) nr 1-2, s. 244.

¹⁰⁹ M. ŻUROWSKI, *Przedmiot zgody małżeńskiej...*, s. 244-245.

¹¹⁰ E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 13.

¹¹¹ W. WĄSIK, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 126.

okresu narzeczeństwa, jednakże według Żurowskiego, optowanie za nią pośrednio rzutowało również na odniesienie do zawierania małżeństwa¹¹². Podobną opinię wyraził Wąsik, wskazując, iż w ujęciu tomaszowym miarą rozeznania oceniającego powinien być taki stopień, który uzdalniałby kontrahenta nie tylko do zrozumienia czegoś przy pomocy innych, ale przede wszystkim rozeznanie to powinno przejawiać się w zdolności do samodzielnego rozumowania i podejmowania decyzji¹¹³.

Do tezy Tomasza co do możliwości przewidywania odnośnie do przyszłości, sceptycznie odniósł się Górecki. Utrzymywał on, iż mogło to być nieosiągalne dla przeciętnej osoby pragnącej zawrzeć ważny związek małżeński¹¹⁴. Próbę rozwiązania tego dylematu podjął Żurowski w podręczniku „Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła katolickiego” przywołując argumentację Akwinaty, w której utrzymywał, iż w podejmowaniu decyzji w sprawach wynikających z porządku naturalnego nie można wymagać „zbyt wielkiej zdolności czy rozwagi”¹¹⁵. Odnosząc się do dokonań św. Tomasza jezuita wyartykułował konkluzję, iż wprawdzie do ważnego zawarcia związku małżeńskiego potrzebne jest rozeznanie oceniające w stopniu wyższym niż minimalny, ale jednocześnie powinno być ono bliskie temu, jakie niezbędne jest przy samodzielnym podejmowaniu czynności prawnych¹¹⁶.

Gołębiowska i Żurowski w swych opracowaniach przywołali też myśl Mikołaja Tudeschis, zwanego Panormitanusem (1386-1445), eksponującego w swych wywodach ścisłą korelację zachodzącą pomiędzy zdolnością używania rozumu, a wiekiem nupturienta¹¹⁷. Kanoniści ci zauważyli, iż w tym wypadku nie chodziło o jakiegokolwiek używanie rozumu, gdyż takim cechują się także dzieci. Zgodnie bowiem z myślą Tudeschisa nupturient powinien dysponować używaniem rozumu w stopniu wyższym, a co za tym idzie, powinien rozumieć

¹¹² M. ŻUROWSKI, *Kanoniczne Prawo małżeńskie...*, s. 223.

¹¹³ W. WĄSIK, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 127.

¹¹⁴ E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 13.

¹¹⁵ M. ŻUROWSKI, *Kanoniczne Prawo małżeńskie...*, s. 223.

¹¹⁶ M. ŻUROWSKI, *Przedmiot zgody małżeńskiej...*, s. 245-246.

¹¹⁷ N. DE TUDESCHIS, *Commentaria in quartum Decretalium librum*, Lugduni 1527, tit. II, cap. 9; Twierdzenia te Gołębiowska i Żurowski zaczerpnęli z monografii B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 45; A. GOŁĘBIOWSKA, *Geneza kan. 1095 Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 149; M. ŻUROWSKI, *Przedmiot zgody małżeńskiej...*, s. 245-246.

charakter podejmowanego zobowiązania wynikającego z umowy małżeńskiej. Wymienieni autorzy podkreślili, iż przy takim założeniu osiągnięcie pewnego wieku pozwalało na przyjęcie domniemania, w myśl którego w takiej sytuacji osoba byłaby zdolna do ważnego zawarcia małżeństwa¹¹⁸. Oprócz tego Żurowski wskazał jeszcze na konieczność rozpoznania wagi i znaczenia samego związku małżeńskiego w sensie generalnym. Jego zdaniem, przed wymaganą prawem granicą wiekową osiągnięcie takiego stopnia rozeznania wydawało się wręcz niemożliwe¹¹⁹. Zarówno Gołębiowska, jak i Żurowski zgodnie zauważyli, iż nie wiadomo dokładnie, jaki wiek miał na myśli Tudeschis. Ich zdaniem prawdopodobnie chodziło o granice wiekowe czternastu bądź dwunastu lat, przyjęte w średniowieczu¹²⁰.

Zubert oraz Kowalski z kolei w swym namyśle nad poglądami de Tudeschisa, wskazali, iż to właśnie Panormitanus, jako pierwszy określił przedmiot wiedzy wymaganej do ważnego zawarcia ważnej umowy małżeńskiej, wiążąc ją z przymiotem nierozzerwalności¹²¹. W tym kontekście Wąsik zwrócił uwagę, że według Panormitanusa do ważnego wyrażenia zgody małżeńskiej, konieczna była zdolność rozeznania i zrozumienia tego czym jest małżeństwo oraz wiążące się z nim prawa i obowiązki¹²².

W badanych publikacjach Górecki, Żurowski, Gołębiowska, Kowalski oraz Wąsik przedstawili także rozwój doktryny w okresie późniejszym. W swym wywodzie Górecki przywołał myśl Marcina de Azpilcueta (1492-1586), który optował za posiadaniem przez nupturientów osądu określonego jako *discretionem et iudicium*, łącząc go ze skutkami umowy małżeńskiej¹²³. Do tej kwestii odnieśli się także Żurowski i Wąsik, zauważając, iż w tezach tego kanonisty wybrzmiał

¹¹⁸ A. GOŁĘBIEWSKA, *Geneza kan. 1095 Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 149; M. ŻUROWSKI, *Przedmiot zgody małżeńskiej...*, s. 245-246.

¹¹⁹ M. ŻUROWSKI, *Kanoniczne Prawo małżeńskie...*, s. 223.

¹²⁰ A. GOŁĘBIEWSKA, *Geneza kan. 1095 Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 149; M. ŻUROWSKI, *Kanoniczne Prawo małżeńskie...*, s. 223.

¹²¹ N. DE TUDESCHIS, *Commentaria in quartum Decretalium librum...*, tit. II, cap. 9; B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 44-45; M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 40.

¹²² W. WĄSIK, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 128.

¹²³ M. DE AZPLICUETA, *Consilia seu responsa in quinque libros Decretalium*, t. 2, Venetiis 1610, lib. IV, cons. 4, s. 27. Pozycja ta przez Góreckiego została przytoczona za: B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 46; E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 14.

z jednej strony wymóg posiadania przez nupturienta odpowiedniego wieku, z drugiej zaś, dysponowanie zdolnością psychiczną w stopniu minimalnym, przejawiającą się w rozeznaniu oceniającym, co do którego, jak to określił jezuita, wymagano „rozumienia wielkości sakramentu małżeństwa, a także jarzma jakie się z nim przyjmuje”¹²⁴. Wąsik dodał jeszcze, że w spuściźnie Azpilcuéty należy zdecydowanie odróżnić wymóg posiadania zdolności rozeznania umysłowego w sensie osądu krytycznego od dojrzałości w aspekcie psychologicznym, którą w kanonistyce łączono z rozwojem fizycznym¹²⁵. Z kolei Gołębiowska i Kowalski wyrazili pogląd, iż zgodnie z konceptem de Azpilcuéty byłoby możliwe dopuszczenie do zawarcia związku małżeńskiego małoletnich, którzy wykazywaliby się większą roztropnością oraz doskonalszym używaniem rozumu w odniesieniu do powagi sakramentu, przy jednoczesnym respektowaniu jego dozgonnego charakteru¹²⁶.

W pozycji Góreckiego pojawiły się też poglądy T. Sancheza (1550-1610) oraz F. Schmalzgruebera (1663-1735). Pierwszy z wymienionych opowiedział się za wymogiem roztropności oraz rozeznania, które warunkowałyby zrozumienie waloru zgody małżeńskiej (*prudencia et discretio ad intelligendam consensus coniugalis vim*). Schmalzgrueber z kolei optował za rozeznaniem i rozumnym osądem (*discretio et iudicium rationis*) odniesionym do nierozzerwalnego i dozgonnego charakteru małżeństwa. Według wrocławskiego kanonisty pogląd Schmalzgruebera był bliski pogładowi M. de Azpilcuéty¹²⁷. W tym kontekście Gołębiowska celnie zauważyła, iż w ujęciu Sancheza miało miejsce przeniesienie akcentów z dojrzałości fizycznej na dojrzałość psychiczną jednostki. Za istotną w myśli hiszpańskiego jezuitę uznała ona kategorię w pełni poczytalnego aktu ludzkiego, który wiązał on z wolną zgodą i poznaniem rozumowym. Takie pojmowanie dojrzałości psychicznej, jej zdaniem, w efekcie rzutowało na nowe

¹²⁴ M. ŻUROWSKI, *Przedmiot zgody małżeńskiej...*, s. 245-246.

¹²⁵ W. WĄSIK, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 128-129.

¹²⁶ A. GOŁĘBIOWSKA, *Geneza kan. 1095 Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 150; M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 41.

¹²⁷ T. SANCHEZ, *De sancto matrimonii sacramento disputationum libri tres*, Venetiis 1712, lib. VII, disp. 104, s. 335; F. X. SCHMALZGRUEBER, *Jus ecclesiasticum universum*, Romae 1844, t. IV, pars I, tit. II, 57, s. 239. W tym wypadku, tak jak poprzednio Górecki nie oparł się bezpośrednio na materiale źródłowym, ale na wywodach Zuberta. Zob. B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 51; E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 14.

podejście do przeszkody wieku, gdyż jak zauważyła, rozwój fizyczny nie zawsze idzie w parze z dojrzałością psychiczną. *De facto* pewien stopień rozwoju umysłowego potrzebny jest do zrozumienia dozgonnej i wiążącej natury konsensu małżeńskiego¹²⁸. Wąsik nawiązał zaś do bazującego na założeniach filozoficznych konceptu Sancheza odnośnie do natury przyrzeczenia małżeńskiego, postrzeganego jako aktu rozumu i woli. W tym ujęciu, w jego przekonaniu, przyrzeczenie było rozumiane jako akt rozumu i woli stanowiące bazę do zawarcia zaręczyn i wypływających z nich zobowiązań. Według kanonisty w doktrynie tę zasadę odnoszono także do zgody małżeńskiej. Istotna różnica, w jego opinii, co do wymagań dotyczących tych instytucji polegała na stopniu wymaganego rozeznania, który w przypadku małżeństwa powinien być wyższy. W wypadku zaręczyn domagano się rozeznania koniecznego do popełnienia grzechu ciężkiego; w odniesieniu zaś do małżeństwa rozeznania umożliwiającego poznanie małżeństwa jako związku o charakterze dozgonnym i nierozzerwalnym¹²⁹.

Kowalski odnosząc się do konceptów Sancheza oraz Schmalzgruebera zauważył, iż ci wybitni kanoniści czasów potrydenckich w swych ujęciach skłaniali się ku tezie, iż wiedza i zdolności psychiczne nupturienta powinny być tym wyższe, im większa jest waga podejmowanych działań¹³⁰. Według Wąsika osiągnięcie wieku rozeznania w rozumieniu Schmalzgruebera wiązało się nie tylko z osiągnięciem dojrzałości fizycznej, ale także z pewną dojrzałością w sferze psychicznej¹³¹.

Kowalski w swej monografii opierając się na badaniach Zuberta zaprezentował także myśl kanonistów XVII wieku. Najpierw przywołał poglądy M. Bonacina (1585-1631), który podobnie jak wcześniej Sanchez, wiązał wymóg rozeznania umysłowego ze zdatnością do popełnienia grzechu śmiertelnego. Wskazał, iż ten mediolański kanonista optował za przyjęciem rozróżnienia pomiędzy stopniem zdolności poznawczych wymaganych do narzeczeństwa, jak i małżeństwa. Stał na stanowisku, iż w pierwszym przypadku konieczne jest

¹²⁸ A. GOŁĘBIEWSKA, *Geneza kan. 1095 Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 150.

¹²⁹ W. WĄSIK, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 129-130.

¹³⁰ M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 42.

¹³¹ W. WĄSIK, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 130.

jedynie zrozumienie konkretnego aktu, który się czyni; w wypadku zaś małżeństwa chodzi o rozumienie natury umowy małżeńskiej¹³². W swym wywodzie Kowalski nawiązał też do myśli H. Wangnerecka (1595-1664). Kanonista ten utrzymywał, iż ważność małżeństwa warunkują właściwa wiedza oraz wiek nupturientów. Według wrocławskiego kanonisty koncept ten odpowiadał założeniom przyjętym już wcześniej przez papieża Aleksandra III¹³³. W tym miejscu należy jednak zauważyć, iż we wspomnianej już monografii „Wiedza konieczna o heteroseksualności i trwałości małżeństwa w nauce prawa kanonicznego i jurysprudencji (1517-1917)”, autorstwa Zuberta z której czerpał Kowalski, kwestia ta została obszerniej omówiona. Zdaniem Zuberta Wangnereck stał na stanowisku, iż człowiek posiada pewną naturalną, wrodzoną skłonność do małżeństwa, dlatego wymagana wiedza do jego zawarcia nie powinna być zbyt gruntowna. Z tego założenia wywiódł on dalszą tezę, zgodnie z którą za niezdolnych do zawarcia małżeństwa należałoby uznać chorych, a także znajdujących się pod wpływem alkoholu. W odniesieniu do kategorii osób chorych Wangnereck operował terminami *furiosi* oraz *amentes*. W tym kontekście wyszczególnił on jeszcze jedną grupę osób niezdolnych do zawarcia małżeństwa, określając je jako *valde rudes*. W przypadku osób chorych oraz odurzonych alkoholem przyczyną niezdolności, zdaniem Zuberta, była niezdolność zrozumienia tego, czym jest akt zawierania małżeństwa; natomiast w wypadku osób *valde rudes* nieważność małżeństwa była generowana brakiem wiedzy bądź świadomości co do trwałości i dożgonności zawieranej przez kontrahentów umowy małżeńskiej¹³⁴.

Podobny pogląd odnośnie do rozumienia *discretio iudicii* wyraził Gonzalez Tellez († przed 1673), o czym pisali Zubert oraz Kowalski¹³⁵. Trzeba jednak

¹³² M. BONACINA, *De magno matrimonii sacramento*, q. I, pars I, w: M. BONACINA, *Opera omnia*, t. I, Venetiis 1687, s. 237; B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 53; M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 42.

¹³³ H. WANGNERECK, *Commentarius exegeticus sacrorum canonum...*, Dilingae 1672, lib. IV, tit. I, cap. 7, s. 717, za: B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 54; M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 42.

¹³⁴ B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 54-55.

¹³⁵ E. GONZALEZ TELLEZ, *Commentaria perpetua in singulos textus quinque librorum Decretalium Gregorii IX*, t. 4, Venetiis 1766, lib. IV, tit. II, cap. 2, 7, s. 47; B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 55; M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 43.

przyznać, iż badania Zuberta należy uznać za bardziej gruntowne i dogłębne. Profesor zwrócił uwagę, iż Gonzalez Tellez nie sprecyzował dokładnie czym miałyby być rozeznanie oceniające. W sposób dorozumiany należy przyjąć, iż w jego ujęciu koncepcyjnym nieosiągnięcie właściwego wieku skutkowało niezdolnością do zawarcia małżeństwa z racji niezdolności do współżycia seksualnego. Jak zauważył franciszkanin, Tellez te dwa komponenty postrzegał w kategoriach istoty i właściwego skutku małżeństwa, zwłaszcza jeśli składowe te występowały nierozłącznie. Oceniając ten koncept Profesor podkreślił, iż w sposób szczególny uwydatniono w nim psychiczno-fizyczny wymiar rozeznania oceniającego¹³⁶.

Obiektem zainteresowania Zuberta były też poglądy L. Engela (1634-1674). W swojej monografii przywołał rozważania bawarskiego kanonisty dotyczące zawierania małżeństwa między nupturientami różnego wyznania, przy jednoczesnym postawieniu warunku niegodziwego bądź warunku niemożliwego do spełnienia. Jako przykład Engel podał warunek dotyczący zawarcia małżeństwa przy założeniu konwersji na luteranizm. Jego wywód, zdaniem Zuberta, wskazuje z jednej strony na istnienie różnic w pojmowaniu zobowiązań małżeńskich między luteranami a katolikami, z drugiej zaś, na ryzyko wykluczenia z umowy małżeńskiej nierozzerwalnego charakteru¹³⁷.

Zubert nawiązał też do myśli P. Fagnaniego (1588-1678), który w komentarzu do dekretu *De illis* Aleksandra III podjął namysł nad zasadą *malitia supplet aetatem*¹³⁸. Z dociekań franciszkanina wynika, iż dzięki badaniom Fagnaniego uprawniona jest teza, iż kanoniści XVII wieku pod pojęciem *malitia* kanoniści rozumieli zdolność do pożycia cielesnego (*potentia generandi*), która wiązała się ściśle z rozeznaniem umysłowym odnośnie waloru i dozgonnego charakteru małżeństwa (*prudencia, discretio*). Zgodnie z tym ujęciem możliwe było zawarcie ważnej umowy małżeńskiej przed osiągnięciem dojrzałości

¹³⁶ B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 55.

¹³⁷ L. ENGEL, *Colegium universi iuris canonici*, Venetiis 1733, lib. IV, tit. V, s. 375; B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 55-56.

¹³⁸ P. FAGNANUS, *Commentaria in quartum librum Decretalium*, Venetiis 1708, tit. II, cap. 9, s. 27; B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 57; B.W. ZUBERT, *Przeszkoda wieku do małżeństwa w dekretach papieskich i nauce prawa w drugiej połowie XII wieku*, „Prawo Kanoniczne” 13 (1970) nr 3-4, s. 77-79.

prawnej, jeśli kontrahent dysponowałby odpowiednią dojrzałością fizyczną oraz psychiczną. Profesor wykazał też, iż takie rozumienie znalazło wyraz w ówczesnej jurysprudencji¹³⁹. Badając myśl Fagnaniego Zubert zwrócił też uwagę, iż w swym koncepcie nie wykluczał on możliwości udzielenia dyspensy od przeszkody wieku; stał jednak na stanowisku, iż byłoby to niemożliwe w odniesieniu do wymogu zdolności używania rozumu. Według kanonisty w ujęciu Fagnaniego kategoria używania rozumu była postrzegana jako warunek konieczny do zawarcia ważnego małżeństwa. *Ratio* tego wymogu wynikało z faktu, iż był on umocowany w prawie naturalnym; ten obszar prawa – nie podlega dyspensie. Według Zuberta stanowisko Fagnaniego w tej kwestii było koherentne ze stanowiskiem Sancheza. Z drugiej strony Profesor zwrócił uwagę na fakt, iż w prezentowanym okresie historycznym – w zakresie rozeznania oceniającego – doszło do wyróżnienia wymogów wywodzących z prawa naturalnego oraz z prawa kościelnego. Za cenne należy też uznać jego spostrzeżenie, iż samo zróżnicowanie poziomu rozeznania intelektualnego, nie oznaczało jeszcze opowiedzenia się za obligatoryjnym poznaniem przymiotów małżeństwa. Według Zuberta dla siedemnastowiecznego kanonisty kluczowe było jedynie poznanie istoty małżeństwa¹⁴⁰.

W swym wywodzie Zubert generalnie ustosunkował się także do XVII-wiecznej doktryny. Jego zdaniem rozważania ówczesnych kanonistów w głównej mierze skupiały się na właściwym ujęciu konceptu *discretio iudicii*¹⁴¹. *De facto* chodziło o określenie stopnia rozeznania oceniającego co do istoty małżeństwa oraz zdolności psychofizycznych niezbędnych do ważnego zawarcia małżeństwa. Według Profesora szczególny walor miało wypracowane rozróżnienia pomiędzy wymogami wynikającymi z prawa naturalnego oraz wymogami wywodzącymi się z prawa kościelnego. Wskazał, iż do wymogów prawa naturalnego zaliczono: używanie rozumu, zdolność rozróżniania dobra od zła, zdolność poznania natury umowy małżeńskiej oraz przyjęcia dobrowolnego zobowiązania. Co więcej, do dołączono do nich jeszcze osiągnięcie fizycznej dojrzałości, a co się z tym wiązało, osiągnięcie pewnego wieku, nieodzownego do przyjęcia zobowiązań

¹³⁹ B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 57.

¹⁴⁰ Tamże, s. 58.

¹⁴¹ Tamże, s. 60.

mażeńskich. Z kolei gdy idzie o wymogi wynikające z prawa pozytywnego, zdaniem Profesora, szczególne znaczenie miało wymaganie co do osiągnięcia „wyższych kwalifikacji intelektualnych”, które rozumiano jako zdolność głębszego rozpoznania natury małżeństwa, wraz z jego przymiotami oraz obowiązkami i skutkami¹⁴².

Nieco odmienny pogląd wyraził Stawniak, utrzymując, iż myśl kanonistów XVIII wieku w przedmiocie rozeznania oceniającego odnosiła się nie tylko do tego, co składa się na wiedzę konieczną o małżeństwie, ale również dotyczyła tego, co ujęto w obecnie obowiązującym kan. 1095, n. 2 KPK jako rozeznanie oceniające co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych¹⁴³. Do dorobku doktrynalnego tego okresu odniósł się także Zubert. Wyraził on pogląd, iż w tym czasie z jednej strony miał miejsce proces krystalizowania się pojęcia *discretio iudicii*, z drugiej zaś, nastąpił rozwój namysłu nad zasadą *malitia supplet aetatem*¹⁴⁴.

Więcej uwagi temu zagadnieniu poświęcił Kowalski, przedstawiając je syntetycznie¹⁴⁵. Odnosząc się do jego dokonań krytycznie trzeba jednak zauważyć, iż swego wywodu nie oparł na źródłach, ale głównie na treściach publikacji Zuberta¹⁴⁶. Zarówno Zubert, a zanim i Kowalski, stoją na stanowisku, iż XVIII-wieczni kanoniści (J. Clericato, F. Schmalzgrueber) w znacznym stopniu przyczynili się do określenia jurydycznego desygnatu *discretio iudicii*, a także do skryształizowania zasady *malitia supplet aetatem*¹⁴⁷.

Zdaniem Kowalskiego Clericato optował za takim stopniem dojrzałości psychofizycznej, który pozwoliłby nupturientom na rozpoznanie powagi małżeństwa oraz związanych z nim trudów pożycia małżeńskiego. W efekcie przy takim założeniu, możliwe było zawarcie ważnego małżeństwa przed osiągnięciem wymaganego wieku, przy jednoczesnym osiągnięciu przez nupturienta „wystarczających kwalifikacji psychofizycznych” pozwalających traktować je na

¹⁴² Tamże, s. 61.

¹⁴³ H. STAWNIAK, *Rozeznanie oceniające przedmiotu zgody małżeńskiej i celu małżeńskiego w świetle kanonicznego prawa małżeńskiego*, „Seminare” 7 (1985), s. 125-129.

¹⁴⁴ B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 63.

¹⁴⁵ M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 43-45.

¹⁴⁶ B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 63-80.

¹⁴⁷ M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 43-44.

równi z pełnoletnią¹⁴⁸. W swym wywodzie wrocławski kanonista nawiązał też do myśli Schmalzgruebera, utrzymującego, iż poznanie przedmiotu zgody małżeńskiej należy postrzegać w kategoriach kluczowego elementu aktu wolitywnego, jakim jest zgoda małżeńska¹⁴⁹. Stąd też osobę niezdolną do takiego poznania, należałoby również uznać za niezdolną do wyrażenia zgody małżeńskiej. Według kanonisty do zawarcia umowy małżeńskiej potrzebny byłby wyższy stopień poznania, aniżeli do popełnienia grzechu ciężkiego¹⁵⁰. Innymi słowy, chodziło o taki stopień dojrzałości, który byłby adekwatny do waloru małżeństwa oraz następstw wynikających z jego zawarcia. W takim koncepcie rozeznania oceniającego (*discretio iudicii*) zakładano zdolność do poznania nierozzerwalnego oraz dożgonnego charakteru małżeństwa, na co także zwrócił uwagę Górecki¹⁵¹. W tym kontekście należy jednak zauważyć, iż w tym ujęciu wyraźnie rozgraniczono pomiędzy zdolnością poznawczo-wolitywną, a wiedzą o małżeństwie wymaganą do jego ważnego zawarcia, co w rozważaniach kanonistów poprzednich okresów nie zawsze było tak jednoznaczne¹⁵². Na ten aspekt zwrócił też uwagę Żurowski, według którego, dopiero w późniejszych okresach rozwoju kanonistyki położono akcent na walor większego rozeznania oceniającego. Argumentując Profesor zwrócił uwagę, iż pierwotnie dla kanonistów podejmujących ten wątek kluczowym zagadnieniem była odpowiedź na pytanie: czym jest małżeństwo. Według jezuita dopiero później podjęto namysł nad kwestią oceny przedmiotu zgody małżeńskiej, wywodząc ten wymóg z prawa naturalnego¹⁵³.

W prezentowanym okresie wśród kanonistów polskich nie brakło też odniesienia do wkładu papieża Benedykta XIV, znajdującego w sposób szczególny odzwierciedlenie w encyklice *Magnae nobis* z 29 czerwca 1748

¹⁴⁸ J. CLERICATO, *Decisiones sacramentales*, t. II, lib. VI: *De sacramento matrimonii*, Anconae 1757, dec. 32, s. 140; dec. 19, s. 79; dec. 20, s. 83; B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 61-63; M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 44.

¹⁴⁹ F. X. SCHMALZGRUEBER, *Jus ecclesiasticum universum*, t. IV, pars I, tit. I, 18-19, s. 13; 241, s. 108; B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 66; M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 44.

¹⁵⁰ Szersze rozważania na ten temat podjął B.W. Zubert w: B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 65-68.

¹⁵¹ E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 14.

¹⁵² M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 44.

¹⁵³ M. ŻUROWSKI, *Problematyka zgody małżeńskiej w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego*, „*Analecta Cracoviensia*” 16 (1984), s. 514.

roku¹⁵⁴, wyrazem czego są analizy Żurowskiego, Góreckiego oraz Gołębiowskiej i Wąsika. Górecki utrzymywał, iż w dokumencie tym papież opowiedział się za używaniem rozumu w stopniu pozwalającym na zrozumienie wagi i natury związku małżeńskiego¹⁵⁵. W opinii Żurowskiego zdolność tą należało postrzegać w kategoriach zdolności krytycznej, w wyniku której poznanie rzeczy sprowadza się do decyzji praktycznych podejmowanych w wyważony sposób¹⁵⁶. Innymi słowy, chodziło o zdolność osądzenia i rozumowania, pozwalającą na krytyczną ocenę sytuacji oraz podjęcie praktycznej decyzji, zakładającej świadomą wolę przyjęcia przyszłych konsekwencji wynikających ze zobowiązania¹⁵⁷. Stanowisko Benedykta XIV, zdaniem Gołębiowskiej, przyczyniło się do utrwalenia rozumienia kategorii braku rozeznania oceniającego. Wyraziła ona pogląd, iż koncept rozeznania preferowany przez Benedykta XIV bazował na naturze związku małżeńskiego¹⁵⁸. Wąsik zwrócił natomiast uwagę na genezę wymogu stawianego w przywoływanym dokumencie. W jego opinii od kontrahentów należało wymagać zarówno zdolności fizycznego dopełnienia małżeństwa, jak i krytycznego rozeznania rozumowego na mocy prawa naturalnego oraz pozytywnego prawa Bożego¹⁵⁹.

Wracając do przerwanej rozważania nad genezą rozwoju doktryny w przedmiocie braku rozeznania oceniającego warto jeszcze raz sięgnąć do monografii Kowalskiego, który dalej korzystając z monografii Zuberta¹⁶⁰, zaprezentował też poglądy kanonistów XIX i XX wieku (J. Devoti (1744-1820), J. Kutschker (1810-1881), Sz. Aichner (1816-1910), J. H. Bangen (1823-1865), F. K. Wernz (1842-1914), P. Gasparri (1852-1934), J. Sägmüller (1860-1942)¹⁶¹.

¹⁵⁴ BENEDICTUS XIV, *Epistulae Encyclicae Magnae nobis, de die 29 iun 1748*, w: *Codicis Iuris Canonici fontes cura emi. Petri card. Gasparri, volumen II Romani Pontifices*, Typis Polyglottis Vaticanis 1948, s. 150; W. WĄSIK, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 130.

¹⁵⁵ E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 14.

¹⁵⁶ M. ŻUROWSKI, *Przedmiot zgody małżeńskiej...*, s. 247.

¹⁵⁷ M. ŻUROWSKI, *Kanoniczne Prawo małżeńskie...*, s. 224; M. ŻUROWSKI, *Problematyka zgody małżeńskiej...*, s. 514.

¹⁵⁸ A. GOŁĘBIOWSKA, *Geneza kan. 1095 Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 150.

¹⁵⁹ W. WĄSIK, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 130.

¹⁶⁰ B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 127-128.

¹⁶¹ J. DEVOTI, *Institutionum canonicarum libri IV*, Romae 1818, t. 2, s. 215, nota 2; J. KUTSCHKER, *Das Eherecht der katholischen Kirche*, Wien 1856, t.3, s. 192-208; SZ. AICHNER, *Compendium iuris ecclesiastici*, Brixinae 1893, s. 597-599; J. H. BANGEN, *Instructio practica de sponsalibus et matrimonio*, Monasterii 1858, cz.2, *De matrimonio contrahendo*, s. 119-121;

Kowalski wskazał, iż w kwestii wieku opowiadali się oni za możliwością uzyskania dyspensy, pod warunkiem posiadania odpowiedniego stopnia używania rozumu. Z kolei co do rozeznania stali na stanowisku, iż chodzi o zdolność konieczną do zrozumienia natury małżeństwa oraz charakteru zobowiązań wynikających z umowy małżeńskiej. W opinii wrocławskiego kanonisty kryterium ustalone przez ówczesnych kanonistów w głównej mierze odnosiło się do oceny zdolności intelektualno-wolitywnej nupturienta, niezbędnej do wyrażenia zgody małżeńskiej, pojmowanej w kategoriach aktu ludzkiego proporcjonalnego do waloru umowy małżeńskiej¹⁶². Nieco odmienny pogląd wyraził Stawniak, twierdząc, iż w ujęciu tym chodziło o *discretio iudicii* różniące się od *usus rationis*, koniecznego do podejmowania zwyczajnych aktów ludzkich, niewymagających takiego stopnia rozeznania, jak w przypadku umowy małżeńskiej¹⁶³.

Kontynuując, dokonania kanonistyki XX-wiecznej pozostawały też w związku z wprowadzeniem w 1917 roku pierwszego Kodeksu prawa kanonicznego. Tematyka ta pojawiała się m. in. w artykule „Przedmiot zgody małżeńskiej i zdolność do wypełnienia obowiązków w ocenie umysłu poprzedzającej rozważną decyzję nupturienta: studium w oparciu o nowsze wyroki rotalne”, autorstwa Żurowskiego, w którym przedstawił myśl wybitnych kanonistów tego okresu – Gaspariego oraz Wernza¹⁶⁴. Jezuita zauważył, iż wymienieni autorzy w sposób szczególny eksponowali walor przedmiotu zgody małżeńskiej wynikający z prawa naturalnego. W jego opinii w tym okresie generalne rozumienie pojęcia *usus rationis* uległo dalszemu pogłębieniu i rozwinięciu, gdyż kwestię oceny przedmiotu małżeńskiego konsensu zaczęto

F. K. WERNZ, *Ius Decretalium*, t. IV, *Ius matrimoniale Ecclesiae catholicae*, cz.2, Prati 1912, s. 115-121; P. GASPARRI, *Tractatus canonicus de matrimonio*, t.2, Parisiis-Lugduni 1900, n. 777, s. 7-8; J. SÄGMÜLLER, *Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts*, Freiburg i. Br. 1900, s. 590-592, za: B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna o heteroseksualności...*, s. 128-129; M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 45.

¹⁶² M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 45.

¹⁶³ H. STAWNIAK, *Rozeznanie oceniające...*, s. 126-129.

¹⁶⁴ Żurowski nawiązał do: P. GASPARRI, *Tractatus canonicus de matrimonio*, s. 7-8; F. K. WERNZ, *Ius Decretalium*, n. 41, s. 53; M. ŻUROWSKI, *Przedmiot zgody małżeńskiej...*, s. 246.

postrzegać w kategoriach kryterium psychicznej zdolności do zawarcia małżeństwa¹⁶⁵.

Podobny pogląd wyraziła Gołębiowska wskazując na pewną doktrynalną trudność, która nasilała się mimo promulgowania Kodeksu pio-benedyktynskiego. Mianowicie, wskazała ona na istniejący w tym zbiorze brak stosowanych norm w tej materii¹⁶⁶. Z względu na taki stan prawny kanonistka przywołała zasady generalne, wywodzące się z prawa naturalnego, które wówczas aplikowano w orzecznictwie rotalnym w celu określenia przedmiotu obowiązków małżeńskich. W pierwszym rzędzie wskazała na kan. 1086 § 2 CIC/17, w którym wyeksponowano trzy dobra: jedności, sakramentu i potomstwa, mieszczące się w zakresie przedmiotu formalnego zgody małżeńskiej. Jej zdaniem regulacja ta, a także jurysprudencja rotalna oraz nauka późniejszego Soboru Watykańskiego II wywarły istotny wpływ na kształt obecnie obowiązującego kan. 1095, n. 2 KPK¹⁶⁷. Z kolei Kowalski w swej argumentacji przywołał kan. 1082 CIC/17 odnoszący się do wiedzy koniecznej do zawarcia małżeństwa, z którego jego zdaniem, *implicite* wynikała niezbędnosc dysponowania odpowiednim rozeznanie ocenającym¹⁶⁸. W swej analizie Stawniak wymienił jeszcze inne źródła: soborową Konstytucję *Gaudium et spes* (KDK), encykliki *Casti conubii*, *Humanae vitae* oraz Apostolską Konstytucję *Familiaris consortio*¹⁶⁹.

Należy dodać, że bardziej dogłębny charakter mają analizy Góralskiego w monografii „Rozeznanie ocenające co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich oraz jego poważny brak (kan. 1095, n. 2 KPK). Doktryna i orzecznictwo”. Spostrzegł on, iż kwestię wpływu zaburzeń natury psychicznej na ważność zgody małżeńskiej w doktrynie podejmowano już od dawna. Jego zdaniem kodyfikacja Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku nie wpłynęła jednak w znaczącym stopniu na zmianę stanowiska w rozpatrywaniu nieważności

¹⁶⁵ M. ŻUROWSKI, *Przedmiot zgody małżeńskiej...*, s. 246.

¹⁶⁶ A. GOŁĘBIOWSKA, *Geneza kan. 1095 Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 151.

¹⁶⁷ Tamże.

¹⁶⁸ M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 46-48.

¹⁶⁹ PIUS XI, *Litterae encyclicae Casti conubii*, 31 decembris 1930, AAS 22 (1930), s. 539–592; PAULUS VI, *Litterae encyclicae Humanae vitae*, 25 iulii 1968, AAS 60 (1968), s. 481–503; IOANNES PAULUS II, *Adhortatio apostolica Familiaris consortio*, 22 novembris 1981, AAS 74 (1982), s. 81–191; H. STAWNIAK, *Rozeznanie ocenające...*, s. 130-136.

małżeństwa z powodu zaburzeń psychicznych¹⁷⁰. W pierwszym Kodeksie, jak zauważył Profesor, nie zawarto wprawdzie żadnej normy dotyczącej kwestii zdolności krytyczno-oceniającej oraz wolności wewnętrznej kontrahentów do zawarcia małżeństwa. Dysponując takim stanem prawnym odwoływano się: po pierwsze, do kan. 1081 §1 CIC/17, zgodnie z którym za przyczynę sprawczą małżeństwa uznano wzajemną zgodę nupturientów; po drugie, do kan. 1982 CIC17, na mocy którego prawodawca wymagał obecności biegłego w przypadkach *defectus consensus ob amentiam*; po trzecie, do kan. 1089 § 3 CIC17, w którym była mowa o wygaśnięciu pełnomocnictwa do zawarcia małżeństwa w przypadku popadnięcia przez nupturienta w stan *in amentiam*. Tej ostatniej regulacji Góralski poświęcił więcej uwagi, gdyż pozwoliła mu ona na wywiedzenie pewnych konkluzji. Mianowicie, zgodnie z kan. 1089 § 3 CIC17, kanonista spostrzegł, iż w przypadku nupturienta, który pragnąłby zawrzeć małżeństwo przez pełnomocnika, ale w międzyczasie zapadłby na chorobę psychiczną (*amentia*), to wówczas takie małżeństwo byłoby nieważne. Jeżeli zatem ze względu na zaburzenie psychiczne nupturienta wygasło pełnomocnictwo, jak argumentował Góralski, to tym bardziej nie można mówić o zdolności do zawarcia małżeństwa przez stronę, która dotknięta zaburzeniem psychicznym chciałaby uczynić to osobiście¹⁷¹. Według Profesora tą regulację i kolejne w ówczesnej doktrynie uznawano za istotne dla orzekania w związku z osobami zapadłymi na choroby umysłowe¹⁷².

Kowalski wyraził pogląd, iż w judykaturze rotalnej ugruntowało się stanowisko, zgodnie z którym do zawarcia ważnej umowy małżeńskiej należy wymagać od kontrahentów stopnia rozeznania oceniającego w stopniu proporcjonalnym do waloru małżeństwa¹⁷³. Na poparcie swojej tezy autor monografii przywołał wyrok c. Sincero z 28 sierpnia 1911 roku, w którym wskazano, iż rozeznanie pozostaje w związku ze stopniem dojrzałości sądu

¹⁷⁰ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 15.

¹⁷¹ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 15-16.

¹⁷² G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 199-200; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 15-16.

¹⁷³ M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 45.

proporcjonalnym do waloru zawieranego kontraktu¹⁷⁴. Należy zauważyć, iż na to orzeczenie wprawdzie powołał się także Góralski, ale do tego przytoczył jeszcze rozstrzygnięcie c. Jullien z 16 października 1942 roku, zauważając, iż uwydatniono w nim dwa kryteria: statyczne i dynamiczne¹⁷⁵. Wyjaśnił, że kryterium statyczne, odnosiło się bezpośrednio do osoby kontrahenta, kryterium dynamiczne do – jego konstrukcji psychicznej¹⁷⁶. Wskazując na ewolucję myśli w odniesieniu do aktu zgody małżeńskiej Góralski uwydatnił proces przejścia od kryterium statycznego do kryterium dynamicznego, co skutkowało koncentracją uwagi na zdolności intelektualnej i wolitywnej w odniesieniu do małżeństwa¹⁷⁷. Do tego wątku nawiązał też Kowalski, utrzymując, iż kryterium statyczne dotyczyło sfery intelektualno-wolitywnej nupturienta; kryterium dynamiczne zaś odnosiło się do dojrzałości sądu proporcjonalnego do waloru małżeństwa¹⁷⁸.

W ten nurt wpisują się także poglądy Góralskiego zawarte we wspomnianej już monografii „Rozeznanie oceniające co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich oraz jego poważny brak (kan. 1095, n. 2 KPK). Doktryna i orzecznictwo”¹⁷⁹. W oparciu o przebadane orzecznictwo rotalne, wyraził on pogląd, iż w niektórych wyrokach, przykładem czego jest orzeczenie c. Lefebvre z 1 marca 1969 roku¹⁸⁰, audytorzy rotalni stali na stanowisku, że to nie zaburzenia psychiczne określane jako *amentia* powodowały nieważność małżeństwa, ale raczej brak zgody małżeńskiej generowany amencją¹⁸¹. Profesor spostrzegł, iż w judykaturze coraz częściej operowano formułą *ob defectum discretionis*, wskazując na konieczność dysponowania przez nupturientów właściwym rozeznaniem oceniającym. W publikacjach dało się też zaobserwować pewną

¹⁷⁴ Dec. c. Sincero z 28.08.1911, SRRD 3 (1915), s. 450; M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 45.

¹⁷⁵ Dec. c. Jullien z 16.10.1942, SRRD 34 (1951), s. 776; W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 2 KPK)*, w: W. GÓRALSKI, G. DZIERŻON, *Niezdolność konsensualna...*, s. 150.

¹⁷⁶ Do wyrok c. Jullien z 16 października 1942 roku odniósł się również S. Kosowicz zauważając, iż dotyczy on raczej problemu podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Więcej na ten temat: S. KOSOWICZ, *Ewolucja pojęcia zdolności do zawarcia małżeństwa w świetle wyroków rotalnych bieżącego stulecia*, „Prawo Kanoniczne” 31 (1988) nr 1-2, s. 142-144.

¹⁷⁷ W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 150.

¹⁷⁸ M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 47.

¹⁷⁹ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*

¹⁸⁰ Dec. c. Lefebvre z 01.03.1969, SRRD 61 (1979), s. 230.

¹⁸¹ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 17.

ewolucję w operowaniu pojęciami, co znalazło wyraz w przejściu od terminu *furor* odnoszącego się do różnorodnego wachlarza anomalii natury psychicznej, do terminów sprofilowanych, jakimi były *amentia* lub *dementia*. Pierwszy z nich odnosił się do nieuporządkowania umysłowego w ogólności, drugi natomiast wiązano z nieuporządkowaniem umysłowym zakresowo węższym¹⁸². Góralski powołując się na myśl G. Erlebacha, uważa, iż wprowadzenie wspomnianych terminów *amentia* i *dementia* miało znaczący wpływ na ukształtowanie wzajemnej relacji prawa kanonicznego i medycyny sądowej, gdyż obiektem wspólnym uwagi przedstawicieli obydwu dyscyplin stała się kwestia skutków prokurowana anormalnym stanem psychicznym jednostki. Co więcej, w takim ujęciu, jak zauważył płocki kanonista, „większy ciężar problemu” związanego z orzekaniem o nieważności z tytułu choroby psychicznej został położony na medycynie, która wprawdzie nie przejęła roli prawa kanonicznego, ale poprzez rozwój psychiatrii w istotny sposób oddziaływała na orzekanie trybunałów kościelnych. W wyniku tego procesu, medyczno-sądowe znaczenie terminu *amentia* utrwaliło się w judykaturze rotalnej; rozumiano je jako stały brak umysłowy, przejściowe zakłócenie psychiczne lub ułomność, wpływające na brak dojrzałości sądu potrzebnego do zrozumienia i następstw wynikających z zawarcia małżeństwa, co znalazło wyraz w judykaturalnej tezie, iż w takim stanie małżeństwo nie mogło być ważne¹⁸³.

W badaniach nad orzecznictwem rotalnym Góralski korzystając z opracowań Erlebacha oraz Stankiewicza uwydatnił jeszcze jeden problem podjęty przez judykaturę lat 60., wiążący się z określeniem minimum zdolności umysłowych nupturientów, które byłyby nieodzowne do zawarcia ważnego związku małżeńskiego¹⁸⁴. Wskazał, iż kryterium statyczne odnoszono do osoby samego kontrahenta, do jego władz rozumowo-wolitywnych¹⁸⁵, co jego zdaniem, znalazło odzwierciedlenie w sprofilowaniu normy 1095 n. 1 KPK. Kontynuując,

¹⁸² W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 18.

¹⁸³ G. ERLEBACH, *Defectus usus rationis et discretionis iudicii (Can. 1095, nn. 1 -2). Il contributo della giurisprudenza rotale: dagli inizi agli anni '60*, w: *L'incapacità di intendere e di volere nel diritto matrimoniale canonico (can. 1095 nn. 1-2)*, red. F. FUNGHINI, Citta del Vaticano 2000, s. 221.; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 18-20.

¹⁸⁴ G. ERLEBACH, *Defectus usus rationis et discretionis iudicii...*, s. 220; A. STANKIEWICZ, *L'incapacità psichica nel matrimonio...*, s. 60 nn.

¹⁸⁵ W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 150.

Profesor skupił następnie uwagę na kryterium dynamicznym w odniesieniu do którego stawiano większe wymogi optując za dojrzałością sądu; bardziej precyzyjnie, chodziło o dojrzałość sądu w stopniu proporcjonalnym do zawieranej umowy małżeńskiej. Według Góralskiego kryterium dynamiczne w głównej mierze zadecydowało przy wprowadzeniu tytułu określonego w kan. 1095, n. 2 KPK¹⁸⁶.

W tym miejscu warto nadmienić, iż za początek kształtowania się kryterium dynamicznego Góralski uznał prezentowaną już wyżej doktrynę św. Tomasza z Akwinu, który rozważał możliwość zawarcia małżeństwa przez małoletnich po osiągnięciu siódmego roku życia, gdyż w ocenie ówczesnej doktryny posiadali już zdolność do popełnienia grzechu ciężkiego. Akwinata opowiadał się za koniecznością posiadania większego rozeznania przy zawieraniu małżeństwa, niż przy popełnianiu grzechu ciężkiego, z racji na trwały charakter zgody małżeńskiej, w którym zakłada się pewne odniesienie do przyszłości¹⁸⁷. W tym kontekście należałoby jeszcze przywołać myśl Góreckiego, który celnie spostrzegł, iż w pierwszej kodyfikacji podwyższono granice wieku (czternaście lat dla kobiety; szesnaście lat dla mężczyzny). W jego opinii, tym samym opowiedziano się za wyższym stopniem dojrzałości psychicznej nupturienta¹⁸⁸.

Kontynuując należy dodać, iż w tym obszarze zagadnień w innych opracowaniach ich autorzy argumentowali, opierając się na innych wyrokach rotalnych. Według Góreckiego istotny wpływ na kształt obecnej normy miały orzeczenia c. Prior z 14 listopada 1919 roku oraz c. Wynen z 25 lutego 1941 roku¹⁸⁹. Na te rozstrzygnięcia powołał się także Dzierżon, ale jego analizy dotyczyły obecnego kan. 1095, n. 1 KPK, zaznaczając, iż wówczas zakresowo wyraźnie nie rozróżniano jeszcze (co wydaje się być rzeczą zrozumiałą) doktryny co do poszczególnych numerów kan. 1095 KPK; nastąpiło to później pod wpływem jurysprudencji Roty Rzymskiej¹⁹⁰. Komentując, w nawiązaniu do

¹⁸⁶ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 21.

¹⁸⁷ Tamże.

¹⁸⁸ E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 15.

¹⁸⁹ Dec. c. Prior z 14.11.1919, SRRD 11 (1927), s. 172-174; Dec. c. Wynen z 25.02.1941, SRRD 33 (1950), s. 144; E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 15-17.

¹⁹⁰ G. DZIERŻON, *Brak wystarczającego używania rozumu (kan. 1095, n. 1 KPK)*, w: W. GÓRALSKI, G. DZIERŻON, *Niezdolność konsensualna...*, s. 103-104.

orzeczenia c. Prior Dzierżon i Górecki uwydatnili nowy parametr, jakim była proporcjonalność rozeznania¹⁹¹. Góralski z kolei spojrział na ten wyrok z innej perspektywy, wskazując, iż nawiązano w nim do myśli Sancheza i Gaspariego, utrzymujących, iż do zawarcia ważnego małżeństwa należy wymagać rozeznania oceniającego w stopniu proporcjonalnym do zawieranego kontraktu¹⁹².

Góralski zauważył też, że stanowiska Priora nie podzielali wszyscy audytorzy rotalni. Popierając tą tezę przywołał orzeczenie c. Rossetti z 10 maja 1921 roku, zauważając, iż ponens ten postrzegał wymóg rozeznania oceniającego w kategoriach dojrzałego sądu proporcjonalnego do zawieranego kontraktu, pomimo że kładł szczególny nacisk na konieczność rozeznania potrzebnego do popełnienia grzechu lekkiego, przy założeniu niepełnego stadium choroby umysłowej¹⁹³. Nawiązując do treści artykułu „Defectus usus rationis et discretionis iudicii (Can. 1095, nn. 1-2). Il contributo della giurisprudenza rotale: dagli inizi agli anni '60.”, autorstwa Erlebacha Profesor oparł się jeszcze na orzeczeniu c. Florczak z 29 czerwca 1923 roku, w którym ponens opowiadał się za kryterium dynamicznym¹⁹⁴.

Według polskiej doktryny kluczowym orzeczeniem w tej materii był wyrok c. Wynen z 25 lutego 1941 roku¹⁹⁵. Zdaniem Góreckiego normatywny termin „rozeznanie oceniające” pojawił się dopiero w tym rozstrzygnięciu¹⁹⁶. Podobnie i Góralski utrzymuje, iż wyrok ten wywarł istotny wpływ na kształtowanie doktryny dotyczącej problematyki rozeznania oceniającego¹⁹⁷. Uznając jego szczególny walor kanonista wyartykułował zasadniczą, uprzednią tezę: „w żaden sposób nie wystarczy zwykle używanie rozumu do ważnego podjęcia zgody małżeńskiej, czyli do uprzedniego poznania natury małżeństwa opisanej w kan.

¹⁹¹ Tamże, s. 117; E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 15.

¹⁹² W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 24.

¹⁹³ Dec. c. Rossetti z 10.05.1921, SRRD 13 (1929), s. 87; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 25.

¹⁹⁴ G. ERLEBACH, *Defectus usus rationis et discretionis iudicii...*, s. 227; Dec. c. Florczak z 29.06.1923, SRRD 15 (1931), s. 128; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, Warszawa 2018, s. 24.

¹⁹⁵ Dec. c. Wynen z 25.02.1941, SRRD 33 (1950), s. 151.

¹⁹⁶ E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 15.

¹⁹⁷ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 26; to orzeczenie wyeksponowali też: E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 15; G. DZIERŻON, *Brak wystarczającego używania rozumu...*, s. 117.

1082”¹⁹⁸. Argumentując zwrócił uwagę, iż ponens rotalny stał na stanowisku, iż dodatkowym wymogiem powinny stać się rozeznanie i dojrzałość sądu w stopniu proporcjonalnym do powagi zawieranego kontraktu małżeńskiego. Według kanonisty w orzeczeniu tym w sposób szczególnie wybrzmiało kryterium dynamiczne¹⁹⁹.

Erlebach we wspomnianym wyżej artykule podkreślił, iż w latach 60. wdrażanie w doktrynie kryterium dynamicznego było „czymś bezdyskusyjnym”, dlatego też w kolejnych okresach, zwłaszcza pod wpływem namysłu podjętego na Soborze Watykańskim II, w wyrokach Roty Rzymskiej dało się zaobserwować fakt, iż rozeznanie oceniające szło w parze z potrzebą zachowania pewnych predyspozycji psychicznych w odniesieniu do przedmiotu umowy małżeńskiej²⁰⁰.

W tym segmencie wywodów nie można też abstrahować od konkluzji Góralskiego wywiedzionych ze szczegółowej analizy wyroków Roty Rzymskiej z okresu poprzedzającego Sobór Watykański II. Wskazał on, iż w tym czasie wyraźnie wyszczególniono kryterium statyczne i dynamiczne, którymi operowano w ferowaniu wyroków. Z drugiej strony zwrócił uwagę, iż w przedmiocie konieczności istnienia rozeznania oceniającego proporcjonalnego do waloru małżeństwa występowały pewne nurty interpretacyjne. Mianowicie, w niektórych sprawach wspomniane kryterium traktowano jako jedyną możliwość określenia zdolności psychicznej nupturientów; dało się też zaobserwować, jak twierdzi Góralski, niezbędność bardziej zrównoważonego podejścia do oceny zdolności psychicznej rozróżniając dwie kategorie: brak używania rozumu oraz proporcjonalne rozeznanie oceniające. W późniejszym okresie kształtowania doktryny, pisze kanonista, wymóg zdolności do rozeznania oceniającego wyparł w niektórych sprawach kryterium niewystarczającego używania rozumu, które niejako przestało istnieć odrębnie²⁰¹.

W opinii Erlebacha jurysprudencja rotalna tego okresu przyczyniła się w znaczącym stopniu do eksponowania kryteriów braku używania rozumu oraz braku rozeznania oceniającego, utwierdzając tym samym znane już wcześniej

¹⁹⁸ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 26.

¹⁹⁹ Tamże.

²⁰⁰ G. ERLEBACH, *Defectus usus rationis et discretionis iudicii...*, s. 228. Zob. także. W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 27.

²⁰¹ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 28.

zasady wyrażone przez św. Tomasza z Akwinu oraz Sancheza. Z reguły, jak zauważył audytor rotalny, kanoniści odwoływali się jednak do, jak to określił, „wkładu własnego” judykatury, który pozwolił zaklasyfikować zdolność proporcjonalnego rozeznania oceniającego do pewnej kategorii niezdolności natury psychicznej, bez względu na przyczyny, które ten brak sprokurowały. Jego zdaniem pozwoliło to na dokładniejsze zrozumienie samej struktury umowy małżeńskiej oraz wynikających z niej konsekwencji²⁰².

Obiektem uwagi polskich kanonistów stał się także proces dalszej ewolucji orzecznictwa rotalnego, mającego miejsce latach 70. i 80. XX wieku. Góralski w swych badaniach wskazał na ogromną rolę jurysprudencji rotalnej w kształtowaniu i sprofilowaniu kategorii niezdolności psychologicznej. W jego przekonaniu na jej rozumienie w głównej mierze wpłynęły dokonania ówczesnej psychologii i psychiatrii, dziedzin wiedzy w sposób szczególny dynamicznie rozwijających się w latach 70. XX wieku. W tym kontekście Profesor zwrócił uwagę na fakt, iż sądy niższego stopnia jurysdykcyjnego wprawdzie korzystały z dorobku tych nauk pomocniczych, ale nie znalazło to przełożenia w języku kanonistycznym. Stąd też taki stan był krytykowany przez sędziów rotalnych²⁰³.

O wyzwaniach przed jakimi stała ówczesna kanonistyka traktuje też opracowanie „Ewolucja pojęcia zdolności do zawarcia małżeństwa w świetle wyroków rotalnych bieżącego stulecia”, autorstwa S. Kosowicza²⁰⁴. W jego opinii postęp wiedzy medycznej i psychologicznej sprawił, iż w jurysprudencji rotalnej uwaga audytorów bardziej ogniskowała się na ludzkich władzach duchowych, jakimi były rozum i wola²⁰⁵. Z kolei Góralski spostrzegł, iż tak intensywny rozwój nauk psychologicznych niejako domagał się również wypracowania nowej wizji małżeństwa, która w jakiejś mierze odpowiadałaby rezultatom badań. Z tego też powodu, pisał kanonista, judykatura rotalna była niejako zmuszona do podjęcia bardziej dogłębnego namysłu z jednej strony nad walorem zgody małżeńskiej oraz

²⁰² G. ERLEBACH, *Defectus usus rationis et discretionis iudicii...*, s. 229.

²⁰³ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 29.

²⁰⁴ S. KOSOWICZ, *Ewolucja pojęcia zdolności do zawarcia małżeństwa...*, s. 139-146.

²⁰⁵ Tamże, s. 139.

fenomenem ludzkiej wolności decyzyjnej, z drugiej zaś, nad odniesieniem małżeńskich relacji interpersonalnych do istotnych obowiązków małżeńskich²⁰⁶.

Według Góralskiego w orzecznictwie nastąpił proces odejścia od tradycyjnych kategorii amencji czy demencji na rzecz techniczno-prawnego określenia braku rozeznania oceniającego, który w jego przekonaniu, zaczęto postrzegać w kategoriach braku intelektualnej znajomości istoty małżeństwa, przy jednoczesnym braku zdolności krytycznej oceny pojmowanej jako sąd praktyczny²⁰⁷.

Eksponowana już wcześniej doktrynalna teza, zgodnie z którą do ważnego zawarcia małżeństwa, niezbędna jest zdolność rozeznania oceniającego w stopniu proporcjonalnym do zawieranego kontraktu, zaczęła w latach 70. i 80. XX wieku coraz wyraźniej utrzymywać się w orzecznictwie rotalnym. Popierając tę tezę Góralski przywołał wyrok c. Anné z 25 lutego 1969 roku²⁰⁸, w którym wyraźnie wybrzmiał ten koncept, wyrażony w twierdzeniu, iż zgodę małżeńską zdefiniowano jako akt woli poprzez który małżonkowie na mocy nieodwołalnej i wzajemnej zgody, ustanawiając między sobą wspólnotę życia. Charakter tej wspólnoty został zaś określony jako trwały i wyłączny, z samej natury skierowany poprzez akty cielesne do zrodzenia potomstwa oraz jego wychowania²⁰⁹. Autor opracowania wyjaśnił, iż istotnym przedmiotem formalnym zgody małżeńskiej jest prawo do jedności życia wyrażającego się we wspólnocie małżeńskiej. Wspólnota ta, poza prawem do aktów cielesnych, ma też prawo do zrodzenia oraz wychowania potomstwa²¹⁰. W rozdziale IV „Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 2 KPK)” monografii współautorskiej napisanej z Dzierżonem „Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego, kan. 1095, nn. 1-3 KPK”

²⁰⁶ W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 149.

²⁰⁷ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 29-30.

²⁰⁸ Dec. c. Anné z 25.02.1969, SRRD 61 (1976), s. 183-184; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 29-30.

²⁰⁹ W tym miejscu warto dodać komentarz M. Żurowskiego, który przypomniał, że istotna różnica pomiędzy kontraktem małżeńskim, a jakimkolwiek innym kontraktem międzyludzkim dotyczy skutków, które dla umowy małżeńskiej będą nie tylko skutkami aktualnymi (tu i teraz), ale przede wszystkim stanowią zobowiązanie i konkretne konsekwencje na przyszłość. Zob. M. ŻUROWSKI, *Problem rozeznania oceniającego*, „Prawo Kanoniczne” 28 (1985) nr 3-4, s. 4.

²¹⁰ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 31-32.

Góralski wyraził pogląd, iż w tych tezach jurydykaturalnych wyraźnie wybrzmiała doktryna Soboru Watykańskiego II²¹¹.

W przywołanej już wielokrotnie monografii „Rozeznanie oceniające co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich oraz jego poważny brak (kan. 1095, n. 2 KPK). Doktryna i orzecznictwo” Profesor utrzymuje, iż rozwój ówczesnej doktryny wyraźnie zmierzał w kierunku uwydatnienia dynamicznej wizji małżeństwa. W jego opinii taka opcja podejścia do umowy małżeńskiej niejako wymuszała zmianę postrzegania małżeństwa w sensie abstrakcyjnym na rzecz małżeństwa pojmowanego jako wspólnota konkretnych osób, które powinny w sposób trwały przyjmować siebie nawzajem we wszystkich wymiarach życia²¹². Z drugiej strony Góralski zauważył, iż takie ujęcie przyczyniło się w znaczącym stopniu do skodyfikowania obowiązującego kan. 1095, n. 1-3 KPK²¹³. W swym wywodzie Profesor nawiązał do orzeczenia c. Fagiolo z 23 stycznia 1970 roku²¹⁴, w którym położono szczególny nacisk na kwestię pochodzenia niezdolności konsensualnej z prawa naturalnego. Argumentując ponens z jednej strony wskazał na fakt anomalii natury psychicznej, zauważając, że choroba upośledza nie tylko zdolności intelektualne czy wolitywne kontrahenta, ale także jest przyczyną braku rozeznania oceniającego. Stąd też audytor rotalny postulował, aby w nowej kodyfikacji ujęto ten problem w odrębnej normie, co ostatecznie dokonało się po reformie kodyfikacyjnej²¹⁵.

W badanej polskiej doktrynie poruszono jeszcze inny problem dotyczący stopnia rozeznania oceniającego. Zarówno Kowalski, jak i Góralski przywołali wyrok c. Di Felice z 13 listopada 1976 roku²¹⁶. Zwrócili uwagę na sposób, w jaki ponens odniósł się do stopnia rozeznania oceniającego, którego jego zdaniem, nie da się w żaden sposób zdefiniować, ani jednoznacznie określić, czy odgórnie założyć. W związku z tak ujętym problemem należałoby przyjąć, iż wymóg

²¹¹ W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 151-152.

²¹² W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 32.

²¹³ Tamże, s. 33.

²¹⁴ Dec. c. Fagiolo z 23.01.1970, SRRD 62 (1980), s. 70-71.

²¹⁵ Dec. c. Fagiolo z 23.01.1970, SRRD 62 (1980), s. 70-71; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 33-34.

²¹⁶ Dec. c. Di Felice z 13.11.1976, RRD 68(1987), s. 422-428; M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 48; W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Colagiovanni z 10 III 1992 r.*, „*Ius Matrimoniale*” 5 (1994), s. 78.

odnoszący się do posiadania rozeznania oceniającego winien być proporcjonalny do rzeczywistości małżeństwa jako takiego²¹⁷. Według Góralskiego do stwierdzenia nieważności zawartego małżeństwa należało wymagać jedynie braku rozeznania w stopniu ciężkim, gdyż nupturienci powinni posiadać zdolność konkretnej oceny swoich predyspozycji do wypełnienia obowiązków małżeńskich oraz przyjęcia i przekazania praw wypływających z zawarcia związku²¹⁸.

Podsumowanie

Z przeprowadzonych analiz wynika, iż badania prawno-historyczne kanonistów polskich ogniskowały się wokół dwóch zagadnień: genezy kan. 1095, n. 1–3 KPK oraz konceptu rozeznania oceniającego. Pierwszym obszarem badań zajmowali się przede wszystkim Ginter Dzierżon oraz Wojciech Góralski. Ich wywody zostały oparte głównie na materiale źródłowym pochodzącym z periodyku „Comminicationes”, w którym opublikowano materiały prac kodyfikacyjnych, a także na opracowaniach kanonistycznych dotyczących tego zagadnienia. Należy zauważyć, iż kanoniści prezentując tą tematykę byli świadomi tego, iż przedstawiona przez nich kwestia genezy kan. 1095 KPK nie nosi znamion wyczerpującej. Takie ujęcie bowiem wynikało z faktu, iż we wspomnianym publikatorze nie udostępniono wszystkich materiałów z prac nad rewizją Kodeksu z 1917 roku. Istniejącej jak dotąd luki nie uzupełniły także treści zaczerpnięte z opracowań kanonistycznych. Prezentacja pełnego obrazu poruszanej problematyki stanie się możliwa dopiero wówczas, gdy zostaną otwarte archiwa.

O wiele szerszy zasięg miały badania polskich kanonistów nad konceptem rozeznania oceniającego. W szczegółowych analizach wykazano jednak, iż wywody wielu autorów dotyczące przedziału od średniowiecza aż do promulgacji Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku nie miały charakteru oryginalnego, gdyż nie oparli ich bezpośrednio na źródłach, ale korzystali oni z rzetelnej monografii „Wiedza konieczna o heteroseksualności i trwałości małżeństwa w nauce prawa kanonicznego i jurysprudencji (1517-1917)”, napisanej przez

²¹⁷ M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 48.

²¹⁸ W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Colagiovanni z 10 III 1992 r.*, s. 78.

Bronisława Wenantego Zuberta. Należy jednak zauważyć, iż pozycja tego kanonisty nie dotyczyła wprost kwestii rozeznania oceniającego, lecz problematyki wiedzy minimalnej do zawarcia małżeństwa. W publikacji tej tematyka *discretio iudicii* miała wprawdzie charakter marginalny, ale tak jak wszystkie treści tej pozycji, została solidnie opracowana. Pewnym usprawiedliwieniem zastosowania przez niektórych autorów z aspektu naukowego nierzetelnej metodologii jest fakt, iż w ich publikacjach historyczna geneza kategorii *discretio iudicii* stanowiła jedynie kontekst do namysłu zasadniczego, jakim były wywody nad tytułem ujętym w kan. 1095, n. 2 KPK.

Bardziej solidny charakter miały analizy kanonistów dotyczące rozwoju doktryny po promulgacji Kodeksu pio-benedyktyńskiego. W tym wypadku korzystali z orzecznictwa Roty Rzymskiej oraz pozycji kanonistycznej. Pomimo tego w niektórych wypadkach zauważalny jest fakt czerpania z orzecznictwa rotalnego „z drugiej ręki”.

Rozdział II

Kan. 1095, n. 1-3 KPK w doktrynie prawa kanonicznego

Wprowadzenie

Treść kluczowego w tej dysertacji kan. 1095, n. 1-3 KPK stała się przedmiotem uwagi szerokiego grona polskich kanonistów. W prezentacji tematyki określonej w tytule tego rozdziału zdecydowano o przedstawieniu jej według tytułów określonych w poszczególnych hipotezach tej regulacji (1-3).

1. Brak wystarczającego używania rozumu (kan. 1095, n. 1 KPK)

W pierwszej hipotezie kan. 1095, n. 1 KPK prawodawca postanowił, iż „Niezdolni do zawarcia małżeństwa są ci, którzy są pozbawieni wystarczającego używania rozumu”. W tym obszarze kanoniści polscy generalnie skupili uwagę na dwóch wątkach: kwestii sformułowania kan. 1095, n. 1 KPK (1.1.) oraz tematyce normatywnych parametrów postaci niezdolności ujętej w kan. 1095, n. 1 KPK (1.2.).

1.1. Sformułowanie kan. 1095, n. 1 KPK

Brzmienie kan. 1095, n. 1 KPK stało się przedmiotem uwagi Góralskiego oraz Dzierżona. Góralski w opracowaniu „Brak wystarczającego używania rozumu jako tytuł nieważności małżeństwa (kan. 1095, n. 1)” zwrócił uwagę, iż w pracach kodyfikacyjnych w projekcie prawa małżeńskiego z 1975 roku występowało jedynie wyrażenie „brak używania rozumu”. Określenie „wystarczający” odnoszące się do braku używania rozumu pojawiło się dopiero w finalnym kan. 1095, n. 1 KPK. Według Profesora była to wprawdzie różnica minimalna, ale

z aspektu prawa substancjalnego uznał on ją jako „element dużej wagi”²¹⁹. Z drugiej strony autor artykułu zauważył, że prawodawca w treści kanonu nie określił przyczyny niezdolności wynikającej z braku wystarczającego używania rozumu. Spostrzegł też, iż w numerze pierwszym nie wyeksponowano kategorii „choroba umysłowa”. W jego opinii taki sposób podejścia do zagadnienia wynikał z uwzględnienia współczesnych osiągnięć psychologii i psychiatrii, w których w tej materii operowano szerokim spektrum terminów nie pozwalających dokładniej określić rozpatrywanych przypadków „chorób umysłowych”. Według Góralskiego obecne sformułowanie kan. 1095, n. 1 KPK jest właściwe, gdyż niemożliwe jest ujęcie bardzo skomplikowanych realiów chorób i anomalii psychicznych w jednym precyzyjnym normatywnym zdaniu²²⁰. Wątek ten podjął też Dzierżon w artykule poświęconym schizofrenii, zauważając, iż „bardzo trudno jest wypracować jedną generalną zasadę, która znalazłaby swą aplikację w odniesieniu do wszystkich form oraz stadiów zaburzeń”²²¹.

1.2. Normatywne parametry niezdolności konsensualnej ujętej w kan. 1095, n. 1 KPK

W badanych publikacjach wskazuje się następujące parametry postaci niezdolności konsensualnej określonej w kan. 1095, n. 1 KPK: używanie rozumu (1.2.1.) oraz wystarczające używanie rozumu (1.2.2.).

1.2.1. Używanie rozumu

Kanoniczno-antropologiczna kategoria „używanie rozumu” stała się obiektem namysłu kilku autorów. Tematykę tą podjął Góralski w wydanej w 2006 roku

²¹⁹ W. GÓRALSKI, *Brak wystarczającego używania rozumu jako tytuł nieważności małżeństwa (kan. 1095, n. 1)*, „Ius Matrimoniale” 1 (1990), s. 22.

²²⁰ Tamże, s. 23-25.

²²¹ G. DZIERŻON, *Wpływ schizofrenii na ważność małżeństwa kanonicznego*, „Ius Matrimoniale” 16 (2005), s. 30.

publikacji „Kościelne prawo małżeńskie”²²². Z analizy wyroków Roty Rzymskiej oraz trybunałów niższego stopnia jurysdykcyjnego wywiódł on konkluzję, iż już w doktrynie uprawianej pod rządami Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku, pomimo tego że w kodyfikacji tej nie występowała regulacja w sensie dzisiejszego kan. 1095, n. 1 KPK, optowano za rozpoznawaniem spraw o nieważność małżeństwa z powodu choroby umysłowej (*ab amentiam*), opierając się na kilku normach: kan. 1982, 88 § 3, 2201 § 1 CIC17²²³. Podobny pogląd wyraziła Gołębiowska. Nawiązując jedynie do 2201 § 1 CIC17, wskazała, że zgodnie z ówczesną doktryną, tych których uznawano za niezdolnych do popełnienia przestępstwa z powodu braku używania rozumu, na zasadzie analogii, uznawano też za pozbawionych zdolności do zawarcia związku małżeńskiego²²⁴. Zdaniem Góralskiego ten sposób podejścia do omawianego zagadnienia genetycznie sięgający prawa rzymskiego, w średniowieczu został przejęty w systemie kanonicznym, a następnie w kolejnych epokach sukcesywnie był naukowo rozwijany²²⁵.

W kanonistyce polskiej zagadnieniem kluczowym była kwestia rozumienia normatywnej kategorii „używanie rozumu”. Wątek ten podjął m.in. Dzierżon. Występujące w normie wyrażenie *usus rationis* uznał on za, jak to określił, „swoistą deklarację prawa naturalnego”²²⁶. W tym miejscu należy zauważyć, że podłożem interpretacyjnym dla kanonisty stała się generalna teoria aktu prawnego. Argumentując spostrzegł on, iż chodzi o zdolność do podjęcia specyficznego aktu prawnego, jakim jest zawarcie małżeństwa. Dopowiedział, że w sensie negatywnym, nie chodzi więc o zdolność do podjęcia jakiegokolwiek aktu prawnego, gdyż podejmowana przez nupturientów decyzja powinna być proporcjonalna do waloru aktu, jakim jest zawieranie małżeństwa²²⁷.

Dla części kanonistów polskich punktem wyjścia ich analiz była kategoria aktu ludzkiego (*actus humanus*). W niej upatrywali oni podstawy do zaistnienia aktu prawnego, jakim jest zawarcie związku małżeńskiego. Góralski postrzega akt

²²² W. GÓRALSKI, *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006, s. 153-159.

²²³ Tamże, s. 153-154.

²²⁴ A. GOŁĘBIEWSKA, *Geneza kan. 1095 Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 147.

²²⁵ W. GÓRALSKI, *Brak wystarczającego używania rozumu...*, s. 20-21.

²²⁶ G. DZIERŻON, *Brak wystarczającego używania rozumu...*, s. 127-129.

²²⁷ Tamże, s. 128.

ludzki jako „zdolność do powzięcia zgody małżeńskiej oraz dysponowania jej przedmiotem”²²⁸. Niektórzy autorzy w swoich wywodach rozróżnili pomiędzy aktem ludzkim oraz aktem człowieczym (*actus humanus*). Poruszając tę kwestię P. Gajda stwierdził, iż pod kategorię *actus humanus* podpadają wszystkie czynności dokonywane przez człowieka bez używania umysłu, czy wolnej woli; określa się je też mianem aktów „spontanicznych”. W kręgu aktów ludzkich znajdują się wszystkie czynności rodzajowo właściwe człowiekowi, adekwatne do jego godności. Według kanonisty, w przypadku aktu ludzkiego podmiot działający powinien mieć „świadomość wartości społecznej”, a także rozważnie przewidywać następstwa podjętych czynności; te zaś domagają się istnienia odpowiedzialności oraz dobrowolności²²⁹.

Wreszcie należy zauważyć, iż niektórzy kanoniści uznają kategorię „*usus rationis*” za kategorię o charakterze jurydyczno-antropologicznym. Zarówno Góralski, jak i Dzierżon wiążą ją ze zdolnością podmiotową do podjęcia aktu prawnego, która ma charakter wolontarystyczny, wskazując, iż nie chodzi tylko o akt intelektu, ale o integralne ujęcie, jakim jest akt intelektualno-wolitywny²³⁰.

1.2.2. Wystarczające używanie rozumu

W tytule określonym w kan. 1095, n. 2 KPK nie chodzi wyłącznie o używanie rozumu, bowiem prawodawca określił w nim dodatkowy parametr, jakim jest wystarczające używanie rozumu. Bardziej precyzyjnie, nie chodzi wyłącznie o używanie rozumu, gdyż skuteczność prawną ma brak wystarczającego używania rozumu. Stąd też, jest rzeczą zrozumiałą, iż normatywny składnik „wystarczający” (*sufficiens usus rationis*) stał się przedmiotem namysłu kanonistów polskich. Na szczególną uwagę zasługuje wkład Góralskiego, T. Pawluka oraz Dzierżona.

²²⁸ W. GÓRALSKI, *Zgoda małżeńska jako akt konstytuujący małżeństwo*, w: W. Góralski, G. Dzierżon, *Niezdolność konsensualna...*, s. 53.

²²⁹ P. GAJDA, *Prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego*, Tarnów 2016, s. 132.

²³⁰ W. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska (kanony 1095-1107)*, Gdańsk 1991, s. 31; G. DZIERŻON, *Brak wystarczającego używania rozumu...*, s. 131; G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 183.

Poruszając ten wątek kanonista płocki zwrócił uwagę, iż myśląc o kan. 1095, n. 1 KPK w pierwszym rzędzie należy mieć na uwadze założenie systemowe kanonicznego prawa małżeńskiego, z których wynika, iż w tym wypadku chodzi o minimalny stopień zdolności potrzebnej do podjęcia aktu prawnego, jakim jest zawarcie małżeństwa²³¹. Z drugiej zaś strony spostrzegł, że forma niezdolności ujęta w kan. 1095, n. 1 KPK ma charakter najbardziej radykalny, której jednak, jego zdaniem, nie można odnieść do aktów o mniejszym walorze. Przykładem tego, może być zdolność wiernego do przyjęcia Pierwszej Komunii św., gdzie znajduje aplikację zasada wyartykułowana w kan. 97 § 2 KPK, w myśl której osoba małoletnia po ukończeniu siódmego roku życia uważana jest za zdolną do używania rozumu²³². Do tej kwestii nawiązał też kanonista warmiński Pawluk, powołując się na myśl św. Tomasza, podkreślił, iż pryncypium określone w przywołanej regulacji nie znajduje bezpośredniej aplikacji do małżeństwa, gdyż wyższy walor tej instytucji domaga się posiadania przez nupturienta wyższej zdolności, proporcjonalnej do tego waloru²³³. Co ciekawe, Profesor optował za nieco odmiennym tłumaczeniem treści kan. 1095, n. 1 KPK opowiadając się za wyrażeniem „brak dostatecznego używania rozumu”. Godnym uwagi jest też fakt, iż Pawluk w swej wizji konceptu *sufficiens usus rationis* połączył zagadnienie wystarczającego używania rozumu z poznaniem i zrozumieniem natury samego małżeństwa. Wydaje się, że te faktory w istotny sposób wpłynęły na jego postrzeganie poruszanej tematyki. Pogłębiając tę myśl kanonista nawiązał do kierunków interpretacyjnych występujących w doktrynie. Wskazał, iż w jednym z podejść zakładano zdolność używania rozumu na poziomie tożsamym ze zdolnością potrzebną do popełnienia grzechu ciężkiego (Sanchez)²³⁴. W myśl tej opcji osobą zdolną do popełnienia grzechu ciężkiego byłby małoletni, który ukończył siódmy rok życia. Jego zdaniem takie rozumienie było związane nakazem corocznej spowiedzi, wiążącym się ze zobowiązaniem do przyjmowania Komunii św. w okresie wielkanocnym.

²³¹ W. GÓRALSKI, *Kościelne prawo małżeńskie*, s. 157.

²³² Tamże.

²³³ T. PAWLUK, „*Prawo Kanoniczne*” według Kodeksu Jana Pawła II, t. 3, Olsztyn 1996, s. 157-158.

²³⁴ T. SANCHEZ, *De sancto matrimonii sacramento...*, lib. I, disp. 8, n. 15; T. PAWLUK, „*Prawo Kanoniczne*”..., s. 157-158.

Powołując się na źródła historyczne (Dekret Gracjana) Pawluk zauważył, iż małoletni po osiągnięciu siódmego roku życia, za zgodą rodziców mieli prawo zawierania zaręczyn, które należałoby rozumieć w kategoriach przedwstępnej umowy małżeńskiej²³⁵. Drugi z kolei kierunek interpretacyjny wywodził się, zdaniem warmińskiego kanonisty, ze szkoły tomistycznej. Jego przedstawiciele stali w opozycji do kierunku pierwszego (P. Gasparri; A. Di Felice; C. Lefebvre). Uważali, że należałoby przyjąć, iż do zawarcia umowy małżeńskiej powinno wymagać się „wyższego poziomu umysłowego”, który odpowiadałby wadze instytucji małżeństwa²³⁶.

W ten nurt organicznie wpisuje się także pogląd Dzierżona wyrażony zwłaszcza w monografii „Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna”²³⁷. Stał on na stanowisku, iż zdolność do zawarcia małżeństwa różni się od zdolności do podjęcia aktu o charakterze generalnym. W jego opinii szczególny walor małżeństwa dedukcyjnie prowadzi do konkluzji, iż zdolność do jego zawarcia powinna być proporcjonalna do waloru konkretnego aktu, jakim jest zawarcie małżeństwa. Tłumacząc tę tezę kanonista podkreślił, że pojęcie „używanie rozumu” winno ściśle łączyć się z wagą zgody małżeńskiej²³⁸. Dzierżon, opierając się na myśli P.J. Viladricha spostrzegł, że wystarczalność używania rozumu do zawarcia zgody małżeńskiej pociąga za sobą określone skutki. Optując za konceptem, iż „wystarczające używanie rozumu” niezbędne do podjęcia specyficznego aktu ludzkiego, jakim jest zgoda małżeńska, ma charakter intelektualno-wolitywny, podkreślił, że do ważnego wyrażenia zgody potrzebne jest istnienie „dostatecznej wolności, jak i działania intelektu”²³⁹. Podobnie, jak Pawluk, uważa, iż bardziej odpowiednie w tekście normy byłoby operowanie słowem „dostateczny”, które jego zdaniem, bardziej eksponowałoby stopień

²³⁵ D. C. 30 q. 2 c. un.); T. PAWLUK, „Prawo Kanoniczne”..., s. 157.

²³⁶ P. GASPARRI, *Tractatus canonicus de matrimonio*, t. 2, s. 12; A. DI FELICE, *La „discretio iudicii matrimonio proportionata” nella giurisprudenza rotale*, w: *Perturbazioni psichiche e consenso matrimoniale nel diritto canonico*, praca zbiorowa, Roma 1976, s. 15-28; C. LEFEBVRE, *De defectu discretionis iudicii in Rotali iurisprudencia*, „Periodica” 69 (1980), s. 555-567; T. PAWLUK, „Prawo Kanoniczne”..., s. 157.

²³⁷ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*

²³⁸ Tamże, s. 182-183.

²³⁹ P.J. VILADRICH, *Can. 1095*, w: *Comentario exegetico al Código de Derecho Canonico*, red. A. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, t. 3, Pamplona 1995, s. 1216; G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 183.

używania rozumu²⁴⁰. Bazując na kategorii aktu intelektualno-wolitywnego Dzierżon utrzymuje, iż normatywny termin *sufficiens* odnosi się do dwóch sfer: intelektualnej oraz wolitywnej podmiotu wyrażającego zgodę małżeńską. Ogniskując swą uwagę na kwestii waloru instytucji małżeństwa stwierdził, iż do ważnego wyrażenia konsensu nie wystarcza jedynie dysponowanie prostym używaniem rozumu (*simplex usus rationis*), lecz konieczny jest stopień racjonalności oraz wolności woli, proporcjonalny do waloru konsensu²⁴¹. Z drugiej strony w swych wywodach Góralski celnie spostrzegł, że w omawianym normatywnym parametrze ustawodawca nie domaga się posiadania przez kontrahenta pełnego używania rozumu²⁴².

Odnosząc się do konceptu wystarczającego używania rozumu Dzierżon wyeksponował trzy faktory: po pierwsze, w każdym rozpatrywanym kazusie zakłada się istnienie jakiegoś stopnia używania rozumu. Jego zdaniem, nie oznacza to jednak, iż apriorycznie należałoby stopień ten uznać za wystarczający; po drugie, nie należy od nupturientów wymagać pełnej zdolności używania rozumu, gdyż nie taka była intencja ustawodawcy; po trzecie, do ważnego zawarcia małżeństwa potrzeba takiego stopnia używania rozumu, który pozwoliłby wyrazić konsens małżeński, zgodnie z wymogami określonymi w kan. 1104 KPK. Według kanonisty chodzi zatem o zdolność używania rozumu wystarczającą do podjęcia specyficznego aktu prawnego, jakim jest zawarcie małżeństwa²⁴³.

2. Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych (kan. 1095, n. 2 KPK)

W kan. 1095, n. 2 KPK prawodawca postanowił: „Niezdolni do zawarcia małżeństwa są ci, którzy są dotknięci poważanym brakiem rozeznania

²⁴⁰ T. PAWLUK, „Prawo Kanoniczne” ..., s. 157-158.

²⁴¹ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 184.

²⁴² W. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska...*, s. 31-33.

²⁴³ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 184-185.

oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych”. Zasadniczą osią namysłu kanonistów polskich nad hipotezą ujętą w tej regulacji są dwa zagadnienia: tematyka znaczenia normatywnego wyrażenia „poważny brak rozeznania oceniającego” (2.1.) oraz problematyka odnosząca się do sformułowania kan. 1095, n. 2 KPK (2.2.).

2.1. Znaczenie normatywnego wyrażenia „poważny brak rozeznania oceniającego”

Obiektem uwagi niektórych polskich kanonistów analizujących treść kan. 1095, n. 2 KPK stała się kwestia znaczenia słowa *discretio iudicii*. W przytaczanym już artykule „Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych, jako przyczyna nieważności małżeństwa” Wąsik powołał się na myśl E. Szafrrowskiego oraz Pawluka²⁴⁴. Szafrrowski w opublikowanym w 1986 roku „Podręczniku Prawa Kanonicznego” wskazał na kilka jego znaczeń: „rozstrzygnięcie”, „rozdzielenie”, „rozeznanie”. Jego zdaniem ostatnie z wymienionych pojęć najlepiej oddaje w języku polskim złożoność łacińskiego terminu *discretio*; termin *iudicium* z kolei przetłumaczył on jako „osąd” albo „ocena”. Dlatego też w tekście Kodeksu z 1983 roku, którego był tłumaczem znalazło się wyrażenie „rozeznanie oceniające”²⁴⁵.

Nie można wykluczyć, iż ustalenia Szafrrowskiego były prawdopodobnie wynikiem prowadzonej w tamtym czasie dyskusji nad tą kwestią. We wcześniejszej bowiem jego monografii „Chrześcijańskie małżeństwo” występuje następujące tłumaczenie kan. 1095 n. 2 KPK: „Są niezdolni do zawarcia małżeństwa: 2^o ci, którzy ujawniają poważny brak w zakresie dokonania oceny dotyczącej istotnych praw i obowiązków wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych”²⁴⁶. Nie można udzielić jednoznacznej odpowiedzi na pytanie:

²⁴⁴ W. WĄSIK, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 123-155.

²⁴⁵ E. SZAFRROWSKI, *Podręcznik Prawa Kanonicznego*, t.4, Warszawa 1986, s. 93.

²⁴⁶ E. SZAFRROWSKI, *Chrześcijańskie małżeństwo*, Warszawa 1985, s. 80.

dlaczego tak się stało. Poruszając ten wątek P. Majer wskazał, iż pierwsze oficjalne tłumaczenie Kodeksu na język polski ukazało się w 1984 roku, właśnie dzięki pracom Szafrrowskiego oraz Komisji specjalnej powołanej do rewizji i krytycznego opracowania kodeksowego tekstu²⁴⁷. Tłumaczenie kan. 1095, n. 2 KPK występujące w „Chrześcijańskie małżeństwo” pochodzi z czasu opublikowania oficjalnego tłumaczenia Kodeksu prawa kanonicznego. Można tylko przypuszczać, iż tekst tej pozycji został napisany wcześniej, a opublikowano go dopiero w 1985 roku.

Wracając do artykułu Wąsika należy zwrócić uwagę, iż kanonista ten – chociaż nie zaprezentował własnego tłumaczenia terminu *discretio iudicii* – to jednak przywołał kilka propozycji odnoszących się do przymiotnika *gravis*, określającego stopień czy wagę wspomnianego rozeznania. W związku z tym zaproponował takie znaczenia jak: „ciężki”, „poważny”, „wielki”, „znaczny”, „szkodliwy”, „srogi” oraz „przykry”²⁴⁸. Autor opracowania przymiotnik ten uznał za kluczowy dla właściwego zrozumienia kanonicznego konceptu rozeznania oceniającego, gdyż w jego przekonaniu, wskazuje on nie na jakikolwiek brak rozeznania, ale na brak odnoszący się waloru przedmiotu umowy małżeńskiej²⁴⁹. Wąsik w swoim opracowaniu przytoczył również pogląd Pawluka zaprezentowany w podręczniku do prawa małżeńskiego, w którym termin *gravis* oddał on jako „wielki brak”²⁵⁰. W jego opinii pojęcie, którym posłużył się Pawluk najlepiej wyrażało sens omawianego braku zgody, odnosiło się wprawdzie do konieczności posiadania przez nupturienta znajomości praw i obowiązków małżeńskich, ale jednocześnie nie zakładało kompleksowego poznania wszystkich następstw wynikających z zawarcia małżeństwa²⁵¹.

W tym kontekście warto też przywołać spostrzeżenia Góralskiego, który w monografii „Kanoniczna zgoda małżeńska” uznał, iż termin *discretio* można by tłumaczyć poprzez polskie: „oddzielić”, „rozdzielić”, „uznawać” czy „osądzać”. Tym samym Profesor, podobnie jak inni kanoniści, uwydatnił kwestię specyfiki

²⁴⁷ P. MAJER, *Nowe polskie tłumaczenie Kodeksu prawa kanonicznego – uwagi na temat kanonów regulujących małżeństwo*, „Ius Matrimoniale” 33 (2022) nr 1, s. 6.

²⁴⁸ W. WĄSIK, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 140.

²⁴⁹ Tamże.

²⁵⁰ T. PAWLUK, „Prawo Kanoniczne” ..., s. 159.

²⁵¹ W. WĄSIK, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 140.

zdolności, w której zakłada się wystąpienie pewnego rodzaju wartościującego poznania istoty małżeństwa, charakteryzującego się proporcjonalnością w odniesieniu, z jednej strony do wagi samego aktu, z drugiej zaś, do wpływających zeń praw i obowiązków małżeńskich²⁵².

Co więcej, u Góralskiego nieco pogłębiony namysł nad tym zagadnieniem znajdujemy w przytaczanej już monografii współautorskiej „Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego, kan. 1095, nn. 1-3 KPK”. Korzystając z „Małego słownika języka polskiego” z 1968 roku, a także bazując na zasadach interpretacyjnych ujętych w kan. 17 KPK wskazał on jeszcze kilka innych desygnatów normatywnego zwrotu *discretio iudicii*, wymieniając: „rozeznanie”, „rozdzielenie”, „rozpoznanie”, „wybór”, „ocenę różnych możliwości”, „rozdzielenie jednego od drugiego”; „zdanie sobie sprawy z czego”, stopień rozwoju umysłowego i moralnego, pozwalający odróżnić czyn dobry od złego i kierować swoim postępowaniem. Z kolei w odniesieniu do słowa „iudicium” przytoczył: „sąd”, „zdanie”, „opinię o czymś”, „mniemanie”, „punkt widzenia”, „władzę rozróżniania i rozsądnego osądzania w jakiejś sprawie”, „kryterium”, „refleksję”, „przekonanie”, „rozważenie” oraz „ocenę czegoś”²⁵³. Z przeprowadzonych badań Profesor wyartykułował tezę, iż normatywnej kategorii rozeznania oceniającego nie można sprowadzić jedynie do sfery ludzkich władz umysłowych (poznanie, ocena krytyczna), ale zakresowo obejmuje ona także sferę wolitywną; rozeznanie oceniające jest zatem aktem intelektualno-wolitywnym²⁵⁴.

Do omawianego zagadnienia w artykule „Poważny brak rozeznania oceniającego jako tytuł nieważności małżeństwa” odniósł się także Górecki²⁵⁵. Należy podkreślić, iż w porównaniu do poprzednich kanonistów, jego podejście było nieco odmienne, mianowicie, przedstawił on wyrażenia występujące w kan. 1095, n. 2 KPK w urzędowych tłumaczeniach na wybrane języki europejskie. W sposób szczególny wyróżnił on tłumaczenie niemieckie: „schwerer Mangel an Urteilsfähigkeit” lub „Urteilsvermögen” oraz angielskie: „serious defect of

²⁵² W. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska...*, s. 40-41.

²⁵³ W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 154.

²⁵⁴ Tamże, s. 154-155.

²⁵⁵ E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 11-24.

discretion of judgment”. Ponadto przytoczył on jeszcze inne wersje językowe: włoską („grave macanza di discrezione di giudizio”), słowacką („važný nedostatok rozoznávacieho úsudku”, „ťažký defekt rozoznávacieho úsudku”), a także czeską („závažná porucha soudnosti”, „velký nedostatek hodnotícího rozlišení”)²⁵⁶. Pewnym mankamentem tego podejścia jest to, iż autor opracowania nie podjął głębszego namysłu nad kwestią subtelnych różnic, wynikających z poszczególnych tłumaczeń. Poza tym za pewien mankament należy uznać fakt, iż nie wskazał on na tak ważkie dla kanonistyki tłumaczenie hiszpańskie.

Kolejnymi kanonistami, którzy podjęli interesujący nas wątek byli Kowalski oraz Majer. Kowalski w monografii „Problem nieważności małżeństwa w świetle kanonu 1095 n. 2 KPK” dedykował tej problematyce odrębny podrozdział zatytułowany „Etymologia pojęcia”²⁵⁷. Wątek ten pojawił się także w artykule „Rozeznanie oceniające”, autorstwa Majera, opublikowanym w 2011 roku w periodyku „Prawo Kanoniczne”²⁵⁸. Rozważając tę kwestię kanonista wrocławski skorzystał z różnych słowników, wskazując na takie terminy jak: „zdolność rozważania”, „zdolność oceniania”, „rozgarnięcie”; „rozsądek”; „poznanie”, „rozum”, „rozpoznanie”, „rozróżnienie jednego od drugiego”²⁵⁹. Oprócz wymienionych Majer wyszczególnił jeszcze: „zdolność rozeznawania”, „pogląd”, „rozsądzenie”, „rozstrzygnięcie”, „zdolność odróżniania prawdy od fałszu”, „stan świadomości”, „dostrzec coś z trudnością”, „zdać sobie sprawę z czegoś”²⁶⁰.

Szczególnym obiektem uwagi Majera i Kowalskiego stało się słowo „ocena”. W ich przekonaniu przez „ocenę” należy rozumieć „zdanie wartościujące, czyli zdanie, którego treścią jest sąd rozumu orzekającego o wartości jakiejś istniejącej rzeczy lub idei”; jest to „sąd o wartości czegoś”, „osąd” bądź „krytyka”²⁶¹. Według Kowalskiego etymologicznie rozeznanie oceniające to: „znajomość przedmiotu, czy zagadnienia” oraz „krytyczny

²⁵⁶ Tamże, s. 11-12.

²⁵⁷ M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 23-27.

²⁵⁸ P. MAJER, *Rozeznanie oceniające*, „Prawo Kanoniczne” 54 (2011) nr 1-2, s. 403-425.

²⁵⁹ M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 23-24.

²⁶⁰ P. MAJER, *Rozeznanie oceniające*, s. 406-407.

²⁶¹ Tamże, s. 407; M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 24.

i wartościujący osąd o danej rzeczywistości”²⁶². Z twierdzeniem Kowalskiego koresponduje twierdzenie Majera, który wskazał na: „obiektywizującą znajomość przedmiotu bądź zagadnienia”, „zdawanie sobie sprawy z czegoś w oparciu o posiadany sąd, dotyczący wartości czegoś”, a także „krytyczny osąd jawiącej się rzeczywistości”. Krakowski kanonista wyjaśnił, iż chodzi o osąd rzeczywistości generowany w sferze intelektualnej, osadzony w zdaniu wartościującym, którego źródłem jest sfera wolitywna²⁶³. Odnosząc się do tych analiz należy zauważyć, iż u Majera wyraźnie wybrzmiał intelektualno-wolitywny charakter kategorii rozeznania oceniającego.

Dysponując takim kontekstem Kowalski odniósł pojęcie „rozeznanie oceniające” do małżeństwa, zwracając uwagę, iż z samego terminu *discretio iudicii* nie można jeszcze wywieść kategorii kanonicznych, bardziej precyzyjnie, nie można wywieść konceptu niezdolności konsensualnej. Odnosząc się do konceptu kanonicznego wyeksponował komponenty rozeznania: poznanie intelektualne, ocenę krytyczną oraz decyzję w sferze wolitywnej w sensie wyboru²⁶⁴.

Wreszcie kwestia znaczenia terminu „rozeznanie oceniające” pojawiła się także w monografii „Przyczyny poważnego braku rozeznania oceniającego w świetle kan. 1095 n. 2”, autorstwa S. Paździora²⁶⁵. Odnosząc się do tej pozycji krytycznie należy spostrzec, że autor powielił w niej jedynie myśli Góralskiego i Góreckiego, o czym świadczą dosłownie przyjęte powtórzenia z publikacji tych kanonistów²⁶⁶. W tłumaczeniach terminu *discretio iudicii* Paździór użył tych samych sformułowań oraz przypisów, którymi posłużył się wcześniej Góralski; z kolei za Góreckim wprost przytoczył urzędowe tłumaczenia wyrażenia „rozeznanie oceniające” na języki europejskie, nie dodając niczego nowego w tym zakresie²⁶⁷.

²⁶² M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 25-26.

²⁶³ P. MAJER, *Rozeznanie oceniające*, s. 407.

²⁶⁴ M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 26-27.

²⁶⁵ S. PAŹDZIÓR, *Przyczyny poważnego braku rozeznania oceniającego...*

²⁶⁶ Tamże, s. 16-18; W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 154-155; E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 11-12.

²⁶⁷ Można porównać: W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 154-155; S. PAŹDZIÓR, *Przyczyny poważnego braku rozeznania oceniającego...*, s. 17; E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 11-12.

2.2. Sformułowanie kan. 1095, n. 2 KPK

W obszarze zagadnień odnoszących się do sformułowania kan. 1095, n. 2 KPK kanoniści polscy poddali analizie następujące wątki tematyczne: problematykę konceptu rozeznania oceniającego (2.2.1.) oraz tematykę jego elementów (2.2.2.).

2.2.1. Koncept rozeznania oceniającego

W prezentacji dorobku kanonistyki polskiej w kwestii konceptu rozeznania oceniającego najpierw pragniemy wskazać na trzy publikacje Żurowskiego poświęcone tej tematyce. W 1983 roku w periodyku „Prawo Kanoniczne” ukazało się opracowanie „Przedmiot zgody małżeńskiej i zdolność do wypełnienia obowiązków w ocenie umysłu poprzedzającej rozważną decyzję nupturienta: studium w oparciu o nowsze wyroki rotalne”²⁶⁸; z kolei w 1984 roku w czasopiśmie „Analecta Cracoviensia” opublikowano kolejny artykuł tego kanonisty „Problematyka zgody małżeńskiej w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego”, w którego większej części powielił on treści występujące w poprzednim artykule; dodał w nim jedynie odniesienia do odpowiednich norm kodeksowych²⁶⁹. Należy zauważyć, iż z nieco mniejszym podobieństwem w samej strukturze tekstu – chociaż zbliżonym co do poprzednich treści – cechuje się trzecia publikacja „Problem rozeznania oceniającego”²⁷⁰. W opracowaniach tych jezuita poszukując bardziej adekwatnego znaczenia stosowanego przez sędziów rotalnych pojęcia *discretio iudicii*, nawiązując do wspomnianego już Listu Apostolskiego Benedykta XIV *Magnae nobis* z 29 czerwca 1798 roku, przypomniał, że dawniej istotna dla ważnego zawarcia małżeństwa była z jednej strony zdolność poznawcza i decyzyjna, z drugiej zaś, ogólna znajomość istoty konsensu małżeńskiego wraz z wypływającymi z niego obowiązkami. Jednakże, według badacza, rozwój myśli kanonicznej doprowadził do postrzegania *discretio*

²⁶⁸ M. ŻUROWSKI, *Przedmiot zgody małżeńskiej...*, s. 243-283.

²⁶⁹ M. ŻUROWSKI, *Problematyka zgody małżeńskiej...*, s. 511-525.

²⁷⁰ M. ŻUROWSKI, *Problem rozeznania oceniającego*, s. 3-15.

iudicii w kategoriach *facultas critica*, czyli zdolności krytycznej, pozwalającej w świadomości nupturientów na przejście od poznania do decyzji, znajdującej przełożenie w praktycznym wyborze, przy jednoczesnym zaangażowaniu wszystkich ludzkich władz²⁷¹.

Podobną opinię wyraził Góralski. w artykule „Discretio iudicii (kan. 1095, n. 2 KPK) jako element zgody małżeńskiej w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej”. Posiłkował się on pojęciem *facultas critica*, a więc podobnym do tego, którym operował Żurowski, odróżniając tę kategorię od *facultas cognoscitiva*, odnoszącej się do poznania teoretycznego²⁷². W swym wywodzie Profesor w sposób szczególny wyeksponował ścisły związek zachodzący pomiędzy władzą krytyczną, a sądem praktycznym, który w wyniku procesu rozważania i oceny prowadzi do przejścia od abstrakcyjnego rozumienia konceptu małżeństwa do podjęcia decyzji o zawarciu konkretnego związku²⁷³. Warto też nadmienić, że w rozdziale czwartym „Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 2 KPK)” wspomnianej już monografii współautorskiej „Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego”, Góralski optował za pojmowaniem rozeznania w kategoriach procesu decyzyjnego wychodzącego z ram abstrakcyjnych pojęć, prowadzącego do podjęcia decyzji opartej na refleksji krytycznej, przejawiającej się w osądzie wartościującym²⁷⁴.

Górecki z kolei podejmując ten wątek wskazał na potrzebę odniesienia *discretio iudicii* do abstrakcyjnej wiedzy o konkretnym małżeństwie. Wyszczególnił on w pojęciu *facultas critica* trzy wymiary: zdolność małżonków do współodczuwania i postrzegania siebie oczami partnera, zdolność przekładania teoretycznej wiedzy o małżeństwie na konkretną rzeczywistość pożycia

²⁷¹ BENEDICTUS XIV, *Epistulae Encyclicae Magnae nobis...*, s. 150; M. ŻUROWSKI, *Przedmiot zgody małżeńskiej...*, s. 247; M. ŻUROWSKI, *Problematyka zgody małżeńskiej...*, s. 514-515.

²⁷² W. GÓRALSKI, *Discretio Iudicii (Kan. 1095, n. 2 KPK) jako element zgody małżeńskiej w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej*, w: *Veritati Salvificae Servire. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. zw. dr. hab. Edwardowi Góreckiemu z racji 70 rocznicy urodzin*, red. W. WENZ, Wrocław 2002, s. 117-123.

²⁷³ Tamże, s. 121.

²⁷⁴ W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 155-156.

małżonków oraz zdolność podejmowania praktycznych decyzji w oparciu o wcześniejszą ocenę i poznanie²⁷⁵.

Z nieco innej perspektywy ujął tę kwestię G. Leszczyński. W opracowaniu „Niedojrzałość emocjonalna jako motyw stwierdzenia nieważności małżeństwa” zwrócił on uwagę, iż ludzki proces podejmowania decyzji jest efektem wzajemnego przenikania się dwóch sfer: *facultas intellectiva* i *facultas deliberativa*²⁷⁶. Dzierżon z kolei podążając za myślą J. García Faílde, wyróżnił trzy komponenty: intelektualno-teoretyczny, intelektualno-oceniający oraz swobodny wybór²⁷⁷. Zdaniem Leszczyńskiego *facultas intellectiva* należy rozumieć jako działanie intelektu, znajdujące wyraz w trój etapowym procesie: *cognitio*, *aestimatio* oraz *electio*. Wyjaśniając tę kwestię zauważył, iż oznaczają one odpowiednio: po pierwsze, poznanie przedmiotu; po drugie, przyjęcie przez nupturienta przedmiotu jako wartości; po trzecie, ocenę aspektów pozytywnych oraz negatywnych, prowadzących do dokonania wyboru²⁷⁸. *Facultas deliberativa* z kolei łódzki kanonista postrzega w kategoriach władzy wolitywnej. W jego przekonaniu w głównej mierze to na tej sferze spoczywa cały ciężar podejmowania przez nupturienta konkretnej decyzji. Argumentował, chociaż intelekt może proponować pewne rozwiązanie danego problemu, to jednak, jego zdaniem, władza wolitywna (kanonista nazywa ją też sferą emocjonalną) w głównej mierze jest odpowiedzialna za wolny wybór. Dlatego też zaburzenie w sferze *facultas deliberativa* może generować brak rozeznania oceniającego, mimo właściwie funkcjonującej *facultas intellectiva*²⁷⁹.

W tym kontekście należy podkreślić, iż zaprezentowane ujęcie wynikało z ewolucji doktrynalnej podejścia do *discretio iudicii*, pod wpływem nauki Soboru Watykańskiego II. Grupa kanonistów (Góralski, Żurowski, Górecki) zauważyła, że podczas, gdy w doktrynie przedsoborowej dopatrywano się przyczyn niezdolności w zaburzeniach władz poznawczych, to najnowsze osiągnięcia

²⁷⁵ E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 18.

²⁷⁶ G. LESZCZYŃSKI, *Niedojrzałość emocjonalna jako motyw stwierdzenia nieważności małżeństwa*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 6 (1997), s. 311.

²⁷⁷ J. García Faílde, *La nulidad matrimonial, hoy*, Barcelona 1999, s. 29; G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 115-116.

²⁷⁸ G. LESZCZYŃSKI, *Niedojrzałość emocjonalna...*, s. 311.

²⁷⁹ Tamże; Podobny sposób argumentacji wystąpił w opracowaniu W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 155.

psychologii i psychiatrii pozwoliły kanonistycie na wyodrębnienie w strukturze władz intelektualnych odrębnej kategorii, jaką jest zdolność odpowiedzialna za rozważanie oraz ocenianie. Zdaniem kanonistów polskich to nowatorskie podejście, eksponujące przejście od abstrakcyjnych zdolności poznawczych do sfery poznania waloru małżeństwa, w efekcie doprowadziło do postrzegania rozeznania oceniającego w kategoriach aktu o charakterze intelektualno-wolitywnym, odnoszącego się do konkretnego małżeństwa²⁸⁰. Według Góralskiego i Wąsika taki sposób ujęcia znajduje swoje uzasadnienie w istocie zgody małżeńskiej, która jako przyczyna sprawcza małżeństwa jest aktem ludzkim (*actus humanus*). Stąd też, w ich przekonaniu, uwaga sędziów rotalnych w okresie posoborowym skupiała się na badaniu zaburzeń władzy umysłowej, znajdujących wyraz nie tylko w zaburzeniach o charakterze poznawczym i oceniającym, ale także w zaburzeniach w sferze wolitywnej, redukujących wolność decyzyjną nupturienta²⁸¹.

Należy dodać, że w badanych publikacjach pojawił się też nurt opierający się na założeniach teoretycznoprawnych, bazujący na teorii aktu prawnego, w której odniesiono rozeznanie oceniające do waloru aktu (małżeństwa). Góralski w monografii „Rozeznanie oceniające co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich oraz jego poważny brak (kan. 1095, n. 2 KPK). Doktryna i orzecznictwo swój wywód osadził nam myśli kanonistów hiszpańskich i włoskich (P.J. Viladrich, H. Franceschi, A. D’Auria, L.M. Garcia, J.I. Bañares, P. Bianchi)²⁸². Na początku swych rozważań wyraził pogląd, iż właściwe

²⁸⁰ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 82-84; M. ŻUROWSKI, *Przedmiot zgody małżeńskiej...*, s. 247-250; E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 15-17.

²⁸¹ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 82-84; W. WĄSIK, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 141.

²⁸² W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 78-82. W swym wywodzie Góralski skorzystał z następujących publikacji: P.J. VILADRICH, *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa (kanony 1095-1107 Kodeksu Prawa Kanonicznego)*, tłum. S. Świaczny, Warszawa 2002, s. 63; H. FRANCESCHI, *La capacità per l’atto di volontà: relazione tra il difetto grave della discrezione di giudizio e l’incapacità di assumere gli obblighi essenziali del matrimonio in una recente sentenza c. Stankiewicz, „Ius Ecclesiae” 22 (2010)*, s. 135; A. D’AURIA, *Il consenso matrimoniale. Dottrina e giurisprudenza canonica*, Roma 2007, s. 154; L.M. GARCIA, *Discrecion de juicio, prudencia y conducta moral*, w: *Incapacidad consensual para las obligaciones matrimoniales*, Pamplona 1991, s. 201; J.I. BAÑARES, *Il senso della discrezione di giudizio secondo il canone 1095, 2*, w: *Discrezione di giudizio e capacità di assumere: la formulazione del canone 1095*, red. H. FRANCESCHI, M.A. ORTIZ, Milano 2013, s. 153-154; P. BIANCHI,

rozumienie pojęcia braku rozeznania oceniającego powinno iść w parze z właściwą interpretacją samej koncepcji zgody małżeńskiej²⁸³. W opinii Góralskiego i Wąsika, definicję rozeznania oceniającego należałoby wywieść z konceptu wypracowanego przez Viladricha. Według kanonistów w tym wypadku chodzi o taki poziom dojrzałości wolnego i rozumnego zarządzania sobą w podejmowanej decyzji, który byłby proporcjonalny do faktu, w którym mężczyzna mógłby oddać się kobiecie, równocześnie przyjmując ją z taką samą wzajemnością. Poprzez to wzajemne przyjęcie i oddanie, zauważają autorzy publikacji, kontrahenci ustanawiają wspólnotę, do której mają prawo, a która słusznie się im należy z racji sprawiedliwości²⁸⁴.

Tak rozumiane rozeznanie oceniające odniesione do waloru małżeństwa, według Góralskiego i Majera, należy postrzegać w kategoriach władzy o charakterze krytyczno-oceniającym, która w wyniku oceny generuje sąd praktyczny, znajdujący wyraz w podjętym działaniu²⁸⁵. Jak już wspomniano wyżej, w przekonaniu Góralskiego, rozeznanie krytyczne co do małżeństwa w znaczeniu generalnym powinno prowadzić do rozeznania oceniającego w odniesieniu do konkretnego małżeństwa. W dalszym procesie poznawczym, kontynuuje Profesor, tak rozeznana rzeczywistość w efekcie powinna prowadzić nupturientów do wyrażenia zgody małżeńskiej, wynikającej z sądu praktycznego²⁸⁶. Należy zauważyć, iż ten pogląd koresponduje z poglądem Żurowskiego, utrzymującego, iż rozeznanie oceniające jest procesem, polegającym na przejściu ze sfery intelektualnego poznania istoty małżeństwa do praktycznej decyzji, prowadzącej do wyrażenia zgody małżeńskiej²⁸⁷. W ten nurt wpisuje się także opinia Stawniaka, który przywołując zasadę *nihil volitum nisi praecognitum*, podkreślił, iż każdy relewantny prawnie akt ludzki przed

Quando il matrimonio é nullo? Cuida al motivi di nullità matrimoniale per pastori, consulenti e fedeli, Milano 1998, s. 185-186.

²⁸³ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 78-79.

²⁸⁴ W. GÓRALSKI, *Elementy podmiotowe rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich: (kan. 1095, n. 2 KPK)*, „Prawo Kanoniczne” 48 (2005) nr 1-2, s. 32-33; W. WĄSIK, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 143-144.

²⁸⁵ W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 155-156; a także: P. MAJER, *Rozeznanie oceniające*, s. 408.

²⁸⁶ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 79-82.

²⁸⁷ M. ŻUROWSKI, *Przedmiot zgody małżeńskiej...*, s. 247; M. ŻUROWSKI, *Problematyka zgody małżeńskiej...*, s. 514.

podjęciem decyzji jednostki domaga się zawsze poprzedzającego go poznania intelektualnego. Za taki akt, określany przez kanonistę terminem „pełnowartościowy”, należałoby uznać wyrażanie zgody małżeńskiej²⁸⁸.

Góralski w swym wywodzie nawiązał również do judykatury rotalnej. Wykazał, iż audytorzy rotalni szczególną wagę przywiązywali z jednej strony do normatywnego parametru „braku rozeznania”, z drugiej zaś, do jego przyczyn²⁸⁹.

Wreszcie niektórzy autorzy odnieśli rozeznanie oceniające do istotnych praw i obowiązków małżeńskich. Żurowski utrzymywał, iż ocenę należy wiązać z istotnymi obowiązkami małżeńskimi, które co do zasady, powinny być wprawdzie poznane w stopniu wyższym niż przy zawieraniu jakichkolwiek umów, ale nie sensie absolutnym. Argumentując jezuita z drugiej strony wyeksponował wymiar ludzkiej autodeterminacji, podkreślając, iż do wyrażenia konsensu wymagane jest pełne władztwo nad sobą, które tym samym uzdalnia kontrahentów do wzajemnego oddania się²⁹⁰. Warto jednak zaznaczyć, iż według jezuity, zdolności rozeznania oceniającego nie należy w sposób ścisły wiązać z określonym wiekiem, gdyż to nie osiągnięcie pełnoletniości, ale właśnie pełne władztwo nad sobą oraz „harmonia wewnętrzna” pozwala na odpowiednie rozeznanie oraz podjęcie decyzji o zawarciu konkretnego związku małżeńskiego²⁹¹.

W polskiej literaturze przedmiotu pojawia się też wątek odniesienia *discretio iudicii* do wiedzy koniecznej o małżeństwie. Poruszający tą kwestię Zubert, a za nim Wąsik zauważyli, iż termin ten jest „znacznie bogatszy” (zakresowo szerszy) niż pojęcie przedmiotu wiedzy koniecznej dotyczącej małżeństwa²⁹². Rozważając tą problematykę Góralski zwrócił uwagę, iż

²⁸⁸ H. STAWNIAK, *Rozeznanie oceniające...*, s. 122-124.

²⁸⁹ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 82-83. Autor opracowania nawiązał do następujących orzeczeń rotalnych: Dec. c. Pinto z 04.02.1974, SRRD 66 (1983), s. 39; dec. c. Stankiewicz z 17.12.1987, RRD 79 (1992), s. 742; dec. c. Bottone z 15.02.2005, RRD 97 (2013), s. 98; dec. c. Stankiewicz z 22.07.2005, RRD 97 (2013), s. 439; dec. c. Stankiewicz z 25.02.2005, RRD 97 (2013), s. 137; dec. c. Stankiewicz z 14.12. 2007, RRD 99 (2014), s. 362-385; dec. c. Alwan z 18.07.2000, RRD 92 (2007), s. 537; dec. c. Caberletti z 28.01.2010, RRD 102 (2017), s. 31; dec. c. Ragni z 26.11.1985, RRD 77 (1990), s. 545.

²⁹⁰ M. ŻUROWSKI, *Problematyka zgody małżeńskiej...*, s. 516.

²⁹¹ M. ŻUROWSKI, *Przedmiot zgody małżeńskiej...*, s. 248-249.

²⁹² B.W. ZUBERT, *Wiedza konieczna a zgoda na małżeństwo sakramentalne*, „Prawo Kanoniczne” 29 (1986) nr 3-4, s. 241-242; W. WĄSIK, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 142.

w orzecznictwie bardzo często wraca kwestia rozdzielenia samego poznania obowiązków i praw od krytycznej oceny i wolnego wyboru²⁹³. Popierając tą tezę Góralski i Dzierżon podkreślili, iż kategoria rozeznania oceniającego, o której mowa w kan. 1095, n. 2 KPK jest kategorią prawną, a nie kategorią psychologiczną²⁹⁴.

Z zagadnieniem konceptu rozeznania oceniającego w ścisłym związku pozostaje kwestia wyodrębnienia jej elementów.

2.2.2. Elementy rozeznania oceniającego

W zebranych materiale dotyczącym elementów rozeznania oceniającego należałoby wyróżnić dwa wątki: elementy rozeznania oceniającego w ogólności (2.2.2.1.) oraz elementy rozeznania oceniającego w szczególności (2.2.2.2.).

2.2.2.1. Elementy rozeznania oceniającego w ogólności

W obszarze zagadnień dotyczących komponentów rozeznania oceniającego w sensie generalnym za godne uwagi należy uznać osiągnięcia Góralskiego, Dzierżona, Paździora, Kowalskiego, Stawniaka, Góreckiego, Wąsika oraz Majera. Według Kowalskiego w rozeznaniu oceniającym należałoby wyróżnić trzy komponenty: wymagane poznanie, wystarczającą ocenę krytyczną oraz zdolność do swobodnego wyboru²⁹⁵. W starszym opracowaniu „Brak rozeznania oceniającego. Problemy interpretacyjne” kanonista ten w odniesieniu do ostatniego elementu posiłkował się określeniem „wystarczająca wolność wewnętrzna”²⁹⁶. Ustosunkowując się krytycznie do tego ujęcia należy jednak zwrócić uwagę, iż w dużej mierze zostało ono zaczerpnięte z pozycji Góralskiego,

²⁹³ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 84.

²⁹⁴ Tamże, s. 84-89; G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 111-114, 187.

²⁹⁵ M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 27-38; a także: M. KOWALSKI, *Brak rozeznania oceniającego. Problemy interpretacyjne*, w: *Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i studia*, red. A. DZIĘGA i M. WRÓBEL, t.3, Lublin 2003, s. 62-66.

²⁹⁶ M. KOWALSKI, *Brak rozeznania oceniającego...*, s. 62.

który wcześniej wyszczególnił: wystarczające poznanie intelektualne, zdolność krytyczno-oceniającą oraz wolność wewnętrzną²⁹⁷. Przy czym, wydaje się, iż Góralski ostatni z komponentów pojmował nie tyle jako samą zdolność swobodnego wyboru, ile raczej, jako wolność, która do tego wyboru prowadzi²⁹⁸. W ten obszar rozważań wpisuje się także namysł Paździora, utrzymującego, iż w tym wypadku chodzi o wolność psychologiczną odpowiadającą za kontrolowanie impulsów innych ludzkich władz, po to, aby nie dominowały one nad ludzką wolą²⁹⁹. Stawniak natomiast w publikacji „Rozeznanie oceniające przedmiotu zgody małżeńskiej i celu małżeńskiego w świetle kanonicznego prawa małżeńskiego” nie wymienia wprost poszczególnych elementów rozeznania, ale z treści jego rozważań wynika, iż za elementy istotne uznał on z jednej strony podjęcie decyzji nieodwołalnej na całe życie, z drugiej zaś, odpowiednią wiedzę oraz roztropne rozeznanie³⁰⁰. Dzierżon z kolei pochylając się nad tym zagadnieniem przyjął nieco odmienne założenia. Koncentrując uwagę na niezdolności podmiotowej do zawarcia małżeństwa wskazał na dwuwarstwowy wymiar rozeznania oceniającego: w sferze intelektualnej oraz woliwnej. W jego ujęciu wymiaru intelektualnego, inaczej mówiąc wymiaru poznawczego, nie można zredukować wyłącznie do kategorii filozoficznej, ale jak podkreślił, powinna ona być postrzegana jako kategoria prawna. Z tej perspektywy wyróżnił on poznanie teoretyczne, oraz poznanie oceniające³⁰¹. W efekcie kanonista wyeksponował: poznanie teoretyczne, poznanie oceniające oraz swobodny wybór³⁰². Górecki ujął to zagadnienie z aspektu psychologicznego oraz doktryny kanonistycznej. W jego przekonaniu, nie chodzi tutaj jedynie o zdolność przewyższającą abstrakcyjne pojmowanie instytucji małżeństwa bez odniesienia do jednostkowego przypadku dwojga konkretnych osób. Wyjaśniając tę kwestię

²⁹⁷ W. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska...*, s. 39-43.

²⁹⁸ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 91-104; W. GÓRALSKI, *Zgoda małżeńska oraz tytuły nieważności małżeństwa w postaci niezdolności konsensualnej i wad tejże zgody (zarys problematyki)*, w: *Kanoniczne prawo małżeńskie, wybrane zagadnienia*, red. A. CHCIAŁOWSKA i in., Warszawa-Kraków 2017, s. 74-77. Więcej na ten temat zob: również W. GÓRALSKI, *Elementy podmiotowe rozeznania oceniającego...*, s. 25-33; W. GÓRALSKI, *Wolność wewnętrzna a ważność małżeństwa kanonicznego*, „Prawo Kanoniczne” 56 (2013) nr 3, s. 55-81.

²⁹⁹ S. PAŹDZIÓR, *Przyczyny poważnego braku rozeznania oceniającego...*, s. 43.

³⁰⁰ H. STAWNIAK, *Rozeznanie oceniające...*, s. 132-133.

³⁰¹ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 114-130.

³⁰² Tamże.

dopowiedział, iż nie chodzi o samą wiedzę teoretyczną, ale o zdolność umożliwiającą, w oparciu o pewien zasób wiedzy, dokonanie oceny wartości oraz podjęcia zadań odnoszących się do małżeństwa, które pragnie się zawrzeć z konkretną osobą. Taka ocena, jego zdaniem, prowadzi w efekcie do ukształtowania się woli wyrażenia zgody małżeńskiej³⁰³. W ten nurt organicznie wpisuje się też pogląd Sztychmintera, który zdolność rozeznania przejawiającą się na płaszczyźnie intelektualnej i woliwnej odniósł do podejmowanych przez nupturientów istotnych obowiązków małżeńskich. Zdolność tą uznał on za konstytutywną dla zawieranego związku małżeńskiego³⁰⁴. Górecki, w przeciwieństwie do Góralskiego, ujął tą kwestię bardziej opisowo, wskazując, iż w tym wypadku chodzi o: po pierwsze, postrzeganie siebie jako partnera drugiej konkretnej osoby w odniesieniu do wzajemnych zadań i obowiązków, które powinienem podjąć; po drugie, ocenę zdolności do podjęcia teoretycznie znanych zadań i obowiązków małżeńskich w tej konkretnej wspólnotce, którą zamierza się stworzyć z drugą osobą; po trzecie, podjęcie praktycznej decyzji odnośnie do wyboru poznanej rzeczywistości³⁰⁵. Wreszcie należy przywołać jeszcze pogląd Wąsika, który pisząc o elementach, bądź bardziej precyzyjnie, o istocie rozeznania oceniającego optował za określeniem „natura rozeznania oceniającego”. W swym wywodzie krytycznie nawiązał do myśli Viladricha, zwracając uwagę, iż kanonista hiszpański operował zbyt generalnymi kategoriami pojęciowymi, tym samym spływając, jego zdaniem, rozumienie natury rozeznania oceniającego. Podobnie, jak poprzednio przytaczani kanoniści, wymienił on trzy komponenty rozeznania: zdolność poznawczą (*capacità conoscitiva*) w sensie poznania intelektualnego; zdolność krytyczną (*capacità critica*), pojmowaną jako osąd rozumu praktycznego oraz zdolność decyzyjną (*capacità deliberativa*) odnoszącą się do właściwego wyboru³⁰⁶.

W badanych opracowaniach wielu autorów uszczegółowiło bardziej tematykę komponentów istotnych rozeznania oceniającego.

³⁰³ E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 17-20.

³⁰⁴ R. SZTYCHMINDER, *Istotne obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1997, s. 411-412.

³⁰⁵ E. GÓRECKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 17-18.

³⁰⁶ P.J. VILADRICH, *Il consenso matrimoniale. Tecniche di qualificazione e di esegesi delle cause canoniche di nullità (cc. 1095–1107 CIC)*, Milano 2001, s. 46; W. WĄSIK, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 143-144.

2.2.2.2. Elementy rozeznania oceniającego w szczególności

W obszarze szczegółowych zagadnień odnoszących się do elementów rozeznania oceniającego należałoby wyodrębnić trzy kluczowe kwestie: zdolność poznawczą (2.2.2.2.1.), ocenę krytyczną (2.2.2.2.2.) oraz wolność decyzyjną (2.2.2.2.3.).

2.2.2.2.1. Zdolność poznawcza

Jak już wykazano, kanoniści polscy w swym namyśle nad jurydyczną kategorią rozeznania oceniającego, utrzymują, iż w tym wypadku nie można abstrahować od wymiaru intelektualnego. Rozważając tę kwestię Góralski wskazując na poszczególne elementy *discretio iudicii* spostrzegł, iż poznanie intelektualne przedmiotu zgody małżeńskiej należy wiązać z pewnym rodzajem inteligencji poznawczej jednostki. W monografii „Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego” kanonista ten odniósł tą sferę do konieczności posiadania przez nupturienta stosownej wiedzy co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich³⁰⁷. Z kolei w monografii „Rozeznanie oceniające co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich oraz jego poważny brak (kan. 1095, n. 2 KPK). Doktryna i orzecznictwo” w oparciu o myśl P. Bianchiego, Profesor celnie zauważył, że wiedza, o której mowa w przypadku rozeznania oceniającego odnosi się zakresu węższego niż ten, który wynika z treści kan. 126 KPK, w którym określono zasadę generalną co do nieważności aktu prawnego podjętego pod wpływem ignorancji oraz błędu³⁰⁸. Góralski i Kowalski w swych argumentacjach powołali się także na kan. 1096 § 1 KPK, w którym ustawodawca określił minimum wiedzy koniecznej do zawarcia małżeństwa, wskazując, iż w kan. 1095, n. 2 KPK ma ona nieco odmienny charakter, gdyż dotyczy wymogu

³⁰⁷ W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 157-158; W. GÓRALSKI, *Elementy podmiotowe rozeznania oceniającego...*, s. 26-27.

³⁰⁸ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 91-93. Góralski nawiązał do artykułu: P. BIANCHI, *Il difetto di discrezione di giudizio circa i diritti e doveri essenziali del matrimonio*, w: *L'incapacità di intendere e di volere nel diritto matrimoniale canonico (can. 1095 nn. 1-2)*, red. R. FUNGHINI, Città del Vaticano 2000. s. 121.

odnoszącego się do samej tożsamości małżeństwa³⁰⁹. Do tego wątku nawiązał też Dzierżon przywołując opinie niektórych autorytetów włoskich (P.A. Bonnet, O. Fumagalli Carulli) i hiszpańskich (J. García Faílde)³¹⁰. W sposób szczególny wyeksponował wielowymiarowość poznania teoretycznego co do natury małżeństwa. W jego przekonaniu ten rodzaj poznania w pierwszym rzędzie powinien pozwolić kontrahentowi na odróżnienie natury umowy małżeńskiej od innych umów zawieranych w kanonicznym porządku prawnym. W jego opinii nupturient dysponując takim poznaniem powinien posiadać podstawową wiedzę na temat małżeństwa postrzeganego w kategoriach trwałego związku heteroseksualnego, skierowanego do zrodzenia potomstwa³¹¹. Góralski i Stawniak w swej analizie tej kwestii nawiązali jeszcze do kan. 1095, n. 1 KPK, wskazującego na nieodzowność posiadania wystarczającego używania rozumu, przy jednoczesnym założeniu posiadania minimalnej wiedzy o małżeństwie (kan. 1096 KPK)³¹². Podobny pogląd wyraził Majer, sprowadzając przedmiot poznania teoretycznego z jednej strony do minimalnej wiedzy o małżeństwie, z drugiej zaś, do zdolności poznawczej odniesionej do przedmiotu konsensu małżeńskiego³¹³. Według Stawniaka osoba nieposiadająca wystarczającego używania rozumu, nie dysponuje tym samym odpowiednim rozeznaniem oceniającym, gdyż jest ono zależne od prawidłowego funkcjonowania władzy intelektualnej³¹⁴. Góralski z kolei w swym wywodzie przywołał treści wyroku c. Stankiewicz z 14 grudnia 2007 roku, w którym wskazano, iż zgodnie z wypracowaną w Rocie Rzymskiej linią orzeczniczą zaburzenia zdolności intelektualnych uniemożliwiają właściwe

³⁰⁹ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 92-93; M. KOWALSKI, *Brak rozeznania oceniającego...*, s. 62-63.

³¹⁰ W swym wywodzie Dzierżon skorzystał z takich opracowań: P. BONNET, *La capacità di intendere e di volere nel matrimonio canonico, Perturbazioni psichice e consenso matrimoniale nel diritto canonico*, red. P FEDELE, Roma 1976, s. 176; O. FUMAGALLI CARULLI, *Inteletto e volontà nel consenso matrimoniale in diritto canonico*, Milano 1974, s. 149; J. GARCÍA FAÍLDE, *La nulidad matrimonial...*, s. 30; G. DZIERŻON, *Nieważność małżeństwa oraz niezaistnienie małżeństwa w kanonicznym porządku prawnym*, „Ius Matrimoniale” 12 (2001), s. 14-15.

³¹¹ G. DZIERŻON, *Nieważność małżeństwa oraz niezaistnienie małżeństwa...*, s. 14-15.

³¹² W. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska...*, s. 40; W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 158.

³¹³ P. MAJER, *Rozeznanie oceniające*, s. 412.

³¹⁴ H. STAWNIAK, *Rozeznanie oceniające...*, s. 125.

rozumienie istotnych praw i obowiązków małżeńskich, tym samym pozbawiają nupturientów zdolności ukształtowania nieodzownego sądu praktycznego³¹⁵.

W opinii Góralskiego i Kowalskiego samo używanie rozumu w stopniu wystarczającym do zawarcia małżeństwa, zgodnie z dyspozycją kan. 1095, n. 1 KPK, nie jest równoznaczne z posiadaniem *discretio iudicii*, wymaganego przez prawodawcę na mocy kan. 1095, n. 2 KPK, gdyż do istoty, tej kategorii (jak już zauważono) należą także przywołane wcześniej komponenty: ocena krytyczna oraz zdolność swobodnego wyboru³¹⁶. Kowalski zauważył też, że w judykaturze kategoria „używanie rozumu” postrzegana jest jako warunek *sine qua non* w sprawach prowadzonych z tytułu określonego w kan. 1095, n. 2 KPK; nie można zatem od niej abstrahować. W tym kontekście celnie spostrzegł, iż sam komponent intelektualnego poznania w namyśle nad rozeznaniem oceniającym niejednokrotnie bywa marginalizowany na rzecz pozostałych elementów rozeznania, za które uznaje się ocenę krytyczną oraz swobodny wybór³¹⁷.

2.2.2.2. Ocena krytyczna

Kolejnym elementem rozeznania oceniającego eksponowanym w doktrynie jest zdolność oceny krytycznej, zwana też w literaturze przedmiotu poznaniem oceniającym³¹⁸. Dzierżon ten kanonistyczny koncept poznania uznał za efekt namysłu psychologii nad kształtowaniem sądów ludzkich w zakresie podejmowania konkretnych wyborów praktycznych. W jego opinii rozumowanie występujące w procesie oceny krytycznej jest rezultatem zamiaru podejmowania działania przez jednostkę opartego na konkretnych wartościach. Zamiar ten, chociaż bazuje na abstrakcyjnych pojęciach, to jednak wiąże się z pewnego rodzaju praktycznym poznaniem, osadzonym w określonej rzeczywistości, jaką

³¹⁵ Dec. c. Stankiewicz z 14.12.2007, „Ius Ecclesiae” 22 (2010), s. 118-119; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 92-93.

³¹⁶ W. GÓRALSKI, *Elementy podmiotowe rozeznania oceniającego...*, s. 27; M. KOWALSKI, *Brak rozeznania oceniającego...*, s. 62-63.

³¹⁷ M. KOWALSKI, *Brak rozeznania oceniającego...*, s. 62-63.

³¹⁸ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 118.

jest zawieranie konkretnego małżeństwa³¹⁹. W ten nurt organicznie wpisują się opinie Góralskiego i Kowalskiego, którzy zdolność do krytycznej oceny przeciwstawili zwykłemu poznaniu przedmiotu. Według kanonistów praktyczny wymiar zawieranego związku w głównej mierze rzutuje na odrębny charakter poznania oceniającego, odróżniając go od poznania intelektualnego³²⁰. Góralski w przytaczanej wielokrotnie monografii „Rozeznanie oceniające co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich oraz jego poważny brak (kan. 1095, n. 2 KPK). Doktryna i orzecznictwo” odnosząc się do zdolności krytyczno-oceniającej wskazał, iż zakresowo powinna ona obejmować wszystkie istotne aspekty zawieranego małżeństwa, przejawiające się w wymiarze: etycznym, religijnym, społecznym oraz prawnym³²¹. Na istniejącą dyferencję pomiędzy poznaniem teoretycznym a oceną praktyczną uwagę zwrócił także Stawniak, przyrównując wartościujące rozeznanie oceniające do dojrzałości umysłowej. Podkreślił, iż istoty *discretio iudicii* należy szukać nie tyle w kategoriach posiadanej wiedzy, ile raczej w opcji odniesienia do oceny istotnych praw i obowiązków małżeńskich³²².

Dzierżon w swej monografii „Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna” wykazał, że w doktrynie nie występuje zgodność poglądów w kwestii przedmiotu tego poznania. Niektórzy autorzy skłaniają się ku tezie, iż poznanie oceniające należy odnieść do waloru małżeństwa (Fumagalli Carulli³²³), inni z kolei w sposób szczególny uwydatnili charakter predykcyjny osądu, wiążący się z projektem na przyszłość co do zdolności do realizacji praw i obowiązków w tworzącej się wspólnocie małżeńskiej (Pompedda)³²⁴. Bazując na dokonaniach doktryny Dzierżon rozróżnił pomiędzy poznaniem spekulatywno-praktycznym oraz poznaniem oceniająco-praktycznym³²⁵. Należy zauważyć, iż

³¹⁹ Tamże, s. 118-120.

³²⁰ W. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska...*, s. 40-41; W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 158-159; M. KOWALSKI, *Brak rozeznania oceniającego...*, s. 63.

³²¹ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 94.

³²² H. STAWNIAK, *Rozeznanie oceniające...*, s. 139; H. STAWNIAK, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa (kan. 1095 KPK) w świetle przemówień papieskich do Roty Rzymskiej i nauki Kościoła*, „Prawo Kanoniczne” 3-4 (2009) 52, s. 238.

³²³ O. FUMAGALLI CARULLI, *Inteletto e volontà nel consenso matrimoniale...*, s. 315.

³²⁴ M. POMPEDDA, *L'incapacità consensuale*, „Ius Canonicum” 31 (1991), s.122.

³²⁵ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 119-120.

później typologia ta pojawiła się też u Góralskiego; wywiódł on ją z orzecznictwa rotalnego³²⁶.

Co do poznania spekulatywno-praktycznego, Dzierżon wyjaśnił, iż chodzi o dysponowanie przez nupturientów pewną generalną wizją małżeństwa, bez odniesienia do konkretnego małżeństwa; innymi słowy, chodzi o pewną wizję małżeństwa, którą należy postrzegać w kategorii pożądanego dobra. Z kolei poznanie oceniająco-praktyczne, argumentuje kanonista, dotyczy specyficznego sądu kształtującego się w umyśle podmiotu w odniesieniu do potencjalnego małżeństwa z wiadomym już partnerem³²⁷. Do tego wątku nawiązał też Majer, wskazując, iż w tym wypadku cały wysiłek poznawczy ogniskuje wokół oceny zdolności do podjęcia praw i obowiązków małżeńskich w konkretnym przypadku, w wyniku czego dochodzi do akceptacji bądź nieakceptacji w przedmiocie pragnienia jego zawarcia³²⁸.

Góralski w monografii „Kanoniczna zgoda małżeńska” zwrócił uwagę, iż istnieją poważne trudności interpretacyjne związane z jednoznacznym określeniem stopnia rozeznania oceniającego, wymaganego w kan. 1095, n. 2 KPK. Ostatecznie kanonista podzielił założenia prezentowanego już wyżej nurtu tomistycznego, w myśl którego od nupturienta wymaga się rozeznania większego niż to, które jest potrzebne do popełnienia grzechu ciężkiego. Jego zdaniem taki wymóg wynika z dozgonnego charakteru małżeństwa, znajdującego przełożenie w przewidywaniu przyszłości; chociaż, jak celnie zauważył Profesor, jednocześnie nie zakłada się rozeznania absolutnego, które w sposób wyczerpujący pozwoliłoby przewidzieć wszystkie możliwe sytuacje, z którymi potencjalnie mogliby spotkać się małżonkowie po zawarciu związku³²⁹. Góralski, jak i Majer zgodnie uważają, iż sąd krytyczny powinien mieć charakter syntetyczny i całościowy, a nie analityczny i szczegółowy³³⁰. W tej kwestii Kowalski dopowiedział, iż nupturienci są zobligowani do uświadomienia sobie

³²⁶ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 94-99.

³²⁷ G. DZIERŻON, *Nieważność małżeństwa oraz niezaistnienie małżeństwa...*, s. 16.

³²⁸ P. MAJER, *Rozeznanie oceniające*, s. 412-413.

³²⁹ W. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska...*, s. 40-42.

³³⁰ W. GÓRALSKI, *Elementy podmiotowe rozeznania oceniającego...*, s. 29; P. MAJER, *Rozeznanie oceniające*, s. 412-413.

konsekwencji wynikających z zawieranego związku małżeńskiego, w okresie poprzedzającym jego zawarcie³³¹.

2.2.2.2.3. Wolność decyzyjna

W badanych opracowaniach tematyka ostatniego komponentu rozeznania oceniającego ma charakter wielowątkowy i wielowymiarowy. Góralski zajmował się tą problematyką w kilku pozycjach. W 2013 roku opublikował w periodyku „Prawo Kanoniczne” artykuł „Wolność wewnętrzna a ważność małżeństwa kanonicznego”³³². Wcześniej, w latach 90. zagadnienie to poruszył w dwu pozycjach³³³. Należy jednak zauważyć, iż treści tych opracowań są niemal identyczne. Szerzej Profesor podjął tę kwestię w przytaczanej już monografii współautorskiej „Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego”³³⁴, a także w pochodzącym z 2005 roku artykule dotyczącym elementów podmiotowych rozeznania oceniającego³³⁵. Wreszcie wątek ten występuje też w najnowszej jego monografii „Rozeznanie oceniające co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich oraz jego poważny brak (kan. 1095, n. 2 KPK). Doktryna i orzecznictwo”³³⁶.

W związku z tak obszernym materiałem badawczym w zakresie wolności wewnętrznej wydaje się uzasadnione, aby osią prezentacji poglądów Góralskiego uczynić najobszerniejszy artykuł poświęcony w całości tej problematyce. W tym wypadku punktem wyjścia rozważań kanonisty stała się jurydyczna kategoria zgody małżeńskiej, której bazą jest akt ludzki, a więc akt rozumny i wolny zarówno w zewnętrznym wyrazie, jak i w uwarunkowaniach wewnętrznych. Według badacza obecnie kanoniczne pojęcie wolności wewnętrznej jest rezultatem zarówno ewolucji doktrynalnej, jak i orzeczniczej. W swym wywodzie

³³¹ M. KOWALSKI, *Brak rozeznania oceniającego...*, s. 63.

³³² W. GÓRALSKI, *Wolność wewnętrzna...*, s. 55-81.

³³³ W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich a nieważność małżeństwa (kan. 1095, n. 2)*, „Ius Matrimoniale” 1 (1990), s. 37-39; W. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska...*, s. 42-43.

³³⁴ W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 160-164.

³³⁵ W. GÓRALSKI, *Elementy podmiotowe rozeznania oceniającego...*, s. 29-32.

³³⁶ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 99-104.

nawiązał on do genezy kształtowania się tej kategorii antropologiczno-jurystycznej, wskazując, że scholastycy utrzymywali, iż prawidłowe działanie intelektu pozwala domniemywać również prawidłowe działanie woli³³⁷. Takie ujęcie, zdaniem Góralskiego, można zaobserwować jeszcze w wyrokach odnowionej Roty Rzymskiej w I poł. XX wieku, w których rozstrzygano sprawy z tytułu braków natury wolitywnej, wiążąc je jednocześnie z brakami w sferze intelektualnej. W związku z rozwojem takich dziedzin wiedzy, jak psychiatria i psychologia, pisze Profesor, co raz większe znaczenie w nowszych wyrokach rotalnych zaczynało nabierać wyraźniejsze eksponowanie w zgodzie małżeńskiej wymiaru intelektualnego oraz wolitywnego. Częściej też, jak zauważa Góralski, pojawiały się parametry rozeznania oceniającego proporcjonalnego do waloru małżeństwa, a także braku rozeznania, co w jego ocenie, stanowi powrót do doktryny wypracowanej przez św. Tomasza oraz Sancheza³³⁸. Według kanonisty dynamiczny rozwój orzecznictwa w tej materii przypadł na lata 70., gdy to w judykaturze rotalnej zaczęto bardziej uwydatniać możliwość naruszenia sfery wolitywnej, przy jednoczesnym zachowaniu w normie zdolności używania rozumu³³⁹. W opinii Góralskiego koncept Tomasza, w którym akcentował on w sposób szczególny wzajemną korelację zachodzącą pomiędzy intelektem i wolą, został ostatecznie rozwinięty we współczesnej psychiatrii i psychologii. Przedstawiciele bowiem tych dziedzin wiedzy utrzymują, iż w przypadku osób dotkniętych anomaliami psychicznymi może dojść do zaburzenia jedności intelektu i woli. Nie wykluczają też hipotezy, w której przy normalnym funkcjonowaniu intelektu wskutek ciężkiej choroby może dojść do poważnego ograniczenia, a nawet do pozbawienia władzy wolitywnej jednostki³⁴⁰.

W związku z namysłem kanonistów polskich nad konceptem ludzkiej wolności decyzyjnej zrodziło się też pytanie o jej charakter. Według

³³⁷ W. GÓRALSKI, *Wolność wewnętrzna...*, s. 55-57.

³³⁸ W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 103; a także: W. GÓRALSKI, *Wolność wewnętrzna...*, s. 57-58.

³³⁹ Góralski oparł swe wywody na wyrokach rotalnych: Dec. c. Rogers z 30.10.1973, SRRD 65 (1982), s. 712; dec. c. Serrano Ruiz z 21.05.1976, RRD 68 (1987), s. 211; dec. c. Pompedda z 23.01.1974, SRRD 66 (1983), s. 22; dec. c. Pinto z 12.10.1979, RRD 71 (1988), s. 442; W. GÓRALSKI, *Wolność wewnętrzna...*, s. 58-59.

³⁴⁰ W. GÓRALSKI, *Wolność wewnętrzna...*, s. 60.

Góralskiego fenomen ten wynika z ludzkiej struktury intelektualno-wolitywnej³⁴¹. W literaturze przedmiotu osadzono ten problem w kontekście namysłu nad kategoriami wolności zewnętrznej (*libertas externa*) oraz wolności wewnętrznej (*libertas interna*). Wątek ten poruszyli Stawniak oraz Góralski. Odnosząc się do kwestii wolności zewnętrznej nawiązali oni do kan. 1103 KPK dotyczącego przemocy i bojaźni, w którym pojawia się ta kategoria. Nie o taką kategorię, piszą kanoniści, jednak chodzi w kan. 1095, n. 2 KPK. W przypadku bowiem niezdolności konsensualnej chodzi o wolność jednostki niezdeteminowanej czynnikami wewnętrznymi, przez które należy rozumieć wszelkie zaburzenia natury psychicznej. Ich zdaniem chodzi o taki rodzaj wolności, który uzdalnia osobę do właściwego kierowania wewnętrznymi bodźcami czy impulsami, w taki sposób, aby one nie mogły zdeterminować wolnej woli³⁴². Góralski postrzega ten rodzaj wolności w kategoriach zdolności do autodeterminacji, czyli zdolności do wyboru jednej spośród wielu możliwości; w przypadku małżeństwa chodzi o wolną zdolność wyboru jednej spośród wielu osób, z którą pragnie się zawrzeć związek małżeński³⁴³.

W ten nurt wpisuje się także pogląd Kowalskiego, nawiązujący do poglądów Żurowskiego³⁴⁴, w myśl którego wolny wybór, niezbędny do zawarcia ważnego małżeństwa, jest bezpośrednim następstwem rozważnej decyzji opartej na sędzie praktycznym, motywującym ten wybór³⁴⁵. W jego przekonaniu brak zdolność swobodnego wyboru (o taki chodzi w przypadku braku rozeznania oceniającego) związany jest z zaburzeniami w zakresie wolności wewnętrznej. Rzeczą ciekawą jest fakt, iż kanonista ten nawiązując do sugestii García Failde postuluje, aby w system wprowadzić nowy tytuł, w którym należałoby ująć nieważność małżeństwa pochodzącą zarówno z braku wystarczającej wolności wewnętrznej, jak i zewnętrznej³⁴⁶. Według wrocławskiego kanonisty taka

³⁴¹ Tamże, s. 61-62; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 100.

³⁴² W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 100; H. STAWNIAK, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 238.

³⁴³ W. GÓRALSKI, *Wolność wewnętrzna...*, s. 62-63.

³⁴⁴ M. ŻUROWSKI, *Problem rozeznania oceniającego*, „Kościół i Prawo” 6 (1989), s. 59. (57-68); M. ŻUROWSKI, *Problem rozeznania oceniającego*, s. 5-6.

³⁴⁵ M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 33-34.

³⁴⁶ J.J. GARCÍA FAILDE, *La libertà psicologica e il matrimonio*, w: *L'incapacità di intendere e di volere nel diritto matrimoniale canonico (can. 1095 nn. 1-2)*, Città del Vaticano

propozycja *de lege ferenda* mogłaby jednak prowadzić do niewłaściwego rozumienia jurydycznej kategorii wolności, gdyż pomijałaby jej odrębne aspekty, które w zależności od innego rodzaju czynników mogłyby zaburzać bądź to sferę zewnętrzną (czynniki osobowe) bądź sferę wewnętrzną (czynniki natury psychicznej). Kowalski spostrzegł też, że sugestia ta odbiega od poglądu Góralskiego, który optował za szerszym rozumieniem rozeznania oceniającego, wymagającym wyraźnego odróżnienia wolności wewnętrznej od zewnętrznej przemocy, czy bojaźni³⁴⁷.

Z innej perspektywy ujął problem wolności wewnętrznej Dzierżon w artykule „Nieważność małżeństwa oraz niezaistnienie małżeństwa w kanonicznym porządku prawnym”³⁴⁸ oraz w monografii „Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna”³⁴⁹. W tym miejscu trzeba podkreślić, iż ukazał on pewne wątki niepodejmowane przez innych badaczy polskich. Kanonista swój wywód rozpoczął od pochylenia się nad naturą *actus humanus*. Czerpiąc z myśli antropologicznej św. Tomasza podkreślił, że każdy akt ludzki zakłada istnienie wolnej woli człowieka. Wolność ta, pisze Dzierżon, umożliwia człowiekowi podejmowanie decyzji i dokonywanie wyborów, co ma też miejsce w przypadku zawierania małżeństwa. Kontynuując przywołał opinię A. D’Aurii, zgodnie z którą człowiek jest prawdziwie wolny, gdy jego wolność wewnętrzna, nie jest w żaden sposób naruszona. Taki stan umożliwia mu podejmowanie konkretnych działań³⁵⁰. Argumentując kanonista przywołał występujące w tomaszowej doktrynie rozróżnienie pomiędzy *libertas ac actione* oraz *libertas a necessitate*, co jego zdaniem, znajduje przełożenie w doktrynalnym twierdzeniu o stanie interdeterminacji oraz determinacji w sferze wewnętrznej. Wyjaśnił, iż w stanie interdeterminacji człowiek w określonej sytuacji może podjąć działanie, ale równocześnie nie jest zmuszony go podejmować; z kolei

2000, s. 41–50; M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 35-36; M. KOWALSKI, *Brak rozeznania oceniającego...*, s. 64-66.

³⁴⁷ M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 36-37.

³⁴⁸ G. DZIERŻON, *Nieważność małżeństwa oraz niezaistnienie małżeństwa...*, s. 17-19.

³⁴⁹ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 120-130.

³⁵⁰ Dzierżon nawiązał do opracowania: A. D’AURIA, *Il difetto di liberta interna nel consenso matrimoniale come motivo di incapacità per mancanza di discrezione di giudizio*, Roma 1997, s. 46; G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 122.

zdolność do determinacji pozwala na podjęcie konkretnej decyzji w celu wyjścia z pewnej sytuacji³⁵¹.

Wątek ten podjął także Góralski. Przywołując wyrok c. Ewers z 19 stycznia 1980 roku, zwrócił uwagę dwa wymiary wolności wewnętrznej, za które uznał: brak determinacji (obojętność) oraz zdolność do determinacji³⁵². To rozróżnienie natury antropologiczno-jurydycznej pojawia się też w artykule „Rozeznanie oceniające”, autorstwa Majera³⁵³. Góralski rozwijając tę kwestię wyjaśnił, iż stan obojętności, czy inaczej braku determinacji, oznacza wolność w zaniechaniu bądź dokonaniu wyboru odnośnie do własnego stanu życia; z kolei zdolność do determinacji ma miejsce wówczas, gdy podmiot ma możliwość podjęcia swobodnego wyboru, w wyniku czego następuje przejście ze stanu obojętności do sprawczego podjęcia konkretnej decyzji³⁵⁴.

W literaturze przedmiotu polscy kanoniści podjęli też kolejną kwestię dotyczącą stopnia wolności wewnętrznej koniecznego do ważnego zawarcia małżeństwa. Rozważając tą problematykę Dzierżon zauważył, iż w podejmowaniu małżeńskiej decyzji nie można mówić o wolności w stopniu absolutnym. Argumentując zwrócił uwagę, że wszystkie ludzkie wybory i decyzje osadzone są w jakiejś uwarunkowanej rzeczywistości, poczynając od czynników natury fizycznej, poprzez czynniki moralno-społeczne, a kończąc na zespole obwarowań prawnych. Zdaniem kanonisty te zewnętrzne ograniczenia wolności nie niwelują jednak naturalnej ludzkiej zdolności człowieka do autodeterminacji, pozwalającej na decydowanie o własnej tożsamości³⁵⁵.

Zasygnalizowano już wyżej, że w zasadzie kanoniści polscy są zgodni co do tego, iż brak rozeznania oceniającego należy wiązać z fenomenem ludzkiej wolności wewnętrznej. Podmiot dotknięty zaburzeniami natury wewnętrznej, w zależności od ich stopnia, może utracić wolność w podejmowaniu konkretnej

³⁵¹ G. DZIERŻON, *Nieważność małżeństwa oraz niezaistnienie małżeństwa...*, s. 17-18.

³⁵² Dec. c. Ewers z 19.01.1980, RRD 72 (1987), s. 49; W. GÓRALSKI, *Wolność wewnętrzna...*, s. 64.

³⁵³ P. MAJER, *Rozeznanie oceniające*, s. 413.

³⁵⁴ W. GÓRALSKI, *Wolność wewnętrzna...*, s. 64; W. GÓRALSKI, *Rozeznanie oceniające...*, s. 101-102.

³⁵⁵ G. DZIERŻON, *Nieważność małżeństwa oraz niezaistnienie małżeństwa...*, s. 17.

decyzji odnośnie do małżeństwa. W tym wypadku bowiem, jak utrzymują Dzierżon i Góralski, chodzi o jednostkową decyzję co do konkretnej, a nie abstrakcyjnej zgody małżeńskiej³⁵⁶. W związku z tym, Dzierżon podkreślił, iż nie chodzi o wolność absolutną, ale o wolność minimalną, niezbędną do podjęcia prawnie relewantnego aktu prawnego, jakim jest zawarcie małżeństwa kanonicznego³⁵⁷. Przy tym dopowiedział, iż tutaj jest mowa o wolności potrzebnej nie tylko do podjęcia jakiegokolwiek aktu prawnego, ale o wolności wewnętrznej proporcjonalnej do waloru instytucji małżeństwa³⁵⁸. Bardziej dogłębnie odniósł się do tej kwestii Kowalski, stwierdzając, iż zdolność do rozeznania oceniającego powinna być postrzegana jako „stan integralności procesów psychicznych pozwalający na właściwą ocenę aktu, który zamierza się podjąć, umożliwiając zachowanie autonomii w podjęciu decyzji na tenże akt”. W tym kontekście kanonista ten, podobnie jak Dzierżon przypomniał, iż nie powinno wymagać się od nupturientów „wyboru doskonałego”, który zakładałby idealną integralność wewnętrzną i zewnętrzną, gdyż w jego przekonaniu, założenie to byłoby praktycznie nieosiągalne³⁵⁹.

Należy dodać, iż w poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie o minimum wolności wewnętrznej niezbędnej do zawarcia małżeństwa Góralski sięgnął do koncepcji wypracowanej przez kanonistów hiszpańskich. W oparciu o myśl F. Gil de las Heras kanonista płocki przywołał zasadę, zgodnie z którą w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa, komponentu wolności wewnętrznej nie można stopniować, gdyż człowiek „albo jest wolny, albo nie jest wolny”³⁶⁰. Niemniej jednak, jak zauważył, w doktrynie podejmuje się próby sprecyzowania pewnych kryteriów pozwalających na określenie czy jakiegokolwiek braki w sferze wolitywnej od razu skutkują nieważnością małżeństwa z tytułu dostatecznego braku wolności wewnętrznej. Góralski zauważył, iż zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie przyjęło się, by dla określenia minimum wolności koniecznej do

³⁵⁶ Tamże, s. 18-19; W. GÓRALSKI, *Wolność wewnętrzna...*, s. 65-66.

³⁵⁷ G. DZIERŻON, *Nieważność małżeństwa oraz niezaistnienie małżeństwa...*, s. 18-19.

³⁵⁸ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 123.

³⁵⁹ M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 38.

³⁶⁰ F. GIL DE LAS HERAS, *Libertad interna*, w: *Diccionario General de Derecho Canonico*, t. 5, red. J. OTADUY, A. VIANA, J. SEDANO, Pamplona 2012, s. 158; W. GÓRALSKI, *Wolność wewnętrzna...*, s. 72.

ważnego zawarcia małżeństwa, przyjmować tzw. kryterium proporcjonalności, za którym opowiadają się niektórzy kanoniści włoscy i hiszpańscy (A. D'Auria, A. Amati, J.J. García Failde)³⁶¹. Według Góralskiego wola winna być na tyle wolna, aby podmiot mógł przeciwstawić się impulsom wewnętrznym. Wszelkie poważne braki czy też ciężkie anomalie psychiczne prokurują niezdolność do zawarcia małżeństwa jedynie wówczas, gdy są proporcjonalne do przedmiotu zgody małżeńskiej³⁶².

W kontekście rozważań nad kan. 1095, n. 2 KPK kanoniści polscy rozważyli także problem motywacji. Namysł nad tym zagadnieniem podjął m.in. Dzierżon zastanawiając się nad jej wpływem na sferę woli w nupturienta³⁶³. Należy podkreślić, iż tego typu rozważania, oparte w przeważającej mierze na spostrzeżeniach z zakresu kanonistyki oraz psychiatrii, nie znajdują swojego odpowiednika w innych pracach badaczy polskich. Pewnych podobieństw natomiast można doszukiwać się w publikacji Góralskiego poświęconej tematyce wolności wewnętrznej³⁶⁴. Argumentując Dzierżon zauważył, iż w swych działaniach i zachowaniach człowiek z reguły dąży do jakiegoś celu, gdyż jak spostrzegł, nie obserwuje się zjawiska „woli pustej”, która nie byłaby ukierunkowana na określony przedmiot, konkretne pragnienie. Stąd też w doktrynie jest mowa o motywacjach świadomych i nieświadomych, nadających kierunek ludzkim działaniom³⁶⁵. W pewnym sensie kwestię tę rozważył też Góralski, przywołując myśl Fumagalli-Carulli³⁶⁶, utrzymującej, że wszystkie akty ludzkie, poza czynnikiem rozumowym, są również zdeterminowane przez pewne czynniki emocjonalne, takie jak uczucia, namiętności czy pożądania. Stąd też mogą one uniemożliwić jednostce podjęcie decyzji³⁶⁷. W kontekście powyższych

³⁶¹ Argumentując Góralski przytoczył treści z następujących pozycji: A. D'AURIA, *Il consenso matrimoniale...*, s. 194-198; A. AMATI, *Maturità psico-affettiva e matrimonio (can. 1095, 2-3 del Codice di Diritto Canonico)*, Città del Vaticano 2001, s. 104; J.J. GARCÍA FAILDE, *La libertà psicologica e il matrimonio*, w: *L'incapacità di intendere e di volere nel diritto matrimoniale canonico (can. 1095 nn. 1-2)*, Città del Vaticano 2000, s. 43; W. GÓRALSKI, *Wolność wewnętrzna...*, s. 72-74.

³⁶² W. GÓRALSKI, *Wolność wewnętrzna...*, s. 72-74.

³⁶³ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 125-129.

³⁶⁴ W. GÓRALSKI, *Wolność wewnętrzna...*, s. 55-81.

³⁶⁵ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 125-126.

³⁶⁶ O. FUMAGALLI CARULLI, *Intelletto e volontà nel consenso matrimoniale...*, s. 328.

³⁶⁷ Tamże; W. GÓRALSKI, *Wolność wewnętrzna...*, s. 59-60.

rozważań Dzierżon postawił pytanie: o wpływ motywacji na ludzką wolność. Stał na stanowisku, iż człowiek antropologicznie zdrowy jest autonomiczny w podejmowaniu decyzji³⁶⁸. Dzierżon i Góralski, podążając za G. Zuanazzim oraz D'Aurią spostrzegli, iż istotny problem powstaje w przypadku osoby owładniętej zaburzeniem psychicznym³⁶⁹. W takiej sytuacji bowiem, ich zdaniem, motywy mogą determinować działania; motywy zaś osób dotkniętych poważną anomalią psychiczną mogą nie odpowiadać przedmiotowej rzeczywistości małżeństwa w konsekwencji prowadząc do ukształtowania błędnego sądu praktycznego. Nawiązując do konceptu antropologicznego wypracowanego przez L. Rullę oraz F. Meuresa Dzierżon zwrócił uwagę, że w analizie tego zagadnienia nie można abstrahować do kwestii motywacji istniejących w sferze ludzkiej podświadomości, gdyż także kształtują one kondycję ludzką³⁷⁰. W tym kontekście przytoczył tezę Pompeddy, utrzymującego, iż podświadomość należy uznać za bazę życia psychicznego³⁷¹. Eksponując istotną rolę podświadomości w procesie kształtowania konsensu Dzierżon podkreślił, że chociaż u zdrowej osoby może ona zredukować ludzką wolność, to jednak nie znosi jej całkowicie. Zdrowy człowiek bowiem jest zdolny do odparcia podświadomych, niewłaściwych motywów działania. Jego zdaniem pojawia się w związku z tym kolejne pytanie: czy pewnych sytuacjach motywacje podświadome mogłyby zniweczyć naturalną ludzką zdolność do podjęcia przedmiotu zgody małżeńskiej³⁷². Odpowiadając na

³⁶⁸ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 125-126.

³⁶⁹ G. ZUANAZZI, *La capacità intellettuale e volitiva in rapporto al matrimonio canonico: aspetti psicologici e psichiatrici*, w: *L'incapacità di intendere e di volere nel diritto matrimoniale canonico (can. 1095 nn. 1-2)*, Città del Vaticano 2000, s. 188-189; A. D'AURIA, *Il consenso matrimoniale...*, s. 199; A. D'AURIA, *Il difetto di libertà interna...*, s. 104; G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 126; W. GÓRALSKI, *Wolność wewnętrzna...*, s. 68-69.

³⁷⁰ L. RULLA, *Antropologia della vocazione cristiana*, Bologna 1997, s. 73; F. MEURES, *Un progetto interdisciplinare di antropologia cristiana*, „La Civiltà Cattolica” 138 (1987), s. 226; G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 126.

³⁷¹ M. POMPEDDA, *Ancora sulle nevrosi e personalità psicopatiche in rapporto al consenso matrimoniale*, w: *Borderline, nevrosi e psicopatie in rapporto al consenso matrimoniale in diritto canonico*, red. P. FEDELE, Roma 1981, s. 40; G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 126-127.

³⁷² G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s.127-128; Ciekawym może być również odniesienie do publikacji U. Nowickiej, która pośród czynników, mogących wpłynąć na ograniczenie wolności wewnętrznej, wskazała ciężę. Zdaniem kanonistki, w jednostkowych sytuacjach taki stan mógłby wyzwolić u kobiety jakiś rodzaj zaburzenia psycho-emocjonalnego, które w konsekwencji skutkowałoby nieważnością małżeństwa w wyniku utraty wymaganej wolności wewnętrznej. U. NOWICKA, *Okoliczności dopuszczające rozpoznanie sprawy*

to pytanie kanonista posiłkował się konceptem wypracowanym przez B. Lonergana, wskazując, iż kanadyjski jezuita wyróżnił dwa wymiary wolności: wolność istotną oraz wolność efektywną. W jego ujęciu wolność istotna sprowadza się do naturalnej zdolności poznania oraz wyboru; wolność efektywna zaś przejawia się w możliwości wyboru pomiędzy różnymi, alternatywnymi sytuacjami. Do ważnego zawarcia małżeństwa potrzeba, zdaniem Dzierżona, nie tylko wolności istotnej, ale również wolności efektywnej, gdyż jest ona ściśle związana z podejmowaniem konkretnego aktu, jakim w tym wypadku jest zawieranie małżeństwa³⁷³. Według Góralskiego, opierającego się na treściach części *in iure* wyroku c. Stankiewicz z dnia 15 grudnia 2007 roku, wolność istotna odpowiada za zdolności krytyczno-oceniające i refleksyjne podmiotu, zmierzające do pragnienia czegoś; wolność efektywna natomiast umożliwia nupturientowi wybór konkretny, co znajduje przełożenie w podjęciu takiej, a nie innej decyzji³⁷⁴.

3. Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)

Kan. 1095, n. 3 KPK ma następujące brzmienie: „Niezdolni do zawarcia małżeństwa są ci, którzy z przyczyn natury psychicznej nie są zdolni podjąć istotnych obowiązków małżeńskich”. Ostatni z numerów kan. 1095 KPK stał się przedmiotem uwagi wielu polskich kanonistów. W swych publikacjach w interpretacji odnieśli się oni do tej regulacji wielowątkowo. Zasadniczy trzon ich analiz można jednak sprowadzić do następujących zagadnień: konceptu niezdolności (3.1.), tematyki jej przymiotów (3.2.), problematyki istotnych obowiązków małżeńskich (3.3.), kwestii przyczyn natury psychicznej (3.4.) oraz zagadnienia szczegółowego, za które należy uznać kontrowersje doktrynalne

o nieważność małżeństwa w procesie skróconym przed biskupem, „Ius Matrimoniale” 26 (2015) n. 3, s. 56.

³⁷³ W swej argumentacji Dzierżon nawiązał do pozycji: B. LONERGAN, *Insight, a study of human understanding*, London 1958, s. 619; G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 128-129.

³⁷⁴ Dec. c. Stankiewicz z 15.12.2007, „Monitor Ecclesiasticus” 22 (2010), nr 1, s. 120; W. GÓRALSKI, *Wolność wewnętrzna...*, s. 74-75.

dotyczące zróżnicowania zachodzącego pomiędzy hipotezami ujętymi w kan. 1095, n. 2 i 3 KPK (3.5.).

3.1. Koncept niezdolności

W wielu badanych publikacjach kanoniści w namyśle nad konceptem niezdolności nawiązali do teorii aktu prawnego. Dzierżon poruszył tę kwestię w kontekście rozważań nad kategorią niemożliwości do zawarcia małżeństwa. Wskazał, iż chodzi o prawdziwą niemożliwość, gdyż małżeństwo zawierane przez kontrahentów, z których przynajmniej jeden dotknięty jest niezdolnością, staje się nieważne nie ze względu na jakąś nieważność aktu, ale ze względu na niezdolność skutkującą niezaistnieniem aktu prawnego. W jego opinii, w tym wypadku bowiem występuje brak jednego z konstytutywnych komponentów aktu prawnego, jakim jest małżeństwo³⁷⁵. Niezdolność ta z kolei, pisze Góralski, wynika z prawa naturalnego; jej znaczenie jest znacznie głębsze, aniżeli niezdolności w znaczeniu *inhabilitas*, pochodzącej z prawa pozytywnego. Argumentując Profesor zauważył, iż nupturienci wyrażając zgodę małżeńską zaciągają wzajemne zobowiązanie prawne, wyrażające się w przekazaniu oraz wypełnieniu istotnych obowiązków małżeńskich. Kontrahenci ich jednak nie tworzą ani nie ustanawiają według własnej wizji, lecz przyjmują i akceptują te, które zostały nadane i ustanowione przez Stwórcę³⁷⁶. Do tego wątku nawiązał też Dzierżon, podkreślając, iż kluczowe komponenty konceptu nie podlegają modyfikacji. Dlatego też, jeśli po którejś ze stron, w momencie wyrażania konsensu, zachodzi niezdolność konsensualna z przyczyn natury psychicznej, która uniemożliwia podjęcie któregośkolwiek istotnego obowiązku małżeńskiego, wówczas małżeństwo na mocy prawa naturalnego staje się nieważne³⁷⁷.

³⁷⁵ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 137.

³⁷⁶ W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, w: W. GÓRALSKI, G. DZIERŻON, *Niezdolność konsensualna...*, s. 193-195.

³⁷⁷ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 135.

3.2. Przymioty niezdolności

Ważkim przedmiotem uwagi kanonistów polskich w kontekście namysłu nad kan. 1095, n. 3 KPK stał się problem przymiotów niezdolności. Z reguły autorzy opracowań optują za czterema przymiotami, określającymi niezdolność natury psychicznej: ciężkością, uprzedniością, trwałością oraz absolutnością³⁷⁸. Nieco inny pogląd wyraził Dzierżon, wskazując, iż we współczesnej judykaturze uwydatnia się jedynie dwie właściwości: trwałość oraz ciężkość³⁷⁹.

Ostatecznie zdecydowano, iż tematyka ta zostanie przedstawiona według typologii czterocłonowej, typu: niezdolność ciężka (3.2.1.), niezdolność uprzednia (3.2.2.), niezdolność trwała (3.2.3.) oraz niezdolność absolutna (3.2.4.).

3.2.1. Niezdolność ciężka

Według Góralskiego, nie ma wątpliwości co do tego, iż przymiot ciężkości jest wymogiem naturalnym, zwłaszcza w przypadkach kontrahentów dotkniętych anomaliami w sferze psychoseksualnej³⁸⁰. Dlatego też, aby określić tę właściwość należy przede wszystkim zbadać odniesienie stanu nupturienta (nupturientów) do istotnych obowiązków małżeńskich. W opinii Profesora *incapacitas* należy uznać za ciężką, gdy nupturient jest całkowicie niezdolny do podjęcia określonego (określonych) obowiązków małżeńskich. Wyjaśniając tę kwestię podkreślił z całym naciskiem, iż mówiąc o ciężkości mamy na myśli koncept prawnokanoniczny ciężkości anomalii psychicznej będącej przyczyną

³⁷⁸ W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 211-230; H. STAWNIAK, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej (n. 3 kan. 1095 kpk)*, „Prawo Kanoniczne” 48 (2005) nr 1-2, s. 40; J. CYMBAŁA, *Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności do ich podjęcia w wyrokach Roty Rzymskiej z lat 1983-1992 wydanych na podstawie kan. 1095 nr 3 Kodeksu Prawa Kanonicznego, opublikowanych w „Decisiones”*, Olsztyn 2002, s. 70; S. PAŹDZIÓR, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3*, Lublin 2009, s. 45.

³⁷⁹ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 209.

³⁸⁰ W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (próba analizy kan. 1095, n. 3)*, „Ius Matrimoniale” 1 (1990), s. 72.

niezdolności, a nie koncept psychologiczny³⁸¹. Opierając się na orzeczeniu c. Pompedda z 4 maja 1992 roku stanął na stanowisku, iż wymóg ciężkości nie odnosi się w sposób bezpośrednio do tytułu określonego z kan. 1095 n. 3 KPK; nie jest bezwzględnie wymagany przy rozpatrywaniu spraw z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. W jego przekonaniu w tym wypadku trudność we właściwym rozumieniu tego zagadnienia może wynikać z błędnego pojmowania kategorii „niezdolność”. Argumentując zwrócił uwagę, iż niezdolność, w przeciwieństwie do trudności, należy wiązać z całkowitą niemożliwością wypełnienia bądź podjęcia czegoś, podczas gdy trudność nie ma takiego charakteru; w tym wypadku nie mamy do czynienia z całkowitą niemożliwością wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich. Operując terminem ciężkości, pisze dalej Góralski, mamy natomiast na myśli odniesienie do czegoś co ma wiele stopni³⁸².

Poruszając kwestię ciężkości niezdolności, Stawniak, przywołał alokucje Jana Pawła II do Roty Rzymskiej z 1987 i 1988 roku, wskazując, iż w przypadku *incapacitatis assumendi* skuteczności prawnej nie mają trudności życiowe (*difficultas*) występujące w pożyciu małżeńskim, ale relewantna jest faktyczna niezdolność (*incapacitas*) generowana poważną anomalią³⁸³. W ten nurt wpisuje się także pogląd Paździora, który w komentarzu do wspomnianych przemówień papieskich doprecyzował, iż w ocenie waloru niezdolności konieczne jest odróżnienie trudności od niezdolności natury psychicznej. Utrzymywał, iż wymóg ciężkości należy odnieść do natury i stopnia nasilenia niezdolności. W jego przekonaniu w orzekaniu z tytułu ujętego w kan. 1095 n. 3 KPK nie wystarczą jedynie pewne braki psychiczne jednostki, generujące trudności we wzajemnych relacjach małżeńskich, ale nieodzowne są anomalie psychiczne, które kategorycznie godzą w rozumienie istoty małżeństwa, czy też uniezdalniają podmiot do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich³⁸⁴. Należy zauważyć, iż zarówno Paździor, jak i Stawniak optowali za koniecznością odniesienia

³⁸¹ W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 212.

³⁸² Dec. c. Pompedda z 04.05.1992, RRD 84 (1995), s. 224; W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 213-214.

³⁸³ H. STAWNIAK, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 37.

³⁸⁴ S. PAŹDZIÓR, *Przyczyny psychiczne niezdolności...*, s. 47-48.

przymiotu ciężkości nie tyle do samej niezdolności, co raczej do wywołującej ją przyczyny³⁸⁵.

Nieco odmienny pogląd wyraził Dzierżon. W oparciu o orzecznictwo rotalne podkreślił, iż w judykaturze występuje brak jednolitego stanowiska w kwestii przymiotu ciężkości. Zwrócił uwagę, iż po promulgacji Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku audytorzy rotalni z reguły wskazywali na nieodzowność jego istnienia. Z drugiej strony kanonista zauważył, iż w rozstrzygnięciach rotalnych występuje szerokie spektrum terminologiczne w tej materii: prawdziwa anomalia (*anomalía vera*) (wyrok c. Jarawan z 15 listopada 1989 roku³⁸⁶, wyrok c. Stankiewicz z 9 marca 1995 roku)³⁸⁷, prawdziwa anomalia (*anomalía vera*), ciężka anomalia (*anomalía gravis*) (wyrok c. Boccafola z 19 października 1995 roku)³⁸⁸, patologiczna anomalia psychiczna (*pathologica abnormitas psychica*) (wyrok Gianecchini z 9 marca 1993 roku)³⁸⁹. Według Profesora sędziowie rotalni przy określaniu ciężkości *incapacitas assumendi* w sposób szczególny zwracali uwagę na takie czynniki jak stan patologiczny podmiotu, przyczyny natury psychicznej, a także na korelację zachodzącą pomiędzy podmiotem a przedmiotem konsensu (istotne obowiązki małżeńskiego). Te faktory, według kanonisty, powinny sędziemu umożliwić udzielenie odpowiedzi na kluczowe pytanie: czy nupturient nie chciał, czy też nie mógł podjąć i wypełnić istotnych obowiązków małżeńskich?³⁹⁰.

Wreszcie wątek ciężkości niezdolności podjął też Cymbała. Bazując na dorobku kanonistów polskich zauważył, że w literaturze przedmiotu występuje zgodność co do tego, że ciężkość jest konieczną cechą niezdolności konsensualnej. Tak jak poprzednicy stanął na stanowisku, iż należy ją odróżnić od trudności występujących w pożyciu małżeńskim, które nie są prawnie relewantne³⁹¹.

³⁸⁵ Tamże, s. 48; H. STAWNIAK, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 42.

³⁸⁶ Dec. c. Jarawan z 15.11.1989, RRD 81(1994), s. 679.

³⁸⁷ Dec. c. Stankiewicz z 09.03.1995, RRD 87(1998), s. 180.

³⁸⁸ Dec. c. Boccafola z 09.10.1995, RRD 87(1998), s. 568.

³⁸⁹ Dec. c. Gianecchini z 09.03.1993, RRD 85(1996), s. 123.

³⁹⁰ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 210-212.

³⁹¹ J. CYBAŁA, *Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności...*, s. 71-72.

3.2.2. Niezdolność uprzednia

Kolejną właściwością *incapacitatis* eksponowaną w doktrynie jest uprzedniość. Według Góralskiego o uprzedniości niezdolności można mówić wówczas, gdy istniała ona już w okresie przed zawarciem małżeństwa, a najpóźniej w chwili zawierania umowy małżeńskiej (*in actu primo proximo*). W sensie negatywnym, niezdolność, która nastąpiłaby już po zawarciu związku nie byłaby prawnie skuteczna³⁹². Poruszając tę kwestię Profesor zwrócił uwagę, iż zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie rotalnym kanoniści pytają o istotny moment, uprawniający do mówienia o uprzedniości. Argumentując przywołał opinie J.M. Pinto Gómeza oraz Pompеды. Zdaniem pierwszego w przypadkach, w których wprawdzie przyczyna niezdolności istniała w chwili zawierania małżeństwa, jednakże nie zaistniały wówczas wszystkie warunki konieczne do wywołania skutku, czyli niezdolności konsensualnej, wtedy takiej *incapacitatis in actu primo remoto* nie można uznać za uprzednią. Wyraził on pogląd, iż za niezdolność uprzednią należy uważać taką niezdolność, która wystąpiłaby po zawarciu małżeństwa, lecz pochodziłaby z przyczyny istniejącej w momencie wyrażania zgody małżeńskiej (*in actu primo proximo*). Pompęda z kolei uznał za wystarczające wystąpienie niezdolności w chwili zawierania małżeństwa, wskazując, iż w trakcie wyrażania zgody następuje przekazanie oraz przyjęcie istotnych praw i obowiązków małżeńskich, obligujących małżonków do życia wspólnego³⁹³. Według Góralskiego obydwie opinie nie były sprzeczne, gdyż wymienieni kanoniści utrzymywali, że *incapacitas* powinna istnieć w momencie zawierania małżeństwa. W związku z powyższym, z punktu widzenia rozwiązań

³⁹² W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 73.

³⁹³ J. M. PINTO, *Incapacitas assumendi matrimonii onera in novo CIC*, w: *Dilexit iustitiam. Studia in honorem Aurelii card. Sabattani*, red. Z. GROCHOLEWSKI, V. CAREL ORTIZ, Città del Vaticano 1984, s. 23-26; M. POMPEDDA, *De incapacitate assumendi...*, s. 151; W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 73-74; W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 214-215.

systemowych nie ma znaczenia, czy istniała ona również przed wyrażeniem zgody małżeńskiej³⁹⁴.

Podobne opinie wyrazili w swych monografiach Paździor oraz Cymbała. Warto jednak zauważyć, że mimo generalnej zgody co do tego, by za niezdolność uprzednią uznać jedynie taką, której przyczyny istnieją w momencie wyrażania konsensu małżeńskiego, autorzy ci jednak zwrócili uwagę na fakt, iż przyczyna samej niezdolności najczęściej występuje już wcześniej³⁹⁵. Stąd też w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa, zdaniem Paździora, należałoby szukać przyczyn niezdolności jeszcze w okresie przed zawarciem małżeństwa, gdyż jak napisał, „nie da się udowodnić”, że niezdolność wystąpiła w chwili wyrażania konsensu, jeśli nie udowodni się tego, że istniała już uprzednio³⁹⁶.

3.2.3. Niezdolność trwała

Trzecia właściwość eksponowana w literaturze przedmiotu budziła w doktrynie pewne wątpliwości. Dubium to wiązało się z pytaniem: czy niezdolność określona w kan. 1095 KPK powinna odznaczać się trwałością, a więc czy powinna być generowana przyczynami nieuleczalnymi, czy też do wywołania skutku prawnego wystarczy niezdolność usuwalna³⁹⁷.

Góralski tej tematyce poświęcił artykuł „Czy "incapacitas assumendi" (kan. 1095, n. 3 KPK) powinna być trwała?”. W opracowaniu tym zaprezentował w oparciu o jurysprudencję rotalną, dwa przeciwstawne nurty dominujące w judykaturze: pierwszy, w którym optowano za tym wymogiem; drugi, w którym negowano konieczność jego istnienia. Według Profesora występujące różnice stanowisk wynikały z pewnych dyferencji w podejściu do konceptu

³⁹⁴ W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 74; a także: W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 215-216.

³⁹⁵ S. PAŹDZIOR, *Przyczyny psychiczne niezdolności...*, s. 49-50; J. CYMBAŁA, *Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności...*, s. 72-74.

³⁹⁶ S. PAŹDZIOR, *Przyczyny psychiczne niezdolności...*, s. 50.

³⁹⁷ W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 75; a także: W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 216-217.

niezdolności³⁹⁸. Przedstawiciele pierwszego kierunku (wyrok c. Pinto z dnia 18 marca 1971 roku; c. Huet z 29 lipca 1986 roku³⁹⁹) utrzymują, iż trwałość niezdolności nie ma waloru prawnego, gdyż za jedyny warunek uznają oni nieodzowność wystąpienia niezdolności w momencie wyrażania zgody małżeńskiej. Z kolei zwolennicy drugiego kierunku (wyrok c. Pompedda z dnia 19 lutego 1982 roku, wyrok c. Jarawan z dnia 11 lipca 1985 roku⁴⁰⁰) w swych argumentacjach podejmują próbę powiązania niezdolności konsensualnej z przeszkodą impotencji fizycznej, w której suponuje się istnienie trwałości (kan. 1084 § 1 KPK). Odnosząc się do ostatniej linii interpretacyjnej Góralski spostrzegł, iż w judykaturze rotalnej dominowały one zwłaszcza do czasu promulgacji Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku. Jak wiadomo, w nowej kodyfikacji wspomniane tytuły uregulowano w odrębnych normach, traktując oddzielnie o niezdolności natury psychicznej odnoszącej się do przedmiotu zgody małżeńskiej (kan. 1095 n. 3 KPK) oraz o fizycznej przeszkodzie impotencji, mającej swoje źródło w podmiocie (kan. 1084 § 1 KPK). W wyniku tego, w publikacjach zaprzestano wymagania przymiotu trwałości w odniesieniu do *incapacitas assumendi*, podtrzymując zarazem tenże wymóg w przypadku impotencji⁴⁰¹.

Warto nadmienić, że już wcześniej w monografii „Kanoniczna zgoda małżeńska” Góralski zaprezentował poglądy Olivaresa, Pinto oraz Pompeddy⁴⁰². Na marginesie należy spostrzec, iż podobne treści spotykamy także w pozycji „Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3”, autorstwa Paździora. Można przypuszczać, iż zostały one przejęte z pozycji Góralskiego⁴⁰³. W opinii Olivaresa, pisze Góralski, niezdolność nie

³⁹⁸ W. GÓRALSKI, Czy „*incapacitas assumendi*” (kan. 1095, n. 3 KPK) powinna być trwała?, „Prawo Kanoniczne” 37 (1994) nr 3-4, s. 247-257.

³⁹⁹ Dec. c. Pinto z 18.03.1971, SRRD 63(1980), s. 188; dec. c. Huot z 29.07.1986, RRD 78(1991), s. 486.

⁴⁰⁰ Dec. c. Pompedda z 19.02.1982, RRD 74(1987), s. 89; dec. c. Jarawan z 11.07.1985, RRD 77(1990), s. 345.

⁴⁰¹ W. GÓRALSKI, Czy „*incapacitas assumendi*”..., s. 252-256.

⁴⁰² W swym wywodzie Góralski wykorzystał treści występujące w opracowaniach: E. OLIVARES, *Incapacitas assumendi obligationes essentielles matrimonii, debetne esse „perpetua”?*, „Periodica” 75 (1986), s. 153-169; J. M. PINTO, *Incapacitas assumendi...*, s. 17-37; M. POMPEDDA, *De incapacitate assumendi...*, s. 129-152; W. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska...*, s. 78.

⁴⁰³ S. PAŹDZIÓR, *Przyczyny psychiczne niezdolności...*, s. 50-54.

niekoniecznie powinna być trwała, z wyjątkiem jednak wypełnienia obowiązków w zakresie spełniania aktów małżeńskich. Zdecydowanie odmienny pogląd wyraził Pinto, utrzymując, iż niezdolność powinna być trwała (nieusuwalna) w odniesieniu do wszystkich istotnych obowiązków małżeńskich. Wreszcie Pompedda stał na stanowisku, że *incapacitas assumendi* nie musi być trwała w żadnym z przypadków; należy jedynie wymagać, aby istniała w momencie wyrażania zgody małżeńskiej. Według Góralskiego pogląd Olivaresa był nie do przyjęcia, gdyż hipoteza wyjątkowa wyeksponowana przez kanonistę mieści się w zakresie normy dotyczącej impotencji (kan. 1084 KPK)⁴⁰⁴. W tym miejscu należy zauważyć, iż większość autorów podejmujących ten watek podzieliła opinie Pinto oraz Pompeddy (Góralski, Dzierżon, Stawniak)⁴⁰⁵.

Kontynuując należałoby jeszcze przywołać pogląd Cymbały, który odnosząc się do treści występujących we wspomnianym artykule Góralskiego „Czy „incapacitas assumendi” (kan. 1095, n. 3 KPK) powinna być trwała?” uważał, że sprzeczność poglądów przywołanych kanonistów jest tylko pozorna. Argumentował, iż trwałość niezdolności, za którą optował Pinto dotyczyła niezdolności, która nie mogła zostać usunięta zwykłymi i godziwymi środkami, a *de facto* istniała w momencie wyrażania zgody małżeńskiej. Podobnie w wywodach Pompeddy *incapacitas*, pisał warmiński kanonista, chociaż niekoniecznie musi być trwała, to jednak powinna być prawdziwa oraz istniejąca w momencie zawierania małżeństwa. Według Cymbały teza ta była koherentna z poglądem ponensa w orzeczeniu c. Pinto⁴⁰⁶.

Góralski we wspomnianym opracowaniu „Czy „incapacitas assumendi” (kan. 1095, n. 3 KPK) powinna być trwała?” przywołał jeszcze interesujące podejście do tej kwestii ponensa w rozstrzygnięciu c. Stankiewicz z 14 listopada 1985 roku, w którym przyznał, że chociaż przymiotu trwałości nie można wprost dedukcyjnie wywieść z treści kan. 1095 KPK, to jednak jego istnienie jest niezbędne w dowodzeniu procesowym spraw prowadzonych z tytułu niezdolności konsensualnej. Według Góralskiego punkt ciężkości w tym ujęciu został

⁴⁰⁴ W. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska...*, s. 78.

⁴⁰⁵ W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 216-220; G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 209; również: H. STAWNIAK, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 41.

⁴⁰⁶ J. CYMBAŁA, *Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności...* s. 76.

przeniesiony z przedmiotu niezdolności na jej przyczyny, co jego zdaniem nie jest właściwe przy rozpatrywaniu niezdolności natury psychicznej z kan. 1095 n. 3 KPK, gdyż zgodnie z zamysłem prawodawcy zadaniem sędziego nie jest medyczne zdiagnozowanie przyczyny natury psychicznej, ale określenie jej wpływu na niezdolność konsensualną⁴⁰⁷.

Góralski, jak i Paździor w swych publikacjach odnieśli się również do stanowiska P. Pavanello, który podejmując interesujący nas wątek utrzymywał, iż kryterium trwałości stanowi prawdziwe *crux interpretum*⁴⁰⁸. Kanoniści ci w swych w swych wywodach w sposób szczególny uwydatnili szczególną rolę biegłego, który w ich przekonaniu, powinien starać się nie tyle o udowodnienie trwałości czy nieuleczalności przyczyny powodującej niezdolność, ale przede wszystkim powinien stać się pomocnym w wyjaśnieniu natury i stopnia procesów związanych wystąpieniem anomalii psychicznej po to, by sędzia kościelny mógł ocenić jej wpływ na zdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich⁴⁰⁹.

3.2.4. Niezdolność absolutna?

Ten podtytuł opatrzone znakiem zapytania, gdyż wokół kwestii absolutności niezdolności w doktrynie występuje polemika. Problematyka absolutności niezdolności na gruncie polskim doczekała się kilku opracowań. Góralski w opublikowanym w 1990 roku w „Ius Matrimoniale” artykule „Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (próba analizy kan. 1095, n. 3)”⁴¹⁰ oraz Cymbała w monografii „Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności do ich podjęcia w wyrokach Roty Rzymskiej z lat 1983-1992 wydanych na podstawie kan. 1095 nr 3 Kodeksu Prawa Kanonicznego, opublikowanych w «Decisiones»” prezentując tematykę absolutności niezdolności

⁴⁰⁷ Góralski powołał się na: Dec. c. Stankiewicz z 14.11.1985, RRD 77(1990) s. 490; W. GÓRALSKI, *Czy „incapacitas assumendi”...*, s. 250-251.

⁴⁰⁸ P. PAVANELLO, *Il requisito della perpetuità nell'incapacità di assumere le obbligazioni essenziali del matrimonio (can.1095, n. 3°)*, „Periodica” 83 (1994), s. 144.

⁴⁰⁹ Tamże, s. 144; W. GÓRALSKI, *Czy „incapacitas assumendi”...*, s. 251-252; a także: W. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska...*, s. 79-80; S. PAŹDZIOR, *Przyczyny psychiczne niezdolności...*, s. 54-55.

⁴¹⁰ W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 83.

odwołali się do poglądu Pompeddy, który zdecydowanie optował za absolutnością⁴¹¹.

Według kanonistów przez niezdolność absolutną należy rozumieć taką niezdolność, która uniezdalnia nupturienta do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich wobec każdego potencjalnego współpartnera, a nie tylko wobec konkretnej osoby, z którą zamierza on zawrzeć związek małżeński⁴¹². Pompedda, a za nim Góralski i Cymbała, argumentowali, iż przedmiotem normy kan. 1095 KPK są istotne obowiązki małżeńskie, do których odnosi się sama niezdolność, a nie jest nim jakaś konkretna osoba, wobec której okazałoby się niemożliwe podjęcie tych obowiązków⁴¹³. Góralski oraz Rakoczy podkreślili, iż w tym wypadku szczególną wagę przypisuje się aspektowi przedmiotowemu niezdolności. Napisali, że „nie można mylić przedmiotu małżeństwa, którym jest zawsze określona osoba, z przedmiotem zdolności do podjęcia obowiązków, która wynika z przedmiotu konsensu małżeńskiego”⁴¹⁴.

W doktrynie pojawił się także nurt, w którym opowiadano się za konceptem niezdolności relatywnej. W literaturze polskiej znalazły się publikacje Góralskiego i Stawniaka poświęcone temu zagadnieniu⁴¹⁵. Góralski w wywodzie artykułu „*Incapacitas assumendi*” (kan. 1095, n. 3 KPK) – absolutna czy również relatywna?”, opierając się na dorobku J.M. Serrano Ruiza⁴¹⁶ zwrócił uwagę, iż ten audytor rotalny jako jeden z pierwszych wprowadził do obiegu pojęcie

⁴¹¹ Tamże; J. CYMBAŁA, *Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności...*, s. 76-77. Autorzy ci skorzystali z artykułu: M. POMPEDDA, *De incapacitate assumendi...*, s. 152.

⁴¹² W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 83; J. CYMBAŁA, *Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności...*, s. 76.

⁴¹³ M. POMPEDDA, *De incapacitate assumendi...*, s. 152.

⁴¹⁴ W. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska...*, s. 80; Podobnie w opracowaniu: T. RAKOCZY, *Relacja podmiotu do obowiązku w orzekaniu nieważności małżeństwa z kan. 1095 n. 3 KPK*, „Prawo Kanoniczne” 53 (2010) nr 1-2, s. 188.

⁴¹⁵ W. GÓRALSKI, „*Incapacitas assumendi*” (kan. 1095, n. 3 KPK) – absolutna czy również relatywna?, „Prawo Kanoniczne” 53 (2010) nr 3-4, s. 113-141; W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 kpk i kan. 818, n. 3 kkKość. Wsch.)*, w: *Przymierze małżeńskie*, red. W. GÓRALSKI, R. SZTYCHMILER, Lublin 1993, s. 38; H. STAWNIAK, *Niezdolność absolutna czy również niezdolność relatywna?*, „Prawo Kanoniczne” 54 (2011) nr 1-2, s. 145-160.

⁴¹⁶ J. M. SERRANO RUIZ, *El carácter personal del matrimonio: presupuestos y perspectivas para las causas canónicas de nulidad*, w: *Iustus Iudex*, red. K. LÜDICKE, H. MUSSIGHOFF, H. SCHWANDEWEIN, Essen 1990, s. 311-329; Góralski nawiązał też do judykatury: Dec. c. Serrano Ruiz z 05.04.1973, SRRD 65(1982), s. 323-333; dec. c. Serrano Ruiz z 16.12.1983, RRD 75(1988), s. 712-719; W. GÓRALSKI, „*Incapacitas assumendi*”..., s. 114.

incapacitas relativa, opowiadając się za jej relewantnością⁴¹⁷. W swych wywodach Góralski i Stawniak wskazali na liczne odniesienia w publikacjach tego kanonisty nawiązujące do personalistycznego konceptu małżeństwa, w którym zakłada się, iż osoba chociaż jest niedotknięta zaburzeniem czy niezdolnością w nawiązywaniu relacji z różnymi osobami, *de facto* mogłaby jednak okazać się niezdolną do nawiązania relacji z konkretną osobą, z którą zamierzałyby zawrzeć związek małżeński⁴¹⁸. Te założenia konceptualne, według autorów publikacji, znajdują także przełożenie w obszarze prawa procesowego. W niektórych bowiem sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa należy badać możliwość wystąpienia niekompatybilności charakterologicznej między stronami⁴¹⁹. Stąd też, według Góralskiego, należałoby poddać analizie nie tylko osobowość każdego z nupturientów, ale także ich osobowości we wzajemnym odniesieniu⁴²⁰. Nawiązując do Serrano Ruiza, Profesor zwrócił uwagę, iż w indywidualnej naturze relacji międzyosobowej małżonków, jednocześnie eksponuje się fenomen wyjątkowości i niepowtarzalności osób, które łącząc się ze sobą przekazują i przyjmują siebie nawzajem, tworząc konkretną wspólnotę; w takiej rzeczywistości z kolei weryfikuje się zdolność bądź niezdolność do wzajemnego przekazania i przyjęcia istotnych praw i obowiązków małżeńskich. Nie można zatem wykluczyć, iż dany nupturient może się okazać być niezdolnym do zawarcia związku z konkretnym partnerem⁴²¹.

W oparciu o analizę opracowania G. Canale „L’incapacità ex can. 1095,3: necessaria absolutezza o possibile relatività alla persona dell’altro coniuge?” oraz o wyrok c. Panizo Orallo z 4 maja 1984 roku Góralski zauważył, że w niektórych hiszpańskich wyrokach występuje pewna odmiana *incapacitas relativa* w wersji umiarkowanej. W orzekaniu bowiem nie wyklucza się sytuacji, w których dwie osoby wskutek pojawienia się zaburzenia natury psychicznej po jednej lub

⁴¹⁷ Góralski przywołał następujące opracowania Serrano Ruiza: J.M. SERRANO RUIZ, *Nulidad del matrimonio, coram Serrano*, Salamanca 1981; J.M. SERRANO RUIZ, *El carácter personal del matrimonio...*, s. 311-329; W. GÓRALSKI, „*Incapacitas assumendii*”..., s. 114.

⁴¹⁸ W. GÓRALSKI, „*Incapacitas assumendii*”..., s. 114-117; H. STAWNIAK, *Niezdolność absolutna...*, s. 153-154.

⁴¹⁹ J.M. SERRANO RUIZ, *La consideración existencial del matrimonio en las causas canónicas de nulidad por incapacidad psíquica*, „*Angelicum*” 68 (1991), s. 33-63.

⁴²⁰ W. GÓRALSKI, „*Incapacitas assumendii*”..., s. 115-116.

⁴²¹ Tamże, s. 116-117.

obydwu stronach, faktycznie są niezdolne do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, zwłaszcza w obszarze wzajemnego nawiązania więzi międzyosobowych. W takim ujęciu niezdolność dotykałaby tylko pewne osoby, które jawiłyby się jako niezdolne jedynie między sobą⁴²².

Góralski we wspomnianym opracowaniu „*Incapacitas assumendii*” (kan. 1095, n. 3 KPK) – absolutna czy również relatywna?” przywołał także poglądy kanonistów przeciwnych konceptowi niezdolności relatywnej. W pierwszej kolejności nawiązał do stanowiska F. G. De Las Herasa, twierzącego, iż niezdolności nie należy postrzegać w kategoriach wyjątku, gdyż ona powinna być regułą. W związku z tak przyjętym założeniem, zdaniem kanonisty, nie można wywieść konceptu niezdolności relatywnej z kan. 1095 n. 3 KPK. Podążając za myślą kanonisty hiszpańskiego Góralski spostrzegł, że w rzeczywistości bardzo wiele osób jest dotkniętych nieznacznymi anomaliami w sferze psychicznej, które mogą wprawdzie powodować pewne trudności w małżeństwie, ale nie można jednak ich uznać za prawnie relewantną przyczynę niezdolności konsensualnej⁴²³. Swą tezę Profesor poparł treściami wspomnianej już alokucji Jana Pawła II do Roty Rzymskiej z 27 stycznia 1987 roku⁴²⁴, podkreślając z całym naciskiem, iż nie ma zgody na przyjęcie konceptu niezdolności relatywnej, gdyż groziłoby to uznaniem różnicy charakterów nupturientów za wystarczającą przyczynę niezdolności konsensualnej⁴²⁵.

W dalszej kolejności Góralski nawiązał jeszcze do stanowisk J. Hervady oraz H. Franceschiego. W namyśle nad tym problemem kanoniści ci zwrócili szczególną uwagę na konieczność odróżnienia niezdolności osobowej (podmiotowej) od niezdolności dotyczącej podjęcia istotnych obowiązków

⁴²² G. CANALE, *L'incapacità ex can. 1095,3: necessaria assolutezza o possibile relatività alla persona dell'altro coniuge?*, w: *L'incapacità di assumere gli oneri essenziali del matrimonio (can. 1095 n. 3)*, Libreria Editrice Vaticana 1998, s. 75; Dec. c. Panizo Orallo z 04.05.1984, „*Collectanea de Jurisprudencia Canónica*” 21(1984), s. 25; W. GÓRALSKI, „*Incapacitas assumendii*”..., s. 119.

⁴²³ Góralski nawiązał do: F. GIL DE LAS HERAS, *La incapacidad para asumir las obligaciones esenciales del matrimonio (Su tratamiento en los tribunales eclesiacos espanoles)*, „*Ius Canonicum*” 27 (1987), s. 256.

W. GÓRALSKI, „*Incapacitas assumendii*”..., s. 121-122.

⁴²⁴ IOANNES PAULUS II, *Allocutio ad Romanae Rotae Auditores, 27 ianuarii 1997*, AAS 89 (1997), s. 487.

⁴²⁵ W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 229.

mażeńskich (niezdolność przedmiotowa), sugerując, iż sędzia w interpretacji normy kodeksowej nie powinien wykraczać poza jej zakres bądź też modyfikować zamysłu prawodawcy. Ustosunkowując się do tych ujęć Góralski wskazał, że argumentując utrzymywali oni, iż chodzi o prawnokanoniczny koncept niezdolności, a nie o wizję idealizującą niezdolności przejawiającą się w obrazie idealnego pożycia małżeńskiego. Podkreślił, iż wystąpienie pewnych egzystencjalnych braków i niedoskonałości nie skutkuje jeszcze nieważnością małżeństwa⁴²⁶.

W prezentowanym opracowaniu Góralski polemizował z poglądem Viladricha, który aprobując sam koncept małżeństwa znajdujący wyraz w konkretnej, relatywnej i niepowtarzalnej relacji międzyosobowej dwóch nupturientów, jednocześnie utrzymywał, że wyjątkowość danej relacji nie usprawiedliwia uznania relewantności niezdolności relatywnej. Uważał, że błędne założenia tego konceptu przejawiają się w tezie, iż każdy pojedynczy nupturient byłby wprawdzie zdolny do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, jednakże w konkretnej wspólnocie między sobą małżonkowie okazaliby się niezdolni do zawarcia związku. Według Góralskiego w tym ujęciu za nieprawidłowe należałoby uznać sprowadzenie normatywnego terminu *assumere* do wypełnienia istotnych praw i obowiązków małżeńskich. Zwrócił on uwagę, iż w tej opcji ukształtowanie sądu o niezdolności stałoby się możliwe dopiero po pewnym czasie trwania wspólnoty. Jego zdaniem niemożliwe natomiast stało by się wskazanie faktycznego momentu zaistnienia *incapacitatis*⁴²⁷.

Góralski opowiadając się za absolutnym charakterem niezdolności, popierając tą tezę nawiązał też do judykatury rotalnej. Przywołując rozstrzygnięcie c. Raad z 14 kwietnia 1975 roku wskazał, iż koncept ten krytykowano jeszcze przed wprowadzeniem Kodeksu prawa kanonicznego z 1983

⁴²⁶ J. HERVADA, *Obligaciones esenciales del matrimonio*, w: *Incapacidad consensual para las obligaciones matrimoniales*, Pamplona 1991, s. 13-44; H. FRANCESCHI, *L'incapacità di assumere e l'incapacità relativa nella giurisprudenza rotale recente*, „Ius Ecclesiae” 9 (1997), s. 157-199; W. GÓRALSKI, „*Incapacitas assumendii*”..., s. 124.

⁴²⁷ Góralski odniósł się do: P.J. VILADRICH, *Konsens małżeński...*, s. 132-136; W. GÓRALSKI, „*Incapacitas assumendii*”..., s. 130-131.

roku⁴²⁸. Podążając za myślą audytora rotalnego Profesor zauważył, że już w tamtym czasie krytykowano próby zrównywania psychologicznej niekompatybilności małżonków z ich zdolnością do przekazania obowiązków małżeńskich⁴²⁹. Wykazał, iż po promulgacji tego zbioru stanowisko to zostało podtrzymane w innych sentencjach (wyrok c. Pompedda z 4 maja 1992 roku⁴³⁰, c. Funghini z 23 czerwca 1993 roku⁴³¹, wyrok c. Stankiewicz z 25 października 2001 roku⁴³²). Wskazał, iż w argumentacjach *in iure* orzeczeń ponensi eksponowali różne faktory: odróżnienie małżeństwa ważnego od szczęśliwego (wyrok c. Pompedda), odróżnienie niezdolności podmiotowej od przedmiotowej (wyrok c. Funghini), czy w końcu odrzucenie opinii sędziów pierwszej instancji sądów kościelnych opowiadających się za relewantnością *incapacitas assumendi* i podtrzymujących teorię o niekompatybilności charakterów (wyrok c. Stankiewicz)⁴³³.

W tym nurcie za interesujący należy uznać pogląd Paździora. Utrzymawał on, iż w dowodzeniu nieważności z tytułu niezdolności konsensualnej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich zawsze powinno się mieć na uwadze poszczególny przypadek, który z reguły cechuje się pewną indywidualnością. Jego zdaniem uznanie waloru niezdolności relatywnej byłoby wystarczające w sytuacji, gdy istniałaby wątpliwość, czy w danym kazusie wystąpiła niezdolność absolutna czy też niezdolność relatywna. Popierając tą tezę lubelski kanonista posłużył się ciekawym argumentem: aby uzyskać pewność moralną co do absolutności niezdolności osoba musiałaby wielokrotnie zawierać małżeństwa⁴³⁴.

Podsumowując należy zauważyć, iż Góralski w całym swoim dorobku badawczym stanowczo opowiedział się za odrzuceniem *incapacitas relativa*. Zajęte stanowisko poparł tezą, iż większość przedstawicieli doktryny oraz judykatury opowiada się za niezbednością wystąpienia niezdolności absolutnej. Profesor za niewłaściwe uznał odniesienie niezdolności do osoby kontrahenta

⁴²⁸ Dec. c. Raad z 14.04.1975, RRD 67(1986), s. 258; W. GÓRALSKI, „*Incapacitas assumendii*”..., s. 132.

⁴²⁹ W. GÓRALSKI, „*Incapacitas assumendii*”..., s. 132.

⁴³⁰ Dec. c. Pompedda z 04.05.1992, RRD 84(1995), s. 226.

⁴³¹ Dec. c. Funghini z 23.06.1993, RRD 85(1996), s. 476.

⁴³² Dec. c. Stankiewicz z 25.10.2001, RRD 93(2009), s. 700.

⁴³³ W. GÓRALSKI, „*Incapacitas assumendii*”..., s. 134-136.

⁴³⁴ S. PAŹDZIÓR, *Przyczyny psychiczne niezdolności...*, s. 59-60.

a nie do przedmiotu zgody, który ma charakter obiektywny⁴³⁵. Podobny pogląd wyraził A. Sosnowski, ale w jego tekście zauważa się treści przejęte od Góralskiego⁴³⁶.

Z kolei Stawniak opowiadając się także za konceptem niezdolności absolutnej wskazał na pewne błędy interpretacyjne: po pierwsze, za nieuprawnione uznał przenoszenie cech impotencji (absolutnej i relatywnej) na grunt niezdolności konsensualnej; po drugie, wskazał, iż nie odróżnia się istoty natury małżeństwa od historii pożycia małżeńskiego; po trzecie, dochodzi do pomieszania patologii wspólnoty życia małżeńskiego z patologią osoby; po czwarte, nie dostrzega się konieczności wystąpienia poważnej anomalii u jednej ze stron; po piąte, łączy się niekompatybilność charakterów będącą kategorią psychologiczną z *incapacitas* będącą kategorią prawnokanoniczną; po szóste, przyjęcie konceptu niezdolności względnej godzi w *ius connubii*⁴³⁷.

3.3. Istotne obowiązki małżeńskie

Problematyka istotnych obowiązków małżeńskich zostanie przedstawiona według następującej struktury: założenia generalne (3.3.1.) oraz zagadnienia szczegółowe (3.3.2.).

3.3.1. Założenia generalne

Normatywny komponent istotnych obowiązków małżeńskich występuje zarówno w numerze drugim, jak i trzecim kan. 1095 KPK. Ze względu jednak na to, że większość kanonistów porusza tę kwestię w związku z problematyką dotyczącą kan. 1095, n. 3 KPK zdecydowano się na poruszenie tej tematyki w tym miejscu.

⁴³⁵ W. GÓRALSKI, „*Incapacitas assumendii*”..., s. 140-141.

⁴³⁶ A. SOSNOWSKI, *Niewystarczalność niezdolności relatywnej do stwierdzenia nieważności małżeństwa według kan. 1095, n. 3*, w: *Servabo legem tuam in toto corde meo. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Krzywdzie CM, dyrektorowi Instytutu Prawa Kanonicznego UPJPII z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. A. ZAKRĘTA, A. SOSNOWSKI, Kraków 2013, s. 481-495.

⁴³⁷ H. STAWNIAK, *Niezdolność absolutna...*, s. 155-159.

W tym kontekście należałoby poczynić pewną uwagę metodologiczną, mianowicie, zgodnie z profilem tej pracy zostaną uwzględnione nie wszystkie opracowania dotyczące tej tematyki, ale jedynie te, w których podniesiono ten problem w kontekście rozważań nad problematyką niezdolności konsensualnej.

Podejmujący ten wątek kanoniści polscy wskazują, iż istotne obowiązki małżeńskie lokują się w obszarze przedmiotu niezdolności konsensualnej. Gdy idzie o wkład polskich kanonistów w porządku chronologicznym najpierw należałoby pochylić się nad fragmentami dwóch artykułów Żurowskiego, w których po raz pierwszy po promulgacji Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku podjął on namysł nad problematyką zgody małżeńskiej w kontekście jej przedmiotu⁴³⁸. Odnosząc się do tych publikacji należy spostrzec, iż jezuita w swoich rozważaniach nie zdefiniował przedmiotu zgody małżeńskiej, jednakże z reguły nawiązując do przedmiotu posługiwał się pojęciami „uprawnienia”, „obowiązki”, czy też „zobowiązania”. Argumentując Żurowski przywołał wyrok c. Lefebvre z dnia 12 stycznia 1967 roku, zgodnie z którym małżeństwo należy rozumieć jako zgodę na przymierze, z którego wynikają konkretne, życiowe zobowiązania. Należy zauważyć, iż autor artykułu operował kategorią generalną; nie wyszczególnił poszczególnych obowiązków. Takie podejście należy uznać za właściwe, gdyż precyzyjne określenie katalogu obowiązków praktycznie staje się niemożliwe⁴³⁹. W swym wywodzie poprzestał on jedynie na odwołaniu się do posoborowego terminu „uprawnienie do wspólnoty życia”, w którym, w jego przekonaniu, zawiera się wymóg przyjmowania i wypełniania tego, co określił jako „ustanowione jest przez Boga w prawie naturalnym”⁴⁴⁰.

W tej materii na uwagę zasługują też opracowania Góralskiego dotyczące przedmiotu rozeznania oceniającego⁴⁴¹. Przyjęte przez autora tezy są podobne do twierdzeń Żurowskiego. Najogólniej sprowadził on zagadnienie przedmiotu zgody do obszaru obowiązków małżeńskich. W swej analizie problematyki nieważności

⁴³⁸ M. ŻUROWSKI, *Przedmiot zgody małżeńskiej...*, s. 243-283; M. ŻUROWSKI, *Problem rozeznania oceniającego*, s. 3-15.

⁴³⁹ Dec. c. Lefebvre z 12.01.1967, „Apollinaris” 42 (1969), s. 203; M. ŻUROWSKI, *Przedmiot zgody małżeńskiej...*, s. 255-256.

⁴⁴⁰ M. ŻUROWSKI, *Problem rozeznania oceniającego*, s. 8; M. ŻUROWSKI, *Przedmiot zgody małżeńskiej...*, s. 278-279.

⁴⁴¹ W. GÓRALSKI, *Problem nieważności umowy małżeńskiej...*, s. 189-210; H. STAWNIAK, *Rozeznanie oceniające...*, s. 121-153.

umowy małżeńskiej z tytułu niezdolności do podjęcia i wypełnienia zobowiązań małżeńskich zasadniczo skupił uwagę na kwestii nowej normy kodeksowej oraz wyjaśnieniu pojęć związanych z przyczynami skutkującymi niezdolnością⁴⁴². W toku swojego wywodu kanonista płocki utrzymuje, iż przedmiot zgody małżeńskiej należy wiązać z „wypełnianiem istotnych obowiązków małżeńskich”, wśród których, w jego opinii, w oparciu o KDK 48, za pryncypialne należy uznać zobowiązanie do wspólnoty życia. Jednocześnie Profesor wskazał, iż obowiązki te mieszczą się obrębie klasycznych dóbr małżeńskich: dobra potomstwa, dobra małżonków, dobra jedności oraz dobra sakramentu⁴⁴³. Podobny pogląd wyrazili inni polscy kanoniści (Dzierżon, Sztychmiller, Cymbała, Kowalski, Rakoczy, Gajda)⁴⁴⁴. Należy dodać, iż pomimo podjętych przez kilku autorów prób wyczerpującego skatalogowania istotnych obowiązków małżeńskich skupiających się wokół kategorii istotnych celów i przymiotów małżeństwa, ostatecznie przyznali oni, iż realizacja tego badawczego wyzwania powinna spoczywać na jurysprudencji rotalnej⁴⁴⁵.

Z nieco innej perspektywy ujął to zagadnienie Stawniak, wiążąc przedmiot zgody z istotnymi celami (kan. 1055 § 1 KPK) i przymiotami małżeństwa (kan. 1056 KPK), z których wypływają istotne obowiązki małżeńskie. W jego opinii właśnie tak określony przedmiot powinien stać się obiektem poznania nupturientów⁴⁴⁶.

Kontynuując należy dodać, iż w monografiach „Kanoniczna zgoda małżeńska”, autorstwa Góralskiego oraz „Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095”, autorstwa Paździora

⁴⁴² W. GÓRALSKI, *Problem nieważności umowy małżeńskiej...*, s. 206.

⁴⁴³ W. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska...*, s. 60-62; W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 165; W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 230-231; W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 61; W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 kpk i kan. 818, n. 3 kkKośc. Wsch.)*, s. 32.

⁴⁴⁴ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 205; R. SZTYCHMILER, *Istotne obowiązki małżeńskie*, s. 221; S. PAŹDZIÓR, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095*, Lublin 1999, s. 27; J. CYMBAŁA, *Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności...*, s. 14-31; M. KOWALSKI, *Brak rozeznania oceniającego...*, s. 50-60; M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 66-81; T. RAKOCZY, *Relacja podmiotu do obowiązku...*, s. 183; P. GAJDA, *Prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego*, s. 140.

⁴⁴⁵ W. GÓRALSKI, *Poważny brak rozeznania oceniającego...*, s. 168; a także: H. STAWNIAK, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 44.

⁴⁴⁶ H. STAWNIAK, *Rozeznanie oceniające...*, s. 139.

wyartykułowano twierdzenie, że zakres istotnych obowiązków małżeńskich jest szerszy niż zakres istotnych elementów małżeństwa. Przywołując pogląd Pompеды do istotnych obowiązków małżeńskich wynikających z dobra potomstwa i dobra małżonków, kanoniści dołączyli jeszcze sferę istotnych przymiotów małżeństwa, to jest jedności i nierozzerwalności. Należy zauważyć, iż twierdzenie to organicznie wpisuje się w uwydatnioną już wyżej linię interpretacyjną, w myśl której istotne obowiązki małżeńskie znajdują umocowanie w komponentach struktury jurystycznej małżeństwa, za które uznano istotne elementy małżeństwa oraz jego istotne przymioty⁴⁴⁷. W tym kontekście należałoby jeszcze przywołać pogląd Szychmiera, utrzymującego, iż prawa i obowiązki wynikające z istotnych celów małżeństwa w znaczącym stopniu pokrywają się z tymi, które wynikają z jego przymiotów. Jego zdaniem brak wyraźnej granicy pomiędzy *bonum prolis* oraz *bonum coniugum* generuje wątpliwość typu: czy niektóre prawa i obowiązki małżeńskie mieszczą się w zakresie celów czy przymiotów małżeńskich⁴⁴⁸. Według Dzierżona, korelacja zachodząca pomiędzy celami małżeństwa a jego przymiotami w efekcie prowadzi do wyartykułowania tezy o charakterze generalnym, iż wszystkie obowiązki małżeńskie należy wywieść z przedmiotu zgody małżeńskiej (*integrum obiectum consensus*), czyli substancjalnej przedmiotowej jurystycznej struktury małżeństwa. Dysponując takimi założeniami podkreślił, iż brzmienie kan. 1095 n. 2-3 KPK dotyczy wszystkich istotnych obowiązków małżeńskich – zarówno tych wynikających z celów, jak i istotnych przymiotów małżeństwa. W przypadku braku rozeznania oceniającego, bądź braku zdolności do podjęcia obowiązków należy zatem mówić o niezdolności przedmiotowej, skutkującej niezaimowaniem aktu prawnego⁴⁴⁹.

⁴⁴⁷ Góralski i Paździor czerpali z: M. POMPEDDA, *De incapacitate assumendi...*, s. 141-148; W. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska...*, s. 59-60; S. PAŹDZIÓR, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095*, s. 27.

⁴⁴⁸ R. SZTYCHMIER, *Istotne obowiązki małżeńskie*, s. 222-223.

⁴⁴⁹ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 134-137; Podobnie w tej materii wypowiedział się M. KOWALSKI, *Problem nieważności małżeństwa...*, s. 61.

3.3.2. Zagadnienia szczegółowe

Wśród zagadnień szczegółowych w doktrynie porusza się następujące kwestie: niemożliwość podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (3.3.2.1.) oraz wątpliwość: czy przypadku kan. 1095, n. 3 KPK chodzi tylko o niezdolność do podjęcia czy też także o niezdolność do wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich (3.3.2.2).

3.3.2.1. Niemożliwość podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich

W badanych publikacjach autorzy podejmujący tematykę istotnych obowiązków małżeńskich poruszyli problem szczegółowy, w zasadzie związany z konceptem niezdolności, mianowicie, kwestię niemożliwości podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Poruszając ten wątek Dzierżon utrzymuje, że chodzi o prawdziwą niemożliwość⁴⁵⁰. Cymbała z kolei wywiódł tę doktrynalną tezę ze znaczenia etymologicznego słowa „niezdolność”, wskazując, iż normatywne sformułowanie „być niezdolnym do zawarcia małżeństwa” należy rozumieć jako „nie móc podjąć czegoś w małżeństwie, nie być w stanie zrobić czegoś w małżeństwie z przyczyn natury psychicznej”. Według kanonisty niezdolność nupturienta należy wiązać z takim jego stanem psychicznym, który uniezdalnia go do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, pomimo posiadanej zdolności używania rozumu, a także koniecznego rozeznania oceniającego⁴⁵¹. Badając orzecznictwo rotalne Dzierżon zwrócił uwagę, iż w judykaturze funkcjonuje szerokie spektrum terminów z tym związanych: *impossibilitas* (wyrok c. Funghini z 8 listopada 1989 roku⁴⁵², wyrok c. Colagiovanni z 8 maja 1990 roku⁴⁵³, wyrok c. Stankiewicz z 21 czerwca 1990 roku⁴⁵⁴, niemożliwość moralna (*impossibilitas moralis*) (wyrok c.

⁴⁵⁰ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 137.

⁴⁵¹ J. CYMBAŁA, *Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności...*, s. 69.

⁴⁵² Dec. c. Funghini z 08.11.1989, RRD 81 (1994), s. 659.

⁴⁵³ Dec. c. Colagiovanni z 08.05.1990, RRD 82 (1994), s. 358.

⁴⁵⁴ Dec. c. Stankiewicz z 21.06.1990, RRD 82 (1994), s. 526.

Palestro z 29 kwietnia 1992 roku⁴⁵⁵, niemożliwość moralna oraz psychiczna (*impossibilitas moralis ac psychica*) (wyrok c. Giannecchini z 8 grudnia 1991 roku)⁴⁵⁶, niemożliwość subiektywna (*impossibilitas subiectiva*) (wyrok c. Faltin z 26 października 1994 roku)⁴⁵⁷, a także niemożliwość prawna (*impossibilitas iuridica*) (wyrok c. Ragni z 23 marca 1993 roku)⁴⁵⁸. Kanonista spostrzegł też, że w gronie sędziów rotalnych występuje brak jednolitego stanowiska w kwestii rozumienia tej kategorii prawnej. Większość jednak w argumentacjach *in iure* orzeczeń odwołało się do alokucji papieża Jana Pawła II dedykowanej pracownikom Trybunału Roty Rzymskiej w 1987 roku⁴⁵⁹, w której rozróżniono pomiędzy trudnością (*difficultas*) a niezdolnością (*incapacitas*), uznając tę pierwszą za prawnie nierelevantną⁴⁶⁰.

3.3.2.2. Niezdolność do podjęcia czy niezdolność do wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich?

W związku z brzmieniem kan. 1095, n. 3 KPK w literaturze przedmiotu pojawił się problem, który sformułowano w postaci pytania: czy w tym wypadku należałoby zgodnie z literą normy mówić jedynie o niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, czy też chodzi także o ich wypełnienie.

Poruszając tę kwestię Góralski uznał wyrażenie *incapacitas adimplendi* za znaczeniowo węższe mieszczące się w zakresie terminu *incapacitas assumendi*, gdyż jego zdaniem, obowiązki małżeńskie realizują się jednocześnie poprzez przyjmowanie oraz wypełnianie w relacjach małżeńskich⁴⁶¹. W opracowaniu „Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (próba analizy kan.

⁴⁵⁵ Dec. c. Palestro z 29.04.1992, RRD 84 (1995), s. 205.

⁴⁵⁶ Dec. c. Giannecchini z 08.11.1991, RRD 83 (1994), s. 717.

⁴⁵⁷ Dec. c. Faltin z 26.10.1994, RRD 86 (1997), s. 488.

⁴⁵⁸ Dec. c. Ragni z 23.03.1993, RRD 85 (1996), s. 172.

⁴⁵⁹ IOANNES PAULUS II, *Allocutio ad Rotae Romanae auditores coram admissos, 5 februarii 1987*, AAS 79(1987), s. 1453-1459.

⁴⁶⁰ G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 207-208; Do tych samych wniosków dochodzi również Stawniak w opracowaniu: H. STAWNIAK, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 37.

⁴⁶¹ W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 86-87; W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 190.

1095, n. 3)” Profesor stwierdził, iż pierwszy normatywny zwrot odnoszący się do momentu małżeństwa skłania do postawienia pytania o zdolność do podjęcia przedmiotu zgody małżeńskiej (*matrimonium in fieri*); drugi zwrot z kolei odnosi się do późniejszego okresu, w którym niezdolność do wypełniania istotnych obowiązków małżeńskich weryfikuje się na podstawie obserwacji wzajemnego pożycia małżonków (*matrimonium in facto esse*). W opinii kanonisty formalne użycie terminu *assumere* w normie kodeksowej jest odzwierciedleniem intencji prawodawcy, iż to niezdolność do podjęcia (a nie tylko do efektywnego wypełnienia) obowiązków występująca w samym akcie zawierania małżeństwa należy postrzegać w kategoriach wady zgody małżeńskiej⁴⁶². W innym opracowaniu płocki kanonista postawił pytanie: czy również *incapacitas assumendi* może także zawierać w sobie niezdolność do powzięcia aktu zgody małżeńskiej postrzeganego w kategoriach aktu psychologicznego⁴⁶³. Poszukując odpowiedzi na tę wątpliwość nawiązał do myśli Navarrete oraz z wyroku c. Anné z 17 stycznia 1967 roku. Wskazał, iż w starszej doktrynie i judykaturze utrzymywano, iż niezdolność do powzięcia istotnych obowiązków małżeńskich wyrażona w kan. 1095, n. 3 KPK nie wyklucza zdolności kontrahenta do powzięcia konsensu małżeńskiego. Tą linię Góralski uznał jednak za ryzykowną, gdyż argumentowano, iż akt psychologiczny konsensu małżeńskiego może istnieć nawet wtedy, gdy niemożliwy czy nieistniejący jest sam przedmiot zgody. Przekonywano, że *incapacitas assumendi* nie dotyczy elementów formalnych zgody małżeńskiej, ale odnosi się wyłącznie do przedmiotu zgody małżeńskiej, czyli do istotnych praw i obowiązków małżeńskich⁴⁶⁴. Badając nowsze orzecznictwo rotalne Góralski wskazał, że audytorzy rotalni odeszli od tego stanowiska, optując za tezą, iż niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków

⁴⁶² W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 86-87.

⁴⁶³ W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 206-207.

⁴⁶⁴ U. NAVARRETE, *Consensus naturaliter sufficiens, sed iuridice ineficax. Limiti alia sovranita del consenso matrimoniale*, „Periodica” 88 (1999), s. 376; Dec. c. Anné z 17.01.1967, SRRD 59 (1976), s. 28-29; W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 206-207.

mażeńskich wyklucza ważne wyrażenie konsensu. Argumentują, iż niezdolność ta ma charakter podmiotowy, a nie przedmiotowy⁴⁶⁵.

Z kolei Stawniak nawiązując do myśli Góralskiego oraz Viladricha utrzymuje, iż termin „podjąć” (*assumere*) należy wiązać z aspektem dobrowolności podejmowanego konsensu, pojmowanej jako przyjęcie „tu i teraz” odniesionego do przyszłości pożycia małżeńskiego, wiążącego się z realizacją we wspólnocie małżeńskiej istotnych celów małżeństwa. Wyjaśniając tę kwestię dopowiedział, iż tej opcji nie należy łączyć z gwarancją sukcesu takiej deklaracji, ale należy postrzegać ją w sensie dobrowolnego pragnienia i zamiaru podjęcia tego, co prawodawca określa mianem istotnych praw i obowiązków małżeńskich. Z kolei bezkolicznik „wypełnić” (*adimplere*), jego zdaniem, należy odnieść do procesu realizacji wspomnianych praw i obowiązków w przyszłości; bardziej precyzyjnie, do faktycznego trwania małżeństwa⁴⁶⁶.

Rakoczy rozważając interesujący nas problem stanął na stanowisku, że zwrot *incapacitas assumendi* nie jest równoznaczny z niezdolnością do wypełniania obowiązków (*incapacitas adimplendi*). Wyraził on pogląd, iż o niezdolności konsensualnej nupturienta można mówić jedynie wówczas, gdy nie byłby on zdolny do podjęcia, czy też – posługując się terminologią kanonisty – do „wystartowania do” jakiegoś istotnego obowiązku małżeńskiego. Chodzi więc o potencjalną niezdolność podmiotu, generowaną różnego rodzaju zaburzeniami, skutkującą ograniczeniem bądź całkowitym zniesieniem niezdolności⁴⁶⁷.

Wreszcie, w opinii Stankiewicza, normatywne sformułowanie niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich znajduje swoje odniesienie do ich wypełnienia⁴⁶⁸.

⁴⁶⁵ W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 201.

⁴⁶⁶ P.J. VILADRICH, *Konsens małżeński...*, s. 73; H. STAWNIAK, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 36-37.

⁴⁶⁷ T. RAKOCZY, *Relacja podmiotu do obowiązku...*, s. 184-186.

⁴⁶⁸ A. STANKIEWICZ, *L'incapacità di assumere e adempiere gli obblighi coniugali essenziali*, w: *L'incapacità di assumere gli obblighi essenziali del matrimonio*, Città del Vaticano 1998, s. 61.

3.4. Przyczyny natury psychicznej

W kanonistyce polskiej zagadnienie przyczyn natury psychicznej stało się obiektem uwagi autorów w kilkudziesięciu artykułach, opublikowanych w periodykach i pozycjach zbiorowych. Tak okazały stan niejako wymusza syntetyczne podejście do tej problematyki. Dlatego też zdecydowano się na prezentację zbiorczą tych dokonań w formie tabeli (3.4.2). Punktem wyjścia analizy stała się kwestia doktrynalnych założeń generalnych w materii (3.4.1.), ich zwieńczeniem natomiast pokazanie generalnej charakterystyki tego typu publikacji (3.4.3.).

3.4.1. Założenia generalne

Z aspektu doktrynalnego normatywna kategoria przyczyny natury psychicznej występująca w kan. 1095, n. 3 KPK wymaga pewnego doprecyzowania. W doktrynie rozróżnia się pomiędzy przyczyną formalną oraz przyczyną materialną. Kategorię przyczyny formalnej wiąże się z pewnymi jurydycznymi kryteriami; pod pojęciem przyczyny materialnej zaś rozumie się poszczególne formy anomalii generujące niezdolność konsensualną⁴⁶⁹.

W doktrynie wskazuje się, że istotne znaczenie w określeniu kryteriów przyczyny formalnej miało przemówienie papieża Jana Pawła II z 5 lutego 1987 roku⁴⁷⁰, w którym podkreślił on z całym naciskiem, iż niezdolność do zawarcia małżeństwa powinna być prawdziwą niemożliwością; wskazał, że jedynie prawdziwa niezdolność, a nie trudność życiowa powoduje nieważność małżeństwa. Po czym dodał, iż jedynie prawdziwa ciężka anomalia może spowodować taki skutek⁴⁷¹. Kanoniści zauważają, iż zaistnienie anomalii samej

⁴⁶⁹ G. DZIERŻON, *Przyczyny natury psychicznej*, w: W. Góralski, G. Dzierżon, *Niezdolność konsensualna...*, s. 233-234.

⁴⁷⁰ IOANNES PAULUS II, *Allocutio ad Rotae Romanae auditores coram admissos, 5 februarii 1987*, AAS 79(1987), s. 1453-1459.

⁴⁷¹ G. DZIERŻON, *Przyczyny natury psychicznej*, s. 234; T. RAKOCZY, *Relacja podmiotu do obowiązku...*, s. 193; M. ŻUROWSKI, *Kanoniczne Prawo małżeńskie...*, s. 233; W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 182, 201-203, 212-213, 219, 222, 233, 240-241, 250; W. GÓRALSKI, „*Incapacitas assumendii*”...,

w sobie nie skutkuje jeszcze nieważnością zawartego związku, ale *de facto* powinien wystąpić związek przyczynowy pomiędzy przyczyną a niezdolnością. Dopiero takie sprzężenie w efekcie prowadzi do nieważności wyrażonej przez nupturientów zgody małżeńskiej⁴⁷².

Jak już zasygnalizowano, przyczynami materialnymi są poszczególne postaci anomalii. Z przeprowadzonej kwerendy wynika, iż polscy kanoniści w wielu swych opracowaniach podjęli tę problematykę.

3.4.2. Zestawienie opracowań opublikowanych w periodykach oraz pozycjach zbiorowych dotyczących przyczyn materialnych niezdolności konsensualnej

AIDS

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
K. Jurczyński	<i>Wpływ AIDS na niezdolność konsensualną do zawarcia małżeństwa kanonicznego na podstawie kanonu 1095</i>	„Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 45 (2012) nr 2, s. 382-399.

Akrotomofilia

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
K. Szymańska	<i>Tytuły prawne, z których mogłyby być prowadzone sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa, w których istotną rolę odegrała akrotomofilia</i>	„Ius Matrimoniale” 30 (2019) nr 3, s. 97-109.

s. 121-122; G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa...*, s. 129; H. STAWIAK, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 37; S. PAŹDZIÓR, *Przyczyny psychiczne niezdolności...*, s. 47-48.

⁴⁷² M. ŻUROWSKI, *Niezdolność do podjęcia obowiązków małżeńskich z przyczyn psychicznych*, „Prawo Kanoniczne” 29 (1986) nr 3-4, s. 154-155.

Alkoholizm

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
A. Stankiewicz	<i>Wpływ alkoholizmu chronicznego na ważność umowy małżeńskiej</i>	„Kościół i Prawo” 3 (1984), s. 111-123.
W. Krupa	<i>Alkoholizm jako przyczyna nieważności małżeństwa</i>	„Ius Matrimoniale” 67 (1996) nr 1, s. 133-136.
A. Dziega	<i>Alkoholizm jako podstawa orzeczenia nieważności małżeństwa</i>	„Roczniki Nauk Prawnych” 7 (1997), s. 85-98
S. Paździor	<i>Alkoholizm a psychiczna niezdolność do zawarcia związku małżeńskiego. Aspekt kanoniczny</i>	„Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa”, red. A. Dziega, M. Gereszata, Lublin 2002, s. 35-47.
T. Żurek	<i>Wpływ stadiów odurzenia alkoholowego na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa</i>	„Kościelne Prawo Procesowe” 3 (2003), s. 145-185.
S. Paździor	<i>Udowadnianie alkoholizmu jako przyczyny niezdolności osoby do wyrażenia ważnej zgody małżeńskiej</i>	<i>Ecclesia et status. Księga jubileuszowa z okazji 40-lecia pracy naukowej profesora Józefa Krukowskiego</i> , red. A. Dębiński, K. Orzeszyna, M. Sitarz, Lublin 2004, s. 507-528.
A. Gołębiowska	<i>Alkoholizm jako przyczyna nieważności małżeństwa według orzecznictwa Roty Rzymskiej i Trybunałów kościelnych</i>	„Prawo Kanoniczne” 55 (2012) nr 3, s. 121-143.

G. Dzierżon	<i>Syndrom DDA, zespół Korsakowa, Anonimowi Alkoholicy w orzecznictwie Roty Rzymskiej</i>	G. Dzierżon, K. Szymańska, E. Zyskowska, A. Żywica, „Wybrane zagadnienia z tematyki wpływu alkoholizmu na niezdolność do zawarcia małżeństwa (syndrom DDA, zespół Korsakowa, AA)”, red. G. Dzierżon, Kraków 2018, s. 129-167.
-------------	---	---

Anoreksja

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
K. Mierzejewski	<i>Wpływ anoreksji (jadłowstrętu psychicznego) na zdolność osoby do zawarcia małżeństwa</i>	„Ius Matrimoniale” 23 (2012), s. 45-64.

Aseksualizm

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
G. Dzierżon	<i>Aseksualizm kobiety w sprawie Chicagien. (Wyrok c. Verginelli z 8 lipca 2007 roku, Wyrok c. Caberletii z 7 maja 2009 roku) i jego kanoniczne implikacje</i>	„Prawo Kanoniczne” 67 (2024) nr 1, s. 45-60.

Biseksualizm

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
B. W. Zubert	<i>Biseksualizm a zdolność do zgody małżeńskiej</i>	<i>Tożsamość seksualna nupturientów a zdolność do zgody małżeńskiej</i> , red. B.W. Zubert, Opole 1998, s. 73-104.

Borderline

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
L. Świto	<i>Od amencji do borderline. Dopuszczenie do małżeństwa osób z zaburzeniem natury psychicznej?</i>	„Annales Canonici” 7 (2019), s. 101-117.
B. Olejnik	<i>Czy zaburzenie osobowości typu borderline może stanowić przyczynę nieważności małżeństwa kanonicznego? Analiza w oparciu o orzecznictwo Roty Rzymskiej</i>	„Ius Matrimoniale” 33 (2022) nr 2, s. 33-90.

Choroby neurologiczne

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
K. Graczyk	<i>Wpływ chorób neurologicznych na rozeznanie oceniające</i>	<i>Plenitudo legis dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Bronisławowi W. Zubertowi OFM z okazji 65. rocznicy urodzin, red. A. Dębiński, E. Szczot, Lublin 2000, s. 341-354.</i>

COVID-19

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
K. Szymańska	<i>Pandemia COVID-19 a zdrowie psychiczne – nowy kontekst w procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa</i>	„Ius Matrimoniale” 35 (2024) nr 2, s. 39-64.

Depresja

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
G. Leszczyński	<i>Wpływ depresji na niezdolność konsensualną do zawarcia małżeństwa</i>	<i>Finis legis Christus. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, t. 1, red. J. Wroceński, J. Krajczyński, Warszawa 2009, s. 529-540.</i>

G. Leszczyński	<i>Zaburzenia depresyjne jako przyczyna niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa</i>	„Prawo Kanoniczne” 58 (2015) nr 2, s. 31-45.
G. Leszczyński	<i>Depressive disorders as a cause for consensual inability to contract a marriage</i>	„Roczniki Nauk Prawnych” 30 (2020) nr 4, s. 199-212.

Encefalopatia

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
A. Gołębiowska	<i>Encefalopatia jako przyczyna nieważności małżeństwa w świetle wyroków trybunałów kościelnych</i>	„Roczniki Nauk Prawnych” 23 (2013) nr 2, s. 73-92.
A. Gołębiowska	<i>Encefalopatia jako przyczyna nieważności małżeństwa w świetle wyroków trybunałów kościelnych</i>	<i>Servabo legem tuam in toto corde meo. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Krzywdzie CM, Dyrektorowi Instytutu Prawa Kanonicznego UPJPII z okazji 70. rocznicy urodzin, red. A. Zakręta, A. Sosnowski, Kraków 2013, s. 621-635.</i>

Epilepsja

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
M. Aniszewski	<i>Wpływ epilepsji na ważność małżeństwa kanonicznego</i>	„Kościół i Prawo” 4 (2015) nr 2, s. 87-99.

Homoseksualizm

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Homoseksualizm a zdolność do powzięcia zgody małżeńskiej</i>	<i>Tożsamość seksualna nupturientów a zdolność do zgody małżeńskiej</i> , red. B. W. Zubert, Opole 1998, s. 53-72.

Mammizm

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
B. Olejnik	<i>Mammizm jako przyczyna niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa kanonicznego w orzeczeniach c. Pinto z 11 listopada 2011 r. i 13 maja 2014 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 36 (2025) nr 1, s. 51-81.

Narkomania

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
S. Paździor	<i>Wpływ narkomanii na poważny brak rozeznania oceniającego</i>	„Roczniki Nauk Prawnych” 12 (2002) nr 2, s. 151-168.
G. Erlebach	<i>Disturbi correlati alla cannabis, agli allucinogeni e alle nuove droghe. Aspetti canonistici</i> , w AA.VV., <i>Dipendenze psicologiche e consenso matrimoniale</i>	<i>Dipendenze psicologiche e consenso matrimoniale</i> , Città del Vaticano 2009, s. 153-165.

Niedojrzałość noogenna

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
G. Erlebach	<i>Algunas notas sobre el concepto de inmadurez noógena</i>	„Ius Communionis” 8(2020), s. 265-291.
G. Dzierżon	<i>Walor procesowy kategorii niedojrzałość noogenna w orzecznictwie rotalnym</i>	„Roczniki Nauk Prawnych” 32 (2022) nr 2, s. 113-124.

G. Dzierżon	<i>Kontrowersje judykaturalne wokół znaczenia terminu niedojrzałość noogenna</i>	„Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 32 (2022), s. 57-69.
M. Koterba	<i>Concept of noogenic immaturity according to the rotal jurisprudence</i>	„Ius Matrimoniale” 35 (2024) nr 1, s. 5-29.

Osobowość dyssocjalna

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Kraiński	<i>Osobowość dyssocjalna jako przyczyna psychiczna nieważności małżeństwa</i>	„Ius Matrimoniale” 21 (2010), s. 27-42.

Osobowość neurotyczna

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
K. Graczyk	<i>Osobowość neurotyczna apsychiezna niezdolność do zawarcia związku małżeńskiego. Aspekt kanoniczny</i>	<i>Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa</i> , red. A. Dzięga, M. Gereszata, Lublin 2002, s. 35-47.
K. Graczyk	<i>Osobowość neurotyczna a zdolność do wypełniania istotnych obowiązków małżeńskich: próba kanonicznej implikacji medycznych skutków</i>	„Ius Matrimoniale” 16 (2005), s. 53-70.

Osobowość niedojrzała/niedojrzałość emocjonalna

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
J. Dudziak	<i>Zwykła niedojrzałość a patologia osobowości jako tytuł nieważności małżeństwa</i>	„Analecta Cracoviensia” 23 (1991), s. 195-209.
G. Leszczyński	<i>Niedojrzałość emocjonalna jako motyw stwierdzenia nieważności małżeństwa</i>	„Łódzkie Studia Teologiczne” 6 (1997), s. 309-327.

A. Gołębiowska	<i>Osobowość niedojrzała jako podstawa orzeczenia nieważności małżeństwa w świetle wyroków roty rzymskiej i trybunałów kościelnych</i>	„Prawo Kanoniczne” 55 (2012) nr 4, s. 57-86.
E. Zyskowska	<i>Osobowość niedojrzała a zdolność do wyrażenia zgody małżeńskiej. Wpływ rodziny pochodzenia na kształtowanie dojrzałości osoby</i>	„Ius Matrimoniale” 32 (2021) nr 1, s. 87-105.

Osobowość psychoneurotyczna

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
S. Paździor	<i>Osobowość psychoneurotyczna w relacji do poważnego braku rozeznania oceniającego</i>	„Roczniki Nauk Prawnych” 14 (2004) nr 2, s. 121-136.

Osobowość starcza

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
S. Paździor	<i>Osobowość starcza jako przyczyna poważnego braku rozeznania oceniającego</i>	„Roczniki Nauk Prawnych” 11 (2001) nr 2, s. 89-103.
A. Piątkowska	<i>Osobowość starcza przyczyną niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa</i>	„Kościół i Prawo” 3(16) (2014) nr 2, s. 105-116.

Padaczka

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
K. Graczyk	<i>Osobowość padaczkowa i jej wpływ na prawidłowe wyrażenie zgody małżeńskiej w świetle prawa kanonicznego</i>	<i>Divina et humana. Księga jubileuszowa w 65. rocznicę urodzin Księdza Profesora Henryka Misztala</i> , red. A. Dębiński, W. Bar, P. Stanisław, Lublin 2001, s. 537-551.

S. Paździor	<i>Wpływ padaczki na poważny brak rozeznania oceniającego</i>	„Roczniki Nauk Prawnych” 13 (2003) nr 2, s. 83-99.
----------------	---	--

Parafilia

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
K. Szymańska	<i>Parafilia wyzwaniem dla małżeństwa kanonicznego</i>	„Ius Matrimoniale” 31 (2020) nr 1, s. 25-49.
K. Szymańska	<i>Parafilia a nieważność małżeństwa kanonicznego w wybranych publikacjach</i>	„Ius Matrimoniale” 32 (2021) nr 1, s. 71-86.

Pracoholizm

Autor	Tytuł	Periodyk/ pozycja zbiorowa
K. Mierzejewski	<i>Pracoholizm jako przyczyna niezdolności do zawarcia małżeństwa</i>	„Ius Matrimoniale” 22 (2011), s. 27-57.
G. Dzierżon	<i>Pracoholizm jako przyczyna niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa w orzecznictwie Roty Rzymskiej. Implikacje procesowe</i>	„Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 35 (2025), s. 49-62.

Schizofrenia

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
G. Dzierżon	<i>Wpływ schizofrenii na ważność małżeństwa kanonicznego</i>	„Ius Matrimoniale” 16 (2005), s. 29-52.
G. Leszczyński	<i>Schizofrenia jako przyczyna nieważności małżeństwa</i>	„Prawo Kanoniczne” 59 (2016) nr 3, s. 73-95.

K. Rutecki	<i>Wpływ schizofrenii na zdolność konsensualną do zawarcia małżeństwa</i>	„Kościół i Prawo” 7(20) (2018) nr 2, s. 141-152.
W. Wenz	<i>Stan osoby chorej psychicznie a jej kanoniczna zdolność do zawarcia małżeństwa – schizofrenia</i>	„Świdnickie Studia Teologiczne” 18 (2021), s. 177-190.

Stwardnienie rozsiane

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
R. Szytmiller, J. Ch. Fryc, B. Drelich	<i>Stwardnienie rozsiane a zdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich</i>	„Ius Matrimoniale” 8 (1997), s. 9-38.
K. Graczyk	<i>Stwardnienie rozsiane jako przyczyna natury psychicznej niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa</i>	„Kościelne Prawo Procesowe” 1 (1999), s. 151-176.
A. Gołębiowska	<i>Wpływ sclerosis multiplex na niezdolność zawarcia małżeństwa</i>	„Roczniki Nauk Prawnych” 22 (2012) nr 1, s. 67-92.

Syndrom Piotrusia Pana

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
G. Bzdyrak	<i>Syndrom Piotrusia Pana jako przyczyna psychiczna niezdolności do małżeństwa w praktyce Sądu Metropolitalnego w Lublinie</i>	„Studia Prawnicze KUL” 81 (2020) nr 1, s. 33-49.

Transseksualizm

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
A. Dziega	<i>Co to jest transseksualizm?</i>	„Ius Matrimoniale” 3 (1992), s. 50-54.
A. Dziega	<i>Wpływ transseksualizmu na zdolność osoby do zawarcia małżeństwa uwagi i pytania</i>	„Kościelne Prawo Procesowe” 1 (1999), s. 137-150.

R. Sobański	<i>Transseksualizm a zdolność do zawarcia małżeństwa (quaestio disputanda)</i>	<i>Plenitudo legis dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Bronisławowi W. Zubertowi OFM z okazji 65. rocznicy urodzin, red. A. Dębiński, E. Szczot, Lublin 2000, s. 653-664.</i>
W. Wenz	<i>Prawna zdolność osoby transseksualnej do zawarcia małżeństwa w polskim systemie prawnym i porządku kanonicznym: quaestio disputanda</i>	„Prawo Kanoniczne” 48 (2005) nr 3-4, s. 135-150.
M. Brzeziński	<i>Kanoniczne aspekty płci i transseksualizmu</i>	„Ius Matrimoniale” 25 (2014), s. 89-103.
J. Słowiński	<i>Niezdolność do zawarcia małżeństwa spowodowana zaburzeniami identyfikacji płciowej</i>	„Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 29 (2019), s. 149-184.

Urazy mózgu

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
K. Graczyk	<i>Wpływ urazów mózgu na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa</i>	„Roczniki Nauk Prawnych” 11 (2001) nr 2, s. 105-125

Uwarunkowania środowiskowe (wpływ rodziny patologicznej)

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
S. Paździor	<i>Wpływ wychowania w rodzinie patologicznej na zdolność osoby do zawarcia małżeństwa sakramentalnego</i>	„Kościelne Prawo Procesowe” 1 (1999), s. 125-136.
P. Cynkier, Z. Majchrzyk	<i>Nadmierna zależność małżonka od rodziny generacyjnej jako źródło niezdolności w podjęciu istotnych obowiązków małżeńskich</i>	„Ius Matrimoniale” 24 (2013), s. 101-122.

P. Cynkier	<i>Uwarunkowania środowiskowe związku przedślubnego i małżeństwa a opiniowanie w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa przed Sądem Biskupim</i>	„Ius Matrimoniale” 25 (2014), s. 63-88.
------------	--	--

Uzależnienia od gier

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
R. Kantor	<i>Uzależnienie od gry a niezdolność psychiczna do zawarcia małżeństwa</i>	„Tarnowskie Studia Teologiczne” 31 (2012), s. 103-114.

Uzależnienia w ogólności

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
J. Krajczyński	<i>Wpływ uzależnień na ważność małżeństwa kanonicznego</i>	„Prawo Kanoniczne” 54 (2011) nr 1-2, s. 191-216.

Waginizm

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Wybult	<i>Waginizm jako źródło niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w świetle kan. 1095 n. 3 KPK z 1983 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 28 (2017), s. 83-97.

Zaburzenia nastroju

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
B. Nowakowski	<i>Zaburzenia nastroju jako przyczyna niezdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich</i>	„Ius Matrimoniale” 32 (2021) nr 1, s. 49-70.

Zakupoholizm

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
J. Adamczyk	<i>Zakupoholizm (oniomania) w odniesieniu do niezdolności wyrażenia ważnej zgody małżeńskiej</i>	Ius Matrimoniale” 33 (2022), s. 31-78.

3.4.3. Charakterystyka opracowań

Pomimo tego że wyrażenie przyczyny natury psychicznej nie występuje we wszystkich trzech numerach kan. 1095 KPK, to jednak niezdolność konsensualna jest warunkowana tymi przyczynami we wszystkich postaciach niezdolności ujętych w tej regulacji. Trzeba podkreślić, iż to wyrażenie normatywne zakresowo jest bardzo pojemne. Ze względu na ciągły rozwój badań w naukach medycznych i psychologicznych nie jest możliwe wyliczenie taksatywne całego spektrum anomalii prokurujących niezdolność do zawarcia małżeństwa. Z odzwierciedleniem istniejącej sytuacji spotykamy się w zamieszczonym wyżej zestawieniu artykułów dotyczących przyczyn natury psychicznej. Jak dotąd opublikowano 64 opracowania. Ze względu na wielość oraz różnorodność podjętej przez autorów problematyki zdecydowano, aby nie omawiać szczegółowo ich treści, gdyż tym sposobem objętość dysertacji wzrosła by niepomiarowo, ale postanowiono zaprezentować je syntetycznie, skupiając uwagę przede wszystkim na zastosowanej przez autorów metodologii oraz na wskazaniu publikacji oryginalnych.

Poruszając tę kwestię trzeba być świadomym tego, iż z natury rzeczy przyczyny natury psychicznej są kategorią psychologiczną. W kan. 1095 KPK natomiast należy postrzegać ją jako kategorię prawną; bardziej precyzyjnie jako kategorię kanoniczną. Dlatego też w publikacjach kanonistycznych poświęconych tej tematyce powinien nastąpić transfer danych medycznych i psychologicznych w obszar kanonistyczny. W tym wypadku autorzy powinni zachować odpowiednią metodologię, określaną w literaturze przedmiotu mianem „czystości

metodologicznej”⁴⁷³. Jej istota polega na tym, iż dane medyczne i psychologiczne należy dostosować do kanonicznego konceptu niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa⁴⁷⁴.

W związku z tak określonymi założeniami pokażemy jakimi metodami posłużyli się autorzy, aby je zrealizować. Rozpoczynając prezentację tego wątku na początku należy zauważyć, iż tytuły pięciu artykułów mają charakter generalny, gdyż autorzy tych opracowań nie skupili uwagi na wpływie jednej anomalii, ale na grupie anomalii⁴⁷⁵. Z reguły jednak większość publikacji odnosi się do jednej anomalii. W tym wypadku autorzy swe wywody oparli na strukturalnej konstrukcji typu: punktem wyjścia stał się namysł nad anomalią w ujęciu psychologicznym, a następnie nastąpiło przejście do prezentacji jej wymiaru kanonistycznego. Należy podkreślić, iż w tych publikacjach z reguły występuje proces recepcji osiągnięć medycznych i psychologicznych w obszar kanonistyczny, przy zachowaniu zasady „czystości metodologicznej”. Recypując dane wspomnianych dziedzin wiedzy w obszarze kanonistycznym autorzy opracowań odnieśli się do stosownych publikacji kanonistycznych⁴⁷⁶.

⁴⁷³ G. DZIERŻON, *Recepcja osiągnięć psychologii i psychiatrii w prawie małżeńskim*, „Prawo Kanoniczne” 54 (2011), nr 1-2, s. 175-190.

⁴⁷⁴ Szerzej na ten temat zob. G. DZIERŻON, *Recepcja osiągnięć psychologii i psychiatrii...*, s. 175-190.

⁴⁷⁵ S. KOSOWICZ, *Zaburzenia psychiczne ograniczające wykonanie zobowiązań powziętych w akcie zgody małżeńskiej*, „Prawo Kanoniczne” 29 (1986) nr 1-2, s. 217-226; S. PAŹDZIÓR, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa. Próba systematyki*, „Kościelne Prawo Procesowe” 1 (1999), s. 113-124; S. PAŹDZIÓR, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Prawo Kanoniczne” 54 (2011) nr 1-2, s. 383-401; M. CZAPLA, *Charakterystyka prawna niezdolności psychicznej do przyjęcia istotnych obowiązków małżeńskich służących jedności i prokreacji kan. 1095, n. 3 KPK*, „Ius Matrimoniale” 13 (2002) nr 7, s. 45-65; G. ERLEBACH, *Tożsamość seksualna a nieważność związku małżeńskiego według najnowszej jurysprudencji rotalnej (1983-1994). Zarys systematyczny*, w: „Tożsamość seksualna nupturientów a zdolność do zgody małżeńskiej”, red. B.W. ZUBERT, Opole 1998, s. 105-160.

⁴⁷⁶ K. JURCZYŃSKI, *Wpływ AIDS na niezdolność konsensualną do zawarcia małżeństwa kanonicznego na podstawie kanonu 1095*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 45 (2012) nr 2, s. 382-399; M. ANISZEWSKI, *Wpływ epilepsji na ważność małżeństwa kanonicznego*, „Kościół i Prawo” 4 (2015) 17 nr 2, s. 87-99; S. PAŹDZIÓR, *Wpływ wychowania w rodzinie patologicznej na zdolność osoby do zawarcia małżeństwa sakramentalnego*, „Kościelne Prawo Procesowe” 1 (1999), s. 125-136; P. CYNKIER, Z. MAJCHRZYK, *Nadmierna zależność małżonka od rodziny generacyjnej jako źródło niezdolności w podjęciu istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 24 (2013), s. 101-122; P. CYNKIER, *Uwarunkowania środowiskowe związku przedślubnego i małżeństwa a opiniowanie w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa przed Sądem Biskupim*, „Ius Matrimoniale” 25 (2014) nr 2, s. 63-88; W. KRUPA, *Alkoholizm jako przyczyna nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 67 (1996) nr 1, s. 133-136; A. DZIĘGA, *Alkoholizm jako podstawa orzeczenia nieważności małżeństwa*, „Roczniki Nauk Prawnych”

W zebranym materiale znalazły się także opracowania, w których polscy kanoniści wybrali nieco inne rozwiązanie, mianowicie, w pierwszej kolejności należałoby wymienić takie, w których najpierw przedstawili oni ujęcie medyczne bądź psychologiczne, by następnie oprzeć swe rozważaniach na pozycjach kanonistycznych oraz orzecznictwie trybunałów kościelnych⁴⁷⁷. Wreszcie jeszcze

7 (1997), s. 85-98; W. WYBULT, *Waginizm jako źródło niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w świetle kan. 1095 n. 3 KPK z 1983 r.*, „Ius Matrimoniale” 28 (2017) nr 3, s. 83-97; L. ŚWITO, *Od amencji do borderline. Dopuszczenie do małżeństwa osób z zaburzeniem natury psychicznej?*, „Annales Canonici” 7 (2019), s. 101-117; E. ZYSKOWSKA, *Osobowość niedojrzała a zdolność do wyrażenia zgody małżeńskiej. Wpływ rodziny pochodzenia na kształtowanie dojrzałości osoby*, „Ius Matrimoniale” 32 (2021) nr 1, s. 87-105; A. PIĄTKOWSKA, *Osobowość starcza przyczyną niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa*, „Kościół i Prawo” 3(16) [2014] nr 2, s. 105-116; K. RUTECKI, *Wpływ schizofrenii na zdolność konsensualną do zawarcia małżeństwa*, „Kościół i Prawo” 7(20) (2018) nr 2, s. 141-152; K. SZYMAŃSKA, *Tytuły prawne, z których mogłyby być prowadzone sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa, w których istotną rolę odegrała akrotomofilia*, „Ius Matrimoniale” 30 (2019) nr 3, s. 97-109; K. SZYMAŃSKA, *Parafilia wyzwaniem dla małżeństwa kanonicznego*, „Ius Matrimoniale” 31 (2020) nr 1, s. 25-49; K. SZYMAŃSKA, *Parafilia a nieważność małżeństwa kanonicznego w wybranych publikacjach*, „Ius Matrimoniale” 32 (2021) nr 1, s. 71-86; K. SZYMAŃSKA, *Pandemia COVID-19 a zdrowie psychiczne – nowy kontekst w procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 35 (2024) nr 2, s. 39-64; S. PAŹDZIÓR, *Alkoholizm a psychiczna niezdolność do zawarcia związku małżeńskiego. Aspekt kanoniczny*, w: *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, red. A. Dzięga, M. Gereszata, Lublin 2002, s. 35-47.

⁴⁷⁷ K. MIERZEJEWSKI, *Wpływ anoreksji (jadłowstrętu psychicznego) na zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 23 (2012), s. 45-64; R. SZTYCHMILER, J. FRYC, B. DRELICH, *Stwardnienie rozsiane a zdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 8 (1997), s. 9-38; K. GRACZYK, *Stwardnienie rozsiane jako przyczyna natury psychicznej niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa*, „Kościelne Prawo Procesowe” 1 (1999), s. 151-176; K. GRACZYK, *Wpływ urazów mózgu na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 11 (2001) nr 2, s. 105-125; A. STANKIEWICZ, *Wpływ alkoholizmu chronicznego na ważność umowy małżeńskiej*, „Kościół i Prawo” 3 (1984), s. 111-123; T. ŻUREK, *Wpływ stadiów odurzenia alkoholowego na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, „Kościelne Prawo Procesowe” 3 (2003), s. 145-185; A. GOŁĘBIEWSKA, *Alkoholizm jako przyczyna nieważności małżeństwa według orzecznictwa Roty Rzymskiej i Trybunałów kościelnych*, „Prawo Kanoniczne” 55 (2012) nr 3, s. 121-143; S. PAŹDZIÓR, *Wpływ narkomanii na poważny brak rozeznania oceniającego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 12 (2002) n. 2, s. 151-168; K. MIERZEJEWSKI, *Pracoholizm jako przyczyna niezdolności do zawarcia małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 22 (2011) nr 16, s. 27-57; R. KANTOR, *Uzależnienie od gry a niezdolność psychiczna do zawarcia małżeństwa*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 31 (2012) nr 2, s. 103-114; J. ADAMCZYK, *Zakupoholizm (oniomania) w odniesieniu do niezdolności wyrażenia ważnej zgody małżeńskiej*, „Ius Matrimoniale” 33 (2022) nr 1, s. 31-78; B. NOWAKOWSKI, *Zaburzenia nastroju jako przyczyna niezdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 32 (2021) nr 1, s. 49-70; G. LESZCZYŃSKI, *Zaburzenia depresyjne jako przyczyna niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” 58 (2015) nr 2, s. 31-45; G. LESZCZYŃSKI, *Depressive disorders as a cause for consensual inability to contract a marriage*, „Roczniki Nauk Prawnych” 30 (2020) nr 4, s. 199-212; W. KRAIŃSKI, *Osobowość dysocjalna jako przyczyna psychiczna nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 21 (2010) nr 15, s. 27-42; K. GRACZYK, *Osobowość neurotyczna a zdolność do wypełniania istotnych obowiązków małżeńskich: próba kanonicznej implikacji medycznych skutków*, „Ius Matrimoniale” 16 (2005), s. 53-70; G. LESZCZYŃSKI,

inną grupę stanowią pozycje, w których autorzy nawiązali wyłącznie do judykatury rotalnej bądź orzecznictwa sądów niższego stopnia jurysdykcyjnego⁴⁷⁸. Zastosowanie takiej metodologii należy uznać za w pełni zasadne, gdyż w uzasadnieniach prawnych wyroków audytorzy rotalni oraz inni sędziowie sądów kościelnych skorzystali z osiągnięć wymienionych dziedzin wiedzy, dostosowując je do konceptu kanonicznego niezdolności konsensualnej. We wspomnianej grupie opracowań kanoniści polscy posłużyli się więc materiałem kanonistycznie sprofilowanym, w którym sędziowie kościelni już wcześniej

Niedojrzałość emocjonalna..., s. 309-327; M. KOTERBA, *Concept of noogenic immaturity according to the rotal jurisprudence*, „Ius Matrimoniale” 35 (2024) nr 1, s. 5-29; S. PAŹDZIÓR, *Wpływ padaczki na poważny brak rozeznania oceniającego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 13 (2003) nr 2, s. 83-99; S. PAŹDZIÓR, *Osobowość psychoneurotyczna w relacji do poważnego braku rozeznania oceniającego*, Roczniki Nauk Prawnych 14 (2004) nr 2, s. 121-136; G. BZDYRAK, *Syndrom Piotrusia Pana jako przyczyna psychiczna niezdolności do małżeństwa w praktyce Sądu Metropolitalnego w Lublinie*, „Studia Prawnicze KUL” 81 (2020) nr 1, s. 33-49; G. LESZCZYŃSKI, *Schizofrenia jako przyczyna nieważności małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” 59 (2016) nr 3, s. 73-95; W. WENZ, *Stan osoby chorej psychicznie a jej kanoniczna zdolność do zawarcia małżeństwa – schizofrenia*, „Świdnickie Studia Teologiczne” 18 (2021), s. 177-190; B.W. ZUBERT, *Biseksualizm a zdolność do zgody małżeńskiej*, w: *Tożsamość seksualna nupturientów a zdolność do zgody małżeńskiej*, red. B.W. ZUBERT, Opole 1998, s. 73-104; K. GRACZYK, *Osobowość neurotyczna apsycheiczna niezdolność do zawarcia związku małżeńskiego. Aspekt kanoniczny*, w: *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, red. A. DZIĘGA, M. GERESZATA, Lublin 2002, s. 35-47.

⁴⁷⁸ A. GOŁĘBIEWSKA, *Wpływ sclerosis multiplex na niezdolność zawarcia małżeństwa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 22 (2012) nr 1, s. 67-92; J. KRAJCZYŃSKI, *Wpływ uzależnień na ważność małżeństwa kanonicznego*, „Prawo Kanoniczne” 54 (2011) nr 1-2, s. 191-216; G. DZIERŻON, *Pracoholizm jako przyczyna niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa w orzecznictwie Roty Rzymskiej. Implikacje procesowe*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 35 (2025), s. 49-62; B. OLEJNIK, *Czy zaburzenie osobowości typu borderline może stanowić przyczynę nieważności małżeństwa kanonicznego? Analiza w oparciu o orzecznictwo Roty Rzymskiej*, „Ius Matrimoniale” 33 (2022) nr 2, s. 33-90; A. GOŁĘBIEWSKA, *Encefalopatia jako przyczyna nieważności małżeństwa w świetle wyroków trybunałów kościelnych*, „Roczniki Nauk Prawnych” 23 (2013) nr 2, s. 73-92; A. GOŁĘBIEWSKA, *Osobowość niedojrzała jako podstawa orzeczenia nieważności małżeństwa w świetle wyroków roty rzymskiej i trybunałów kościelnych*, „Prawo Kanoniczne” 55 (2012) nr 4, s. 57-86; G. DZIERŻON, *Walor procesowy kategorii niedojrzałość noogenna w orzecznictwie rotalnym*, „Roczniki Nauk Prawnych” 32 (2022) nr 2, s. 113-124; G. DZIERŻON, *Kontrowersje judykaturalne wokół znaczenia terminu niedojrzałość noogenna*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 32 (2022) nr 35, s. 57-69; G. DZIERŻON, *Wpływ schizofrenii...*, s. 29-52; G. DZIERŻON, *Aseksualizm kobiety w sprawie Chicagien. (Wyrok c. Verginelli z 8 lipca 2007 roku, Wyrok c. Caberletii z 7 maja 2009 roku) i jego kanoniczne implikacje*, „Prawo Kanoniczne” 67 (2024) nr 1, s. 45-60; B. OLEJNIK, *Mammizm jako przyczyna niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa kanonicznego w orzeczeniach c. Pinto z 11 listopada 2011 r. i 13 maja 2014 r.*, „Ius Matrimoniale” 36 (2025) nr 1, s. 51-81; G. DZIERŻON, *Syndrom DDA, zespół Korsakowa, Anonimowi Alkoholicy w orzecznictwie Roty Rzymskiej*, w: G. DZIERŻON, K. SZYMAŃSKA, E. ZYSKOWSKA, A. ŻYWICA, „Wybrane zagadnienia z tematyki wpływu alkoholizmu na niezdolność do zawarcia małżeństwa (syndrom DDA, zespół Korsakowa, AA)”, red. G. Dzierżon, Kraków 2018, s. 129-167; W. GÓRALSKI, *Homoseksualizm a zdolność do powzięcia zgody małżeńskiej*, w: *Tożsamość seksualna nupturientów a zdolność do zgody małżeńskiej*, red. B.W. ZUBERT, Opole 1998, s. 53-72.

recypowali dokonania innych dziedzin wiedzy (psychologii i psychiatrii). Można zatem powiedzieć, że również w tym wypadku nieco odmiennie zachowano „czystość metodologiczną”.

Mając na uwadze cel badawczy dysertacji należałoby zapytać o dokonania szczególne polskich kanonistów. W pierwszym rzędzie trzeba wskazać na istotny wkład w rozwój doktryny Erlebacha, który jako pierwszy wprowadził w orzecznictwie rotalnym kategorię niedojrzałości noogennej. Należy wyjaśnić, iż obecnie w doktrynie znaczenie tego pojęcia nie do końca jest doprecyzowane. Na gruncie kanonistyki światowej Erlebach podjął polemikę w tej kwestii z J.L. López Zubillagą w artykule „*Algunas notas sobre el concepto de inmadurez noógena*”, opublikowanym w 2020 roku w periodyku „*Ius Communionis*”⁴⁷⁹, z racji krytycznego komentarza hiszpańskiego kanonisty co do tej kategorii, który ukazał się również w tym publikatorze⁴⁸⁰. Na gruncie polskim tematykę poruszyli Dzierżon w dwóch artykułach „*Kontrowersje judykaturalne wokół znaczenia terminu niedojrzałość noogenna*” oraz „*Walor procesowy kategorii niedojrzałość noogenna w orzecznictwie rotalnym*”⁴⁸¹, a także M. Koterba w opracowaniu „*Concept of noogenic immaturity according to the rotal jurisprudence*”⁴⁸².

Za godne szczególnej uwagi należy uznać także cztery artykuły K. Szymańskiej dotyczące akrotomofilii, parafilii oraz COVID-19, z tej racji, iż tematyka ta po raz pierwszy została poruszona w kanonistyce światowej⁴⁸³.

⁴⁷⁹ G. ERLEBACH, *Algunas notas sobre el concepto de inmadurez noógena*, „*Ius Communionis*” 8(2020), s. 265-291.

⁴⁸⁰ J.L. LÓPEZ ZUBILLAGA, *Comentario*, „*Ius Communionis*” 8 (2020), s. 171-181.

⁴⁸¹ G. DZIERŻON, *Kontrowersje judykaturalne...*, s. 59-71; G. DZIERŻON, *Walor procesowy kategorii niedojrzałość noogenna...*, s. 111-122.

⁴⁸² M. KOTERBA, *Concept of noogenic immaturity...*, s. 5-29.

⁴⁸³ K. SZYMAŃSKA, *Tytuły prawne...*, s. 97-109; K. SZYMAŃSKA, *Parafilia wyzwaniem dla małżeństwa...*, s. 25-49; K. SZYMAŃSKA, *Parafilia a nieważność małżeństwa...*, s. 71-86; K. SZYMAŃSKA, *Pandemia COVID-19...*, s. 39-64.

3.5. Kontrowersje doktrynalne dotyczące zróżnicowania zachodzącego pomiędzy hipotezami ujętymi w kan. 1095, n. 1 i 2 KPK

Góralski w opracowaniu „Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)” wskazał, iż dyspozycja kan. 1095, n. 3 KPK istotnie różni się od dyspozycji dwóch pierwszych numerów tego kanonu, gdyż odnosi się do przedmiotowego aspektu niezdolności konsensualnej. Pogłębiając tę myśl dopowiedział, że o ile w kan. 1095, n. 1-2 KPK prawodawca wyeksponował intelektualno-wolitywny wymiar niezdolności podmiotowej niezdolności, o tyle w kan. 1095, n. 3 KPK jego uwaga skupiła się na wymiarze przedmiotowym, według kanonisty, postrzeganym jako „rzeczywistość do zrealizowania”⁴⁸⁴.

Wątek ten pojawił się także w innym opracowaniu Góralskiego w nieco innym kontekście, jakim był namysł nad kontrowersyjną tezą czy w normatywnym terminie „niezdolność do podjęcia” zawiera się także niezdolność do powzięcia zgody małżeńskiej⁴⁸⁵. Profesor omawiając osiągnięcia nowszej judykatury nawiązał do treści wyroku c. Burke z 22 lipca 1993 roku. Audytor ten skłaniał się ku tezie, iż niezdolność w hipotezach ujętych w kan. 1095, n. 2–3 KPK ma charakter przedmiotowy, gdyż przedmiotem tym jest małżeństwo postrzegane z perspektywy istotnych praw i obowiązków małżeńskich. W ujęciu ponensa, zauważył Góralski, teza ta została jeszcze bardziej uszczegółowiona. Utrzymywał on, iż w numerze drugim niezdolność odnosi się do ludzkich władz oceniających; w numerze trzecim natomiast – do sfery decyzyjnej, a więc wolitywnej⁴⁸⁶.

W opracowaniu tym Profesor zauważył jednak, iż nie wszyscy audytorzy rotalni podzielali stanowisko tego ponensa rotalnego. Na poparcie tej tezy przywołał opublikowany w „Ius Matrimoniale” artykuł Pompеды „Kan. 1095

⁴⁸⁴ W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 191.

⁴⁸⁵ Tamże, s. 206.

⁴⁸⁶ Dec. c. Burke z 22.07.1993, „Monitor Ecclesiasticus” 119 (1996), s. 511-512; W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 209.

w systematyce generalnej KPK i w ewolucji interpretacyjnej”⁴⁸⁷. W opinii Góralskiego, kanonista włoski w przypadku pierwszych dwóch numerów kan. 1095 KPK utrzymywał, iż brak zdolności podmiotowej tkwi w niewystarczalności używania rozumu w odniesieniu do przedmiotu zgody małżeńskiej. Jednakże, co do *incapacitas assumendi*, według Pompeddy, należałoby wyjść poza sferę podmiotu i zwrócić uwagę na relację jednostki do przedmiotu zgody małżeńskiej, którego nie należy pojmować wyłącznie w kategoriach celu poznania czy przedmiotu woli, ale jako „rzeczywistość służącą uaktualnieniu poznania i chcenia”⁴⁸⁸. Profesor spostrzegł, iż w tym wypadku chodzi o to, że chociaż podmiot posiada wystarczające używanie rozumu (n. 1) oraz wystarczające rozeznanie oceniające (n. 2), to jednak z przyczyn natury psychicznej zwyczajnie nie jest zdolny do dysponowania przedmiotem konsensu (n. 3)⁴⁸⁹. Płocki kanonista uważa, iż z jeszcze innym podejściem do tego zagadnienia spotykamy się w wyroku c. Boccafoli z 28 listopada 1998 roku. W orzeczeniu tym sędzia rotalny optował za tezę, iż numery dwa i trzy kanonu 1095 KPK odnoszą się do aktu psychologicznego konsensu, różniąc się między sobą kwantytatywnie; n. 3 zaś odnosi się do przedmiotu zgody małżeńskiej⁴⁹⁰.

Podsumowanie

Wywody przeprowadzone w tym rozdziale wykazały, iż namysł nad hipotezami ujętymi w kan. 1095, n. 1-3 KPK podjęło szerokie grono kanonistów, rozważając pokaźne spektrum zagadnień. Trzeba podkreślić, iż pisząc to podsumowanie należy mieć ciągle na uwadze cel badawczy tej dysertacji nieograniczający się wyłącznie do prezentacji dokonań polskich kanonistów, ale przede wszystkim sprowadzający się do wskazania na dokonania wybitne, oryginalne nie tylko w skali kanonistyki krajowej, ale i światowej.

⁴⁸⁷ M. POMPEDDA, *Kan. 1095 w systematyce generalnej KPK i w ewolucji interpretacyjnej*, „*Ius Matrimoniale*” 10 (1999), s. 34.

⁴⁸⁸ W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 209.

⁴⁸⁹ Tamże, s. 210.

⁴⁹⁰ Dec. c. Boccafoli z 28.11.1998, „*Monitor Ecclesiasticus*” 125 (2000), s. 82; W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 210.

Nie ulega wątpliwości, iż na wprowadzenie kan. 1095 KPK do Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku istotnie wpłynęła judykatura rotalna; ona także obecnie kreuje doktrynę z zakresu tej regulacji. Z przeprowadzonych analiz wynika, iż w wielu przywoływanych w trakcie analiz pozycjach ich autorzy wyrażając swe poglądy oraz opinie opierali się na orzecznictwie rotalnym. Należy zwrócić uwagę, iż w pozycjach zebranych w przeprowadzonej kwerendzie znalazły się publikacje Antoniego Stankiewicza i Grzegorza Erlebacha, audytorów Roty Rzymskiej, polskich kanonistów piszących za granicą, w których wskazali oni na niepodważalny wkład judykatury rotalnej w rozwój doktryny w zakresie kan. 1095 KPK. Popierając tą tezę należałoby wymienić: „Il contributo della giurisprudenza rotale al „defectus usus rationis et discretionis iudicii”: gli ultimi sviluppi e le prospettive nuove”⁴⁹¹, „La capacità richiesta per la validità del consenso e la sua mancanza”⁴⁹², autorstwa Antoniego Stankiewicza oraz „Defectus usus rationis et discretionis iudicii (Can. 1095, nn. 1 -2). Il contributo della giurisprudenza rotale: dagli inizi agli anni '60”, autorstwa Grzegorza Erlebacha⁴⁹³. Należy zauważyć, iż na te pozycje niejednokrotnie powoływali się autorzy piszący w kraju.

Z kolei gdy idzie o oryginalne podejście do poruszanych zagadnień, to należałoby wskazać na rozwiązanie przyjęte przez Gintera Dzierżona, u którego bazą namysłu nad kan. 1095 KPK stała się teoria generalna aktu prawnego.

Kontynuując, należałoby też przywołać badania lingwistyczne nad polskim desygnatem terminu „rozeznanie oceniające”. Poruszając tę kwestię trzeba być przeświadczonym o tym, iż hipoteza określona w kan. 1095, n. 2 KPK, jak i sam kanon po raz pierwszy znalazły się w Kodeksie. Stąd też zaistniała paląca potrzeba znalezienia właściwego polskiego odpowiednika dla łacińskiego

⁴⁹¹ A. STANKIEWICZ, *Il contributo della giurisprudenza rotale al „defectus usus rationis et discretionis iudicii”: gli ultimi sviluppi e le prospettive nuove*, w: *L’Incapacità di intendere e di volere nel diritto matrimoniale canonico (can. 1095 nn. 1-2)*, red. F. FUNGHINI, Città del Vaticano 2000, s. 271-294; A. STANKIEWICZ, *Il contributo della giurisprudenza rotale al „defectus usus rationis et discretionis iudicii”: gli ultimi sviluppi e le prospettive nuove*, w: *L’Incapacità di intendere e di volere nel diritto matrimoniale canonico*, „Monitor Ecclesiasticus” 125 (2000), s. 332-364.

⁴⁹² A. STANKIEWICZ, *La capacità richiesta per la validità del consenso e la sua mancanza*, w: *Matrimonio. El matrimonio y su expresión canonica ante el III milenio. X Congreso internacional de derecho canonico*, red. P. VILADRICH, Pamplona 2000, s. 835-857.

⁴⁹³ G. ERLEBACH, *Defectus usus rationis et discretionis iudicii...*, s. 219-234.

normatywnego terminu. Dlatego też tą kwestią zajmowało się wielu kanonistów, spoglądając także na tłumaczenia w innych językach.

W obszarze materialnego prawa małżeńskiego toczy się polemika pomiędzy personalistami i kontraktualistami nad konceptem niezdolności, prowadząca się do pytania: czy prawnie relewantna jest wyłącznie niezdolność absolutna, czy nieważnością skutkuje także niezdolność relatywna. W tą dyskusję włączyli się również autorzy polscy. Ich podejście to tego zagadnienia trudno jednak uznać za oryginalne. Niemniej jednak istotny jest fakt, iż zgodnie opowiedzieli się oni za niezdolnością absolutną ferowaną przez przeważającą judykaturę rotalną.

W rozdziale tym wykazano, iż sporym zainteresowaniem autorów artykułów i opracowań zamieszczonych w pozycjach zbiorowych stało się zagadnienie przyczyn psychicznych niezdolności konsensualnej. Dowiedziono, iż poruszając tę problematykę zachowali oni zasadę „czystości metodologicznej”, recypując bezpośrednio bądź pośrednio rezultaty badań z takich dziedzin jak nauki medyczne oraz psychologia. W tym obszarze osiągnięciem w skali światowej stało się wprowadzanie przez Grzegorza Erlebacha do obiegu nowego pojęcia „niedojrzałość noogenna”. W następstwie czego kwestia ta została obecnie podjęta przez kilku innych autorów (Dzierżon, Koterba).

W obszarze problematyki przyczyn natury psychicznej za oryginalne należy uznać też publikacje Kingi Szymańskiej poświęcone akrotomofilii oraz parafilii, po raz pierwszy podjęte w kanonistyce światowej.

Część II

Monografie oraz komentarze do wyroków trybunałów kościelnych

Rozdział I

Monografie

Wprowadzenie

W dorobku autorów polskich znalazło się piętnaście monografii. W czterech z nich uwaga autorów koncentrowała się na koncepcie niezdolności konsensualnej (1.); w jedenastu kolejnych – na problematyce przyczyn tej niezdolności (2). Prezentację tego niezaprzeczalnego pokaźnego wkładu kanonistów oprzemy na pewnym założeniu metodologicznym. Mianowicie najpierw pokażemy strukturę pozycji, by następnie podjąć próbę generalnego jej scharakteryzowania.

1. Monografie poświęcone konceptowi niezdolności konsensualnej

- 1.1. **W. Góralski, G. Dzierżon, *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego, kan. 1095, nn. 1-3 KPK, Warszawa 2001, ss. 468.***

W kanonistyce polskiej pierwszą pozycją poświęconą problematyce niezdolności konsensualnej była opublikowana w 2001 roku nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie monografia współautorska „*Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego, kan. 1095, nn. 1-3 KPK*”, napisana przez Wojciecha Góralskiego oraz Gintera Dzierżona.

1.1.1. Struktura

Przedmowa (Kard. Zenon Grocholewski), s. 11–13; *Wstęp* (W. G.), s. 14-20; **Rozdział 1. Zgoda małżeńska jako akt konstytuujący małżeństwo** (W. G.), s. 21-58; 1. *Miejsce zgody małżeńskiej w strukturze prawnej małżeństwa – rys historyczny*, s. 21-30; 2. *Zgoda stron przyczyną sprawczą małżeństwa*, s. 30-33; 3. *Pojęcie i natura zgody małżeńskiej*, s. 33-36; 4. *Przedmiot zgody małżeńskiej*, s. 36-44; 5. *Zgoda małżeńska a miłość*, s. 45-53; 6. *Zdolność naturalna do powzięcia zgody małżeńskiej*, s. 53-58; **Rozdział 2. Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK** (G. D.), s. 59-102; 1. *Reforma KPK z 1917 r.*, s. 60-63; 2. *Kwestia niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa w pracach Papieskiej Komisji dla Rewizji KPK do 1975 r.*, s. 63-87; 3. *Prace nad redakcją kanonu od 1975 r.*, s. 87-100; 4. *Rozwiązanie kwestii w KPK z 1983 r.*, s. 100-102; **Rozdział 3. Brak wystarczającego używania rozumu (kan. 1095, n. 1 KPK)** (G. D.), s. 103-146; 1. *Początki rozwoju doktryny w przedmiocie wpływu używania rozumu na ważność małżeństwa*, s. 104-115; 1.1. *Terminologia*, s. 105-109; 1.2. *Kryteria niezdolności do zawarcia małżeństwa*, s. 109-115; 2. *Okres od promulgacji KPK z 1917 r. do promulgacji KPK z 1983 r.*, s. 115-127; 2.1. *Regulacja KPK z 1917 r.*, s. 115-117; 2.2. *Rozwój doktryny i orzecznictwa*, s. 117-127; 2.2.1. *Zagadnienia pryncypialne*, s. 120-122; 2.2.2. *Zagadnienia szczegółowe*, s. 122-127; 3. *Regulacja KPK z 1983 r.*, s. 127-143; 3.1. *Używanie rozumu*, s. 129-136; 3.2. *Wystarczające używanie rozumu*, s. 136-139; 3.3. *Koncepcja niezdolności do zawarcia małżeństwa*, s. 139-143; 4. *Uwagi uzupełniające*, s. 143-146; **Rozdział 4. Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 2 KPK)** (W. G.), s. 147-190; 1. *Rozeznanie oceniające jako element aktu zgody małżeńskiej. Wkład orzecznictwa Roty Rzymskiej*, s. 147-156; 2. *Elementy konstytutywne rozeznania oceniającego*, s. 156-164; 3. *Przedmiot rozeznania oceniającego*, s. 165-170; 4. *Stopień rozeznania oceniającego*, s. 170-176; 5. *Przyczyny poważnego braku rozeznania oceniającego*, s. 176-188; 5.1. *Nerwice*, s. 178-180; 5.2. *Zaburzenia osobowości*, s. 180-188; 6. *Uwagi końcowe*, s. 189-190; **Rozdział 5. Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)** (W. G.), s. 191-256;

1. *Pojęcie i natura niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, s. 192-206; 2. *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich a niezdolność do powzięcia zgody małżeńskiej*, s. 206-211; 3. *Właściwości incapacitas assumendi*, s. 211-230; 3.1. *Niezdolność ciężka (poważna)?*, s. 212-214; 3.2. *Niezdolność uprzednia?*, s. 214-216; 3.3. *Niezdolność trwała?*, s. 216-220; 3.4. *Niezdolność absolutna*, s. 220-230; 4. *Przedmiot niezdolności (istotne obowiązki małżeńskie)*, s. 230-231; 5. *Przyczyny natury psychicznej (G. D.)*, s. 231-256; 5.1. *Przyczyny formalne niezdolności*, s. 233-241; 5.2. *Przyczyny materialne niezdolności*, s. 241-256; 5.2.1. *Alkoholizm chroniczny*, s. 242-246; 5.2.2. *Syndrom borderline*, s. 246-248; 5.2.3. *Zaburzenia w sferze psychoseksualnej*, s. 248-254; 5.2.4. *Epilepsja*, s. 254-256; **Rozdział 6. Dowodzenie w sprawach o nieważność małżeństwa z kan. 1095, nn. 1-3 KPK (W. G.)**, s. 257-296; 1. *Oświadczenia stron*, s. 259-264; 2. *Dokumenty*, s. 265-270; 3. *Zeznania świadków*, s. 270-273; 4. *Biegli*, s. 273-296; **Zakończenie (W. G.)**, s. 297-302; *Wykaz ważniejszych skrótów*, s. 303-304; *Bibliografia*, s. 305-338; *ANEKSY*, s. 341-462; I. *Bibliografia prac na temat niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa (G. D.)*, s. 341-404; II. *Wykaz wyroków Roty Rzymskiej wydanych z kan. 1095, nn. 1-3 KPK (G. D.)*, s. 405-439; III. *Wykaz przyczyn natury psychicznej występujących w wyrokach Roty Rzymskiej wydanych z kan. 1095, nn. 1-3 KPK (G. D.)*, s. 440-462; *Sommario*, s. 463-464; *Indice*, s. 465-468.

1.1.2. Charakterystyka pozycji

Monografia „Niezdolność do zawarcia małżeństwa kanonicznego (kan. 1095, nn. 1-3 KPK” jest monografią współautorską, napisaną przez Wojciecha Góralskiego i Gintera Dzierżona. W namysł znanych polskich kanonistów nad kluczowym dla tej dysertacji zagadnieniem, jaki, jak wiadomo, stanowi niezdolność konsensualna, wprowadza rozdział pierwszy „Zgoda małżeńska jako akt konstytuujący”, autorstwa Góralskiego. Jego rozważania w rozdziale tym należy postrzegać jako kontekst i bazę do dalszych wywodów autorów pozycji w następnych rozdziałach. Jego celem jest właściwe osadzenie poruszanej tematyki oraz wprowadzenie czytelnika w lekturę głównej tematyki monografii.

Z tytułu publikacji można wnosić, iż przedmiotem zasadniczych analiz kanonistów stanie się treść kan. 1095, n. 1-3 KPK dotyczącego problematyki niezdolności konsensualnej. Z pobieżnej analizy struktury tej pozycji wynika, iż rzeczywiście tak jest, gdyż rozdziały trzeci i czwarty zostały dedykowane tej tematyce. Odnosząc się do tej kwestii nie można jednak abstrahować od faktu, iż zamierzenie autorów było ambitniejsze, gdyż dążyli oni do integralnego przedstawienia problematyki niezdolności konsensualnej. Dlatego też rozdział drugi, napisany przez Dzierżona, został poświęcony genezie kan. 1095, nn. 1-3 KPK, znajdującej umocowanie w pracach kodyfikacyjnych nad rewizją Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku. Należy przypomnieć, iż szczegółowo dokonania kanonisty w tej materii zaprezentowano w rozdziale pierwszym części pierwszej dysertacji „Badania prawno-historyczne nad niezdolnością konsensualną”.

Jak już nadmieniono, w rozdziałach trzecim, czwartym i piątym autorzy dokonali interpretacji poszczególnych hipotez zawartych w n. 1-3 kan. 1095 KPK. Z tytułu rozdziału trzeciego „Brak wystarczającego używania rozumu (kan. 1095, n. 1 KPK)” wynika, iż obiektem zainteresowania Dzierżona stała się pierwsza postać niezdolności ujęta w n. 1 kan. 1095 KPK. Na pozór mogłoby się wydawać, iż wywody kanonisty będą miały charakter egzegetyczny. Jakkolwiek prawdą jest, iż tak się stało, o czym świadczą szczegółowe analizy przeprowadzone w punkcie trzecim „Regulacje KPK z 1983 r.”, w którym z jednej strony kanonista podjął namysł nad normatywnymi komponentami kategorii używania rozumu, z drugiej zaś, nad kanonicznym konceptem niezdolności konsensualnej. Należy jednak zwrócić uwagę, że chociaż zasadnicza uwaga autora ogniskuje się na tej tematyce, to jednak ukazał ją w szerszym kontekście, odnosząc się do stosownej terminologii dwuaspektowo: po pierwsze, genetycznie sięgnął po nazewnictwo z prawa rzymskiego; po drugie, zajął się kwestią kryteriów niezdolności do zawarcia małżeństwa. Nakreślony obraz byłby jednak niepełny, gdyby w wywodach Dzierżona nie znalazł się wątek poświęcony regulacjom Kodeksu pio-benedyktyńskiego (p.2), które w doktrynie aplikowano przed promulgacją Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku. Należy podkreślić, iż w swych analizach kanonista nie abstrahował od kwestii trudnych, co znalazło wyraz w „Uwagach uzupełniających” (p.4). Rozstrzygnął bowiem wątpliwość

wyartykułowaną w formie pytania: czy hipoteza niezdolności występująca w kan. 1095, n. 1 KPK nie ulega absorpcji w kan. 1095, n. 2 KPK? Odpowiadając na to pytanie skłania się ku tezie, iż charakteryzuje się ona pewną autonomią, gdyż z punktu widzenia teoretycznoprawnego nie tyle odnosi się ona do procesu decyzyjnego zgody małżeńskiej, lecz do podjęcia działania w postaci aktu ludzkiego (*actus humanus*).

Również egzegetyczny charakter mają wywody Góralskiego w rozdziale czwartym „Brak poważnego rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 2 KPK)” odnoszące się do komponentów tytułu skodyfikowanego w regulacji, istniejącego też w tytule rozdziału (p.2-4). Podobnie jak Dzierżon, także Góralski osadził swe rozważania w pewnym kontekście, który jednak należy uznać za kontekst bliższy. W tym wypadku bowiem punktem odniesienia wywodów autora stało się orzecznictwo rotalne w tej materii (p.1), które w głównej mierze przyczyniło się do wprowadzenia przez prawodawcę tytułu prawnego, określonego w kan. 1095, n. 2 KPK. Rozdział ten wieńczy wątek poświęcony przyczynom niezdolności. Góralski pokazał w nim, w oparciu o judykaturę rotalną, egzemplarycznie jedynie dwie anomalie: nerwice oraz zaburzenia osobowości. W „Uwagach końcowych” (p.6) kanonista płocki optuje za konceptem rozeznania oceniającego bazującego na kategorii aktu ludzkiego. Co do kryterium proporcjonalności natomiast opowiada się za jego odniesieniem zarówno w aspekcie obiektywnym, jak i subiektywnym do kategorii istotnych praw i obowiązków małżeńskich. Takie założenia, w jego opinii, sponują niezbędność wystąpienia poważnej anomalii bądź patologii psychicznej, co w jego przekonaniu, jest zgodne z doktryną papieża Jana Pawła II wyrażoną w sposób szczególny w przemówieniach do Roty Rzymskiej z 1987 i 1988 roku.

Rozdział piąty „Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)” jest dziełem Góralskiego oraz w pewnej mierze Dzierżona. Obiektem zainteresowania Góralskiego stały się komponenty normatywne niezdolności, ujęte w numerze trzecim kan. 1095 KPK (1-4). Dzierżon z kolei opracował zagadnienie przyczyn niezdolności (5). Punktem wyjścia jego rozważań stała się kwestia przyczyn formalnych. Dysponując takim

kontekstem zaprezentował niektóre przyczyny materialne: alkoholizm chroniczny, syndrom *borderleine*, zaburzenia psychoseksualne oraz epilepsję.

Monografię tą dopełnia rozdział szósty „Dowodzenie w sprawach o nieważność małżeństwa z kan. 1095, nn. 1-3 KPK” z obszaru prawa procesowego, autorstwa Góralskiego, w którym w sposób syntetyczny zaprezentował takie zagadnienia jak oświadczenia stron, dokumenty, zeznania świadków oraz biegli.

Zasygnalizowano już we „Wstępie”, iż dorobek kanonistyki światowej w kwestii niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa jest bardzo bogaty; bogate są również zasoby Roty Rzymskiej spraw prowadzonych z tytułów określonych w kan. 1095, n. 1-3 KPK. Stąd też za wartość dodaną publikacji należy uznać dwa „Aneksy”, sporządzone przez Dzierżona. Opracował on „Bibliografię prac na temat niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa” oraz „Wykaz wyroków Roty Rzymskiej wydanych z kan. 1095, nn. 1-3 KPK”. Należy zauważyć, iż w wykazie nie tylko sporządził zestawienie orzeczeń z tytułów ujętych w kan. 1095, n. 1-3 KPK, ale także posegregował wyroki według anomalii natury psychicznej. „Aneksy” te mogą stać się pomocą dla dalszych badań nad problematyką niezdolności konsensualnej. Teza ta znajduje potwierdzenie w słowach kard. Zenona Grocholewskiego, który w „Przedmowie,, do tej pozycji napisał: „Wydaje się, że tego rodzaju inicjatywa wychodzi naprzeciw oczekiwaniom tak licznego i aktywnego środowiska kanonistów polskich, zwłaszcza wykładowców prawa kanonicznego i pracowników trybunałów kościelnych. Pragnę wyrazić nadzieję, iż oddawana do rąk czytelników pozycja przyczyni się do rozwoju dalszych badań nad kanonicznym prawem małżeńskim, a także do upowszechnienia tak doniosłej dla życia Kościoła problematyki”.

1.2. G. Dzierżon, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna*, Warszawa 2002, s. 363.

1.2.1. Struktura

Wstęp, s. 11-24; **Rozdział 1. Akt prawny i jego nieważność**, s. 25-60; 1. *Akt prawny a figury jemu podobne*, s. 26-36; 2. *Struktura aktu prawnego*, s. 36-51; 2.1. *Istotne elementy podmiotowe*, s. 37-42; 2.1.1. *Istotne elementy związane z aktem woli*, s. 37-42; 2.1.1.1. *Elementy ogólne aktu ludzkiego*, s. 38-40; 2.1.1.2. *Elementy specyficzne aktu ludzkiego*, s. 40-42; 2.1.2. *Istotne elementy pozostające w relacji zewnętrznej do aktu woli*, s. 42-43; 2.2. *Istotne elementy przedmiotowe*, s. 43-48; 2.2.1. *Przedmiot aktu prawnego w ogólności*, s. 43-45; 2.2.2. *Istotne elementy ujęte w aspekcie celowości aktu prawnego*, s. 45-47; 2.2.3. *Specyficzne elementy przedmiotowe*, s. 47-48; 2.3. *Wymagania prawne*, s. 48-49; 2.4. *Formalności prawne*, s. 49-52; 2.4.1. *Akt formalny*, s. 50-51; 2.4.2. *Akt nieformalny*, s. 51-52; 3. *Nieważność aktu prawnego*, s. 52-60; 3.1. *Niezaistnienie aktu prawnego (inexistentia actus iuridici)*, s. 56-58; 3.2. *Nieskuteczność aktu prawnego (inefficacia actus iuridici)*, s. 59; 3.3. *Nieważność aktu prawnego (nullitas actus iuridici)*, s. 59-60; **Rozdział 2. Struktura prawna małżeństwa a niezdolność do zawarcia małżeństwa**, s. 61-100; 1. *Małżeństwo rzeczywistością naturalną*, s. 65-84; 1.1. *Zgoda stron*, s. 68-73; 1.2. *Przedmiot małżeństwa*, s. 73-84; 1.2.1. *Przedmiot formalny*, s. 74-82; 1.2.2. *Przedmiot materialny*, s. 82-84; 2. *Małżeństwo a prawo pozytywne*, s. 85-89; 3. *Specyficzne elementy małżeństwa kanonicznego*, s. 89-100; 3.1. *Sakramentalność małżeństwa*, s. 91-95; 3.2. *Dopełnienie małżeństwa*, s. 95-98; 3.3. *Forma kanoniczna*, s. 98-100; **Rozdział 3. Podstawowe figury niezdolności do zawarcia małżeństwa**, s. 101-152; 1. *Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako związku heteroseksualnego*, s. 101-110; 1.1. *Przesłanki biologiczne*, s. 102-104; 1.2. *Założenia antropologiczne*, s. 105-108; 1.3. *Nieważność małżeństwa zawartego między osobami tej samej płci*, s. 108-110; 2. *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa*, s. 111-136; 2.1. *Założenia metodologiczne*, s. 111-114; 2.2. *Niezdolność podmiotowa*, s. 114-130; 2.2.1. *Poznanie*, s. 116-120;

2.2.1.1. *Poznanie teoretyczne*, s. 117-118; 2.2.1.2. *Poznanie oceniające*, s. 118-120; 2.2.2. *Swobodny wybór*, s. 120-130; 2.3. *Niezdolność przedmiotowa*, s. 130-137; 3. *Niezdolność wynikająca z interwencji prawodawcy*, s. 137-152; 3.1. *Prawo do zawarcia małżeństwa*, s. 138-143; 3.2. *Ograniczenie prawa do zawarcia małżeństwa*, s. 143-152; **Rozdział 4. Aplikacja podstawowych figur niezdolności do zawarcia małżeństwa w kanonicznym systemie prawnym**, s. 153-270; 1. *Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako związku heteroseksualnego*, s. 154-181; 1.1. *Regulacje normatywne Kodeksu z 1983 r.*, s. 155-156; 1.2. *Anomalie psychoseksualne a niezdolność do zawarcia małżeństwa jako związku heteroseksualnego*, s. 156-181; 1.2.1. *Transseksualizm*, s. 160-168; 1.2.2. *Hermafrodytyzm*, s. 168-177; 1.2.3. *Homoseksualizm*, s. 177-181; 2. *Niezdolność konsensualna*, s. 181-221; 2.1. *Niezdolność do zawarcia małżeństwa w myśl kan. 1095, n. 1-3 KPK*, s. 182-214; 2.1.1. *Formy niezdolności konsensualnej*, s. 182-191; 2.1.1.1. *Brak wystarczającego używania rozumu (kan. 1095, n. 1 KPK)*, s. 182-185; 2.1.1.2. *Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych (kan. 1095, n. 2 KPK)*, s. 185-189; 2.1.1.3. *Niezdolność natury psychicznej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, 3 KPK)*, s. 189-191; 2.1.2. *Prawne kryteria oceny poszczególnych form niezdolności*, s. 191-214; 2.1.2.1. *Brak wystarczającego używania rozumu*, s. 192-199; 2.1.2.2. *Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych*, s. 199-206; 2.1.2.3. *Niezdolność natury psychicznej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, s. 206-214; 2.2. *Specyfika przeszkody impotencji (kan. 1084 § 1-3 KPK)*, s. 214-221; 3. *Niezdolność wynikająca z interwencji prawodawcy*, s. 221-265; 3.1. *Wady zgody małżeńskiej (kan. 1096-1103 KPK)*, s. 223-257; 3.1.1. *Charakterystyka katalogu*, s. 223-224; 3.1.2. *Racje wprowadzenia poszczególnych wad zgody małżeńskiej*, s. 225-257; 3.1.2.1. *Brak wystarczającej wiedzy o małżeństwie (kan. 1096 § 1-2 KPK)*, s. 225-228; 3.1.2.2. *Błąd (kan. 1097 § 1-2 KPK; kan. 1099 KPK)*, s. 228-233; 3.1.2.3. *Podstęp (kan. 1098 KPK)*, s. 233-240; 3.1.2.4. *Symulacja (kan. 1101 § 2 KPK)*, s. 240-245; 3.1.2.5. *Warunek (kan. 1102 KPK)*, s. 245-251; 3.1.2.6. *Przymus i bojaźń*

(kan. 1103 KPK), s. 251-257; 3.2. *Przeszkody zrywające (kan. 1083-1094 KPK)*, s. 257-265; 3.2.1. *Katalog przeszkód*, s. 257-258; 3.2.2. *Racje wprowadzenia przeszkód*, s. 259-261; 3.2.3. *Niekonsekwencje legislacyjne*, s. 261-262; 3.2.4. *Przeszkody a nakazy prawne*, s. 263-265; 4. *Konsekwencje systematyzacyjne*, s. 265-270; **Rozdział 5. Niezdolność do zawarcia małżeństwa sakramentalnego**, s. 271-301; 1. *Chrzest fundamentem zdolności do zawarcia małżeństwa sakramentalnego*, s. 272-276; 2. *Nierozzerwalność kontraktu i sakramentu*, s. 276-284; 2.1. *Koncepcje opowiadające się za rozdziałem pomiędzy kontraktem i sakramentem*, s. 281-282; 2.2. *Koncepcje opowiadające się za nierozdzielnością kontraktu i sakramentu*, s. 282-284; 3. *Trudności interpretacyjne*, s. 284-301; 3.1. *Kontrowersje co do przyczyn niezdolności*, s. 284-291; 3.2. *Intencja zawarcia małżeństwa*, s. 291-294; 3.3. *Wady zgody małżeńskiej*, s. 294-297; 3.4. *Sakramentalność małżeństwa osób ochrzczonych po zawarciu małżeństwa*, s. 297-298; 3.5. *Przeszkoda różności religii*, s. 298-301; **Zakończenie**, s. 302-312; *Wykaz ważniejszych skrótów*, s. 313-314; *Bibliografia*, s. 315-354; *Sommario*, s. 355-358; *Indice*, s. 359-363.

1.2.2. Charakterystyka pozycji

Opublikowaną w 2002 roku monografię „Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna”, autorstwa Gintera Dzierżona należy uznać za pionierską w kanonistyce światowej w obszarze badań nad problematyką niezdolności do zawarcia małżeństwa. Jej szczególny walor wynika z faktu, iż kanonista ten jako pierwszy podjął pionierską próbę systemowej aplikacji generalnej teorii aktu prawnego w obszar kategorii niezdolności do zawarcia małżeństwa postrzeganej z perspektyw rozwiązań systemowych. Założenie tego niełatwego celu badawczego w istotny sposób rzutowało na strukturę tej pozycji. W wywodach wprowadzających występujących w rozdziale pierwszym „Akt prawny i jego nieważność” autor zaprezentował założenia generalne teorii aktu prawnego. Należy też zauważyć, iż ów cel badawczy rzutował na przyjęcie przez kanonistę pewnej metodologii. Zwracając uwagę na ten wątek należy jeszcze raz zaznaczyć, iż w pozycji tej Profesorowi nie chodziło wyłącznie o samą

niezdolność konsensualną, ale o kanoniczny koncept niezdolności do zawarcia małżeństwa w znaczeniu systemowym. Z tej racji, również w pewnym sensie wprowadzający charakter (jurydyczny) ma kolejny rozdział drugi „Struktura prawna małżeństwa a niezdolność do zawarcia małżeństwa”, w którym Dzierżon rozważył problematykę małżeństwa postrzeganego w kategoriach fenomenu naturalnego (p.1), zagadnienie przedmiotu małżeństwa (p.2) oraz kwestię specyficznych komponentów małżeństwa kanonicznego (p.3).

Trzeba podkreślić, iż w strukturze pozycji występuje ścisły związek pomiędzy rozdziałem trzecim „Podstawowe figury niezdolności do zawarcia małżeństwa” a rozdziałem czwartym „Aplikacja podstawowych figur niezdolności do zawarcia małżeństwa w kanonicznym systemie prawnym”. W pierwszym z nich bowiem Profesor wyróżniając poszczególne kategorie niezdolności do zawarcia małżeństwa podszedł do interesującego go zagadnienia z aspektu prawa substancjalnego, podejmując namysł nad wyróżnionymi trzema figurami niezdolności: niezdolnością do zawarcia małżeństwa jako związku heteroseksualnego, niezdolnością konsensualną do zawarcia małżeństwa oraz niezdolnością wynikającą z interwencji prawodawcy kościelnego. W rozdziale czwartym z kolei wykazał, iż mechanizmy funkcjonowania wspomnianych figur niezdolności znajdują odzwierciedlenie w regulacjach Kodeksu z 1983 roku. Z istniejącego stanu prawnego w materialnym prawie małżeńskim dedukcyjnie wywiódł on konkluzję, iż bazą rozwiązań przyjętych w kanonicznym porządku prawnym jest prawo uprzednie, jakim jest prawo substancjalne. W efekcie, pomijając regulacje pochodzące z prawa pozytywnego, w systemie tym większość regulacji w tej materii ma charakter deklaracyjny.

Wreszcie w rozdziale piątym autor monografii zajął się specyficzną formą niezdolności, jaką jest niezdolność do zawarcia małżeństwa sakramentalnego, której założenia wyrażone zwłaszcza w teorii o nierozdzielności kontraktu i sakramentu w doktrynie poddawane są ostrej krytyce. Wskazał, iż jej specyfika wynika z faktu, iż źródłem jej funkcjonowania są faktory natury teologicznej, wynikające z braku przyjęcia chrztu lub nieważności przyjęcia tego sakramentu przez przynajmniej jednego z nupturientów.

Prezentowana pozycja istotnie różni się od pozostałych. Jej autor wykazał bowiem, iż podejmowane wielokrotnie przez kanonistów zagadnienie niezdolności do zawarcia małżeństwa z reguły kojarzone z niezdolnością konsensualną ma charakter bardziej złożony, wynikający z założeń nie tylko prawnych, ale i teologicznych kanonicznego porządku prawnego. Zastosowanie w tym wypadku założeń teorii aktu prawnego okazało się trafne. Pozwoliło bowiem autorowi na wyodrębnienie wskazanych form niezdolności u podstaw, których bazą był brak komponentów podmiotowych lub przedmiotowych, wyeksponowanych w kan. 124 § 1 KPK. Z drugiej strony należy zauważyć, iż rezultatem niełatwych badań kanonisty stało się zwrócenie uwagi na fakt, iż kanoniczny system materialnego prawa małżeńskiego nie jest systemem opartym na funkcjonowaniu niezależnych od siebie instytucji, ale wręcz przeciwnie, instytucje te są wzajemnie ze sobą powiązane, tworząc spójny system.

1.3. M. Kowalski, *Problem nieważności małżeństwa w świetle kanonu 1095 n. 2 KPK*, Wrocław 2012, ss. 310.

1.3.1. Struktura

Wykaz skrótów, s. 8; *Przedmowa*, s. 9-11; *Wstęp*, s. 13-18; **Rozdział 1 *Pojęcie rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich***, s. 19-81; **1.1. *Etymologia pojęcia***, s. 23-27; **1.2. *Elementy pojęcia***, s. 27-38; **1.2.1. *Wymagane poznanie***, s. 27-30; **1.2.2. *Wystarczająca ocena krytyczna***, s. 31-33; **1.2.3. *Zdolność swobodnego wyboru***, s. 33-38; **1.3. *Poważny brak rozeznania oceniającego w wybranych opiniach przedstawicieli doktryny i jurysprudencji***, s. 38-48; **1.4. *Ciężkość defektu rozeznania oceniającego***, s. 48-50; **1.5. *Wnioski***, s. 50-51; **Rozdział 2 *Przedmiot rozeznania oceniającego***, s. 53-81; **2.1. *Problem określenia istotnych praw i obowiązków małżeńskich***, s. 56-66; **2.2. *Prawa i obowiązki wzajemnie przekazywane i przyjmowane***, s. 66-80; **2.2.1. *Prawa i obowiązki wynikające z celów małżeństwa***, s. 68-74; **2.2.2. *Prawa i obowiązki wynikające z przymiotów małżeństwa***, s. 75-80;

2.3. *Wnioski*, s. 80-81; *Rozdział 3 Wpływ władzy intelektualnej i wolitywnej na kryteria kategoryzacji rozeznania oceniającego*, s. 83-144; 3.1. *Władza poznawcza*, s. 85-97; 3.1.1. *Poznanie intelektualne*, s. 86-94; 3.1.1.1. *Poznanie intelektualne związane z wiekiem*, s. 88-91; 3.1.1.2. *Poznanie intelektualne a różnice środowiskowo-kulturowe*, s. 91-93; 3.1.1.3. *Poznanie intelektualne a indywidualne możliwości*, s. 93-94; 3.1.2. *Zdolność krytycznego myślenia*, s. 94-97; 3.2. *Władza wolitywna*, s. 97-140; 3.2.1. *Aktywność woli*, s. 99-109; 3.2.1.1. *Aspekt motywacyjny*, s. 103-106; 3.2.1.2. *Proces decyzyjny*, s. 107-109; 3.2.2. *Zdolność samodzielnego wyboru*, s. 109-118; 3.2.3. *Zdolność odpowiedzialnego wyboru*, s. 118-125; 3.2.4. *Zdolność wyboru wynikająca z ukierunkowania na świat wartości*, s. 125-140; 3.2.4.1. *Istota wartości*, s. 126-128; 3.2.4.2. *Proces wartościowania*, s. 129-132; 3.2.4.3. *Potrzeba kształtowania dojrzałej hierarchii wartości*, s. 133-140; 3.3. *Wnioski*, s. 140-144; *Rozdział 4 Przyczyny poważnego braku rozeznania oceniającego*, s. 145-230; 4.1. *Model wychowania*, s. 151-161; 4.2. *Czynnik wieku a niedojrzałość*, s. 161-170; 4.3. *Przyczyny o podłożu psychicznym*, s. 170-227; 4.3.1. *Choroby umysłowe*, s. 171-192; 4.3.1.1. *Uszkodzenia mózgu*, s. 171-175; 4.3.1.2. *Specyficzne choroby mózgu*, s. 175-178; 4.3.1.3. *Padaczka*, s. 178-182; 4.3.1.4. *Schizofrenia*, s. 182-189; 4.3.1.5. *Stwardnienie rozsiane*, s. 189-192; 4.3.2. *Zaburzenia psychiczne*, s. 192-210; 4.3.2.1. *Osobowości zaburzone*, s. 192-202; 4.3.2.2. *Zaburzenia psychoseksualne*, s. 202-210; 4.3.3. *Środki uzależniające*, s. 210-222; 4.3.3.1. *Alkohol*, s. 212-217; 4.3.3.2. *Narkotyki*, s. 217-221; 4.3.3.3. *Leki*, s. 221-222; 4.3.4. *Zdarzenia sytuacyjne*, s. 222-227; 4.4. *Wnioski*, s. 227-230; *Rozdział 5 Kryteria orzekania o niezdolności osoby z tytułu poważnego defektu rozeznania oceniającego*, s. 231-278; 5.1. *Kryteria formalne*, s. 233-248; 5.1.1. *Stwierdzenie poważnego braku rozeznania oceniającego*, s. 236-239; 5.1.2. *Proporcjonalność przyczyny poważnego braku rozeznania oceniającego w stosunku do rangi konsensu małżeńskiego*, s. 239-243; 5.1.3. *Określenie uprzedniego i trwałego charakteru braku rozeznania oceniającego*, s. 243-248; 5.2. *Kryteria materialne – środki dowodowe*, s. 248-274; 5.2.1. *Oświadczenia stron*, s. 249-255; 5.2.2. *Zeznania świadków*, s. 255-261; 5.2.3. *Pomoc biegłego w ustaleniu stopnia defektu oraz przyczyn*

poważnego braku rozeznania oceniającego, s. 262-268; *5.2.4. Dokumenty*, s. 268-274; *5.3. Wnioski*, s. 275-278; *Zakończenie*, s. 279-284; *Bibliografia*, s. 285-307; *Il Riassunto*, s. 308-310.

1.3.2. Charakterystyka pozycji

Sprofilowana problematyka niezdolności konsensualnej, tym razem poświęcona tematyce rozeznania oceniającego stała się przedmiotem badań Mariana Kowalskiego w monografii „Problem nieważności małżeństwa w świetle kan. 1095, n. 2 KPK”. Pierwsze cztery rozdziały kanonista poświęcił zagadnieniom z zakresu prawa materialnego; z kolei piąty rozdział – zagadnieniom z zakresu prawa procesowego. W rozdziale pierwszym „Pojęcie rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich” Kowalski wychodząc etymologicznie od pojęcia tej kategorii jurydycznej skupił uwagę na istotnych komponentach kanonicznego konceptu rozeznania oceniającego, osadzając swe wywody, co należy uznać za wartość dodaną prezentowanej pozycji, w kontekście historycznym.

Rozdział drugi „Przedmiot rozeznania oceniającego” w głównej mierze został poświęcony kwestii istotnych obowiązków małżeńskich. W tym obszarze za szczególnie cenne należy uznać wywody autora odnośnie do kanonicznego konceptu istotnych obowiązków małżeńskich, w których bazując na przesłankach nie tylko kanonistycznych, ale także pozakanonistycznych optuje za tezą o ścisłej współzależności zachodzącej pomiędzy prawami i obowiązkami.

Fundamentem kanonicznej kategorii rozeznania oceniającego są założenia jurydyczno-antropologiczne, wiążące się z właściwym funkcjonowaniem ludzkiego rozumu i woli. Dlatego też wrocławski kanonista tą tematyką zajął się w rozdziale trzecim „Wpływ władzy intelektualnej i wolitywnej na kryteria kategoryzacji rozeznania oceniającego”. Należy podkreślić, iż wartość dodana jego analiz przejawia się w tym, iż oparł on je nie tylko na literaturze kanonistycznej, ale także na opracowaniach z innych dziedzin wiedzy.

W rozdziale czwartym „Przyczyny poważnego braku rozeznania oceniającego” obiektem uwagi Kowalskiego stały się anomalie skutkujące

powstaniem poważnego braku rozeznania oceniającego. Punktem wyjścia analiz stał się kanoniczny koncept anomalii, a także tematyka ich wpływu na interesującą autora postać niezdolności konsensualnej, jaką jest rozeznanie oceniające. Dysponując takim kontekstem Kowalski egzemplarycznie szeroko rozważył niektóre anomalie.

Wreszcie rozdział piąty „Kryteria orzekania o niezdolności osoby z tytułu poważnego braku rozeznania oceniającego” został poświęcony pewnym zagadnieniom z obszaru prawa procesowego (oświadczenia stron, zeznania świadków, rola biegłego w procesie oraz kwestia waloru dokumentów).

Szczególny walor prezentowanej pozycji wyraża się w tym, iż Kowalski w swych wywodach oprócz literatury kanonistycznej korzystał również z licznych opracowań z innych dyscyplin wiedzy. Za pewien mankament natomiast należy uznać fakt, iż niejednokrotnie w analizach historyczno-prawnych, co wykazano już w rozdziale drugim części pierwszej, nie korzystał bezpośrednio ze źródeł, lecz z opracowań kanonistycznych, bazujących na źródłach historycznych.

1.4. W. Góralski, *Rozeznanie oceniające co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich oraz jego poważny brak (kan. 1095, N. 2 KPK). Doktryna i orzecznictwo*, Warszawa 2018, ss. 223.

1.4.1. Struktura

Wstęp, s. 9-12; *Część I. Geneza i kształtowanie się normy prawnej*, s. 17-62; *I. Geneza normy o gravis defectus discretionis iudicii oraz wkład orzecznictwa odnowionej Roty Rzymskiej w rozwój idei aplikowania braku rozeznania do kategorii niezdolności psychicznej w okresie do Soboru Watykańskiego II*, s. 17-28; *1. Kwestie terminologiczne*, s. 17-20; *2. Kryterium statyczne i kryterium dynamiczne w ocenie zdolności psychicznej do zawarcia małżeństwa*, s. 20-23; *3. Rozwój myśli orzeczniczej w odnowionej Rocie Rzymskiej*, s. 23-28; *II. Dalsza ewolucja orzecznictwa Roty Rzymskiej*

(w latach siedemdziesiątych i w początkach lat osiemdziesiątych), s. 29-40;

1. *W perspektywie nowej wizji małżeństwa*, s. 29-32; 2. *W kierunku nowych rozwiązań*, s. 32-40; III. *Kształtowanie się normy prawnej w procesie kodyfikacji prawa kanonicznego po Soborze Watykańskim II*, s. 41-62; 1. *Prace kodyfikacyjne w latach 1966–1975*, s. 42-50; 2. *Prace kodyfikacyjne w latach 1975–1983*, s. 51-57; **Część II. Rozeznanie oceniające co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich**, s. 63-121; I. *Rozeznanie oceniające jako element konstytutywny zgody małżeńskiej*, s. 63-89; 1. *Zgoda małżeńska jako przyczyna sprawcza małżeństwa*, s. 63-70; 2. *Implikacje aktu zgody małżeńskiej w stosunku do funkcjonowania umysłu i woli*, s. 71-73; 3. *Zdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa*, s. 74-78; 4. *Pojęcie discretio iudicii*, s. 78-89; 4.1. *W doktrynie*, s. 79-82; 4.2. *W orzecznictwie*, s. 82-89; II. *Elementy konstytutywne rozeznania oceniającego*, s. 90-104; 1. *Wystarczające poznanie intelektualne*, s. 91-93; 2. *Zdolność krytyczno-oceniająca*, s. 94-99; 3. *Wolność wewnętrzna*, s. 99-104; III. *Przedmiot rozeznania oceniającego*, s. 105-121; 1. *Przedmiot zgody małżeńskiej*, s. 105-110; 2. *Istotne prawa i obowiązki małżeńskie*, s. 110-121; 2.1. *W doktrynie*, s. 110-115; 2.2. *W orzecznictwie*, s. 115-121; **Część III. Poważny brak rozeznania oceniającego**, s. 127-198; I. *Kryterium ciężkości braku rozeznania oceniającego*, s. 127-142; 1. *W doktrynie*, s. 127-135; 2. *W orzecznictwie*, s. 135-142; II. *Brak wolności wewnętrznej*, s. 143-159; 1. *Pojęcie libertas interna*, s. 143-150; 2. *W doktrynie*, s. 150-155; 3. *W orzecznictwie*, s. 155-159; III. *Przyczyny poważnego braku rozeznania oceniającego*, s. 160-179; 1. *Rodzaje przyczyn w świetle psychologii i psychiatrii*, s. 161-171; 2. *Przyczyny wskazywane w orzecznictwie*, s. 171-179; IV. *Dowodzenie poważnego braku rozeznania oceniającego*, s. 180-198; 1. *Uwagi ogólne*, s. 180-182; 2. *Oświadczenia stron, zeznania świadków, dokumenty*, s. 182-187; 3. *Opinie biegłych*, s. 187-198; *Bibliografia*, s. 199-217; *Wykaz skrótów*, s. 218-219; *Indice*, s. 221.

1.4.2. Charakterystyka pozycji

Baza wywodów Góralskiego w monografii „Rozeznanie oceniające co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich oraz jego poważny brak (kan. 1095, n. 2 KPK” została określona w jej podtytule: „Doktryna i orzecznictwo”. Już we „Wstępie” autor spostrzegł, iż ten tytuł prawny w kanonistyce współczesnej stanowi prawdziwy *crux interpretum*; piętrzące się bowiem trudności interpretacyjne wynikają z faktu, iż w tym wypadku kanonista opiera się nie tylko na przesłankach prawnych, ale również na recypowanych do systemu danych psychologicznych bądź psychiatrycznych.

Z tytułu prezentowanej publikacji mogłoby wynikać, iż jej autor skupił uwagę wyłącznie na wykładni kan. 1095, n. 2 KPK. *De facto* tak jednak nie jest, gdyż część pierwszą pozycji, co należy uznać za wartość dodaną, Góralski poświęcił genezie tej normy, uwzględniając zarówno jej proces kodyfikacyjny, jak i istotny wkład judykatury rotalnej. Tym samym ulokował swe wywody w bliższym kontekście. Przyjęcie takiej metodologii należy uznać za optymalne, gdyż w wyniku takiego „zabiegu” czytelnik uzyskuje integralną wizję zasadniczej tematyki monografii.

Obiektem uwagi w części drugiej i trzeciej monografii stała się tematyka kluczowa tej publikacji, jaką jest rozeznanie oceniające. W części drugiej „Rozeznanie oceniające co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich” autor poddał analizie kanoniczny koncept rozeznania oceniającego. Należy mniemać, że pisząc tę pozycję założył, iż dedykuje ją nie tylko profesjonalnym kanonistom, ale także czytelnikowi niezorientowanemu w tej dziedzinie wiedzy. Dlatego też swe wywody Góralski osadził w bliższym kontekście, jakim stała się problematyka zgody małżeńskiej i związana z nią kwestia rozeznania oceniającego. Dysponując takimi doktrynalnymi założeniami Profesor skupił uwagę na substancjalnych komponentach podmiotowych oraz przedmiotowych *discretiuo iudicii*. Z kolei w części trzeciej zainteresował się kwestią normatywnego parametru rozeznania, określonego jako „poważny” (*gravis*). Punktem wyjścia analiz stało się rozumienie tego wymogu w doktrynie oraz jurysprudencji rotalnej. W tym kontekście kanonista poświęcił pewną uwagę kwestii sfery wolności wewnętrznej.

Takie podejście należy uznać za zasadne, gdyż z punktu widzenia teorii aktu prawnego sfera decyzyjna ma najistotniejsze znaczenie z perspektywy skuteczności (nieskuteczności) podjętego aktu, co znajduje wyraz w judykaturze rotalnej. Wywody autora wiążą wątki dotyczące przyczyn niezdolności oraz pryncypialnych zasad dowodzenia z tego tytułu prawnego. Za pewien mankament tej pozycji należy uznać fakt, iż nie została ona opatrzona zakończeniem.

2. Monografie poświęcone problematyce przyczyn niezdolności konsensualnej

- 2.1. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095, Lublin 1999, ss. 375*; S. Paździor, *Przyczyny poważnego braku rozeznania oceniającego w świetle kan. 1095 n. 2, Lublin 2004, ss. 414*; S. Paździor, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3, Lublin 2009, ss. 425*.**

2.1.1. Struktura

- 2.1.1.1. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095, Lublin 1999, ss. 375*.**

Od Autora, s. 5-8; Wprowadzenie, s. 9-20; Rozdział I. Kształtowanie się pojęcia niezdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, s. 21-70; 1.1. Geneza kan. 1095 n. 3, s. 21-26; 1.2. Problem określenia istotnych obowiązków małżeńskich, s. 26-50; 1.2.1. Cele małżeństwa jako źródło istotnych obowiązków, s. 28-30; 1.2.2. Dobro małżonków jako źródło istotnych obowiązków, s. 30-38; 1.2.3. Dobro potomstwa jako źródło istotnych obowiązków, s. 38-43;

1.2.4. *Jedność małżeństwa jako źródło istotnych obowiązków*, s. 43-46;
1.2.5. *Nierozerwalność małżeństwa jako źródło istotnych obowiązków*, s. 47-50;
1.3. *Przymioty niezdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w ujęciu dotychczasowym*, s. 50-66; 1.3.1. *Przymiot ciężkości*, s. 50-53;
1.3.2. *Przymiot uprzedniości*, s. 53-55; 1.3.3. *Przymiot trwałości*, s. 56-63;
1.3.4. *Przymiot absolutności*, s. 63-66; 1.4. *Niezdolność czy przyczyna niezdolności?*, s. 66-70; **Rozdział II. Typy osobowości zaburzonej w aspekcie orzecznictwa sądów kościelnych**, s. 71-132; 2.1. *Pojęcie osobowości*, s. 71-88;
2.1.1. *Teorie osobowości*, s. 73-76; 2.1.2. *Pojęcie normalności – nienormalności psychicznej*, s. 76-77; 2.1.3. *Kanonistyczne aspekty określenia osobowości dojrzałej*, s. 77-84; 2.1.4. *Pojęcie osobowości zaburzonej*, s. 85-88; 2.2. *Typy osobowości zaburzonej*, s. 88-114; 2.2.1. *Osobowość dysocjalna*, s. 89-100;
2.2.2. *Osobowość schizoidalna*, s. 100-101; 2.2.3. *Osobowość paranoiczna*, s. 102-105; 2.2.4. *Osobowość chwiejna emocjonalnie*, s. 105-107;
2.2.5. *Osobowość anankastyczna*, s. 108-109; 2.2.6. *Osobowość histrioniczna*, s. 109-112; 2.2.7. *Osobowość zależna*, s. 112-114; 2.2.8. *Osobowość lękliwa*, s. 114; 2.3. *Inne typy osobowości*, s. 115-119; 2.3.1. *Osobowość bierna-agresywna*, s. 115; 2.3.2. *Osobowość psychoneurotyczna*, s. 115-118;
2.3.3. *Osobowość narcystyczna*, s. 118-119; 2.4. *Osobowość niedojrzała*, s. 119-132; 2.4.1. *Prawo kanoniczne wobec braku wieku*, s. 119-121;
2.4.2. *Dojrzałość w świetle psychologii rozwojowej*, s. 121-125; 2.4.3. *Kryteria rozpoznania osobowości niedojrzałej*, s. 125-132; **Rozdział III. Przyczyny środowiskowe osobowości zaburzonej**, s. 133-200; 3.1. *Rola rodziny w kształtowaniu się osobowości dziecka*, s. 134-140; 3.2. *Wpływ alkoholizmu rodziców na osobowość potomstwa*, s. 140-154; 3.2.1. *Ojciec alkoholik*, s. 146-151; 3.2.2. *Matka alkoholiczka*, s. 151-152; 3.2.3. *Alkoholizm obojga rodziców*, s. 152-154; 3.3. *Wpływ innych negatywnych postaw rodziców na osobowość potomstwa*, s. 154-161; 3.3.1. *Naganne wzorce ze strony obojga rodziców w odniesieniu do osobowości syna*, s. 155; 3.3.2. *Naganne wzorce ze strony obojga rodziców w odniesieniu do osobowości córki*, s. 156; 3.3.3. *Naganna postawa matki w relacji do osobowości córki*, s. 156-158; 3.3.4. *Naganna postawa matki w relacji do osobowości syna*, s. 158-159;

3.3.5. *Brak należytych wzorców ze strony ojca w odniesieniu do osobowości potomstwa*, s. 159-161; 3.4. *Rodzina niepełna*, s. 162-175; 3.4.1. *Wpływ rodziny niepełnej na kształtowanie osobowości potomstwa w świetle badań psychologicznych*, s. 163-168; 3.4.2. *Rodzina niepełna w relacji do osobowości syna*, s. 168-173; 3.4.3. *Rodzina niepełna w relacji do osobowości córki*, s. 173-175; 3.5. *Wadliwe wychowanie*, s. 175-197; 3.5.1. *Jedynactwo jako problem wychowawczy*, s. 176-181; 3.5.2. *Rozpieszczanie dziecka*, s. 182-187; 3.5.3. *Uleganie i pobłażanie dziecku*, s. 187; 3.5.4. *Brak kontaktów emocjonalnych z rodzicami*, s. 188-190; 3.5.5. *Uzależnienie dziecka od rodzica*, s. 191-194; 3.5.6. *Zaniedbanie obowiązków wychowania*, s. 195-196; 3.5.7. *Nietypowe przypadki*, s. 196-197; 3.6. *Choroby psychiczne w rodzinie pochodzenia*, s. 197-200; **Rozdział IV. Choroby i uzależnienia jako przyczyny osobowości zaburzonej**, s. 201-262; 4.1. *Uszkodzenia i choroby mózgu*, s. 201-226; 4.1.1. *Osobowość encefalopatyczna*, s. 201-214; 4.1.2. *Chorobowe uszkodzenia mózgu*, s. 214-217; 4.1.3. *Upośledzenie umysłowe*, s. 217-222; 4.1.4. *Osobowość padaczkowa*, s. 222-226; 4.2. *Inne schorzenia*, s. 226-232; 4.2.1. *Osobowość przy sclerosis multiplex*, s. 226-229; 4.2.2. *Osobowość homilopatyczna*, s. 229-231; 4.2.3. *Osobowość starcza*, s. 231-232; 4.3. *Alkoholizm*, s. 233-257; 4.3.1. *Pojęcie alkoholizmu*, s. 233-246; 4.3.2. *Alkoholizm w orzecznictwie rotalnym*, s. 246-249; 4.3.3. *Osobowość mężczyzny alkoholika*, s. 249-253; 4.3.4. *Osobowość kobiety alkoholiczki*, s. 253-257; 4.4. *Narkomania*, s. 257-262; 4.4.1. *Pojęcie narkomanii*, s. 258-259; 4.4.2. *Osobowość narkomana*, s. 259-262; **Rozdział V Zaburzenia psychoseksualne jako przyczyna niezdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich**, s. 263-304; 5.1. *Zaburzenia psychoseksualne przy akceptacji własnej płci*, s. 263-289; 5.1.1. *Pojęcie zaburzeń psychoseksualnych*, s. 264-266; 5.1.2. *Homoseksualizm*, s. 266-279; 5.1.2.1. *Pojęcie homoseksualizmu*, s. 267-270; 5.1.2.2. *Orzecznictwo rotalne w kwestii homoseksualizmu*, s. 270-272; 5.1.2.3. *Osobowość homoseksualisty*, s. 273-274; 5.1.2.4. *Skutki homoseksualizmu w relacji do małżeństwa*, s. 274-277; 5.1.2.5. *Homoseksualizm po stronie mężczyzny*, s. 277-278; 5.1.2.6. *Homoseksualizm po stronie niewiasty*, s. 278-279; 5.1.3. *Erotomania*, s. 279-286; 5.1.3.1. *Pojęcie hiperlibidii*, s. 280-281; 5.1.3.2. *Satyryzm*, s. 281-283; 5.1.3.3. *Nimfomania*, s. 283-286; 5.1.4. *Oziębłość*

seksualna, s. 286-289; 5.2. *Zaburzenia identyfikacji płciowej*, s. 289-302; 5.2.1. *Pojęcie identyfikacji płciowej*, s. 289-292; 5.2.2. *Transseksualizm*, s. 292-302; 5.2.2.1. *Pojęcie transseksualizmu*, s. 292-293; 5.2.2.2. *Przyczyny transseksualizmu*, s. 293-294; 5.2.2.3. *Rodzaje transseksualizmu*, s. 294-295; 5.2.2.4. *Osobowość transseksualisty*, s. 295-298; 5.2.2.5. *Wpływ transseksualizmu na zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, s. 298-302; 5.2.3. *Transwestytyzm*, s. 302-304; **Rozdział VI. Wnioski i postulaty prawno-procesowe**, s. 305-324; 6.1. *Walor procesowy określenia przyczyny niezdolności*, s. 305-307; 6.1.1. *Pojęcie przyczyny*, s. 305-307; 6.1.2. *Przymioty przyczyny*, s. 307; 6.2. *Zasady współpracy sędziego kościelnego z biegłym w procesie o nieważność małżeństwa*, s. 307-312; 6.3. *Postulaty pastoralno-prawne*, s. 312-324; 6.3.1. *Uwagi na temat przygotowania do małżeństwa*, s. 313-317; 6.3.2. *Uwagi w kwestii duszpasterstwa rodzin niesakramentalnych*, s. 317-324; **Zakończenie**, s. 325-326; *Bibliografia*, s. 327-361; *Wykaz skrótów*, s. 362; *Indeks terminów*, s. 363-364; *Résumé*, s. 365-366; *Sommaire*, s. 367-367; *Spis treści*, s. 371-375.

2.1.1.2. S. Paździor, Przyczyny poważnego braku rozeznania oceniającego w świetle kan. 1095 n. 2, Lublin 2004, ss. 414.

Wstęp, s. 5-8; **Rozdział I. Pojęcie poważnego braku rozeznania oceniającego**, s. 9-65; 1.1. *Geneza pojęcia*, s. 11-28; 1.2. *Kryteria poważnego braku rozeznania oceniającego*, s. 28-31; 1.3. *Przedmiot rozeznania oceniającego*, s. 32-37; 1.4. *Elementy rozeznania oceniającego*, s. 37-49; 1.4.1. *Poznanie intelektualne*, s. 37-39; 1.4.2. *Ocena krytyczna*, s. 39-43; 1.4.3. *Wolność wewnętrzna*, s. 43-49; 1.5. *Dowodzenie poważnego braku rozeznania oceniającego*, s. 49-54; 1.6. *Autonomia tytułów kan. 1095 nn. 1-3*, s. 54-65; **Rozdział II. Wpływ osobowości zaburzonej na poważny brak rozeznania oceniającego**, s. 67-156; 2.1. *Rola rodziny w nauczaniu Kościoła*, s. 67-69; 2.2. *Wpływ rodziny na potomstwo*, s. 69-72; 2.3. *Wpływ rodziny na ukształtowanie osobowości zaburzonej*, s. 72-82; 2.3.1. *Wpływ dziedziczności*, s. 73-74; 2.3.2. *Wpływ rodziny patologicznej na rozumienie przez potomstwo istoty*

małżeństwa, s. 74-81; 2.3.3. *Orzecznictwo kościelne*, s. 81-82; 2.4. *Osobowość zaburzona*, s. 85-92; 2.4.1. *Pojęcie osobowości*, s. 83-85; 2.4.2. *Pojęcie osobowości zaburzonej*, s. 85-92; 2.5. *Osobowość dys socjalna*, s. 92-106; 2.5.1. *Etiologia osobowości dys socjalnej*, s. 92-95; 2.5.2. *Pojęcie osobowości dys socjalnej*, s. 95-97; 2.5.3. *Cechy osobowości dys socjalnej w relacji do rozeznania oceniającego*, s. 97-100; 2.5.4. *Wpływ osobowości dys socjalnej na poważny brak rozeznania oceniającego w wyrokach sądów kościelnych*, s. 100-104; 2.5.5. *Wnioski*, s. 104-106; 2.6. *Osobowość schizoidalna*, s. 106-109; 2.6.1. *Pojęcie osobowości schizoidalnej*, s. 106-107; 2.6.2. *Wpływ osobowości schizoidalnej na poważny brak rozeznania oceniającego*, s. 107-109; 2.6.3. *Wnioski*, s. 109; 2.7. *Osobowość paranoiczna*, s. 109-113; 2.7.1. *Pojęcie osobowości paranoicznej*, s. 109-112; 2.7.2. *Wpływ osobowości paranoicznej na poważny brak rozeznania oceniającego*, s. 112-113; 2.7.3. *Wnioski*, s. 113; 2.8. *Osobowość histrioniczna*, s. 114-117; 2.8.1. *Pojęcie osobowości histrionicznej*, s. 114-115; 2.8.2. *Wpływ osobowości histrionicznej na poważny brak rozeznania oceniającego*, s. 116-117; 2.9. *Osobowość psychoneurotyczna*, s. 117-131; 2.9.1. *Pojęcie osobowości psychoneurotycznej*, s. 117-121; 2.9.2. *Etiologia osobowości psychoneurotycznej*, s. 121-123; 2.9.3. *Podejście kulturowe K. Horney*, s. 123-124; 2.9.4. *Osobowość psychoneurotyczna w relacji do małżeństwa*, s. 124-127; 2.9.5. *Wpływ osobowości psychoneurotycznej na poważny brak rozeznania oceniającego*, s. 127-130; 2.9.6. *Wnioski*, s. 130-131; 2.10. *Osobowość zależna*, s. 131-132; 2.11. *Osobowość niedojrzała*, s. 132-155; 2.11.1. *Pojęcie osobowości niedojrzalej*, s. 132-136; 2.11.2. *Dojrzałość w świetle psychologii rozwojowej*, s. 136-144; 2.11.3. *Niedojrzała osobowość w relacji do braku discretionis iudicii*, s. 144-155; 2.11.4. *Wnioski*, s. 155-156; **Rozdział II.** *Wpływ uzależnień na poważny brak rozeznania oceniającego*, s. 157-207; 3.1. *Lekomania*, s. 157-162; 3.1.2. *Pojęcie lekomanii*, s. 158-160; 3.1.3. *Przyczyny lekomanii*, s. 160-161; 3.1.4. *Lekomania w relacji do poważnego braku rozeznania oceniającego*, s. 161-162; 3.2. *Narkomania*, s. 162-185; 3.2.1. *Przyczyny narkomanii*, s. 162-169; 3.2.2. *Pojęcie narkomanii*, s. 169-171; 3.2.3. *Wpływ poszczególnych narkotyków na procesy mózgu*, s. 171-174; 3.2.4. *Wpływ narkomanii na osobowość*, s. 174-177; 3.2.5. *Narkomania w relacji do poważnego*

braku rozeznania oceniającego, s. 177-184; 3.2.6. *Wnioski*, s. 184-185; 3.3. *Alkoholizm*, s. 185-207; 3.3.1. *Pojęcie alkoholizmu*, s. 186-187; 3.3.2. *Etiologia alkoholizmu*, s. 187-190; 3.3.3. *Skutki uzależnienia alkoholowego*, s. 190-194; 3.3.4. *Wpływ alkoholizmu na procesy myślowe*, s. 194-199; 3.3.5. *Wpływ alkoholizmu na rozeznanie oceniające w nauce kanonistów*, s. 199-201; 3.3.6. *Wpływ alkoholizmu na brak rozeznania oceniającego w wyrokach sądów kościelnych*, s. 201-205; 3.3.7. *Wpływ alkoholizmu na rozumienie istotnych dóbr oraz celów małżeństwa*, s. 205-207; **Rozdział IV Wpływ chorób i uszkodzeń mózgu na poważny brak rozeznania oceniającego**, s. 209-296; 4.1. *Chorobowe uszkodzenie mózgu*, s. 209-217; 4.1.1. *Rola mózgu*, s. 209-210; 4.1.2. *Etiologia chorób mózgu*, s. 210-211; 4.1.3. *Zapalenie mózgu*, s. 211-212; 4.1.4. *Zapalenie opon mózgowych*, s. 213; 4.1.5. *Kilowe zapalenie opon mózgowych*, s. 213-214; 4.1.6. *Guzy mózgu*, s. 214-215; 4.1.7. *Wpływ chorób mózgu na poważny brak rozeznania oceniającego*, s. 215-216; 4.1.8. *Wnioski*, s. 216-217; 4.2. *Osobowość encefalopatyczna*, s. 217-233; 4.2.1. *Przyczyny encefalopatii*, s. 217-219; 4.2.2. *Osobowość encefalopatyczna*, s. 219-221; 4.2.3. *Urazy mózgu we wczesnym dzieciństwie*, s. 221-223; 4.2.4. *Mózgowe porażenie dziecięce*, s. 223-224; 4.2.5. *Skutki encefalopatii*, s. 225-229; 4.2.6. *Wpływ osobowości encefalopatycznej na brak rozeznania oceniającego*, s. 229-232; 4.2.7. *Wnioski*, s. 232-233; 4.3. *Upośledzenie umysłowe*, s. 233-252; 4.3.1. *Przyczyny upośledzenia umysłowego*, s. 235-239; 4.3.2. *Pojęcie upośledzenia umysłowego*, s. 239-243; 4.3.3. *Stopnie upośledzenia umysłowego*, s. 243-247; 4.3.4. *Upośledzenie umysłowe w relacji do małżeństwa*, s. 247-249; 4.3.5. *Upośledzenie umysłowe w relacji do rozumienia istotnych praw i obowiązków małżeńskich*, s. 249-251; 4.3.6. *Wnioski*, s. 251-252; 4.4. *Padaczka*, s. 252-266; 4.4.1. *Definicja padaczki*, s. 252-255; 4.4.2. *Etiologia padaczki*, s. 255-257; 4.4.3. *Zaburzenia psychiczne w padaczkach*, s. 257-259; 4.4.4. *Wpływ padaczki na osobowość*, s. 259-261; 4.4.5. *Wpływ padaczki na rozeznanie oceniające*, s. 262-266; 4.4.6. *Wnioski*, s. 266; 4.5. *Stwardnienie rozsiane*, s. 267-272; 4.5.1. *Pojęcie stwardnienia rozsianego*, s. 267-268; 4.5.2. *Wpływ stwardnienia rozsianego na czynności poznawcze*, s. 268-270; 4.5.3. *Wpływ stwardnienia rozsianego na poważny brak rozeznania oceniającego*, s. 270-272;

4.6. *Osobowość starcza*, s. 272-284; 4.6.1. *Pojęcie starości*, s. 273-275; 4.6.2. *Zmiany psychiczne w starości*, s. 275-278; 4.6.3. *Poszczególne zaburzenia psychiczne okresu starości*, s. 278-282; 4.6.4. *Wpływ osobowości starczej na brak rozeznania oceniającego w świetle wyroku sądu kościelnego*, s. 283-284; 4.7. *Schizofrenia*, s. 285-296; 4.7.1. *Pojęcie schizofrenii*, s. 285; 4.7.2. *Przyczyny schizofrenii*, s. 285-288; 4.7.3. *Rozwój procesu schizofrenicznego*, s. 288-289; 4.7.4. *Rodzaje schizofrenii*, s. 289-292; 4.7.5. *Wpływ schizofrenii na brak świadomości*, s. 292-294; 4.7.6. *Orzecznictwo kościelne*, s. 294-296; 4.7.7. *Wnioski*, s. 296-297; **Rozdział V. Wpływ zaburzeń psychoseksualnych na poważny brak rozeznania oceniającego**, s. 299-351; 5.1. *Psychologia rozwoju seksualnego*, s. 300-311; 5.1.1. *Przyczyny zaburzeń psychoseksualnych*, s. 302-306; 5.1.2. *Rodzaje zaburzeń psychoseksualnych*, s. 306-308; 5.1.3. *Zaburzenia psychoseksualne a nerwicowe zaburzenia seksualne*, s. 308; 5.1.4. *Zaburzenia psychoseksualne w relacji do poważnego braku rozeznania oceniającego w opinii biegłych sądowych*, s. 309-310; 5.1.5. *Zaburzenia psychoseksualne w nauce kanonistów*, s. 310-311; 5.2. *Zaburzenia psychoseksualne przy akceptacji własnej płci w relacji do poważnego braku rozeznania oceniającego*, s. 311-321; 5.2.1. *Homoseksualizm*, s. 311; 5.2.2. *Pojęcie homoseksualizmu*, s. 311-312; 5.2.3. *Rodzaje homoseksualizmu*, s. 313-314; 5.2.4. *Wpływ homoseksualizmu na poważny brak rozeznania oceniającego*, s. 314-321; 5.3. *Biseksualizm*, s. 321-326; 5.3.1. *Pojęcie biseksualizmu*, s. 321-322; 5.3.2. *Wpływ biseksualizmu na poważny brak rozeznania oceniającego*, s. 322-326; 5.4. *Satyryzm i nimfomania*, s. 326-335; 5.4.1. *Pojęcie satyryzmu i nimfomanii*, s. 326-328; 5.4.2. *Wpływ satyryzmu i nimfomanii na poważny brak rozeznania oceniającego*, s. 328-335; 5.5. *Oziębłość seksualna*, s. 335-339; 5.5.1. *Pojęcie oziębłości seksualnej*, s. 335-338; 5.5.2. *Wpływ oziębłości seksualnej na wyrażenie ważnej zgody małżeńskiej*, s. 338-339; 5.6. *Zahamowania seksualne*, s. 339-340; 5.7. *Zaburzenia psychoseksualne przy braku akceptacji własnej płci*, s. 340-348; 5.7.1. *Transseksualizm*, s. 340; 5.7.2. *Pojęcie transseksualizmu*, s. 340-342; 5.7.3. *Przyczyny transseksualizmu*, s. 342; 5.7.4. *Rodzaje transseksualizmu*, s. 343; 5.7.5. *Osobowość transseksualisty*, s. 343-346; 5.7.6. *Wpływ transseksualizmu*

na poważny brak rozeznania oceniającego, s. 346-348; 5.8. *Transwestytyzm*, s. 348-351; 5.8.1. *Pojęcie transwestytyzmu*, s. 349-350; 5.8.2. *Transwestytyzm w relacji do poważnego braku rozeznania oceniającego*, s. 351-352; *Zakończenie*, s. 353-355; *Bibliografia*, s. 357-395; *Wykaz skrótów*, s. 397; *Sommaire*, s. 399-401; *Indice*, s. 403-408; *Spis treści*, s. 409-414.

2.1.1.3. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3*, Lublin 2009, ss. 425.

Od autora, s. 1-3; *Wprowadzenie*, s. 5-15; **Rozdział I. *Kształtowanie się pojęcia niezdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich***, s. 17-64; 1.1. *Geneza kan. 1095 n. 3*, s. 17-22; 1.2. *Problem określenia istotnych obowiązków małżeńskich*, s. 22-45; 1.2.1. *Cele małżeństwa jako źródło istotnych obowiązków*, s. 24-26; 1.2.2. *Dobro małżonków jako źródło istotnych obowiązków*, s. 26-33; 1.2.3. *Dobro potomstwa jako źródło istotnych obowiązków*, s. 33-38; 1.2.4. *Jedność małżeństwa jako źródło istotnych obowiązków*, s. 38-41; 1.2.5. *Nierozerwalność małżeństwa jako źródło istotnych obowiązków*, s. 42-45; 1.3. *Przymioty niezdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w ujęciu dotychczasowym*, s. 45-57; 1.3.1. *Przymiot ciężkości*, s. 45-48; 1.3.2. *Przymiot uprzedniości*, s. 48-50; 1.3.3. *Przymiot trwałości*, s. 50-57; 1.3.4. *Przymiot absolutności*, s. 57-60; 1.4. *Niezdolność czy przyczyna niezdolności?*, s. 60-64; **Rozdział II. *Przyczyny psychologiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa***, s. 65-129; 2.1. *Pojęcie osobowości*, s. 65-81; 2.1.1. *Teorie osobowości*, s. 67-69; 2.1.2. *Pojęcie normalności – nienormalności psychicznej*, s. 70-71; 2.1.3. *Kanonistyczne aspekty określenia osobowości dojrzałej*, s. 71-78; 2.1.4. *Pojęcie osobowości zaburzonej*, s. 78-81; 2.2. *Typy osobowości zaburzonej*, s. 81-108; 2.2.1. *Osobowość dys socjalna*, s. 82-93; 2.2.2. *Osobowość schizoidalna*, s. 93-94; 2.2.3. *Osobowość paranoiczna*, s. 95-98; 2.2.4. *Osobowość chwiejna emocjonalnie*, s. 98-101; 2.2.5. *Osobowość anankastyczna*, s. 101-102; 2.2.6. *Osobowość histrioniczna*, s. 103-105; 2.2.7. *Osobowość zależna*, s. 106-107; 2.2.8. *Osobowość lękliwa*, s. 107-108;

2.3. *Inne typy osobowości*, s. 108-115; 2.3.1. *Osobowość bierno-agresywna*, s. 108; 2.3.2. *Osobowość psychoneurotyczna*, s. 108-113; 2.3.2.1 *Pojęcie osobowości psychoneurotycznej*, s. 109-111; 2.3.2.2. *Podjęcie kulturowe K. Horney*, s. 111-112; 2.3.2.3. *Osobowość psychoneurotyczna w relacji do małżeństwa*, s. 112-114; 2.3.3. *Osobowość narcystyczna*, s. 114-115; 2.4. *Osobowość niedojrzała*, s. 115-129; 2.4.1. *Prawo kanoniczne wobec braku wieku*, s. 115-118; 2.4.2. *Dojrzałość w świetle psychologii rozwojowej*, s. 118-121; 2.4.3. *Kryteria rozpoznania osobowości niedojrzałej*, s. 121-129; **Rozdział III.** *Przyczyny środowiskowe osobowości zaburzonej*, s. 132-199; 3.1. *Rola rodziny w kształtowaniu się osobowości dziecka*, s. 132-139; 3.2. *Wpływ alkoholizmu rodziców na osobowość potomstwa*, s. 139-153; 3.2.1. *Ojciec alkoholik*, s. 144-150; 3.2.2. *Matka alkoholiczka*, s. 150-151; 3.2.3. *Alkoholizm obojga rodziców*, s. 151-153; 3.3. *Wpływ innych negatywnych postaw rodziców na osobowość potomstwa*, s. 153-160; 3.3.1. *Naganne wzorce ze strony obojga rodziców w odniesieniu do osobowości syna*, s. 154; 3.3.2. *Naganne wzorce ze strony obojga rodziców w odniesieniu do osobowości córki*, s. 154-155; 3.3.3. *Naganna postawa matki w relacji do osobowości córki*, s. 155-157; 3.3.4. *Naganna postawa matki w relacji do osobowości syna*, s. 157-158; 3.3.5. *Brak należytych wzorców ze strony ojca w odniesieniu do osobowości potomstwa*, s. 158-160; 3.4. *Rodzina niepełna*, s. 160-174; 3.4.1. *Wpływ rodziny niepełnej na kształtowanie osobowości potomstwa w świetle badań psychologicznych*, s. 161-167; 3.4.2. *Rodzina niepełna w relacji do osobowości syna*, s. 167-172; 3.4.3. *Rodzina niepełna w relacji do osobowości córki*, s. 172-174; 3.5. *Wadliwe wychowanie*, s. 174-196; 3.5.1. *Jedynactwo jako problem wychowawczy*, s. 175-180; 3.5.2. *Rozpieszczanie dziecka*, s. 181-186; 3.5.3. *Uleganie i pobłażanie dziecku*, s. 186; 3.5.4. *Brak kontaktów emocjonalnych z rodzicami*, s. 187-189; 3.5.5. *Uzależnienie dziecka od rodzica*, s. 190-194; 3.5.6. *Zaniedbanie obowiązku wychowania*, s. 195; 3.5.7. *Nietypowe przypadki*, s. 195-196; 3.6. *Choroby psychiczne w rodzinie pochodzenia*, s. 196-199; **Rozdział IV.** *Inne przyczyny osobowości zaburzonej*, s. 201-316; 4.1. *Rola mózgu*, s. 201-202; 4.2. *Przyczyny encefalopatii*, s. 202-203; 4.3. *Osobowość encefalopatyczna*, s. 203-205; 4.4. *Urazy mózgu we wczesnym dzieciństwie*,

s. 205-207; 4.5. *Mózgowe porażenie dziecięce*, s. 207-209; 4.6. *Skutki encefalopatii*, s. 209-216; 4.7. *Chorobowe uszkodzenie mózgu*, s. 216-221; 4.7.1. *Zapalenie mózgu*, s. 216-217; 4.7.2. *Zapalenie opon mózgowych*, s. 217; 4.7.3. *Kiłowe zapalenie opon mózgowych*, s. 218-219; 4.7.4. *Guzy mózgu*, s. 219-221; 4.8. *Upośledzenie umysłowe*, s. 221-233; 4.8.1. *Przyczyny upośledzenia umysłowego*, s. 222-224; 4.8.2. *Pojęcie upośledzenia umysłowego*, s. 224-227; 4.8.3. *Stopnie upośledzenia umysłowego*, s. 227-229; 4.8.4. *Upośledzenie umysłowe w relacji do małżeństwa*, s. 229-233; 4.9. *Osobowość padaczkowa*, s. 233-241; 4.9.1. *Definicja padaczki*, s. 233-235; 4.9.2. *Etiologia padaczki*, s. 235-237; 4.9.3. *Zaburzenia psychiczne w padaczkach*, s. 237-238; 4.9.4. *Wpływ padaczki na osobowość*, s. 239-241; 4.10. *Inne schorzenia*, s. 241-245; 4.10.1. *Pojęcie sclerosis multiplex*, s. 241-242; 4.10.2. *Wpływ stwardnienia rozsianego na czynności poznawcze*, s. 242-244; 4.10.3. *Wpływ stwardnienia rozsianego na niezdolność osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, s. 244-245; 4.11. *Osobowość homilopatyczna*, s. 246-247; 4.12. *Osobowość starcza*, s. 248-259; 4.12.1. *Pojęcie starości*, s. 248-251; 4.12.2. *Zmiany psychiczne*, s. 251-253; 4.12.3. *Poszczególne zaburzenia psychiczne okresu starości*, s. 253-258; 4.12.4. *Wpływ osobowości starczej na zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, s. 258-259; 4.13. *Schizofrenia*, s. 259-273; 4.13.1. *Pojęcie schizofrenii*, s. 260; 4.13.2. *Przyczyny schizofrenii*, s. 260-263; 4.13.3. *Rozwój procesu schizofrenicznego*, s. 263-264; 4.13.4. *Rodzaje schizofrenii*, s. 264-267; 4.13.5. *Wpływ schizofrenii na osobowość*, s. 267-269; 4.13.6. *Orzecznictwo kościelne*, s. 269-272; 4.13.7. *Wnioski*, s. 272-273; 4.14. *Alkoholizm*, s. 273-299; 4.14.1. *Pojęcie alkoholizmu*, s. 273-274; 4.14.2. *Etiologia alkoholizmu*, s. 273-276; 4.14.3. *Objawy uzależnienia od alkoholu*, s. 276-284; 4.14.4. *Klasyfikacja alkoholizmu*, s. 284-286; 4.14.5. *Alkoholizm młodzieży*, s. 286-288; 4.14.6. *Alkoholizm w orzecznictwie rotalnym*, s. 288-291; 4.14.7. *Osobowość mężczyzny alkoholika*, s. 291-296; 4.14.8. *Osobowość kobiety alkoholiczki*, s. 296-299; 4.15. *Narkomania*, s. 300-312; 4.15.1. *Przyczyny narkomanii*, s. 300-304; 4.15.2. *Pojęcie narkomanii*, s. 304-305; 4.15.3. *Wpływ poszczególnych narkotyków na procesy mózgu*, s. 306-308; 4.15.4. *Wpływ*

narkomanii na osobowość, s. 308-312; 4.16. *Lekomania*, s. 312-316; 4.16.1. *Pojęcie lekomanii*, s. 312-315; 4.16.2. *Przyczyny lekomanii*, s. 315; 4.16.3. *Lekomania w relacji do wyrażenia ważnej zgody małżeńskiej*, s. 316; **Rozdział V. Zaburzenia psychoseksualne jako przyczyna niezdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich**, s. 317-370; 5.1. *Etiologia zaburzeń seksualnych*, s. 318-319; 5.2. *Pojęcie zaburzeń psychoseksualnych*, s. 319-321; 5.3. *Zaburzenia psychoseksualne a nerwicowe zaburzenia seksualne*, s. 321-322; 5.4. *Zaburzenia psychoseksualne przy akceptacji własnej płci*, s. 322; 5.5. *Homoseksualizm*, s. 323-336; 5.5.1. *Pojęcie homoseksualizmu*, s. 323-326; 5.5.2. *Orzecznictwo rotalne w kwestii homoseksualizmu*, s. 326-329; 5.5.3. *Osobowość homoseksualisty*, s. 329-331; 5.5.4. *Skutki homoseksualizmu w relacji do małżeństwa*, s. 331-334; 5.5.5. *Homoseksualizm po stronie mężczyzny*, s. 334-335; 5.5.6. *Homoseksualizm po stronie niewiasty*, s. 335-336; 5.6. *Biseksualizm*, s. 337-342; 5.6.1. *Pojęcie biseksualizmu*, s. 337-338; 5.6.2. *Wpływ biseksualizmu na ważność zgody małżeńskiej*, s. 338-342; 5.7. *Erotomania*, s. 342-349; 5.7.1. *Pojęcie hiperlibidii*, s. 342-343; 5.7.2. *Satyryzm*, s. 344-346; 5.7.3. *Nimfomania*, s. 346-349; 5.8. *Oziębłość seksualna*, s. 349-351; 5.9. *Zaburzenia identyfikacji płciowej*, s. 352-370; 5.9.1. *Pojęcie identyfikacji płciowej*, s. 352-355; 5.9.2. *Transseksualizm*, s. 355-367; 5.9.2.1. *Pojęcie transseksualizmu*, s. 356-357; 5.9.2.2. *Przyczyny transseksualizmu*, s. 358; 5.9.2.3. *Rodzaje transseksualizmu*, s. 358-359; 5.9.2.4. *Osobowość transseksualisty*, s. 359-362; 5.9.2.5. *Wpływ transseksualizmu na zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, s. 362-367; 5.9.2.6. *Transseksualizm w relacji do małżeństwa w prawie polskim*, s. 367-370; 5.10. *Transwestytyzm*, s. 370-373; **Zakończenie**, s. 375-377; *Bibliografia*, s. 379-408; *Wykaz skrótów*, s. 409; *Indeks terminów*, s. 411-412; *Résumé*, s. 413-420; *Spis treści*, s. 421-425.

2.1.2. Charakterystyka pozycji

Z przytoczonego zestawienia wynika, iż Stanisław Paździor jest autorem trzech monografii poświęconych zagadnieniu przyczyn niezdolności konsensualnej. Z uwagi na podobną strukturę tych pozycji oraz zbliżoną ich treść podjęto decyzję

o łącznym zaprezentowaniu dorobku autora. Zastosowanie takiej metodologii z jednej strony pozwoli nam wyeksponować treści wspólne, z drugiej zaś, umożliwi pokazanie pewnych różnicowań występujących w trzech monografiach.

Wszystkie publikacje cechuje podobna struktura. W monografii z 1999 roku zasadniczy trzon tworzy sześć rozdziałów; w monografiach natomiast z 2004 roku i 2009 roku występuje pięć rozdziałów. Należy zauważyć, iż struktura pierwszych rozdziałów „Kształtowanie się pojęcia niezdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich” w pozycjach z 1999 i 2009 roku jest identyczna. W swym wywodzie autor wyszedł od kwestii genezy kan. 1095 n. 3 KPK, by następnie podjąć wątki istotnych obowiązków małżeńskich i przymiotów niezdolności konsensualnej; kończąc postawił pytanie związane z wątpliwością, formując ją następująco: „Niezdolność czy przyczyna niezdolności?”. *De facto* jednak nie odpowiedział na nie; należy zatem uznać je za niecelne. W tym kontekście podjął jednak problem niezdolności relatywnej. Nie skłaniał się ku temu conceptowi; nie podzielał go kategorycznie. Argumentował, iż niezdolność relatywna występuje na osi osoba-osoba; on zaś miał na myśli relację osobowość-osobowość.

Wracając do przerwanego wątku należy stwierdzić, iż nieco inaczej natomiast wygląda struktura publikacji z 2004 roku, w której w rozdziale wyjściowym kanonista podjął namysł nad conceptem rozeznania oceniającego, eksponując z jednej strony jego wymiar substancjalny (kryteria, elementy), z drugiej – jego wymiar procesowy.

Należy zwrócić uwagę, iż kolejne rozdziały prezentowanych monografii zawierają swoiste katalogi przyczyn natury psychicznej. Przy czym również zauważalny jest pewien związek pomiędzy pozycjami z 1999 i 2009 roku. Rozdziały II-V pomimo nieco odmiennych sformułowań zawierają wiele treści wspólnych, a nawet w wielu przypadkach identycznych. Przy czym, wykaz występujący w publikacji z 1999 roku, w publikacji z 2009 roku został bardziej rozbudowany. Należy też zauważyć, iż w pozycji z 2009 roku nie znalazł się rozdział szósty „Wnioski i postulaty prawno-procesowe”, występujący w pozycji z 1999 roku.

Swoista odmienność natomiast charakteryzują monografię poświęconą problematyce rozeznania oceniającego. W niej bowiem w rozdziałach II-V Paździor zaprezentował szeroką gamę anomalii, godzących w rozeznanie oceniające nupturienta (nupturientów).

Należy spostrzec, iż we wszystkich trzech publikacjach znajduje się rozdział poświęcony zaburzeniom natury psychoseksualnej. W pozycji z 2004 roku zauważa się jednak pewne rozszerzenie zakresu poruszanej tematyki oraz pogłębiony namysł nad poruszonymi kwestiami szczegółowymi.

2.2. J. Cymbała, *Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności do ich podjęcia w wyrokach Roty Rzymskiej z lat 1983-1992 wydanych na podstawie kan. 1095 nr 3 Kodeksu Prawa Kanonicznego, opublikowanych w „Decisiones”, Olsztyn 2002, ss. 349.*

2.2.1. Struktura

Wstęp, s. 5-10; *Rozdział 1. Istotne obowiązki małżeńskie w świetle literatury kanonistycznej*, s. 11-66; *1. Określenie obowiązków małżeńskich*, s. 11-35; *1.1. Pojęcie obowiązków małżeńskich w ogólności*, s. 12-35; *1.1.1. Etymologia słowa „obowiązek”*, s. 12-13; *1.1.2. Źródła istotnych obowiązków małżeńskich*, s. 14-32; *1.1.2.1. Cele małżeństwa*, s. 18-24; *1.1.2.1.1. Dobro małżonków*, s. 21-23; *1.1.2.1.2. Zrodzenie i wychowanie potomstwa*, s. 23-24; *1.1.2.2. Istotne przymioty małżeństwa*, s. 24-32; *1.1.2.2.1. Jedność małżeństwa*, s. 26-29; *1.1.2.2.2. Nierozzerwalność małżeństwa*, s. 29-31; *1.1.2.2.3. Inne istotne przymioty małżeństwa*, s. 31-32; *1.1.3. Przymioty obowiązków małżeńskich*, s. 32-33; *1.1.4. Kategorie obowiązków małżeńskich*, s. 34-35; *2. Istotne obowiązki małżeńskie w szczególności*, s. 36-66; *2.1. Problem rozróżniania istotnych obowiązków małżeńskich*, s. 36-40; *2.1.1. Istotne obowiązki małżeńskie*, s. 37-40; *2.1.2. Nieistotne obowiązki małżeńskie*, s. 40-41; *2.2. Istotne obowiązki małżeńskie służące realizacji dobra małżonków*, s. 41-52;

2.2.1. *Obowiązek zachowania wierności małżeńskiej*, s. 42-43; 2.2.2. *Obowiązek pożycia małżeńskiego humano modo*, s. 43-45; 2.2.3. *Obowiązek zachowania małżeństwa nierozzerwalnego*, s. 45-46; 2.2.4. *Obowiązek budowania wspólnoty całego życia*, s. 46-49; 2.2.5. *Obowiązek wzajemnej pomocy*, s. 49-50; 2.2.6. *Dyskusja na temat innych obowiązków*, s. 50-52; 2.3. *Obowiązki związane z realizacją celu rodzenia potomstwa*, s. 52-57; 2.3.1. *Obowiązek pożycia intymnego otwartego na zrodzenie potomstwa*, s. 53-56; 2.3.2. *Obowiązek przyjęcia poczętego potomstwa*, s. 56-57; 2.4. *Obowiązki związane z wychowywaniem potomstwa*, s. 57-66; 2.4.1. *Obowiązek wychowania ogólnoludzkiego*, s. 60-61; 2.4.2. *Obowiązek wychowania religijnego i moralnego*, s. 62-66; **Rozdział 2. Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich**, s. 67-168; 1. *Pojęcie niezdolności*, s. 68-70; 1.1. *Etymologiczne pojęcie niezdolności*, s. 68-69; 1.2. *Pojęcie rzeczowe niezdolności*, s. 69-70; 2. *Kryteria niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, s. 70-77; 2.1. *Ciężkość niezdolności*, s. 70-72; 2.2. *Uprzedniość niezdolności*, s. 72-74; 2.3. *Trwałość niezdolności*, s. 74-76; 2.4. *Absolutność niezdolności*, s. 76-77; 3. *Przyczyny niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, s. 78-168; 3.1. *Przyczyny psychoseksualne*, s. 79-124; 3.1.1. *Pojęcie normalności*, s. 79-86; 3.1.1.1. *Normalność w aspekcie psychicznym*, s. 79-80; 3.1.1.2. *Normalność w aspekcie seksualnym*, s. 81-86; 3.1.2. *Pojęcie zboczenia seksualnego*, s. 86-88; 3.1.3. *Seksuologiczne kategorie zaburzeń psychoseksualnych*, s. 89-97; 3.1.4. *Zaburzenia funkcjonalne*, s. 97-102; 3.1.4.1. *Oziębłość seksualna*, s. 97-99; 3.1.4.2. *Waginizm psychogeny i dyspareunia*, s. 99-101; 3.1.4.3. *Impotencja funkcjonalna i zaburzenia ejakulacji*, s. 101-102; 3.1.5. *Zboczenia seksualne*, s. 102-110; 3.1.5.1. *Homoseksualizm i lesbijstwo*, s. 103-106; 3.1.5.2. *Hiperseksualizm: nimfomania i satyryzm*, s. 106-107; 3.1.5.3. *Transseksualizm*, s. 107-110; 3.1.6. *Perwersje*, s. 110-124; 3.1.6.1. *Perwersje seksualne w zakresie obiektu*, s. 112-118; 3.1.6.1.1. *Fetyszyzm*, s. 112-115; 3.1.6.1.2. *Transwestytyzm*, s. 115-117; 3.1.6.1.3. *Pedofilia*, s. 117; 3.1.6.1.4. *Gerontofilia*, s. 117-118; 3.1.6.1.5. *Zoofilia*, s. 118; 3.1.6.2. *Perwersje w zakresie sposobu realizacji praktyk seksualnych*, s. 118-124; 3.1.6.2.1. *Sadyzm*, s. 119-121; 3.1.6.2.2. *Masochizm*, s. 121-122; 3.1.6.2.3. *Ekshibicjonizm*,

s. 122-123; 3.1.6.2.4. *Oglądactwo*, s. 124; 3.2. *Przyczyny psychiczne*, s. 124-162; 3.2.1. *Zaburzenia psychiczne*, s. 125-139; 3.2.1.1. *Specyficzne zaburzenia osobowości*, s. 126-132; 3.2.1.1.1. *Osobowość paranoiczna*, s. 126-127; 3.2.1.1.2. *Osobowość schizoidalna*, s. 127-128; 3.2.1.1.3. *Osobowość dyssocyjalna*, s. 128; 3.2.1.1.4. *Osobowość chwiejna emocjonalnie*, s. 129; 3.2.1.1.5. *Osobowość histrioniczna*, s. 129-130; 3.2.1.1.6. *Osobowość anankastyczna*, s. 130; 3.2.1.1.7. *Osobowość lękliwa*, s. 131; 3.2.1.1.8. *Osobowość zależna*, s. 131-132; 3.2.1.1.9. *Osobowość narcystyczna*, s. 132; 3.2.1.2. *Niedojrzałość psychoafektywna*, s. 133-135; 3.2.1.3. *Trwale zmiany osobowości*, s. 135-137; 3.2.1.3.1. *Trwała zmiana osobowości po katastrofach (po przeżyciu sytuacji ekstremalnej)*, s. 136; 3.2.1.3.2. *Trwała zmiana osobowości po chorobie psychicznej*, s. 136-137; 3.2.1.4. *Zaburzenia nawyków i popędów (impulsów)*, s. 138-139; 3.2.1.4.1. *Patologiczny hazard*, s. 138; 3.2.1.4.2. *Patologiczne podpalanie (piromania)*, s. 139; 3.2.1.4.3. *Patologiczne kradzieże (kleptomania)*, s. 139; 3.2.2. *Uzależnienia*, s. 140-162; 3.2.2.1. *Alkoholizm*, s. 141-148; 3.2.2.2. *Narkomania*, s. 148-162; 3.2.2.2.1. *Uzależnienie od środków uspokajających, nasennych i anksjolitycznych*, s. 152; 3.2.2.2.2. *Uzależnienie od opiatów*, s. 152-153; 3.2.2.2.3. *Uzależnienie od środków wziewnych*, s. 153-154; 3.2.2.2.4. *Uzależnienie od amfetamin*, s. 155; 3.2.2.2.5. *Uzależnienie od kokainy*, s. 155-156; 3.2.2.2.6. *Uzależnienie od cannabis*, s. 156-157; 3.2.2.2.7. *Uzależnienie od substancji halucynogennych*, s. 157-159; 3.2.2.2.8. *Narkomania a istotne obowiązki małżeńskie*, s. 159-162; 3.3. *Zaburzenia psychiczne na podłożu somatycznym*, s. 162-168; 3.3.1. *Stwardnienie rozsiane*, s. 163-164; 3.3.2. *Anoreksja i bulimia nerwowa*, s. 164-166; 3.3.3. *Epilepsja*, s. 166-168; 3.3.4. *Homilopatia*, s. 168; **Rozdział 3. Istotne obowiązki małżeńskie w wyrokach rotalnych**, s. 169-232; 1. *Znaczenie wyroków Roty Rzymskiej*, s. 169-170; 2. *Charakterystyka wyroków rotalnych z lat 1983–1992*, s. 170-177; 2.1. *Kryteria kwalifikowania wyroków do badań*, s. 171-172; 2.2. *Wyroki w statystyce*, s. 172-173; 2.3. *Sformułowania tytułów spraw*, s. 174-177; 3. *Określenie obowiązków małżeńskich w części in iure wyroków rotalnych*, s. 177-197; 3.1. *Pojęcie istotnych obowiązków małżeńskich w ogólności*, s. 178-183; 3.2. *Źródła istotnych obowiązków*, s. 183-197; 3.2.1. *Cele małżeństwa*,

s. 185-194; 3.2.1.1. *Dobro małżonków*, s. 188-192; 3.2.1.2. *Dobro potomstwa*, s. 192-194; 3.2.2. *Istotne przymioty małżeństwa*, s. 195-197; 3.2.2.1. *Jedność małżeństwa*, s. 196; 3.2.2.2. *Nierozzerwalność małżeństwa*, s. 196-197; 4. *Istotne obowiązki małżeńskie w szczególności, w świetle wyroków rotalnych*, s. 197-229; 4.1. *Obowiązki wypływające z bonum coniugum*, s. 198-215; 4.1.1. *Obowiązek utworzenia wspólnoty całego życia*, s. 199-206; 4.1.2. *Obowiązek nawiązania relacji interpersonalnych*, s. 206-208; 4.1.3. *Obowiązek wzajemnej pomocy*, s. 208-209; 4.1.4. *Obowiązek pożycia małżeńskiego humano modo*, s. 209-211; 4.1.5. *Obowiązek nawiązania wspólnoty heteroseksualnej*, s. 211-212; 4.1.6. *Obowiązek dochowania wierności małżeńskiej*, s. 212-213; 4.1.7. *Obowiązek zachowania nierozzerwalności małżeńskiej*, s. 213-215; 4.2. *Obowiązki wypływające z dobra potomstwa*, s. 215-220; 4.2.1. *Obowiązki związane z realizacją rodzenia potomstwa*, s. 216-220; 4.2.1.1. *Obowiązek pożycia intymnego skierowanego na zrodzenie potomstwa*, s. 216-218; 4.2.1.2. *Obowiązek przyjęcia poczętego potomstwa*, s. 219-220; 4.2.2. *Obowiązek wychowania potomstwa*, s. 220; 4.3. *Analiza istotnych obowiązków małżeńskich*, s. 220-229; 4.3.1. *Istotne obowiązki małżeńskie w ujęciu statystycznym*, s. 222-223; 4.3.2. *Istotne obowiązki małżeńskie wg poszczególnych audytorów rotalnych*, s. 224-226; 4.3.3. *Istotne obowiązki małżeńskie w aspekcie wzajemnych relacji*, s. 226-229; 5. *Wnioski*, s. 229-231; **Rozdział 4 Przyczyny niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w wyrokach Roty Rzymskiej**, s. 233-300; 1. *Określenie przyczyny niezdolności w jurysprudencji rotalnej*, s. 233-239; 1.1. *Przyczyny niezdolności w ogólności*, s. 234-237; 1.2. *Katalog przyczyn niezdolności*, s. 237-239; 2. *Kryteria oceny przyczyn niezdolności*, s. 239-248; 2.1. *Pewność i ciężkość*, s. 241-243; 2.2. *Problem uprzedniości*, s. 243-244; 2.3. *Problem absolutności*, s. 244-247; 2.4. *Problem trwałości*, s. 247-248; 3. *Poszczególne przyczyny niezdolności do podjęcia obowiązków małżeńskich*, s. 248-297; 3.1. *Przyczyny psychoseksualne niezdolności*, s. 249-263; 3.1.1. *Zaburzenia funkcjonalne*, s. 250-254; 3.1.1.1. *Oziębłość seksualna*, s. 250-252; 3.1.1.2. *Waginizm psychogeny*, s. 252-253; 3.1.1.3. *Impotencja funkcjonalna*, s. 253-254; 3.1.2. *Zboczenia seksualne*, s. 255-262; 3.1.2.1. *Homoseksualizm i lesbijstwo*, s. 256-260; 3.1.2.2. *Hiperseksualizm*:

nimfomania i satyryzm, s. 260-261; 3.1.2.3. *Transwestytyzm*, s. 261-262; 3.1.3. *Perwersje*, s. 262-263; 3.2. *Przyczyny psychiczne*, s. 263-297; 3.2.1. *Zaburzenia psychiczne*, s. 264-287; 3.2.1.1. *Zaburzenia osobowości*, s. 265-282; 3.2.1.1.1. *Osobowość dyssocjacyjna*, s. 266-267; 3.2.1.1.2. *Osobowość historyczna*, s. 267-270; 3.2.1.1.3. *Osobowość kompulsywno-obsesyjna*, s. 270-271; 3.2.1.1.4. *Osobowość lękliwa*, s. 271-273; 3.2.1.1.5. *Osobowość maniakalno-depresyjna*, s. 273-274; 3.2.1.1.6. *Osobowość narcystyczna*, s. 274-276; 3.2.1.1.7. *Osobowość paranoiczna*, s. 276-277; 3.2.1.1.8. *Osobowość pasywno-agresywna*, s. 278-279; 3.2.1.1.9. *Osobowość psychopatyczna*, s. 279-281; 3.2.1.1.10. *Osobowość schizoidalna*, s. 281-282; 3.2.1.2. *Niedojrzałość psychoafektywna*, s. 282-287; 3.2.2. *Alkoholizm*, s. 287-291; 3.2.3. *Toksykomanie*, s. 291-294; 3.2.4. *Zaburzenia psychiczne na podłożu somatycznym*, s. 294-297; 3.2.4.1. *Anoreksja*, s. 295-296; 3.2.4.2. *Epilepsja*, s. 296-297; 4. *Wnioski*, s. 298-300; *Zakończenie*, s. 301-303; *Aneks nr 1. Sformułowania tytułów spraw rozpatrywanych z kan. 1095 nr 3 przez audytorów Roty Rzymskiej w latach 1983-1992*, s. 305-318; *Aneks nr 2. Istotne obowiązki małżeńskie w wyrokach wydanych na podstawie kan. 1095 nr 3*, s. 319-324; *Bibliografia*, s. 325-341; *Wykaz skrótów*, s. 343; *Spis treści*, 345-349.

2.2.2. Charakterystyka pozycji

Sprofilowany charakter ma opublikowana w 2002 roku monografia „Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności do ich podjęcia w wyrokach Roty Rzymskiej z lat 1983-1992 wydanych na podstawie kan. 1095 nr 3 Kodeksu Prawa Kanonicznego, opublikowanych w «Decisiones»”, autorstwa Jana Cymbały, w której podjął on problem współzależności zachodzącej pomiędzy istotnymi obowiązkami małżeńskimi a przyczynami natury psychicznej niezdolności konsensualnej. Zasadniczy korpus publikacji tworzą cztery rozdziały, dopełnione dwoma aneksami. Punktem wyjścia analiz autora w rozdziale pierwszym „Istotne obowiązki małżeńskie w świetle literatury kanonistycznej” stał się namysł nad tą normatywną kategorią, którą rozważył on zarówno w aspekcie generalnym (1), jak i szczegółowym (2). W logicznym związku z tym

rozdziałem pozostaje rozdział drugi „Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich”, w którym kanonista rozważył tą tematykę wielowymiarowo: poczynając od określenia kategorii niezdolności i jej przymiotów, a kończąc na szczegółowej analizie pewnych kategorii przyczyn niezdolności (przyczyny psychoseksualne, przyczyny psychiczne, zaburzenia somatyczne na podłożu psychicznym). W rozdziale trzecim „Istotne obowiązki małżeńskie w wyrokach rotalnych” przedmiotem uwagi kanonisty stała się problematyka istotnych obowiązków małżeńskich w orzecznictwie rotalnym, którą rozważył analizując zarówno części *in iure*, jak i części *in facto* wyroków. Wreszcie w rozdziale czwartym „Przyczyny niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich” Cymbała w oparciu o orzecznictwo rotalne skupił uwagę na szerokim spektrum przyczyn niezdolności, generalnie grupując je w dwie kategorie: przyczyny psychoseksualne niezdolności oraz przyczyny psychiczne. Klamrą całości publikacji są dwa aneksy. Pierwszy z nich dotyczy sformułowania tytułów prawnych spraw prowadzonych z kan. 1095, n. 3 KPK w trybunale rotalnym; w drugim natomiast kanonista wskazał na istotne obowiązki małżeńskie, występujące w rozstrzygnięciach rotalnych spraw prowadzonych z tytułu określonego w kan. 1095, n. 3 KPK.

2.3. K. Graczyk, *Schorzenie sclerosis multiplex a zdolność osoby do zawarcia małżeństwa w świetle prawa Kościoła katolickiego*, Lublin 2002, ss. 234.

2.3.1. Struktura

Wykaz skrótów, s. 13-14; Wstęp, s. 15-22; **Rozdział I. SCLEROSIS MULTIPLEX W UJĘCIU MEDYCZNYM**, s. 23-60; 1. *Istota schorzenia sclerosis multiplex*, s. 24-34; 1.1. *Etiologia sclerosis multiplex*, s. 24-25; 1.2. *Przyczyny schorzenia*, s. 25-28; 1.3. *Uwarunkowania rozwoju schorzenia i częstotliwość występowania*, s. 28-30; 1.4. *Wpływ schorzenia na centralny układ nerwowy*, s. 30-34; 2. *Obraz kliniczny sclerosis multiplex*, s. 34-48; 2.1. *Oslabienie*

poznawcze, s. 36-39; 2.2. *Zaburzenia emocjonalne*, s. 39-42; 2.3. *Zaburzenia seksualne*, s. 42-45; 2.4. *Inne objawy*, s. 45-48; 3. *Diagnozowanie schorzenia i postępowanie lekarskie*, s. 48-57; 3.1. *Charakterystyka badań diagnostycznych*, s. 50-54; 3.2. *Charakterystyka metod leczniczych*, s. 54-57; 4. *Wnioski kliniczne*, s. 57-59; **Rozdział II. SCLEROSIS MULTIPLEX W DOTYCHCZASOWYM ORZECZNICTWIE TRYBUNAŁÓW KOŚCIELNYCH**, s. 61-108; 1. *Teologiczno-prawne podstawy przymierza małżeńskiego*, s. 62-77; 1.1. *Sakramentalność małżeństwa*, s. 63-66; 1.2. *Istota i cele małżeństwa w dokumentach Vaticanum II*, s. 67-76; 1.3. *Zadania małżonków w normach Kodeksu Prawa Kanonicznego*, s. 76-77; 2. *Sclerosis multiplex w wyrokach sądów kościelnych poza Rotą Rzymską*, s. 78-104; 2.1. *Orzecznictwo w trybunałach regionalnych*, s. 78-87; 2.2. *Orzecznictwo w polskich trybunałach kościelnych*, s. 87-95; 2.3. *Orzecznictwo uwzględniające schorzenie zwane ogólnym paraliżem*, s. 96-104; 3. *Wnioski*, s. 104-108; **Rozdział III. SCLEROSIS MULTIPLEX JAKO PRZYCZYNA NIEZDOLNOŚCI OSOBY DO ZAWARCIA MAŁŻEŃSTWA**, s. 109-140; 1. *Sclerosis multiplex jako przyczyna poważnego braku rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich*, s. 110-123; 2. *Sclerosis multiplex jako causa naturae psychicae niezdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, s. 124-136; 3. *Wnioski*, s. 136-140; **Rozdział IV. SCLEROSIS MULTIPLEX JAKO PRZYCZYNA NIEWAŻNOŚCI MAŁŻEŃSTWA Z INNYCH TYTUŁÓW**, s. 141-182; 1. *Sclerosis multiplex jako przyczyna impotencji*, s. 142-150; 2. *Sclerosis multiplex jako przedmiot podstępnego wprowadzenia w błąd*, s. 150-162; 3. *Sclerosis multiplex jako przyczyna wykluczenia dobra małżonków*, s. 162-170; 4. *Sclerosis multiplex jako przyczyna wykluczenia dobra potomstwa*, s. 171-178; 5. *Wnioski*, s. 178-182; **Rozdział V. WNIOSKI ODNOŚNIE DO SPRAW O NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA**, s. 183-206; 1. *Ważniejsze aspekty procesowo-duszpasterskie zagadnienia*, s. 184-193; 2. *Propozycje odnośnie do sposobu postępowania sądowego*, s. 193-203; 2.1. *Etap wstępny postępowania*, s. 193-197; 2.2. *Etap instrukcji sprawy*, s. 197-202; 3. *Propozycje odnośnie do przygotowania wyroku*, s. 203-206; **Zakończenie**, s. 207-210; *Summary*, s. 211-214; *Bibliografia*, s. 215-234.

2.3.2. Charakterystyka pozycji

Poszczególne anomalie jaką jest *sclerosis multiplex* stała się zasadniczym przedmiotem uwagi Krzysztofa Graczyka w wydanej 2002 roku monografii „Schorzenie *sclerosis multiplex* a zdolność osoby do zawarcia małżeństwa w świetle prawa Kościoła katolickiego”. Punktem wyjścia analiz autora w rozdziale pierwszym „*Sclerosis multiplex* w ujęciu medycznym” stało się podejście do tego zagadnienia w naukach medycznych. Dysponując takimi danymi w rozdziałach II-IV skoncentrował uwagę na kanonistycznym podejściu do tej problematyki. W rozdziale drugim „*Sclerosis multiplex* w dotychczasowym orzecznictwie trybunałów kościelnych” Graczyk wychodząc od wizji kanonicznego konceptu małżeństwa (1.) przedstawił dokonania trybunałów niższego stopnia jurysdykcyjnego nie tylko polskich, ale także zagranicznych, uwzględniając też specyficzną postać tego zaburzenia, zwaną paraliżem ogólnym (2.3.). Z kolei w rozdziale trzecim „*Sclerosis multiplex* jako przyczyna niezdolności do zawarcia małżeństwa” wrocławski kanonista rozpatrzył interesujące go zagadnienie z aspektu niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa w kontekście tytułów ujętych w kan. 1095, n. 2-3 KPK. W rozdziale zaś następnym, to jest rozdziale czwartym „*Sclerosis multiplex* jako przyczyna nieważności małżeństwa z innych tytułów” autor monografii odniósł się do kwestii możliwości prowadzenia spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa z innych wad zgody małżeńskiej, za które uznał impotencję (kan. 1084 KPK), podstęp (kan. 1098 KPK) oraz symulację częściową w postaci wykluczenia dobra małżonków oraz wykluczenia dobra potomstwa (kan. 1101 § 2 KPK). Monografię wieńczy rozdział piąty z obszaru małżeńskiego prawa procesowego „Wnioski odnośnie spraw o nieważność małżeństwa”, w którym Graczyk zawarł swe pewne sugestie co do prowadzenia procesu, w którym istotnym uwarunkowaniem byłaby *sclerosis multiplex*.

2.4. G. Leszczyński, *Psychoza maniakalno-depresyjna jako przyczyna niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa (kan. 1095, 1-3° KPK)*, Łódź 2009, s. 319.

2.4.1. Struktura

Wstęp, s. 3-8; *Rozdział 1. Charakterystyka psychozy maniakalno-depresyjnej*, s. 9-83; *Wprowadzenie*, s. 9; 1. *Osobowość człowieka*, s. 9-20; 1.1. *Natura a osobowość człowieka*, s. 10-15; 1.2. *Afektywność a osobowość człowieka*, s. 15-18; 1.3. *Temperament a nastrój człowieka*, s. 18-20; 2. *Psychozy a zaburzenia afektywne*, s. 21-33; 2.1. *Zdrowie a zaburzenie psychiczne*, s. 21-22; 2.2. *Pojęcie psychozy*, s. 23-24; 2.3. *Objawy psychotyczne*, s. 24-30; 2.3.1. *Zaburzenia czynności poznawczych*, s. 25-28; 2.3.2. *Zaburzenia czynności emocjonalnych i motywacyjnych*, s. 28-30; 2.3.3. *Zaburzenia scalania czynności psychicznych*, s. 30; 2.4. *Zaburzenia afektywne*, s. 31-34; 2.4.1. *Psychozy definiowane patogenetycznie*, s. 31-32; 2.4.2. *Zaburzenia afektywne jedno- i dwubiegunowe*, s. 32-34; 3. *Psychoza maniakalno-depresyjna*, s. 34-82; 3.1. *Rozwój historyczny określenia psychozy maniakalno-depresyjnej*, s. 34-43; 3.1.1. *Od Hipokratesa do Kraepelina*, s. 35-39; 3.1.2. *Od Kraepelina do czasów współczesnych*, s. 39-43; 3.2. *Klasyfikacja zaburzeń afektywnych dwubiegunowych*, s. 43-48; 3.2.1. *Zaburzenia afektywne dwubiegunowe w ICD-10*, s. 44-46; 3.2.2. *Zaburzenia afektywne dwubiegunowe w DSM-IV*, s. 47-48; 3.3. *Formy kliniczne zaburzeń afektywnych dwubiegunowych*, s. 48-55; 3.3.1. *Formy kliniczne typowe*, s. 50-52; 3.3.1.1. *Zaburzenie afektywne dwubiegunowe typu I*, s. 50-51; 3.3.1.2. *Zaburzenie afektywne dwubiegunowe typu II*, s. 51-52; 3.3.2. *Formy kliniczne nietypowe*, s. 52-56; 3.3.2.1. *Stany mieszane*, s. 52-54; 3.3.2.2. *Rapid cycling (przebieg z szybką zmianą faz)*, s. 55-56; 3.4. *Określenie psychozy maniakalno-depresyjnej*, s. 56-76; 3.4.1. *Epizod maniakalny*, s. 56-64; 3.4.1.1. *Określenie manii*, s. 57-59; 3.4.1.2. *Objawy manii*, s. 59-62; 3.4.1.2.1. *Procesy emocjonalne*, s. 59-60; 3.4.1.2.2. *Procesy poznawcze*, s. 60-61; 3.4.1.2.3. *Procesy motywacyjne*, s. 62; 3.4.1.3. *Stopnie nasilenia epizodu maniakalnego*, s. 62-64; 3.4.1.3.1. *Hipomania*, s. 63; 3.4.1.3.2. *Mania bez*

objawów psychotycznych, s. 64; 3.4.1.3.3. *Mania z objawami psychotycznymi*, s. 64; 3.4.2. *Epizod depresyjny*, s. 65-75; 3.4.2.1. *Określenie depresji*, s. 65-67; 3.4.2.2. *Objawy depresji*, s. 67-72; 3.4.2.2.1. *Procesy emocjonalne*, s. 68-69; 3.4.2.2.2. *Procesy poznawcze*, s. 69-70; 3.4.2.2.3. *Procesy motywacyjne, behawioralne i somatyczne*, s. 71-72; 3.4.2.3. *Stopnie nasilenia depresji*, s. 73-75; 3.4.2.3.1. *Epizod depresyjny łagodny lub umiarkowany*, s. 74; 3.4.2.3.2. *Epizod depresyjny ciężki bez objawów psychotycznych*, s. 74-75; 3.4.2.3.3. *Epizod depresyjny ciężki z objawami psychotycznymi*, s. 75; 3.4.3. *Faza remisji*, s. 75-76; 3.5. *Przyczyny psychozy maniakalno-depresyjnej*, s. 76-81; 3.5.1. *Uwarunkowania genetyczne*, s. 76-77; 3.5.2. *Neuroprzekaźniki*, s. 78-79; 3.5.3. *Oś HPA*, s. 79-80; 3.5.4. *Osobowość przedpsychotyczna*, s. 80-82; 4. *Wnioski*, s. 82-83; **Rozdział 2. Zdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa**, s. 84-133; *Wprowadzenie*, s. 84; 1. *Zgoda małżeńska jako przyczyna sprawcza małżeństwa*, s. 85-92; 1.1. *Zdolność prawna osoby*, s. 87-88; 1.2. *Konieczność powzięcia zgody przez kontrahentów*, s. 88-89; 1.3. *Zewnętrzne wyrażenie zgody małżeńskiej*, s. 90-92; 2. *Przedmiot zgody małżeńskiej*, s. 92-108; 2.1. *Przedmiot zgody małżeńskiej w KPK z 1917 r.*, s. 93-94; 2.2. *Przedmiot zgody małżeńskiej w KPK z 1983 r.*, s. 95-107; 2.2.1. *Przedmiot formalny*, s. 95-104; 2.2.1.1. *Małżeństwo jako wspólnota życia i miłości*, s. 96-99; 2.2.1.2. *Wspólnota ukierunkowana na cele małżeństwa*, s. 99-101; 2.2.1.3. *Wspólnota określona przez przymioty małżeństwa*, s. 102-104; 2.2.2. *Przedmiot materialny*, s. 104-108; 3. *Struktura aktu zgody małżeńskiej*, s. 108-124; 3.1. *Motywacja*, s. 109-116; 3.1.1. *Motywacja świadoma*, s. 111-114; 3.1.2. *Motywacja podświadoma*, s. 115-116; 3.2. *Osąd przedmiotu*, s. 116-117; 3.3. *Swobodny wybór*, s. 117-123; 3.3.1. *Wolność w ujęciu filozofii i psychologii*, s. 117-120; 3.3.2. *Wolność a akt zgody małżeńskiej*, s. 120-123; 3.4. *Wypełnienie decyzji*, s. 123-124; 4. *Zdolność psychiczna do wyrażenia zgody małżeńskiej*, s. 124-132; 4.1. *Działanie intelektu*, s. 126-127; 4.2. *Działanie woli*, s. 128-132; 5. *Wnioski*, s. 132-133; **Rozdział 3. Wpływ psychozy maniakalno-depresyjnej na niezdolność konsensualną do zawarcia małżeństwa**, s. 134-218; *Wprowadzenie*, s. 134-135; 1. *Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r.*, s. 135-141; 1.1. *Źródła określenia niezdolności konsensualnej w KPK z 1917 r.*, s. 135-137; 1.2. *Określenie niezdolności konsensualnej w KPK z 1917 r.*, s. 138-141; 2. *Wkład*

doktryny i orzecznictwa, s. 141-161; 2.1. *Doktryna i orzecznictwo przed Soborem Watykańskim II*, s. 142-150; 2.1.1. *Psychoza maniakalno-depresyjna jako amencja*, s. 144-145; 2.1.2. *Psychoza maniakalno-depresyjna a niezdolność dokonania aktu ludzkiego*, s. 145-150; 2.2. *Nowe kierunki doktryny i orzecznictwa po Soborze Watykańskim II*, s. 150-160; 2.2.1. *Psychoza maniakalno-depresyjna a zdolność krytyczna kontrahenta*, s. 151-158; 2.2.2. *Psychoza maniakalno-depresyjna a zdolność do relacji międzyosobowej*, s. 158-161; 3. *Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. i orzecznictwo Roty Rzymskiej*, s. 161-214; 3.1. *Psychoza maniakalno-depresyjna jako przyczyna braku wystarczającego używania rozumu*, s. 163-177; 3.1.1. *Niezdolność określona w kan. 1095, 1° KPK*, s. 165-168; 3.1.1.1. *Wystarczające używanie rozumu*, s. 165-167; 3.1.1.2. *Brak wystarczającego używania rozumu*, s. 167-168; 3.1.2. *Epizod maniakalny a brak wystarczającego używania rozumu*, s. 168-172; 3.1.2.1. *Zaburzenie procesów poznawczych*, s. 169-170; 3.1.2.2. *Zaburzenie procesów wolitywnych i emocjonalnych*, s. 171-172; 3.1.3. *Epizod depresyjny a brak wystarczającego używania rozumu*, s. 172-174; 3.1.3.1. *Zaburzenie procesów poznawczych*, s. 172-174; 3.1.3.2. *Zaburzenie procesów wolitywnych i emocjonalnych*, s. 174; 3.1.4. *Stany remisji (lucida intervalla)*, s. 175-177; 3.2. *Psychoza maniakalno-depresyjna jako przyczyna poważnego braku rozeznania oceniającego*, s. 177-198; 3.2.1. *Niezdolność określona w kan. 1095, 2° KPK*, s. 178-186; 3.2.1.1. *Rozeznanie oceniające*, s. 179-183; 3.2.1.2. *Poważny brak rozeznania oceniającego*, s. 183-186; 3.2.2. *Epizod maniakalny a poważny brak rozeznania oceniającego*, s. 186-192; 3.2.2.1. *Zaburzenie procesów poznawczych i motywacyjnych*, s. 187-190; 3.2.2.2. *Zaburzenie procesów wolitywnych i emocjonalnych*, s. 190-192; 3.2.3. *Epizod depresyjny a poważny brak rozeznania oceniającego*, s. 192-196; 3.2.3.1. *Zaburzenie procesów poznawczych i motywacyjnych*, s. 193-194; 3.2.3.2. *Zaburzenie procesów wolitywnych i emocjonalnych*, s. 195-196; 3.2.4. *Stany remisji*, s. 196-198; 3.3. *Psychoza maniakalno-depresyjna jako przyczyna niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, s. 199-213; 3.3.1. *Niezdolność określona w kan. 1095, 3° KPK*, s. 200-205; 3.3.1.1. *Incapacitas assumendi*, s. 202-204; 3.3.1.2. *Istotne obowiązki małżeńskie*, s. 204-205; 3.3.2. *Epizod maniakalny a niezdolność do*

podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, s. 205-210; 3.3.3. *Epizod depresyjny a niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, s. 210-212; 3.3.4. *Stany remisji*, s. 212-214; 4. *Wnioski*, s. 214-218; **Rozdział 4. Dowodzenie wpływu psychozy maniakalno-depresyjnej na niezdolność konsensualną do zawarcia małżeństwa**, s. 219-280; *Wprowadzenie*, s. 219-221; 1. *Opinia biegłego*, s. 221-253; 1.1. *Konieczność opinii biegłego*, s. 221-225; 1.2. *Przedmiot opinii biegłego*, s. 225-238; 1.2.1. *Istnienie psychozy maniakalno-depresyjnej w chwili zawierania małżeństwa*, s. 227-231; 1.2.2. *Ciężkość i pochodzenie psychozy*, s. 231-234; 1.2.3. *Wpływ psychozy na zdolność poznawczo-wolitywne kontrahenta*, s. 234-238; 1.3. *Wartość dowodowa opinii biegłego*, s. 239-252; 1.3.1. *Wartość opinii biegłego sądowego, pozasądowego i prywatnego*, s. 240-242; 1.3.2. *Kryteria oceny opinii*, s. 242-247; 1.3.2.1. *Podstawa faktyczna*, s. 242-243; 1.3.2.2. *Podstawa metodologiczna i argumentacyjna*, s. 243-245; 1.3.2.3. *Podstawa antropologiczna*, s. 245-246; 1.3.2.4. *Obiektywizm i stopień pewności biegłego*, s. 246-247; 1.3.3. *Przyjęcie lub odrzucenie wniosków biegłego przez sędziego*, s. 247-253; 2. *Oświadczenia stron*, s. 253-268; 2.1. *Formy oświadczeń stron*, s. 254-257; 2.1.1. *Oświadczenia złożone podczas przesłuchania stron*, s. 254-255; 2.1.2. *Oświadczenia stron złożone poza przesłuchaniem*, s. 255-256; 2.1.3. *Oświadczenia stron złożone przed rozpoczęciem procesu*, s. 256; 2.1.4. *Przysięga stron*, s. 256-257; 2.2. *Fakty i okoliczności zawarte w oświadczeniach stron*, s. 257-263; 2.3. *Wartość dowodowa oświadczeń stron*, s. 263-268; 2.3.1. *Ocena sędziowska*, s. 263-266; 2.3.2. *Pozostałe okoliczności sprawy*, s. 266-267; 2.3.3. *Brak uczestnictwa w procesie strony pozwanej*, s. 267-268; 3. *Zeznania świadków*, s. 268-274; 3.1. *Fakty i okoliczności zawarte w zeznaniach świadków*, s. 268-272; 3.2. *Wartość dowodowa zeznań świadków*, s. 273-275; 4. *Dokumenty*, s. 275-278; 4.1. *Dokumenty kliniczne*, s. 275-277; 4.2. *Wartość dowodowa dokumentów*, s. 277-278; 5. *Wnioski*, s. 278-280; **Zakończenie**, s. 281-284; *Wykaz skrótów*, s. 285-286; *Bibliografia*, s. 287-306; *Summario*, s. 307; *Spis treści*, s. 309-313; *Indice*, s. 315-319.

2.4.2. Charakterystyka pozycji

Kolejne zaburzenie, jakim jest psychoza maniakalno-depresyjna stało się przedmiotem zainteresowania Grzegorza Leszczyńskiego w monografii „Psychoza maniakalno-depresyjna jako przyczyna niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa (kan. 1095, 1–3 KPK)”. W skład struktury tej pozycji weszły cztery rozdziały. Pierwsze dwa należy traktować jako kontekst do rozważań kluczowych tego opracowania zawartych w rozdziale trzecim. W rozdziale pierwszym „Charakterystyka psychozy maniakalno-depresyjnej” autor zaprezentował ujęcie psychologiczne interesującej go anomalii. Z kolei w rozdziale drugim „Zdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa” przedstawił założenia generalne co do funkcjonowania zgody małżeńskiej, która z aspektu rozwiązań systemowych jest przyczyną sprawczą małżeństwa.

Jak nadmieniono, treści zawarte w tych rozdziałach stały się dla kanonisty kontekstem do podjęcia zagadnienia kluczowego w rozdziale trzecim „Wpływ psychozy maniakalno-depresyjnej na niezdolność konsensualną do zawarcia małżeństwa”. Również i w tym rozdziale Leszczyński osadził prezentowane zagadnienie w kontekście bliższym, który z aspektu warsztatowego pozwolił mu na integralny ogląd prezentowanej problematyki. Innymi słowy, preferował, zupełnie zasadnie, genetyczne ujęcie poruszanej tematyki. Stąd też w p. 2.1. ukazał podejście do tego zagadnienia w doktrynie oraz judykaturze pod rządami Kodeksu pio-benedyktyńskiego. Należy dodać, iż zasadniczo uwaga autora ogniskowała się jednak wokół tytułów określonych w kan. 1095, n. 1-3 KPK, gdyż psychozę maniakalno-depresyjną postrzega on jako przyczynę niezdolności konsensualnej. Utrzymuje, iż z tych tytułów należałoby prowadzić sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa, w zależności od zaistniałych uwarunkowań. Klamrę tej monografii stanowi rozdział czwarty „Dowodzenie wpływu psychozy maniakalno-depresyjnej na niezdolność konsensualną do zawarcia małżeństwa”, w którym obiektem uwagi autora stały się zasady generalne dotyczące dowodzenia. W swych wywodach szczególny nacisk położył on na konieczność opinii biegłych.

2.5. K. Graczyk, *Wpływ schorzeń neurologicznych na zdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, Włocławek 2014, ss. 326.

2.5.1. Struktura

Wykaz skrótów, s. 17-18; *Wstęp*, s. 19-27; *Rozdział I. Choroby neurologiczne jako przyczyna osobowości zaburzonej*, s. 29-60; 1. *Pojęcie osobowości*, s. 29-31; 2. *Modele neurobiologiczne a zagadnienie osobowości*, s. 32-40; 2.1. *Hipoteza markera somatycznego*, s. 32-34; 2.2. *Hipoteza biologicznych podstaw osobowości*, s. 34-37; 2.3. *Mózg emocjonalny*, s. 37-40; 3. *Pojęcie osobowości zaburzonej*, s. 40-42; 4. *Charakterystyka osobowości w chorobach układu nerwowego*, s. 42-60; 4.1. *Osobowość antyspołeczna*, s. 42-47; 4.2. *Wpływ choroby padaczkowej na osobowość*, s. 47-51; 4.3. *Zaburzenia psychiczne na podłożu organicznych zmian mózgu*, s. 51-54; 4.4. *Wpływ encefalopatii i charakteropatii na zmianę osobowości i charakteru osoby*, s. 54-60; *Rozdział II. Zaburzenia neurologiczne w jurysprudencji kościelnej*, s. 61-131; 1. *Niezdolność nupturientów do zawarcia małżeństwa w świetle numeru 2 i 3 kan. 1095*, s. 62-63; 1.1. *Stan sprawy*, s. 64-65; 1.2. *Wzajemne relacje numerów kanonu 1095*, s. 65-68; 1.3. *Różnica pomiędzy numerem 2 i 3 kanonu 1095*, s. 68-70; 1.4. *Uwagi końcowe*, s. 70-72; 2. *Orzecznictwo rotalne*, s. 72-117; 2.1. *Coram Francisco Lopez-Illana, wyrok z 14.12.1994*, s. 73-83; 2.1.1. *Stan sprawy*, s. 73-75; 2.1.2. *Stan prawny i próba oceny*, s. 75-79; 2.1.3. *Analiza stanu faktycznego wyroku*, s. 79-83; 2.2. *Coram Francisco Bruno, wyrok z 27.03.1992*, s. 83-91; 2.2.1. *Stan sprawy*, s. 83-84; 2.2.2. *Stan prawny*, s. 84-85; 2.2.3. *Stan faktyczny i próba oceny kanonicznej*, s. 85-89; 2.2.4. *Transpozycja kanonistyczna skutków choroby epilepsji*, s. 89-91; 2.3. *Coram Elias Jarawan, wyrok z 04.04.1990*, s. 91-93; 2.3.1. *Stan sprawy*, s. 91-92; 2.3.2. *Stan prawny*, s. 92; 2.3.3. *Stan faktyczny i jego analiza prawna*, s. 92-93; 2.4. *Coram Aemilio Colagiovanni, wyrok z 05.03.1991*, s. 93-104; 2.4.1. *Stan sprawy*, s. 93-95; 2.4.2. *Stan prawny*, s. 95; 2.4.3. *Analiza stanu faktycznego*, s. 95-100; 2.4.4. *Próba transpozycji skutków medyczno-*

psychologicznych, s. 100-104; 2.5. *Coram Felici*, wyrok z 03.12.1957, s. 104-111; 2.5.1. *Analiza stanu prawnego*, s. 105-106; 2.5.2. *Analiza paraliżu ogólnego vel sclerosis multiplex*, s. 106-109; 2.5.3. *Próba transpozycji skutków prawno-medycznych i psychologicznych*, s. 109-111; 2.6. *Coram Civili*, wyrok z 16.03.1989, s. 111-117; 2.6.1. *Stan sprawy*, s. 111-112; 2.6.2. *Analiza stanu prawnego*, s. 112-115; 2.6.3. *Stan faktyczny i jego analiza prawna*, s. 115-117; 3. *Orzecznictwo w trybunałach regionalnych*, s. 117-125; 4. *Wnioski kanoniczne*, s. 125-131; **Rozdział III. Zaburzenia neurologiczne jako przyczyna nieważności małżeństwa**, s. 133-189; 1. *Wykluczenie dobra małżonków*, s. 133-146; 1.1. *Motywy prawne*, s. 135-139; 1.2. *Zachwiana jedność duchowa*, s. 139-141; 1.3. *Nieprawidłowa relacja pomocy wzajemnej*, s. 141-143; 1.4. *Zakłócenie pożycia intymnego małżonków*, s. 144-146; 2. *Impotencja*, s. 146-156; 2.1. *Niezdolność dokonania stosunku małżeńskiego*, s. 147-151; 2.2. *Psychiczna bariera miłości wzajemnej*, s. 151-156; 3. *Podstępne wprowadzenie w błąd*, s. 157-175; 3.1. *Racje prawne nieważności*, s. 157-161; 3.2. *Zatajenie przymiotu osoby*, s. 161-163; 3.3. *Choroba neurologiczna jako przedmiot podstępu*, s. 164-170; 3.4. *Choroba neurologiczna zakłóceniem wspólnoty życia małżeńskiego*, s. 170-175; 4. *Wykluczenie dobra potomstwa*, s. 175-189; 4.1. *Motywy prawne*, s. 176-179; 4.2. *Relacja między dobrem potomstwa a „przekazaniem – przyjęciem siebie” u chorych neurologicznie*, s. 179-182; 4.3. *Częściowe wykluczenie potomstwa podczas trwania choroby*, s. 183-185; 4.4. *Końcowe uwagi prawne*, s. 186-189; **Rozdział IV. Skutki zaburzeń neurologicznych ograniczeniem zdolności do zawarcia małżeństwa**, s. 191-233; 1. *Przyczyna poważnego braku rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich*, s. 192-212; 1.1. *Niedostateczny rozwój władzy poznania i chcenia*, s. 195-200; 1.2. *Poważne zakłócenie czynności władzy poznania i chcenia*, s. 200-204; 1.3. *Wpływ choroby na symptomy nieprawidłowości psychicznej*, s. 205-212; 2. *Przyczyna psychiczna niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa*, s. 212-230; 2.1. *Zakłócenie prawidłowego działania woli i rozumu*, s. 215-222; 2.2. *Nieemożność realizacji dokonanego wyboru*, s. 222-227; 2.3. *Niedostatek zgody na skutek anomalii psychicznej kontrahenta w czasie ślubu*, s. 227-229; 2.4. *Poważny stan patologii psychicznej*

kontrahenta w czasie ślubu, s. 229-230; 3. *Wnioski*, s. 230-233; **Rozdział V. Wnioski i postulaty prawno-procesowe**, s. 235-236; 1. *Procesowe zadania biegłego w świetle zlecenia sędziowskiego*, s. 236-239; 2. *Współpraca sędziego z biegłym*, s. 239-243; 3. *Rozstrzygnięcia sędziowskie w sprawach dotyczących chorób neurologicznych*, s. 243; 3.1. *Propozycje odnośnie do sposobu postępowania sądowego*, s. 244-252; 3.2. *Etap wstępny postępowania*, s. 252-255; 3.3. *Etap instrukcji sprawy*, s. 255-260; 3.4. *Propozycje odnośnie do przygotowania wyroku*, s. 260-262; 4. *Ważniejsze aspekty procesowo-duszpasterskie zagadnienia*, s. 262-270; **Zakończenie**, s. 271-276; *Bibliografia*, s. 277-308; *Indeks rzeczowy*, s. 309-311; *Zusammenfassung*, s. 313-319; *Summary*, s. 321-326.

2.5.2. Charakterystyka pozycji

W monografii „Wpływ schorzeń neurologicznych na zdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich” punktem wyjścia wywodów Krzysztofa Graczyka w rozdziale pierwszym „Choroby neurologiczne jako przyczyna osobowości zaburzonej” stało się założenie, iż zaburzenia neurologiczne generują zaburzenia osobowości; te z kolei mogą sprokurować niezdolność konsensualną nupturienta. W omawianej pozycji wywody pierwszego rozdziału stały się kontekstem do wywodów kanonistycznych występujących w rozdziałach następnych. W rozdziale drugim „Zaburzenia neurologiczne w jurysprudencji kościelnej” kanonista skupił uwagę na orzecznictwie rotalnym. Punkt pierwszy wyvodu „Niezdolność nupturientów do zawarcia małżeństwa w świetle numeru 2 i 3 kan. 1095”, oparty na treściach wywiedzionych z judykatury rotalnej należy postrzegać jako kontekst bliższy dla dalszych rozważań występujących w punktach następnych, w których Graczyk dokonał analizy sześciu wyroków rotalnych z tego zakresu; punkt trzeci zaś poświęcił orzecznictwu trybunałów niższego stopnia jurysdykcyjnego.

Z kolei w rozdziale trzecim „Zaburzenia neurologiczne jako przyczyna nieważności małżeństwa” Graczyk bazując na opracowaniach kanonistycznych, judykaturze rotalnej i orzecznictwie innych sądów kościelnych podjął tematykę

innych tytułów prawnych wykraczających poza zakres dysertacji, z których mogłyby być prowadzone sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa (wykluczenie dobra małżonków, impotencja, podstępne wprowadzenie w błąd, wykluczenie dobra potomstwa).

W rozdziale czwartym autor formułując jego tytuł „Skutki zaburzeń neurologicznych ograniczeniem zdolności do zawarcia małżeństwa”, zajął się następstwami w odniesieniu do relewantności zdolności konsensualnej. W zasadzie jego wywody dotyczą tytułów ujętych w kan. 1095, n. 2-3 KPK. Za nieprecyzyjne należy uznać sformułowanie punktu drugiego „Przyczyna psychiczna niezdolności do zawarcia małżeństwa” mającego charakter zbyt generalny, w którym autor *de facto* podjął namysł nad hipotezą niezdolności określoną w kan. 1095, n. 3 KPK.

Wreszcie w rozdziale piątym „Wnioski i postulaty prawno-procesowe”, podobnie jak w poprzedniej monografii, kanonista poruszył pewne kwestie procesowe, eksponując z jednej strony walor udziału biegłego w procesie, z drugiej zaś, odniósł się do prowadzenia procesu, w przypadku tak sprofilowanej przyczyny niezdolności konsensualnej.

2.6. K. Szymańska, *Wpływ zaburzeń odżywiania na niezdolność konsensualną do zawarcia małżeństwa. Anoreksja, bulimia, bigoreksja i inne w naukach medycznych, w wyrokach Roty Rzymskiej, w doktrynie kanonistycznej*, Kraków 2019, ss. 316.

2.6.1. Struktura

Wykaz ważniejszych skrótów, s. 9-10; *Wstęp*, s. 11-20; **Rozdział I. Zaburzenia odżywiania w naukach medycznych**, s. 21-116; *Wprowadzenie*, s. 21-22; **1. Określone zaburzenia odżywiania**, s. 22-100; **1.1. Anoreksja**, s. 23-58; **1.1.1. Objawy**, s. 24-27; **1.1.2. Kryteria diagnostyczne**, s. 27-31; **1.1.2.1. Kryteria diagnostyczne w ICD-10**, s. 27-29; **1.1.2.2. Kryteria diagnostyczne w DSM**,

s. 29-31; 1.1.3. *Etiopatogeneza*, s. 31-58; 1.1.3.1. *Czynniki biologiczne*, s. 32-42; 1.1.3.2. *Czynniki osobowościowe*, s. 42-48; 1.1.3.3. *Czynniki rodzinne*, s. 49-52; 1.1.3.4. *Czynniki społeczno-kulturowe*, s. 52-56; 1.1.3.5. *Syndrom gotowości anorektycznej*, s. 56-58; 1.2. *Bulimia*, s. 59-79; 1.2.1. *Objawy*, s. 61-62; 1.2.2. *Kryteria diagnostyczne*, s. 62-66; 1.2.2.1. *Kryteria diagnostyczne w ICD-10*, s. 63-64; 1.2.2.2. *Kryteria diagnostyczne w DSM*, s. 64-66; 1.2.3. *Etiopatogeneza*, s. 66-79; 1.2.3.1. *Czynniki biologiczne*, s. 66-67; 1.2.3.2. *Czynniki osobowościowe*, s. 68-72; 1.2.3.3. *Czynniki rodzinne*, s. 73-77; 1.2.3.4. *Czynniki społeczno-kulturowe*, s. 77-79; 1.3. *Zespół kompulsywnego objadania się*, s. 79-83; 1.3.1. *Objawy*, s. 79-80; 1.3.2. *Kryteria diagnostyczne*, s. 80-81; 1.3.3. *Etiopatogeneza*, s. 82-83; 1.4. *Zespół ruminacji*, s. 83-87; 1.4.1. *Objawy*, s. 84-85; 1.4.2. *Kryteria diagnostyczne*, s. 85-86; 1.4.3. *Etiopatogeneza*, s. 86-87; 1.5. *Łaknienie spaczone*, s. 87-91; 1.5.1. *Objawy*, s. 87-89; 1.5.2. *Kryteria diagnostyczne*, s. 89-90; 1.5.2.1. *Kryteria diagnostyczne w ICD-10*, s. 89; 1.5.2.2. *Kryteria diagnostyczne w DSM*, s. 90; 1.5.3. *Etiopatogeneza*, s. 91; 1.6. *Unikanie/ograniczanie przyjmowania pokarmów*, s. 92-95; 1.6.1. *Objawy*, s. 92-93; 1.6.2. *Kryteria diagnostyczne*, s. 94; 1.6.3. *Etiopatogeneza*, s. 94-95; 1.7. *Przejadanie się związane z innymi czynnikami psychologicznymi*, s. 95; 1.8. *Wymioty związane z innymi czynnikami psychologicznymi*, s. 96; 1.9. *Inne specyficzne zaburzenia odżywiania się*, s. 96-100; 2. *Bigoreksja jako nieokreślone zaburzenie odżywiania*, s. 100-115; 2.1. *Objawy*, s. 102-107; 2.2. *Kryteria diagnostyczne*, s. 107-110; 2.3. *Etiopatogeneza*, s. 111-115; *Podsumowanie*, s. 115-116; **Rozdział II. Zaburzenia odżywiania przyczynami niezdolności do zawarcia małżeństwa w orzecznictwie Roty Rzymskiej**, s. 117-200; *Wprowadzenie*, s. 117; 1. *Wyroki, w których zaburzenia odżywiania wystąpiły akcydentalnie*, s. 118-142; 1.1. *Wyroki, w których sprawy prowadzono z tytułu symulacji*, s. 118-122; 1.2. *Wyroki, w których sprawy prowadzono z tytułu niezdolności do zawarcia małżeństwa*, s. 122-122; 1.2.1. *Uzasadnienie prawne wyroków*, s. 122-125; 1.2.2. *Uzasadnienie faktyczne wyroków*, s. 125-142; 2. *Wyroki, w których zaburzenia odżywiania stanowiły podstawową przyczynę niezdolności do zawarcia małżeństwa*, s. 143-197; 2.1. *Uzasadnienie prawne wyroków*, s. 145-180; 2.1.1. *Podstawy prawne prowadzonych procesów*, s. 145-160;

2.1.1.1. *Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych (kan. 1095, n. 2 KPK)*, s. 145-151; 2.1.1.2. *Niezdolność natury psychicznej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)*, s. 152-160; 2.1.2. *Charakterystyka zaburzeń odżywiania*, s. 161-172; 2.1.2.1. *Anoreksja*, s. 161-171; 2.1.2.2. *Bulimia*, s. 171-172; 2.1.3. *Wpływ zaburzeń odżywiania na niezdolność do zawarcia małżeństwa*, s. 172-180; 2.2. *Uzasadnienie faktyczne wyroków*, s. 180-197; 2.2.1. *Wyroki, w których stwierdzono nieważność małżeństwa*, s. 181-192; 2.2.2. *Wyroki, w których nie stwierdzono nieważności małżeństwa*, s. 193-197; *Podsumowanie*, s. 197-200; **Rozdział III. Zaburzenia odżywiania przyczynami niezdolności do zawarcia małżeństwa w doktrynie kanonistycznej**, s. 201-272; *Wprowadzenie*, s. 202-202; **1. Anoreksja**, s. 202-246; 1.1. *Charakterystyka zaburzenia*, s. 202-225; 1.1.1. *Objawy*, s. 202-216; 1.1.2. *Typy*, s. 216-221; 1.1.3. *Etiologia*, s. 221-225; 1.2. *Wpływ anoreksji na niezdolność do zawarcia małżeństwa*, s. 225-246; **2. Bulimia**, s. 246-259; 2.1. *Charakterystyka zaburzenia*, s. 246-252; 2.1.1. *Objawy*, s. 246-252; 2.1.2. *Typy*, s. 252-253; 2.1.3. *Etiologia*, s. 254-255; 2.2. *Wpływ bulimii na niezdolność do zawarcia małżeństwa*, s. 255-259; **3. Bigoreksja**, s. 259-263; 3.1. *Charakterystyka zaburzenia*, s. 260-261; 3.2. *Wpływ bigoreksji na niezdolność do zawarcia małżeństwa*, s. 261-263; **4. Inne zaburzenia**, s. 263-270; 4.1. *Zespół kompulsywnego objadania się*, s. 264-266; 4.2. *Zespół ruminacji*, s. 266-267; 4.3. *Łaknienie spaczone*, s. 267-268; 4.4. *Unikanie/ograniczenie przyjmowania pokarmów*, s. 268-269; 4.5. *Syndrom jedzenia nocnego*, s. 269; 4.6. *Pozostałe zaburzenia odżywiania*, s. 269-270; *Podsumowanie*, s. 270-272; **Zakończenie**, s. 273-277; *Summary*, s. 278-281; *Bibliografia*, s. 283-312; *Contents*, s. 313-316.

2.6.2. Charakterystyka pozycji

Opublikowana w 2019 roku monografia Kingi Szymańskiej „Wpływ zaburzeń odżywiania na niezdolność konsensualną do zawarcia małżeństwa” jest jej dysertacją doktorską. Trójrozdziałowa struktura publikacji wiąże się ściśle z koniecznością zachowania zasady „czystości metodologicznej” w omawianiu tego typu problematyki. Stąd też rozdział pierwszy autorka poświęciła tematyce zaburzeń odżywiania w naukach medycznych, skupiając uwagę na postaciach tej anomalii: anoreksji, bulimii, zespole kompulsywnego objadania, zespole ruminacji, łaknieniu spaczonym oraz unikaniu (ograniczaniu) przyjmowania pokarmów. Należy podkreślić, iż prezentacji poszczególnych postaci anomalii Szymańska dokonała przy zachowaniu ściśle określonego rygoru metodologicznego, który istotnie wpłynął na strukturę poszczególnych podrozdziałów: objawy, kryteria diagnostyczne oraz etiopatogeneza. Dysponując taką bazą kanonistka skupiła uwagę na wymiarze kanonistycznym rozważanego zagadnienia, czemu poświęciła dwa kolejne rozdziały. W rozdziale drugim „Zaburzenia odżywiania przyczynami niezdolności do zawarcia małżeństwa w orzecznictwie Roty Rzymskiej” odniosła się do jurysprudencji rotalnej, dysponując jedynie wyrokami opublikowanymi. Szczególna wartość jej wywodów wynika z faktu, iż w swej analizie nie ograniczyła się jedynie do rotalnych rozstrzygnięć, w których zaburzenia odżywiania były przyczynami niezdolności konsensualnej (2.), ale obiektem jej zainteresowania stały się także wyroki, w których wątek zaburzeń odżywiania miał charakter marginalny (1.). Analiza części prawnych orzeczeń pozwoliła autorce na wyodrębnienie dwóch anomalii: anoreksji i bulimii, gdyż tylko te postaci zaburzeń odżywiania stanowiły przyczyny niezdolności konsensualnej w sprawach prowadzonych w Trybunale Roty Rzymskiej. Na tym jednak Szymańska nie poprzestała, ponieważ zajęła się także uzasadnieniami faktycznymi wyroków, metodologicznie rozgraniczając pomiędzy wyrokami, w których stwierdzono nieważność małżeństwa oraz wyrokami, w których nieważności nie orzeczono.

Przedmiotem uwagi Szymańskiej w rozdziale trzecim „Zaburzenia odżywiania przyczynami niezdolności do zawarcia małżeństwa w doktrynie

kanonistycznej” stał się dorobek kanonistyki w tej materii. Analiza publikacji poświęconych interesującej ją tematyce, oprócz anoreksji i bulimii, doprowadziła ją do wyodrębnienia innych postaci zaburzeń odżywiania: bigoreksji oraz wspomnianych już: zespołu kompulsywnego objadania, zespołu rumiancji, łaknienia spaczonego oraz unikania (ograniczania) przyjmowania pokarmów. Należy spostrzec, iż w rozdziale tym pojawiły się jeszcze inne anomalie, nieomówione w rozdziale pierwszym: syndrom jedzenia nocnego, przejadanie się powiązane z innymi czynnikami psychologicznymi oraz wymioty związane z innymi czynnikami psychologicznymi.

Szymańska dowiodła, iż zarówno audytorzy rotalni, jak i autorzy opracowań kanonistycznych w recepcji osiągnięć nauk psychologicznych zachowali zasadę „czystości metodologicznej”.

2.7. G. Dzierżon, K. Szymańska, *Wpływ zespołu stresu pourazowego na kanoniczną niezdolność do zawarcia małżeństwa*, Warszawa 2020, ss. 208.

2.7.1. Struktura

Wstęp, s. 9-11; *Rozdział I. Historia badań nad zespołem stresu pourazowego*, s. 13-36; *Wprowadzenie*, s. 13-16; *1. Pierwsze opisy objawów PTSD*, s. 16-17; *2. Opisy objawów PTSD w dziełach literackich*, s. 18-21; *3. Przebieg badań nad traumą w naukach medycznych*, s. 21-34; *Podsumowanie*, s. 34-36; *Rozdział II. Zespół stresu pourazowego w naukach medycznych*, s. 37-108; *Wprowadzenie*, s. 37-39; *1. Objawy*, s. 40-66; *1.1. PTSD u żołnierzy*, s. 42-49; *1.2. Pobyt w obozach koncentracyjnych i więzieniach*, s. 49-57; *1.3. PTSD u osób zawodowo zajmujących się udzielaniem pomocy*, s. 57-62; *1.4. PTSD u dzieci*, s. 62-66; *2. Kryteria diagnostyczne*, s. 67-86; *2.1. Kryteria diagnostyczne występujące w ICD-10*, s. 69-76; *2.2. Kryteria diagnostyczne występujące w DSM-5*, s. 76-86; *2.2.1. Kryteria diagnostyczne dotyczące osób powyżej szóstego roku życia*, s. 77-82; *2.2.2. Kryteria diagnostyczne dotyczące*

osób poniżej szóstego roku życia, s. 82-86; 3. *Etiopatogeneza*, s. 87-108; 3.1. *Zdarzenie traumatyczne*, s. 89-96; 3.2. *Czynniki osobowościowe*, s. 97-100; 3.3. *Czynniki rodzinne*, s. 100-102; 3.4. *Czynniki genetyczne*, s. 102-106; *Podsumowanie*, s. 107-108; **Rozdział III. Wpływ zespołu stresu pourazowego na niezdolność do zawarcia małżeństwa w orzecznictwie Roty Rzymskiej**, s. 109-171; *Wprowadzenie*, s. 109; 1. *PTSD w uzasadnieniach prawnych wyroków*, s. 110-117; 1.1. *PTSD w ogólności*, s. 110-112; 1.1.1. *Wyrok c. Ragni z 11 lipca 1986 roku*, s. 110-111; 1.1.2. *Wyrok c. Alwan z 27 kwietnia 2010 roku*, s. 112; 1.2. *PTSD w szczególności*, s. 113-117; 1.2.1. *Udział w wojnie. Wyrok c. Bruno z 18 kwietnia 1980 roku*, s. 113-115; 1.2.2. *Nadużycia seksualne. Wyrok c. Alwan z 15 maja 2007 roku*, s. 115-116; 1.2.3. *Wypadek komunikacyjny. Wyrok c. Heredia Estaeban z 24 maja 2018 roku*, s. 116-117; 2. *PTSD w uzasadnieniach faktycznych wyroków*, s. 117-172; 2.1. *Udział w wojnie*, s. 118-131; 2.1.1. *Wyroki*, s. 118-130; 2.1.1.1. *Wyroki, w których odniesienie do PTSD występuje incydentalnie*, s. 118-120; 2.1.1.1.1. *Wyrok c. Defilippi z 18 marca 2009 roku*, s. 119; 2.1.1.1.2. *Wyrok c. Jaeger z 3 grudnia 2015 roku*, s. 119-120; 2.1.1.2. *Wyroki, w których wystąpienie PTSD miało istotne znaczenie w dowodzeniu*, s. 120; 2.1.1.2.1. *Wyroki, w których stwierdzono nieważność małżeństwa*, s. 120-125; 2.1.1.2.1.1. *Wyrok c. Bruno z 18 kwietnia 1980 roku*, s. 120-122; 2.1.1.2.1.2. *Wyrok c. Verginelli z 11 lipca 2008 roku*, s. 123-125; 2.1.1.3. *Wyroki, w których nie stwierdzono nieważności małżeństwa*, s. 125-130; 2.1.1.3.1. *Sprawa Atlanten*, s. 125-129; 2.1.1.3.2. *Wyrok c. McKay z 26 lipca 2013 roku*, s. 129-130; 2.1.2. *Dekret c. Monier z 24 lipca 1996 roku*, s. 130-131; 2.2. *Pobyty w więzieniu*, s. 130-135; 2.2.1. *Wyrok c. Huber z 15 października 1997 roku*, s. 131-134; 2.2.2. *Wyrok c. Monier z 11 października 2013 roku*, s. 134-135; 2.3. *Rodzina dysfunkcyjna*, s. 135-147; 2.3.1. *Wyroki, w których stwierdzono nieważność małżeństwa*, s. 135-140; 2.3.1.1. *Wyrok c. Pinto z 30 października 2013 roku*, s. 136-137; 2.3.1.2. *244/2015, wyrok c. Jaeger z 3 grudnia 2015 roku*, s. 138-139; 2.3.1.3. *242/2015, wyrok c. Jaeger z 3 grudnia 2015 roku*, s. 139-140; 2.3.2. *Wyroki, w których nie stwierdzono nieważności małżeństwa*, s. 140-147; 2.3.2.1. *Wyrok c. De Angelis z 23 lutego 2006 roku*, s. 141-143; 2.3.2.2. *Wyrok c. Turnaturi z 15 stycznia 2009 roku*, s. 143-145; 2.3.2.3. *Wyrok c. Erlebach*

z 24 marca 2011 roku, s. 145-146; 2.3.2.4. *Wyrok c. Cedillo z 5 lutego 2014 roku*, s. 147; 2.4. *Nadużycia seksualne*, s. 147-161; 2.4.1. *Wyroki, w których stwierdzono nieważność małżeństwa*, s. 148-156; 2.4.1.1. *Wyrok c. Burke z 21 marca 1996 roku*, s. 148-149; 2.4.1.2. *Wyrok c. Pinto z 17 grudnia 1999 roku*, s. 150; 2.4.1.3. *Wyrok c. Alwan z 15 maja 2007 roku*, s. 150-153; 2.4.1.4. *Wyrok c. Cedillo z 14 listopada 2014 roku*, s. 153-155; 2.4.1.5. *Wyrok c. Salvatori z 14 czerwca 2016 roku*, s. 155-156; 2.4.2. *Wyroki, w których nie stwierdzono nieważności małżeństwa*, s. 156-161; 2.4.2.1. *Wyrok c. Verginelli z 12 grudnia 2008 roku*, s. 157-158; 2.4.2.2. *Wyrok c. Arokiaraj z 13 czerwca 2011 roku*, s. 158-159; 2.4.2.3. *Wyrok c. Erlebach z 9 kwietnia 2013 roku*, s. 160-161; 2.5. *Wypadek komunikacyjny*, s. 161-163; 2.5.1. *Wyrok c. Burke z 27 października 1994 roku*, s. 161-162; 2.5.2. *Wyrok c. Heredia Estaeban z 24 maja 2018 roku*, s. 162-163; 2.6. *Morderstwo. Wyrok c. Huber z 22 czerwca 2005 roku*, s. 163-167; 2.7. *Pobicie. Wyrok c. Mejía Yáñez z 16 stycznia 2018 roku*, s. 167-168; *Podsumowanie*, s. 168-171; *Zakończenie*, s. 173-175; *Wykaz ważniejszych skrótów*, s. 177; *Bibliografia*, s. 179-199; *The impact of post-traumatic stress disorder (PTSD) on the person's inability to contract marriage under Canon Law*, s. 201-203; *Contents*, s. 205-208.

2.7.2. Charakterystyka pozycji

W obszarze badań na przyczynami niezdolności konsensualnej Ginter Dzierżon i Kinga Szymańska są autorami monografii współautorskiej „Wpływ zespołu stresu pourazowego na kanoniczną niezdolność do zawarcia małżeństwa”. Jak wiadomo, w przypadku tak określonej problematyki powinien mieć miejsce proces recepcji osiągnięć nauk medycznych i psychologicznych w obszar kanonistyczny; wspomniany proces wiąże się z kanonicznym konceptem niezdolności. Stąd też na tych założeniach opiera się prezentowana pozycja. Dwa pierwsze rozdziały napisane przez Szymańską dotyczą treści poza kanonistycznych. W rozdziale pierwszym „Historia badań nad zespołem stresu pourazowego” kanonistka syntetycznie nakreśliła kontekst zasadniczej problematyki, genetycznie podejmując namysł nad zjawiskiem stresu

pourazowego, co znalazło wyraz w takich wątkach, jak pierwsze opisy anomalii, świadectwa występujące w utworach literackich oraz historia badań w naukach medycznych. W rozdziale drugim, również autorstwa Szymańskiej, przedmiotem jej uwagi stał się obecny stan badań w naukach medycznych. Poruszyła ona następujące kwestie: objawy, kryteria diagnostyczne oraz kwestię etiopatogenezy.

W „Podsumowaniu” wykazała, iż źródła tego zespołu są wieloczynnikowe. Poza przeżywaną traumą, jej zdaniem, w tym wypadku istotną rolę odgrywają też inne faktory: czynniki środowiskowe, cechy osobowościowe, a także podatność genetyczna jednostki. Utrzymuje, iż obecnie katalog osób podatnych na tą anomalię nie jest zamknięty, ale wciąż otwarty.

Autorem rozdziału trzeciego, kluczowego z perspektywy kanonistycznej „Wpływ zespołu stresu pourazowego na niezdolność do zawarcia małżeństwa w orzecznictwie Roty Rzymskiej”, jest Dzierżon. Z jego treści wynika, iż jedynie w uzasadnieniach prawnych niektórych rozstrzygnięć odniesiono się do tego zespołu. Stąd też wywody kanonisty w głównej mierze zostały oparte na treściach uzasadnień faktycznych rotalnych orzeczeń. O strukturze rozdziału w głównej mierze zadecydowały uwarunkowania prowadzonych spraw. W związku z tym autor wyszczególnił: udział w wojnie (2.1.), pobyt w więzieniu (2.2), rodzinę dysfunkcyjną (2.3.), nadużycia seksualne (2.4.) oraz wypadek komunikacyjny (2.5). Trzeba podkreślić, iż Profesor badając poszczególne wątki trzymał się ściśle określonych założeń metodologicznych, mianowicie, najpierw poddał analizie wyroki, w których stwierdzono nieważność małżeństwa, a następnie wyroki, których tej nieważności nie stwierdzono.

Dzierżon dowiódł, iż prowadzone w Rocie Rzymskiej sprawy, w których pojawiła się kwestia zespołu stresu pourazowego zakresowo mieściły się w obszarze niezdolności konsensualnej. Niczym nie odbiegały od innych spraw, toczonych z tytułów określonych w kan. 1095, n. 1-3 KPK. Sędziowie rotalni orzekając, co do zasady bazowali na założeniach kanonicznego konceptu niezdolności konsensualnej.

2.8. G. Dzierżon, K. Szymańska, *Wpływ zaburzenia uprawiania hazardu na nieważność małżeństwa kanonicznego*, Warszawa 2024, ss. 186.

2.8.1. Struktura

Wstęp, s. 9-10; *Rozdział I. Zaburzenie uprawiania hazardu w psychologii i psychiatrii*, s. 11-90; *Wprowadzenie*, s. 11; 1. *Definiowanie zaburzenia uprawiania hazardu*, s. 12-14; 2. *Uzależnienie od hazardu w klasyfikacjach DSM i ICD*, s. 14-23; 2.1. *Terminologia*, s. 15-19; 2.2. *Kryteria diagnostyczne*, s. 20-23; 2.2.1. *Kryteria diagnostyczne ustalone w DSM-5*, s. 20-21; 2.2.2. *Kryteria diagnostyczne ustalone w ICD-11*, s. 21-23; 3. *Rozpowszechnienie zaburzenia uprawiania hazardu w populacji*, s. 23-44; 3.1. *Dane statystyczne*, s. 23-26; 3.2. *Rozpowszechnienie zaburzenia uprawiania hazardu z perspektywy grup wiekowych*, s. 26-28; 3.3. *Korelaty rozpowszechnienia zaburzenia uprawiania hazardu*, s. 28-44; 3.3.1. *Hazard a płeć*, s. 29-32; 3.3.2. *Hazard a sytuacja społeczno-ekonomiczna*, s. 32-33; 3.3.3. *Hazard a rodzina*, s. 33-40; 3.3.4. *Hazard a przestępczość*, s. 40-44; 4. *Etiologia*, s. 45-58; 4.1. *Czynniki osobowościowe*, s. 45-49; 4.2. *Czynniki socjodemograficzne*, s. 49-50; 4.3. *Czynniki rodzinne*, s. 50-51; 4.4. *Czynniki wyznaniowe*, s. 51-53; 4.5. *Czynniki genetyczne*, s. 53-54; 4.6. *Czynniki biologiczne*, s. 55-56; 4.7. *Inne czynniki*, s. 56-58; 5. *Uzależnienia behawioralne a hazard*, s. 58-63; 6. *Zaburzenia oraz zachowania współwystępujące z zaburzeniem uprawiania hazardu*, s. 63-74; 6.1. *Hazard a uzależnienie od alkoholu i innych substancji psychoaktywnych*, s. 64-65; 6.2. *Hazard a zaburzenia związane z kompulsywnymi zachowaniami seksualnymi*, s. 65-68; 6.3. *Hazard a uzależnienie od kompulsywnego korzystania z pornografii*, s. 68-69; 6.4. *Hazard a współwystąpienie innych zaburzeń psychicznych*, s. 69-73; 6.5. *Hazard a inne uzależnienia behawioralne*, s. 73-74; 7. *E-hazard*, s. 74-84; 7.1. *Charakterystyka*, s. 74-77; 7.2. *Geneza i ewolucja hazardu internetowego*, s. 77-78; 7.3. *Osobowości hazardzistów*, s. 78-84; 8. *Pandemia COVID-19 a uprawianie hazardu*, s. 84-88; *Podsumowanie*, s. 88-90; *Rozdział II. Wpływ zaburzenia uprawiania hazardu na nieważność małżeństwa w orzecznictwie Roty*

Rzymskiej, s. 91-134; *Wprowadzenie*, s. 91; 1. *Uzasadnienie prawne wyroków*, s. 92-94; 1.1. *Wyrok c. Pinto z 30 maja 1986 roku*, s. 92; 1.2. *Wyrok c. Caberletti z 6 maja 2010 roku*, s. 92-93; 1.3. *Wyrok c. Erlebach z 6 czerwca 2013 roku*, s. 93-94; 1.4. *Wyrok c. Defilippi z 30 października 2014 roku*, s. 94; 2. *Uzasadnienie faktyczne wyroków*, s. 95-132; 2.1. *Odniesienie incydentalne do kwestii hazardu*, s. 95-99; 2.1.1. *Wyrok c. Huber z 1 lutego 2007 roku*, s. 95; 2.1.2. *Wyrok c. Yaacoub z 14 lipca 2010 roku*, s. 96; 2.1.3. *Wyrok c. Ferreira Pena z 19 kwietnia 2019 roku*, s. 97-99; 2.1.4. *Wyrok c. Bartolacci z 8 lutego 2022 roku*, s. 99; 2.2. *Współwystępowanie zaburzenia uprawiania hazardu z innymi zaburzeniami*, s. 100-114; 2.2.1. *Wyroki, w których stwierdzono nieważność małżeństwa*, s. 100-112; 2.2.1.1. *Wyrok c. Burke z 2 grudnia 1993 roku*, s. 100-101; 2.2.1.2. *Wyrok c. Sable z 8 października 1997 roku*, s. 101-103; 2.2.1.3. *Wyrok c. Jaeger z 29 stycznia 2013 roku*, s. 103-104; 2.2.1.4. *Wyrok c. Erlebach z 6 czerwca 2013 roku*, s. 104-106; 2.2.1.5. *Wyrok c. Arellano Cedillo z 17 maja 2017 roku*, s. 106-109; 2.2.1.6. *Wyrok c. Monier z 21 listopada 2018 roku*, s. 110-112; 2.2.2. *Wyroki, w których nie stwierdzono nieważności małżeństwa*, s. 112-114; 2.2.2.1. *Wyrok c. Pinto z 30 maja 1986 roku*, s. 112-113; 2.2.2.2. *Wyrok c. Pinto z 22 października 2010 roku*, s. 113-114; 2.3. *Hazard patologiczny*, s. 114-132; 2.3.1. *Wyroki, w których stwierdzono nieważność małżeństwa*, s. 114-124; 2.3.1.1. *Wyrok c. Erlebach z 15 grudnia 2004 roku*, s. 114-117; 2.3.1.2. *Wyrok c. Bottone z 16 marca 2006 roku*, s. 117-118; 2.3.1.3. *Wyrok c. Bottone z 7 marca 2013 roku*, s. 119-121; 2.3.1.4. *Wyrok c. Defilippi z 30 października 2014 roku*, s. 121-123; 2.3.1.5. *Wyrok c. Erlebach z 21 czerwca 2021 roku*, s. 123-124; 2.3.2. *Wyroki, w których nie stwierdzono nieważności małżeństwa*, s. 125-130; 2.3.2.1. *Wyrok c. Huber z 8 listopada 1996 roku*, s. 125-128; 2.3.2.2. *Wyrok c. Caberletti z 6 maja 2010 roku*, s. 128-129; 2.3.2.3. *Wyrok c. Arokariaj z 14 listopada 2012 roku*, s. 129-130; Podsumowanie, s. 131-134; **Rozdział III. Wpływ zaburzenia uprawiania hazardu na nieważność małżeństwa w doktrynie**, s. 135-152; *Wprowadzenie*, s. 135; 1. *Typologia i charakterystyka zaburzeń uprawiania hazardu*, s. 136-139; 2. *Zaburzenie uprawiania hazardu a niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa*, s. 139-148; 2.1. *Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw*

i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych (kan. 1095, n. 2 KPK), s. 140-143; 2.2. Niezdolność natury psychicznej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK), s. 143-144; 2.3. Wolność decyzyjna, s. 144-145; 2.4. Współwystępowanie zaburzenia uprawiania hazardu z innymi zaburzeniami, s. 146-147; 2.5. Remisje, s. 147; 2.6. Biegli, s. 147-148; 3. Inne tytuły prawne: błąd co do przymiotu osoby bezpośrednio i zasadniczo zamierzonego (kan. 1097 § 2 KPK) oraz podstęp (kan. 1098 KPK), s. 149-150; Podsumowanie, s. 151; Zakończenie, s. 153-156; Wykaz ważniejszych skrótów, s. 157; Bibliografia, s. 158-180; The impact of gambling disorder on the invalidity of a canonical marriage, s. 181-182; Contents, s. 183-186.

2.8.2. Charakterystyka pozycji

Ginter Dzierżon wspólnie z Kingą Szymańską napisali także kolejną monografię „Wpływ zaburzenia uprawiania hazardu na nieważność małżeństwa kanonicznego”. Metodologia zastosowana w tej pozycji jest podobna do tej, którą autorzy zastosowali w przypadku poprzednio prezentowanej pozycji „Wpływ zespołu stresu pourazowego na kanoniczną niezdolność do zawarcia małżeństwa”. Należy zwrócić uwagę, iż pomimo pewnych podobieństw ich struktura jest nieco odmienna. Zasygnalizowana odmiennność wynika z faktu, iż jak dotąd zagadnienie stresu pourazowego nie było przedmiotem uwagi kanonistów. Inaczej natomiast ma się rzecz z zaburzeniem hazardu, któremu poświęcona jest monografia „Addición al juego y capacidad para el matrimonio”, autorstwa J. García Montaguta. Co więcej, zagadnienie to podjęli też inni autorzy kanonistycznych opracowań (Bibliografia 1.2. Opracowania). Stąd też w pozycji tej odrębny trzeci rozdział został poświęcony doktrynie.

Wracając do struktury publikacji należy zauważyć, iż tym razem w wywodach z zakresu psychologicznego u autorki pierwszego rozdziału Kingi Szymańskiej „Zaburzenia uprawiania hazardu w psychologii i psychiatrii” nie znajdujemy odniesienia kontekstualnego. W swym wywodzie skupiła ona uwagę wyłącznie na dokonaniach dziedzin bardzo bliskich kanonistyce, jakimi są

psychologia i psychiatria. Oprócz wątków typowych: definiowanie zaburzenia uprawiania hazardu (1.), kolokacja zaburzenia w klasyfikacjach DSM i ICD (2.), rozprzestrzenienie się zaburzenia uprawiania hazardu w populacji (3.), etiologia (4.). Za szczególnie interesujące należy uznać wątki specyficzne: uzależnienia behawioralne a hazard (5.), zaburzenia oraz zachowania współwystępujące z zaburzeniem uprawiania hazardu (6.), E-hazard (7.), a także pandemia COVID-19 a uprawianie hazardu (8.).

Rozważania Szymańskiej stały się kontekstem dla kanonistycznych wywodów Dzierżona w dwóch kolejnych rozdziałach. Rozdział drugi poświęcił on orzecznictwu rotalnemu, stosując podobną metodologię, jak we współautorskiej pozycji poprzedniej. Punktem wyjścia jego analiz stały treści części *in iure* wyroków. Należy jednak zauważyć, iż jego uwaga ogniskowała się głównie na częściach *in facto* rotalnych rozstrzygnięć. Ich szczegółowa analiza pozwoliła kanoniście na wyodrębnienie pewnych kwestii zasadniczych związanych z występowaniem tej anomalii, za jakie uznał on: współwystępowanie zaburzenia uprawiania hazardu z innymi zaburzeniami oraz problem hazardu patologicznego.

W związku z istnieniem uprzednich opracowań kanonistycznych poświęconych tematyce hazardu, oczywistym stało się wprowadzenie rozdziału trzeciego poświęconego dokonaniom doktrynalnym w tej materii (Wpływ zaburzenia hazardu na nieważność małżeństwa w doktrynie). Profesor poddał analizie ten problem z aspektu tytułów ujętych w kan. 1095, n. 2-3 KPK, uzupełniając swój wywód analizami dotyczącymi wolności decyzyjnej (2.3.), rozważaniami nad współwystępowaniem zaburzenia uprawiania hazardu z innymi zaburzeniami (2.4.), a także takimi kwestiami szczegółowymi jak: remisje (2.5) oraz udział biegłych w prowadzonych sprawach (2.6.). Wartością dodaną wywodów autora, pozostającą poza zakresem dysertacji, stanowi wątek odnoszący się do innych tytułów prawnych (błąd co do przymiotu osoby bezpośrednio i zasadniczo zamierzony, kan. 1097 § 1 KPK oraz podstęp, kan. 1098 KPK), z których mogłyby być prowadzone sprawy z udziałem zaburzeń uprawiania hazardu (3.).

Z punktu widzenia prawa procesowego za cenną należy uznać myśl Dzierżona zamieszczoną w „Zakończeniu”. Zwrócił on uwagę, iż w klasyfikacjach chorób DSM i ICD w odniesieniu do interesujących autora anomalii nastąpiła zmiana terminologiczna. Dotychczas bowiem audytorzy rotalni operowali terminem „patologiczny hazard”, pośrednio wskazującym na ciężkość anomalii. Obecnie natomiast w DSM-5 pojawiły się inne pojęcia: „zaburzenie hazardu”; w ICD-11 – „zaburzenie uprawiania hazardu”, znaczeniowo mające charakter generalny. Według kanonisty hipotetyczne operowanie przez biegłych tymi terminami nie będzie wskazywać wyraźnie na występowanie ciężkiej anomalii wymaganej, zgodnie z założeniami systemowi, do relewantności niezdolności do zawarcia małżeństwa. W związku z tym, w jego przekonaniu, sędziowie trybunałów kościelnych w ocenie opinii biegłych powinni tym baczniej przyjrzeć się ekspertyzie i odpowiedzieć na pytanie: czy zdiagnozowana anomalia spełnia kryteria kanonicznego konceptu niezdolności konsensualnej.

2.9. R. Kamiński, *Narcyzm wrażliwy i jego wpływ na zdolność do zawarcia małżeństwa kanonicznego*, Warszawa 2024, ss. 272.

2.9.1. Struktura

Wykaz ważniejszych skrótów, s. 9; *Wstęp*, s. 11-15; **Rozdział I. Fenomen narcyzmu**, s. 17-60; *Wprowadzenie*, s. 17; **1. Narcyzm jako zjawisko społeczne**, s. 17-21; **2. Narcyzm jako jedna z faz rozwojowych człowieka**, s. 21-25; **3. Narcyzm jako cecha osobowości**, s. 25-31; **3.1. Kwestionariusze mierzenia cechy narcyzmu**, s. 26-29; **3.2. Przejawy narcyzmu jako cechy osobowości**, s. 29-31; **4. Narcyzm jako zaburzenie osobowości**, s. 31-56; **4.1. Znaczenie kategorii zaburzenia osobowości powodowanej narcyzmem**, s. 32-33; **4.2. Teorie Heinza Kohuta i Otto Kernberga**, s. 33-46; **4.2.1. Teoria Heinza Kohuta**, s. 34-38; **4.2.2. Teoria Otto F. Kernberga**, s. 38-43; **4.2.3. Punkty zbieżne ujęć psychodynamicznych**, s. 43-46; **4.3. Inne teorie**, s. 46; **4.4. Narcystyczne**

zaburzenie osobowości według klasyfikacji DSM oraz ICD, s. 47-57; 4.4.1. *DSM*, s. 48-52; 4.4.2. *ICD*, s. 52-57; *Podsumowanie*, s. 57-60; **Rozdział II. Narcyzm wrażliwy i jego wpływ na nawiązywanie oraz budowanie relacji interpersonalnych w świetle antropologii chrześcijańskiej**, s. 61-96; *Wprowadzenie*, s. 61; 1. *Narcyzm wielkościowy i narcyzm wrażliwy – dwa typy NPD*, s. 61-74; 1.1. *Cechy wspólne narcyzmu wielkościowego oraz wrażliwego*, s. 63-65; 1.2. *Specyfika narcyzmu wrażliwego*, s. 65-73; 1.2.1. *Współczesne badania pomiarowe narcyzmu wrażliwego*, s. 66-68; 1.2.2. *Cechy narcyzmu wrażliwego*, s. 68-74; 2. *Narcyzm wrażliwy w świetle antropologii chrześcijańskiej*, s. 74-85; 3. *Wpływ narcyzmu wrażliwego na nawiązywanie relacji interpersonalnych i zdolność do zawarcia małżeństwa. Aspekt psychologiczny*, s. 85-94; 3.1. *Problemy w sferze relacji interpersonalnych*, s. 85-89; 3.2. *Wpływ narcyzmu wrażliwego na zdolność do zawarcia małżeństwa i budowanie więzi małżeńskiej*, s. 90-94; *Podsumowanie*, s. 94-96; **Rozdział III Wpływ narcyzmu wrażliwego na nieważność małżeństwa w orzecznictwie Roty Rzymskiej oraz w doktrynie prawa kanonicznego**, s. 97-240; 1. *Orzecznictwo Roty Rzymskiej*, s. 97-237; 1.1. *Uzasadnienia prawne wyroków*, s. 97-105; 1.1.1. *Wyrok c. Colagiovanni z dnia 17 maja 1994 roku*, s. 98; 1.1.2. *Wyrok c. Caberletti z dnia 4 kwietnia 2017 roku*, s. 99-100; 1.1.3. *Wyrok c. Arokiaraj z dnia 23 października 2019 roku*, s. 100-101; 1.1.4. *Wyrok c. Caberletti z dnia 23 czerwca 2020 roku*, s. 101-102; 1.1.5. *Wyrok c. Mejía Yáñez z dnia 24 listopada 2020 roku*, s. 102-103; 1.1.6. *Wyrok c. Arokiaraj z dnia 22 czerwca 2022 roku*, s. 104-106; 1.2. *Uzasadnienie faktyczne wyroków*, s. 106-238; 1.2.1. *Wyroki, w których incydentalnie odniesiono się do kwestii narcyzmu wrażliwego*, s. 106-120; 1.2.1.1. *Wyrok c. Bartolacci z dnia 2 grudnia 2015 roku*, s. 106-111; 1.2.1.2. *Wyrok c. Salvatori z dnia 9 lipca 2020 roku*, s. 111-114; 1.2.1.3. *Wyrok c. Arokiaraj z dnia 22 lipca 2020 roku*, s. 114-120; 1.2.2. *Wyroki, w których narcyzm wrażliwy miał istotne znaczenie*, s. 120-200; 1.2.2.1. *Orzeczenia, w których stwierdzono nieważność małżeństwa*, s. 120-200; 1.2.2.1.1. *Wyrok c. Turnaturi z dnia 10 grudnia 2009 roku*, s. 120-125; 1.2.2.1.2. *Wyrok c. Caberletti z dnia 9 lutego 2016 roku*, s. 125-130; 1.2.2.1.3. *Wyrok c. Caberletti z dnia 4 kwietnia 2017 roku*, s. 130-132; 1.2.2.1.4. *Wyrok c. Milite z dnia*

12 października 2017 roku, s. 132-138; 1.2.2.1.5. *Wyrok c. Erlebach z dnia 12 kwietnia 2018 roku*, s. 138-143; 1.2.2.1.6. *Wyrok c. Monier z dnia 12 października 2018 roku*, s. 143-150; 1.2.2.1.7. *Wyrok c. Arokiaraj z dnia 23 stycznia 2019 roku*, s. 150-157; 1.2.2.1.8. *Wyrok c. Caberletti z dnia 11 czerwca 2019 roku*, s. 157-162; 1.2.2.1.9. *Wyrok c. Arokiaraj z dnia 23 października 2019 roku*, s. 162-169; 1.2.2.1.10. *Wyrok c. Da Costa Gomes z dnia 18 grudnia 2019 roku*, s. 169-175; 1.2.2.1.11. *Wyrok c. Erlebach z dnia 19 czerwca 2020 roku*, s. 175-180; 1.2.2.1.12. *Wyrok c. Arokiaraj z dnia 24 listopada 2021 roku*, s. 180-185; 1.2.2.1.13. *Wyrok c. Arokiaraj z dnia 22 czerwca 2022 roku*, s. 185-191; 1.2.2.1.14. *Wyrok c. Erlebach z dnia 30 marca 2023 roku*, s. 191-196; 1.2.2.1.15. *Wyrok c. Fischer z dnia 27 czerwca 2023 roku*, s. 196-200; 1.2.3. *Wyroki, w których nie stwierdzono nieważności małżeństwa bądź odstąpiono od orzekania w sprawach prowadzonych z tytułu związanego z narcyzmem wrażliwym*, s. 200-210; 1.2.3.1. *Wyrok c. Monier z dnia 1 lipca 2011 roku*, s. 200-203; 1.2.3.2. *Wyrok c. Yaacoub z dnia 14 listopada 2012 roku*, s. 203-207; 1.2.3.3. *Wyrok c. Erlebach z dnia 22 maja 2018 roku*, s. 207-210; 1.2.4. *Współistnienie narcyzmu z innymi przyczynami natury psychicznej*, s. 210-238; 1.2.4.1. *Wyroki, w których stwierdzono nieważność małżeństwa*, s. 210-238; 1.2.4.1.1. *Wyrok c. Erlebach z dnia 23 marca 2018 roku*, s. 210-216; 1.2.4.1.2. *Wyrok c. Erlebach z dnia 4 lipca 2019 roku*, s. 216-223; 1.2.4.1.3. *Wyrok c. Caberletti z dnia 23 czerwca 2020 roku*, s. 223-227; 1.2.4.1.4. *Wyrok c. Erlebach z dnia 22 października 2020 roku*, s. 227-232; 1.2.4.1.5. *Wyrok c. Mejía Yáñez z dnia 24 listopada 2020 roku*, s. 232-235; 1.2.4.1.6. *Wyrok c. Caberletti z dnia 21 lipca 2022 roku*, s. 235-238; 2. *Zagadnienie narcyzmu wrażliwego w doktrynie kanonistycznej*, s. 238-241; *Podsumowanie*, s. 241-244; *Zakończenie*, s. 245-247; *Bibliografia*, s. 248-265; *Summary*, s. 266-267; *Table of contents*, s. 269-272.

2.9.2. Charakterystyka pozycji

Z nieco odmiennym podejściem, w porównaniu do uprzednio prezentowanych pozycji, do problemu narcyzmu wrażliwego spotykamy się w monografii „Narcyzm wrażliwy i jego wpływ na zdolność do zawarcia małżeństwa”, autorstwa Rafała Kamińskiego. W rozdziale pierwszym „Fenomen narcyzmu” kanonista zaprezentował nie tylko to niepokojące zjawisko z aspektu psychologicznego, ale także z perspektywy zjawiska społecznego. Wydaje się, iż takie ujęcie daje czytelnikowi bardziej integralny ogląd tego fenomenu. Mając na uwadze destrukcyjne oddziaływanie tej anomalii na pożycie małżeńskie Kamiński w rozdziale drugim „Narcyzm wrażliwy i jego wpływ na nawiązywanie oraz budowanie relacji interpersonalnych w świetle antropologii chrześcijańskiej” ukazał interesujące go zagadnienie z perspektywy antropologii chrześcijańskiej. Takie osadzenie kluczowej dla publikacji tematyki należy uznać za właściwe i w pełni uzasadnione, gdyż przywołane założenia antropologiczne stanowią bazę kanonicznego konceptu niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa.

Należy dodać, iż dwa pierwsze rozdziały stały się kontekstem dla prezentacji rozdziału zasadniczego monografii „Wpływ narcyzmu wrażliwego na nieważność małżeństwa w orzecznictwie Roty Rzymskiej oraz doktrynie prawa kanonicznego”. Swe wywody Kamiński oparł na nieopublikowanych rozstrzygnięciach rotalnych, badając zarówno ich uzasadnienia prawne, jak i faktyczne. Należy spostrzec, iż refleksja kanonisty nad dorobkiem doktryny mieści się zaledwie w kilku stronach. Taki stan jednak jest powodowany tym, iż podjęte przez autora zagadnienie było zagadnieniem nowatorskim, sporadycznie podejmowanym przez kanonistów. Z drugiej strony należy podkreślić, że szczególny walor tej pozycji wynika z faktu, iż w głównej mierze wywody autora opierają się na nieopublikowanych wyrokach rotalnych; bez nich podjęcie tej tematyki na gruncie kanonistycznym byłoby wręcz niemożliwe.

Podsumowanie

Z przeprowadzonych analiz wynika, iż dorobek kanonistów polskich w formie pozycji monograficznych jest spory. Konkludując wywody tego rozdziału należy mieć na uwadze jeden z celów eksploracji badawczej, jakim jest wskazanie na pozycje i rozwiązania oryginalne. W związku z tym w pierwszej kolejności należałoby wskazać na monografię „Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna”, autorstwa Gintera Dzierżona. Autor ten w czasie jej publikacji (2002) po raz pierwszy w kanonistyce światowej dokonał systemowej aplikacji generalnej teorii aktu prawnego w obszar kanonicznej niezdolności do zawarcia małżeństwa. Wykazał, iż w kanonicznym porządku prawnym, kategorii niezdolności do zawarcia małżeństwa nie można sprowadzić wyłącznie do niezdolności konsensualnej, gdyż zakresowo obejmuje ona jeszcze inne formy: niezdolność do zawarcia małżeństwa jako związku heteroseksualnego, niezdolność wynikającą z interwencji prawodawcy kościelnego oraz niezdolność specyficzną, za jaką uznał niezdolność do zawarcia małżeństwa sakramentalnego.

Gros prezentowanych publikacji dotyczyła problematyki przyczyn natury psychicznej niezdolności konsensualnej. Z aspektu kanonistycznego istotne w tej problematyce jest recypowanie rezultatów badań z innych dyscyplin wiedzy (psychologia, nauki medyczne) w obszar kanonistyczny. Z przeprowadzonych analiz wynika, iż autorzy wszystkich monografii zachowali zasadę „czystości metodologicznej” przejmując dane z innych dziedzin wiedzy i dostosowując je do kanonicznego konceptu niezdolności konsensualnej.

Należy dodać, że szczególny walor niektórych pozycji wynika z faktu, iż wywody niektórych autorów w całości zostały oparte na rotalnych wyrokach nieopublikowanych (G. Dzierżon, K. Szymańska, *Wpływ zaburzenia uprawiania hazardu na nieważność małżeństwa kanonicznego*, Warszawa 2024; R. Kamiński, *Narcyzm wrażliwy i jego wpływ na zdolność do zawarcia małżeństwa kanonicznego*, Warszawa 2024) bądź w przeważającej części na wyrokach nieopublikowanych (G. Dzierżon, K. Szymańska, *Wpływ zespołu stresu pourazowego na kanoniczną niezdolność do zawarcia małżeństwa*, Warszawa

2020). Stąd też należy zauważyć, iż bez tego orzecznictwa niemożliwym byłoby podjęcie przez autorów danej tematyki.

Podnosząc kwestię waloru tej grupy publikacji nie można też abstrahować od faktu, że w pewnych pozycjach trudność wywodów była powodowana faktem, iż w zasadzie obecnie w części *in iure* rotalnych orzeczeń ponensi z reguły nie odnoszą się do anomalii generującej niezdolność konsensualną do zawarcia małżeństwa; wątki natomiast co do danej anomalii (niejednokrotnie marginalne) występują jedynie w częściach *in facto*. Taki stan zatem znacznie utrudnia prezentowanie danego zagadnienia (K. Szymańska, *Wpływ zaburzeń odżywiania na niezdolność konsensualną do zawarcia małżeństwa. Anoreksja, bulimia, bigoreksja i inne w naukach medycznych, w wyrokach Roty Rzymskiej, w doktrynie kanonistycznej*, Kraków 2019; G. Dzierżon, K. Szymańska, *Wpływ zespołu stresu pourazowego na kanoniczną niezdolność do zawarcia małżeństwa*, Warszawa 2020; G. Dzierżon, K. Szymańska, *Wpływ zaburzenia uprawiania hazardu na nieważność małżeństwa kanonicznego*, Warszawa 2024; R. Kamiński, *Narcyzm wrażliwy i jego wpływ na zdolność do zawarcia małżeństwa kanonicznego*, Warszawa 2024).

Wreszcie należy dodać, iż w dwóch pozycjach zawarto aneksy (W. Góralski, G. Dzierżon, *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego, kan. 1095, nn. 1-3 KPK*, Warszawa 2001; J. Cymbała, *Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności do ich podjęcia w wyrokach Roty Rzymskiej z lat 1983-1992 wydanych na podstawie kan. 1095 nr 3 Kodeksu Prawa Kanonicznego, opublikowanych w „Decisiones”*, Olsztyn 2002). Wydaje się, iż sporządzenie takich zestawień dla wielu kanonistów może stać się pomocą w prowadzeniu dalszych badań nad zagadnieniem niezdolności konsensualnej.

Rozdział II

Komentarze do orzecznictwa trybunałów kościelnych

Dorobek kanonistów polskich w przedmiocie komentarzy do wyroków trybunałów kościelnych jest wielki. Prym wiodą komentarze do wyroków Roty Rzymskiej. W spuściznie tej jednak nie zabrakło również komentarzy do wyroków Roty Hiszpańskiej oraz wyroków sądów niższego stopnia jurysdykcyjnego. W tym ogromnym zasobie znalazły się dwie monografie (1.) oraz kilkadziesiąt komentarzy opublikowanych w periodykach i pozycjach zbiorowych (2.). Odnosząc się do pozycji książkowych i opracowań należy podkreślić, iż łączy je jedno: we wszystkich z nich bez względu na ich charakter są to komentarze do poszczególnych rozstrzygnięć.

1. Monografie

W zebranych materiale znalazły się dwie monografie „Brak rozeznania oceniającego w świetle wyroków Roty Rzymskiej wydanych w 2021 roku”, autorstwa G. Dzierżona i R. Kamińskiego (1.1.) oraz „Consensus facit nuptias (D. 50,17,30 – Ulpianus). Wybrane wyroki Trybunału Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach *nullitatis matrimonii* pochodzących z Polski”, autorstwa W. Góralskiego. (1.2.).

- 1.1. G. Dzierżon, R. Kamiński, *Brak rozeznania oceniającego w świetle wyroków Roty Rzymskiej wydanych w 2021 roku*, Warszawa 2023, ss. 238.**

1.1.1. Struktura

Wstęp, s. 9-12; **1. Wyrok c. Erlebach z 21 stycznia 2021 roku (G.D.)**, s. 13-20; **1.1. Przebieg sprawy**, s. 13-14; **1.2. Uzasadnienie prawne**, s. 14-16;

1.3. *Uzasadnienie faktyczne*, s. 17-18; 1.4. *Uwagi do wyroku*, s. 18-19; 2. *Wyrok c. Vsicome z 26 stycznia 2021 roku (G.D.)*, s. 21-28; 2.1. *Przebieg sprawy*, s. 21-22; 2.2. *Uzasadnienie prawne*, s. 22-24; 2.3. *Uzasadnienie faktyczne*, s. 24-28; 2.4. *Uwagi do wyroku*, s. 28; 3. *Wyrok c. Caberletti z 4 lutego 2021 roku (G.D.)*, s. 29-38; 3.1. *Przebieg sprawy*, s. 29-30; 3.2. *Uzasadnienie prawne*, s. 30-34; 3.3. *Uzasadnienie faktyczne*, s. 34-37; 3.4. *Uwagi do wyroku*, s. 38; 4. *Wyrok c. da Costa Gomes z 11 marca 2021 roku (G.D.)*, s. 39-48; 4.1. *Przebieg sprawy*, s. 39-40; 4.2. *Uzasadnienie prawne*, s. 40-43; 4.3. *Uzasadnienie faktyczne*, s. 44-46; 4.4. *Uwagi do wyroku*, s. 46-47; 5. *Wyrok c. Arokiaraj z 17 marca 2021 roku (R.K.)*, s. 49-66; 5.1. *Przebieg sprawy*, s. 49-50; 5.2. *Uzasadnienie prawne*, s. 50-53; 5.3. *Uzasadnienie faktyczne*, s. 53-63; 5.4. *Uwagi do wyroku*, s. 63-66; 6. *Wyrok c. Yaacoub z 17 marca 2021 roku (R.K.)*, s. 67-76; 6.1. *Przebieg sprawy*, s. 67-68; 6.2. *Uzasadnienie prawne*, s. 68-69; 6.3. *Uzasadnienie faktyczne*, s. 70-73; 6.4. *Uwagi do wyroku*, s. 73-75; 7. *Wyrok c. Arellano Cedillo z 8 kwietnia 2021 roku (G.D.)*, s. 77-86; 7.1. *Przebieg sprawy*, s. 77; 7.2. *Uzasadnienie prawne*, s. 78-81; 7.3. *Uzasadnienie faktyczne*, s. 81-84; 7.4. *Uwagi do wyroku*, s. 84-85; 8. *Wyrok c. Bartolacci z 20 kwietnia 2021 roku (R.K.)*, s. 87-102; 8.1. *Przebieg sprawy*, s. 87-88; 8.2. *Uzasadnienie prawne*, s. 89-92; 8.3. *Uzasadnienie faktyczne*, s. 92-98; 8.4. *Uwagi do wyroku*, s. 98-101; 9. *Wyrok c. Todisco z 29 kwietnia 2021 roku (R.K.)*, s. 103-122; 9.1. *Przebieg sprawy*, s. 103-105; 9.2. *Uzasadnienie prawne*, s. 105-111; 9.3. *Uzasadnienie faktyczne*, s. 112-118; 9.4. *Uwagi do wyroku*, s. 118-121; 10. *Wyrok c. Milite z 6 maja 2021 roku (R.K.)*, s. 123-138; 10.1. *Przebieg sprawy*, s. 123-124; 10.2. *Uzasadnienie prawne*, s. 124-126; 10.3. *Uzasadnienie faktyczne*, s. 127-134; 10.4. *Uwagi do wyroku*, s. 134-137; 11. *Wyrok c. Jaeger z 26 maja 2021 roku (R.K.)*, s. 139-150; 11.1. *Przebieg sprawy*, s. 139-141; 11.2. *Uzasadnienie prawne*, s. 142-145; 11.3. *Uzasadnienie faktyczne*, s. 145-147; 11.4. *Uwagi do wyroku*, s. 148-150; 12. *Wyrok c. Fischer z 2 czerwca 2021 roku (G.D.)*, s. 151-164; 12.1. *Przebieg sprawy*, s. 151-152; 12.2. *Uzasadnienie prawne*, s. 152-159; 12.3. *Uzasadnienie faktyczne*, s. 159-163; 12.4. *Uwagi do wyroku*, s. 163-164; 13. *Wyrok c. Milite z 8 czerwca 2021 roku (G.D.)*, s. 165-172; 13.1. *Przebieg sprawy*, s. 165; 13.2. *Uzasadnienie prawne*,

s. 166-168; 13.3. *Uzasadnienie faktyczne*, s. 168-171; 13.4. *Uwagi do wyroku*, s. 171-172; 14. *Wyrok c. Jaeger z 30 czerwca 2021 roku (G.D.)*, s. 173-180; 14.1. *Przebieg sprawy*, s. 173-174; 14.2. *Uzasadnienie prawne*, s. 174-175; 14.3. *Uzasadnienie faktyczne*, s. 175-180; 14.4. *Uwagi do wyroku*, s. 180; 15. *Wyrok c. Ferreira Pena z 6 lipca 2021 roku (R.K.)*, s. 181-196; 15.1. *Przebieg sprawy*, s. 181-182; 15.2. *Uzasadnienie prawne*, s. 182-186; 15.3. *Uzasadnienie faktyczne*, s. 186-192; 15.4. *Uwagi do wyroku*, s. 193-195; 16. *Wyrok c. Salvatori z 11 listopada 2021 roku (G.D.)*, s. 197-206; 16.1. *Przebieg sprawy*, s. 197-198; 16.2. *Uzasadnienie prawne*, s. 198-203; 16.3. *Uzasadnienie faktyczne*, s. 203-205; 16.4. *Uwagi do wyroku*, s. 205; *Zakończenie (G.D.)*, s. 207-220; 1. *Uzasadnienie prawne wyroków*, s. 208-216; 1.1. *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa*, s. 208-209; 1.2. *Koncept rozeznania oceniającego*, s. 209-213; 1.3. *Udział i rola biegłych w procesie*, s. 213-216; 2. *Uzasadnienie faktyczne wyroków*, s. 216-220; 2.1. *Wiek*, s. 217; 2.2. *Różnice kulturowe oraz religijne*, s. 217; 2.3. *Postawy hedonistyczne*, s. 218; 2.4. *Życie w związku „na próbę”*, s. 218; 2.5. *Długi czas pożycia małżeńskiego*, s. 219; 2.6. *Środowisko rodzinne*, s. 220; *Bibliografia (R.K.)*, s. 221-230; *Brak rozeznania oceniającego w świetle wybranych wyroków Roty Rzymskiej wydanych w 2021 roku*, s. 231-232; *Grave Lack of Discretion of Judgment in the light of selected judgments of the Roman Rota issued in 2021*, s. 233-234; *Table of Contents*, s. 235-238.

1.1.2. Charakterystyka pozycji

W monografii „Brak rozeznania oceniającego w świetle wyroków Roty Rzymskiej wydanych w 2021 roku”, napisanej przez Gintera Dzierżona i Rafała Kamińskiego jej autorzy skomentowali szesnaście nieopublikowanych wyroków Roty Rzymskiej, wydanych w roku 2021 z tytułu określonego w kan. 1095, n. 2 KPK. W pozycji tej na szczególną uwagę zasługuje „Zakończenie”, autorstwa Dzierżona, gdyż na podstawie komentarzy do wszystkich orzeczeń przedstawił w nim aktualną rotalną doktrynę w kwestii konceptu rozeznania oceniającego, która znalazła wyraz w częściach *in iure* rozstrzygnięć. Wskazał, iż fundamentem tego konceptu są założenia antropologii chrześcijańskiej. Według audytorów

rotalnych, bazujących na założeniach teorii aktu prawnego, w ocenie stanu nupturienta (nupturientów) najistotniejszą rolę odgrywa sfera wolitywna jednostki, gdyż ludzkie procesy decyzyjne przebiegają na osi intelekt-wola. Brak wolności sędziowie rotalni wiążą z niemożnością do autodeterminacji. W sferze intelektu natomiast stoją na stanowisku, iż kontrahent powinien być zdolny do ukształtowania osądu praktyczno-praktycznego w odniesieniu do konkretnego małżeństwa.

Analizując z kolei części *in facto* Dzierżon wyeksponował szczególne okoliczności prowadzonych spraw, które generowały brak rozeznania oceniającego: wiek, różnice kulturowe i religijne, postawy hedonistyczne, życie w „związku na próbę”, czas pożycia małżeńskiego, a także uwarunkowania rodzinne.

Omówiona pozycja ma istotne znaczenie dla orzekania trybunałów niższego stopnia jurysdykcyjnego, ponieważ ukazano w niej najnowszą judykaturę rotalną w odniesieniu do kanonicznej kategorii rozeznania oceniającego.

1.2. W. Góralski, *Consensus facit nuptias* (D. 50,17,30 – Ulpianus). Wybrane wyroki Trybunału Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski, Płock 2025, ss. 202.

1.2.1. Struktura

Wykaz ważniejszych skrótów, s. 9; *Wstęp*, s. 11-12; **Rozdział I Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie pozwanej w wyroku c. Mejía Yáñez z 7 lutego 2023 roku**, s. 13-26; **1. Motywy prawne**, s. 14-16; **2. Motywy faktyczne**, s. 16-23; **3. Uwagi do wyroku**, s. 24-26; **Rozdział II Wykluczenie dobra potomstwa (kan. 1101 § 2 KPK) i niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie powoda w wyroku c. Da Costa Gomes z 1 marca 2023 roku**, s. 27-49; **1. Motywy**

prawne, s. 28-32; 2. *Motywy faktyczne*, s. 32-45; 3. *Uwagi do wyroku*, s. 45-49; **Rozdział III Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) i niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie pozwanego w wyroku c. Bunge z 21 marca 2023 roku**, s. 50-68; 1. *Motywy prawne*, s. 51-54; 2. *Motywy faktyczne*, s. 54-66; 3. *Uwagi do wyroku*, s. 66--68; **Rozdział IV Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po jednej lub po obu stronach w wyroku c. Bunge z 28 marca 2023 roku**, s. 69-81; 1. *Motywy prawne*, s. 70-71; 2. *Motywy faktyczne*, s. 71-79; 3. *Uwagi do wyroku*, s. 80-81; **Rozdział V Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po jednej lub po obu stronach w wyroku c. Jaeger z 20 kwietnia 2023 roku**, s. 82-91; 1. *Motywy prawne*, s. 83-85; 2. *Motywy faktyczne*, s. 86-88; 3. *Uwagi do wyroku*, s. 89-91; **Rozdział VI Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) i wykluczenie małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK) po stronie pozwanego w wyroku c. Da Costa Gomes z 11 maja 2023 roku**, s. 92-107; 1. *Motywy prawne*, s. 94-99; 2. *Motywy faktyczne*, s. 99-105; 3. *Uwagi do wyroku*, s. 105-107; **Rozdział VII Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie powoda w wyroku c. Milite z 5 lipca 2023 roku**, s. 108-121; 1. *Motywy prawne*, s. 109-111; 2. *Motywy faktyczne*, s. 112-119; 3. *Uwagi do wyroku*, s. 120-121; **Rozdział VIII Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie pozwanej w wyroku c. Monier z 17 lipca 2023 roku**, s. 122-130; 1. *Motywy prawne*, s. 123-125; 2. *Motywy faktyczne*, s. 125-127; 3. *Uwagi do wyroku*, s. 128-130; **Rozdział IX Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) i poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po stronie pozwanej w wyroku c. Da Costa Gomes z 18 lipca 2023 roku**, s. 131-152; 1. *Motywy prawne*, s. 132-139; 2. *Motywy faktyczne*, s. 139-149; 3. *Uwagi do wyroku*, s. 149-152; **Rozdział X Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) i poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po stronie powoda w wyroku c. Jaeger z 19 lipca 2023 roku**, s. 153-161; 1. *Motywy prawne*, s. 154-155; 2. *Motywy faktyczne*, s. 156-159; 3. *Uwagi do wyroku*, s. 159-161;

Rozdział XI *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie powoda i/lub po stronie pozwanej w wyroku c. Heredia Estaban z 10 października 2023 roku*, s. 162-177; 1. *Motywy prawne*, s. 163-167; 2. *Motywy faktyczne*, s. 168-175; 3. *Uwagi do wyroku*, s. 175-177; Rozdział XII *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po jednej lub po obu stronach w wyroku c. Fischer z 28 listopada 2023 roku*, s. 178-188; 1. *Motywy prawne*, s. 179-180; 2. *Motywy faktyczne*, s. 181-186; a. *Brak rozeznania oceniającego u powódki*, s. 181-182; b. *Brak rozeznania oceniającego u pozwanego*, s. 183-186; 3. *Uwagi do wyroku*, s. 186-188; *Zakończenie*, s. 189-192; *Bibliografia*, s. 193-198; *Indice*, s. 199-202.

1.2.2. Charakterystyka pozycji

Podtytuł publikacji „Consensus facit nuptias (D. 50,17,30 – Ulpianus). Wybrane wyroki Trybunału Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski”, autorstwa Wojciecha Góralskiego mógłby sugerować, iż w jego zawartości znajdują się komentarze do wyroków rotalnych z różnych tytułów. Faktycznie jednak okazuje się, iż wszystkie dwanaście komentarzy to komentarze do nieopublikowanych orzeczeń rotalnych związanych ze sprawami polskimi dotyczącymi niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa, przynajmniej w jednym z tytułów. Autor skomponował swoje wywody według struktury rozstrzygnięć rotalnych: motywy prawne oraz motywy faktyczne. Każdy komentarz opatrzył uwagami. W „Zakończeniu” wskazał na pewne oryginalne opinie i poglądy sędziów rotalnych. W odniesieniu do tytułu określonego w kan. 1095, n. 3 KPK za takie uznał twierdzenie jednego z audytorów, iż nupturient dotknięty anomalią nie doprowadził do skutku „przedmiotu zgody małżeńskiej”, pomimo tego że przedmiot ten właściwie poznał i ocenił. Według Profesora w tym wypadku chodziło nie tylko o niewypełnienie istotnych obowiązków małżeńskich, ale także niezrealizowanie ich z powodu niemożliwości. Zwrócił też uwagę, że w jednym z orzeczeń pojawiło się pojęcie niezdolności moralnej.

Z kolei co do tytułu ujętego w kan. 1095, n. 2 KPK, w jego przekonaniu, cenna była uwaga jednego z ponosów, iż ta postać niezdolności może mieć także charakter aktualny z powodu rutyny bądź emocji.

2. Poszczególne komentarze do wyroków i dekretów sądów kościelnych

Z przeprowadzonej kwerendy wynika, iż w dorobku kanonistów polskich znajduje się pokaźna spuścizna ponad stu komentarzy do orzecznictwa trybunałów kościelnych różnego stopnia jurysdykcyjnego: Roty Rzymskiej (2.1.), Roty Hiszpańskiej (2.2.) oraz trybunałów niższego stopnia jurysdykcyjnego (2.3.).

2.1. Komentarze do wyroków i dekretów Roty Rzymskiej

Kanoniści polscy napisali aż 102 komentarze do wyroków Roty Rzymskiej, opublikowane w periodykach oraz pozycjach zbiorowych.

Rok 1990

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Dekret Roty Rzymskiej c. Mario Giannecchini z 18 II 1986 r. w sprawie o nieważność małżeństwa (z kan. 1101 § 2 i kan. 1095 nn. 2-3)</i>	„Prawo Kanoniczne” 33 (1990) nr 3-4, s. 161-172.

Rok 1991

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Brak rozeznania oceniającego – przyczyną nieważności małżeństwa w świetle wyroku Roty Rzymskiej z 16 XII 1988 r. c. Bruno</i>	„Ius Matrimoniale” 2 (1991), s. 88-101.
W. Góralski	<i>Nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich oraz poważnego braku rozeznania oceniającego u pozwanego – wyrok Roty Rzymskiej z 6.II.1987 r. c. Pinto</i>	„Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 1 (1991), s. 15-22.

Rok 1992

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Nieważność małżeństwa z tytułu poważnego braku rozeznania oceniającego z powodu toksykomanii u obojga stron (kan. 1095, n. 2) w wyroku Roty Rzymskiej z 23 II 1990 r. c. Stankiewicz</i>	„Ius Matrimoniale” 3 (1992), s. 89-103.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2) w wyroku Roty Rzymskiej „pro vinculo” z 26 VI 1984 r. c. Huot</i>	„Ius Matrimoniale” 3 (1992), s. 80-88.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego oraz niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, nn. 2-3) w świetle wyroku Roty Rzymskiej z 23 II 1990 r. c. Bruno</i>	„Prawo Kanoniczne” 35 (1992) nr 3-4, s. 147-159.

W. Góralski	<i>Uwagi o niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich na kanwie wyroku Roty Rzymskiej z 21 III 1991 r. c. Doran</i>	„Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 2 (1992) nr 3, s. 30-33.
----------------	--	---

Rok 1993

Autor	Tytuł	Periodyk/ pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Problem trwałości niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w świetle wyroku Roty Rzymskiej coram Bruno z 19 VII 1991 r.</i>	„Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 3 (1993) nr 4, s. 20-24.

Rok 1994

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Brak wolności wewnętrznej jako przyczyna nieważności małżeństwa w wyroku Roty Rzymskiej c. Funghini z 21 X 1987 r.</i>	„Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 4 (1994), s. 27-36.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Colagiovanni z 10 III 1992 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 5 (1994), s. 76-86.

Rok 1997

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Alkoholizm chroniczny jako źródło „incapacitatis” (kan. 1095, n. 3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Pompedda z 4 V 1992 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 8 (1997), s. 191-203.

Rok 2000

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
G. Dzierżon	<i>Wpływ ograniczenia wolności wewnętrznej na brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Pompedda z 19.05.1994 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 11 (2000), s. 217-223.
G. Dzierżon	<i>Wpływ zaburzeń w sferze psychoseksualnej na niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Defilippi z 1.12.1995 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 11 (2000), s. 225-233.
W. Góralski	<i>Alkoholizm chroniczny jako źródło „incapacitas” (kan. 1095 n. 3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Pompedda z 4 V 1992 r.</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)</i> , Warszawa 2000, s. 167-182.
W. Góralski	<i>Brak rozeznania oceniającego – przyczyną nieważności małżeństwa w świetle wyroku Roty Rzymskiej z 16 XII 1988 r. c. Bruno</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)</i> , Warszawa 2000, s. 53-71.

W. Góralski	<i>Brak wolności wewnętrznej jako przyczyna nieważności małżeństwa w wyroku Roty Rzymskiej c. Funghini z 21 X 1987 r.</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)</i> , Warszawa 2000, s. 183-193.
W. Góralski	<i>Dekret Roty Rzymskiej c. Mario Giannecchini z 18 II 1986 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z kan. 1101 §2 i kan. 1095 n. 2-3 KPK)</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)</i> , Warszawa 2000, s. 142-156.
W. Góralski	<i>Niedojrzałość psychologiczna a poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095 n. 2 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej z 18 XII 1986 r. c. Stankiewicz</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)</i> , Warszawa 2000, s. 28-45.
W. Góralski	<i>Nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich oraz poważnego braku rozeznania oceniającego u pozwanego – wyrok Roty Rzymskiej z 6 II 1987 r. c. Pinto</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)</i> , Warszawa 2000, s. 45-52.

W. Góralski	<i>Nieważność małżeństwa z tytułu poważnego braku rozeznania oceniającego z powodu toksykomanii u obojga stron (kan. 1095 n. 2 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej z 23 II 1990 r. c. Stankiewicz</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)</i> , Warszawa 2000, s. 72-91.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095 n. 2 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej „pro vinculo” z 26 VI 1984 r. c. Huot</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)</i> , Warszawa 2000, s. 15-27.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego oraz niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095 n. 2-3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej z 23 II 1990 c. Bruno</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)</i> , Warszawa 2000, s. 92-107.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego oraz niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej (na przykładzie wyroku c. Stankiewicz z 16 XII 1994 r.)</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)</i> , Warszawa 2000, s. 124-141.

W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Colagiovanni z 10 III 1992 r.</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)</i> , Warszawa 2000, s. 108-123.
W. Góralski	<i>Problem trwałości niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w świetle wyroku Roty Rzymskiej coram Bruno z 19 VII 1991 r.</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)</i> , Warszawa 2000, s. 161-166.
W. Góralski	<i>Uwagi o niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich na kanwie wyroku Roty Rzymskiej z 21 III 1991 r. c. Doran</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)</i> , Warszawa 2000, s. 157-160.

Rok 2002

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
G. Dzierżon	<i>Wpływ nadpobudliwości seksualnej na niezdolność podmiotu do powzięcia zgody małżeńskiej (kan. 1095, n. 3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Huber z dnia 26.07.1996 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 13 (2002), s. 199-205.

G. Dzierżon	<i>Wpływ narcyzmu oraz ozięblej osobowości na niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Funghini z dnia 18.12.1996 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 13 (2002), s. 191-198.
----------------	---	--

Rok 2007

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (z powodu nimfomanii) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Faltin z 26.10.1994 roku</i>	„Ius Matrimoniale” 18 (2007), s. 145-159.

Rok 2008

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Niezgodność charakterów stron a incapacitas assumendi (kan. 1095, n. 3 KPK) na przykładzie wyroku Roty Rzymskiej c. Burke z 18 lipca 1997 roku</i>	„Ius Matrimoniale” 19 (2008). s. 179-192.

Rok 2009

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
G. Leszczyński	<i>Wpływ psychozy maniakalno-depresyjnej na poważny brak rozeznania oceniającego w świetle wyroku coram Turnaturi z 20 lutego 1998 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 20 (2009), s. 171-185.

Rok 2010

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej (kan. 1095, n. 3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Bottone z 25 stycznia 2001 roku</i>	„Ius Matrimoniale” 21 (2010), s. 171-180.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej c. McKay z 14.10.2004 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 21 (2010), s. 155-170.

Rok 2011

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>„Gravis defectus discretionis iudicii” (kan. 1095, n. 2 KPK) i „incapacitas assumendi” (kan. 1095, n. 3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Caberletti z 9 lutego 2006 roku</i>	„Ius Matrimoniale” 22 (2011) s. 191-210.
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Erlebach z 23 listopada 2006 roku</i>	„Ius Matrimoniale” 22 (2011). s. 177-189.

Rok 2012

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Błąd co do przymiotu osoby (kan. 1097 § 2 KPK), brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2) i niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. De Angelis z 16 czerwca 2006 roku</i>	„Ius Matrimoniale” 23 (2012), s. 139-159.

Rok 2013

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>„Defectus discretionis iudicii, incapacitas assumendi i gravis timor reverentialis” w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. De Lanversin z 19 stycznia 1994 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 24 (2013), s. 181-208.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095 n. 2 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej „coram” Erlebach z 16 października 2008 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 24 (2013), s. 219-232.
W. Góralski	<i>Problem niezdolności relatywnej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Jarawan z 4 października 1995 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 24 (2013), s. 209–218.

Rok 2014

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Gravis defectus discretionis iudicii (kan. 1095, n. 2 KPK), incapacitas assumendi (kan. 1095, n. 3 KPK) i gravis timor reverentialis (kan. 1103 KPK) w wyroku c. De Lanversin z 19.01.1994 r.</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)</i> , Płock 2014, s. 87-110.
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Bottone z 25.01.2001 r.</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)</i> , Płock 2014, s. 150-158.
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Erlebach z 23.11.2006 r.</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)</i> , Płock 2014, s. 159-170.
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Salvatori z 07.02.2013 r.</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)</i> , Płock 2014, s. 180-189.

W. Góralski	<p><i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich dotyczących bonum coniugum (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Burke z 26.11.1992 r.</i></p>	<p>w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z orzecnictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)</i>, Płock 2014, s. 136-149.</p>
W. Góralski	<p><i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z powodu nimfomanii (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Faltin z 26.10.1994 r.</i></p>	<p>w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z orzecnictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)</i>, Płock 2014, s. 190-202.</p>
W. Góralski	<p><i>Niezgodność charakterów stron a incapacitas assumendi (kan. 1095, n. 3 KPK) na przykładzie wyroku c. Burke z 18.07.1997 r.</i></p>	<p>w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z orzecnictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)</i>, Płock 2014, s. 125-135.</p>
W. Góralski	<p><i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) a niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Stankiewicz z 14.12.2007 r.</i></p>	<p>w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z orzecnictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)</i>, Płock 2014, s. 58-86.</p>

W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) i niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Caberletti z 09.02.2006 r.</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z orzecnictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)</i> , Płock 2014, s. 40-57.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku c. Erlebach z 16.10.2008 r.</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z orzecnictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)</i> , Płock 2014, s. 15-26.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku c. Erlebach z 18.03.2009 r.</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z orzecnictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)</i> , Płock 2014, s. 27-39.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej c. McKay z 14.10.2004 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 25 (2014) nr 1, s. 107-114.

W. Góralski	<i>Problem niezdolności relatywnej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Jarawan z 04.10.1995 r.</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)</i> , Płock 2014, s. 171-179.
W. Góralski	<i>Sędziowska ocena dowodów na przykładzie wyroku Roty Rzymskiej c. Defilippi z 26 lutego 2009 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 25 (2014) nr 3, s. 45-55.
W. Góralski	<i>Sędziowska ocena dowodów na przykładzie wyroku Roty Rzymskiej c. Defilippi z 26 lutego 2009 r. (incapacitas assumendi, exclusio boni sacramenti, exclusio boni coniugum): część II</i>	„Ius Matrimoniale” 25 (2014) nr 4, s. 5-26.
W. Góralski	<i>Zazdrość patologiczna jako przyczyna incapacitas assumendi (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Pompedda z 15.07.1994 r.</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)</i> , Płock 2014, s. 111-124.

Rok 2017

Autor	Tytuł	Periodyk/ pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej (kan. 1095, n. 3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Stankiewicz z dnia 27 lipca 2010 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 28 (2017) nr 4, s. 83-107.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) u powoda i wykluczenie przymiotu nierozzerwalności małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej c. Erlebach z 21.07.2016 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 28 (2017) nr 2, s. 107-145.

Rok 2018

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
G. Dzierżon	<i>Wpływ homoseksualizmu na niezdolność do zawarcia małżeństwa w wyroku Roty Rzymskiej c. Arokiaraj z 6 lipca 2011 roku</i>	„Ius Matrimoniale” 29 (2018) nr 3, s. 101-112.
W. Góralski	<i>Absolutny charakter incapacitas assumendi (kan. 1095, n. 3 KPK) w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1997-2016)</i> , Płock 2018, s. 125-138.

<p>W. Góralski</p>	<p><i>Brak wystarczającego używania rozumu (kan. 1095 n. 1 KPK), poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095 n. 2 KPK), przymus lub bojaźń (kan. 1103 KPK), symulacja zgody małżeńskiej (kan. 1101 § 2 KPK) po stronie mężczyzny w sprawie (rozpoznanej z powództwa syna nieżyjącego ojca) rozstrzygniętej wyrokiem Roty Rzymskiej c. Erlebach z dnia 28 lipca 2015 r.</i></p>	<p>„Ius Matrimoniale” 29 (2018) nr 1, s. 83-108.</p>
<p>W. Góralski</p>	<p><i>Gravis defectus discretionis iudicii (kan. 1095, n. 2 KPK) czy incapacitas assumendi (kan. 1095, n. 3 KPK)? Problem zakwalifikowania przypadku w sprawie rozstrzygniętej wyrokiem Roty Rzymskiej c. Erlebach z 25.10.2007 r.</i></p>	<p>w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1997-2016)</i>, Płock 2018, s. 85-105.</p>
<p>W. Góralski</p>	<p><i>Gravis defectus discretionis iudicii (kan. 1095, n. 2 KPK) u powoda i wykluczenie przezeń nierozzerwalności małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej c. Erlebach z 21.07.2016 r.</i></p>	<p>w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1997-2016)</i>, Płock 2018, s. 22-51.</p>

<p>W. Góralski</p>	<p><i>Gravis defectus discretionis iudicii</i> (kan. 1095, n. 2 KPK) w opublikowanych wyrokach Roty Rzymskiej z 2005 r.</p>	<p>w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus</i>. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1997-2016), Płock 2018, s. 52-84.</p>
<p>W. Góralski</p>	<p><i>Gravis defectus discretionis iudicii</i> (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej c. McKay z 14.10.2004 r.</p>	<p>w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus</i>. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1997-2016), Płock 2018, s. 15-21.</p>
<p>W. Góralski</p>	<p><i>Incapacitas assumendi</i> (kan.1095, n. 3 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej c. Stankiewicz z 27.07.2010 r.</p>	<p>w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus</i>. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1997-2016), Płock 2018, s. 106-124.</p>

M. Wieczorek	<i>Niedojrzałość emocjonalna w powiązaniu z uzależnieniem od alkoholu i gier hazardowych jako przyczyna niezdolności konsensualnej w świetle wyroku c. Monier z dnia 21 listopada 2018 roku</i>	„Ius Matrimoniale” 29 (2018) nr 4, s. 93-101.
-----------------	---	--

Rok 2019

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej c. Salvatori z 7 maja 2020 roku</i>	„Ius Matrimoniale” 30 (2019) nr 4, s. 101-122.

Rok 2020

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
G. Dzierżon	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 2 KPK) oraz podstęp (kan. 1098 KPK) w wyroku c. Pinto z 25 listopada 2011 roku (G.D.)</i>	w: Góralski, G. Dzierżon, <i>Niezdolność konsensualna, brak zgody małżeńskiej i jej wady w najnowszym orzecznictwie Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2010-2018)</i> , Pelplin 2020, s. 53-64.

W. Góralski	<i>Błąd co do przymiotu osoby prowadzący się do warunku sine qua non (kan. 126 KPK) oraz poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku c. Erlebach z 15 lutego 2018 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z najnowszych orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa w obszarze zgody małżeńskiej (2014-2018)</i> , Pelplin 2020, s. 83-127.
W. Góralski	<i>Brak wolności wewnętrznej źródłem poważnego braku rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku c. Salvatori z 28 kwietnia 2017 roku (W.G.)</i>	w: W. Góralski, G. Dzierżon, <i>Niezdolność konsensualna, brak zgody małżeńskiej i jej wady w najnowszym orzecznictwie Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2010-2018)</i> , Pelplin 2020, s. 171-194.
W. Góralski	<i>Niedojrzałość psycho-afektywna jako przyczyna niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Erlebach z 9 lutego 2017 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z najnowszych orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa w obszarze zgody małżeńskiej (2014-2018)</i> , Pelplin 2020, s. 35-62.
W. Góralski	<i>Niedojrzałość psycho-afektywna jako przyczyna poważnego braku rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) i niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Monier z 19 lipca 2016 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z najnowszych orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa w obszarze zgody małżeńskiej (2014-2018)</i> , Pelplin 2020, s. 9-34.

<p>W. Góralski</p>	<p><i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Bunge z 28 października 2014 roku</i></p>	<p>w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z najnowszych orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa w obszarze zgody małżeńskiej (2014-2018)</i>, Pelplin 2020, s. 63-82.</p>
<p>W. Góralski</p>	<p><i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich wynikających ze skierowania małżeństwa ku bonum coniugum w wyroku c. Huber z 3 lipca 1996 roku</i></p>	<p>w: W. Góralski, <i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich wynikających ze skierowania małżeństwa ku dobru małżonków oraz wykluczenie tego dobra w najnowszym orzecznictwie Roty Rzymskiej (1996-2013)</i>, Pelplin 2020, s. 11-28.</p>
<p>W. Góralski</p>	<p><i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich wynikających ze skierowania małżeństwa ku bonum coniugum w wyroku c. Monier z 16 marca 2001 roku</i></p>	<p>w: W. Góralski, <i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich wynikających ze skierowania małżeństwa ku dobru małżonków oraz wykluczenie tego dobra w najnowszym orzecznictwie Roty Rzymskiej (1996-2013)</i>, Pelplin 2020, s. 29-76.</p>

W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) i wykluczenie nierozzerwalności małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK) tytułami nieważności połączonymi w wyroku c. Erlebach z 21 lipca 2016 roku (W.G.)</i>	w: W. Góralski, G. Dzierżon, <i>Niezdolność konsensualna, brak zgody małżeńskiej i jej wady w najnowszym orzecznictwie Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2010-2018)</i> , Pelplin 2020, s. 195-229.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej c. Caberletti z 20 listopada 2018 roku</i>	„Ius Matrimoniale” 31 (2020) nr 2, s. 91-114.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego oraz wykluczenie bonum coniugum w wyroku c. Caberletti z 21 maja 2013 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich wynikających ze skierowania małżeństwa ku dobru małżonków oraz wykluczenie tego dobra w najnowszym orzecznictwie Roty Rzymskiej (1996-2013)</i> , Pelplin 2020, s. 77-100.
W. Góralski	<i>Rola biegłych w sprawach z tytułu poważnego braku rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku c. Heredia Esteban z 27 lutego 2014 roku (W.G.)</i>	w: W. Góralski, G. Dzierżon, <i>Niezdolność konsensualna, brak zgody małżeńskiej i jej wady w najnowszym orzecznictwie Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2010-2018)</i> , Pelplin 2020, s. 79-114.

W. Góralski	<i>Wykluczenie nierozzerwalności małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK) i poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku c. Pinto z 13 maja 2014 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Matrimonium facit consensus. Z najnowszych orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa w obszarze zgody małżeńskiej (2014-2018)</i> , Pelplin 2020, s. 150-168.
----------------	--	---

Rok 2021

Autor	Tytuł	Periodyk/ pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Incapacitas assumendi (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Erlebach z 15 stycznia 2019 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Sprawy nullitatis matrimonii w najnowszym orzecznictwie Trybunału Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2013-2019)</i> , Pelplin 2021, s. 11-56.
W. Góralski	<i>Infantylnizm afektywny jako przyczyna niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Pinto z 11 listopada 2011 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex ius dicit. Problematyka zgody małżeńskiej oraz formy kanonicznej w orzecznictwie Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2009–2020)</i> , Pelplin 2021, s. 49-64.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku c. Arokiaraj z 20 kwietnia 2016 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex ius dicit. Problematyka zgody małżeńskiej oraz formy kanonicznej w orzecznictwie Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2009-2020)</i> , Pelplin 2021, s. 13-30.

W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku c. Ferreira Pena z 19 kwietnia 2018 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex ius dicit. Problematyka zgody małżeńskiej oraz formy kanonicznej w orzecznictwie Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2009-2020)</i> , Pelplin 2021, s. 31-48.
----------------	---	---

Rok 2022

Autor	Tytuł	Periodyk/ pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Incapacitas assumendi (kan. 1095, n. 3 KPK/83) w wyroku Roty Rzymskiej c. Verginelli z 25 marca 2011 roku</i>	„Ius Matrimoniale” 33 (2022) nr 1, s. 211-226.
R. Kamiński	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) oraz niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej (kan. 1095, n. 3 KPK). Wyrok Roty Rzymskiej c. McKay z 15 kwietnia 2013 roku</i>	„Ius Matrimoniale” 33 (2022) nr 2, s. 211-228.
L. Świto	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich oraz symulacja całkowita i częściowa w niepublikowanym wyroku c. Emanuele Saturnino da Costa Gomes z dnia 1 marca 2022 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 34 (2023) nr 2, s. 165-180.

Rok 2023

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie powódki w wyroku c. Bunge z 28 października 2014 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Sententia facit ius (D. 5, 2, 17, 1). Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitatis matrimonii (2012-2023)</i> , Płock 2023, s. 54-64.
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie pozwanego w wyroku c. Ferreira Pena z 1 marca 2022 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Sententia facit ius (D. 5, 2, 17, 1). Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitatis matrimonii (2012-2023)</i> , Płock 2023, s. 145-157.
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z powodu alkoholizmu chronicznego (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie pozwanej w wyroku c. Vaccarotto z 23 maja 2014 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Sententia facit ius (D. 5, 2, 17, 1). Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitatis matrimonii (2012-2023)</i> , Płock 2023, s. 36-53.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) i niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po obu stronach w wyroku c. Jaeger z 11 maja 2022 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Sententia facit ius (D. 5, 2, 17, 1). Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitatis matrimonii (2012-2023)</i> , Płock 2023, s. 174-192.

W. Góralski	<p><i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) i niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie powódki w wyroku c. Erlebach z 30 marca 2023 roku</i></p>	<p>w: W. Góralski, <i>Sententia facit ius (D. 5, 2, 17, 1)</i>. Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitatis matrimonii (2012-2023), Płock 2023, s. 212-230.</p>
W. Góralski	<p><i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po stronie powoda w wyroku c. Todico z 6 maja 2022 roku</i></p>	<p>w: W. Góralski, <i>Sententia facit ius (D. 5, 2, 17, 1)</i>. Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitatis matrimonii (2012-2023), Płock 2023, s. 158-173.</p>
W. Góralski	<p><i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po stronie powoda w wyroku c. Viscome z 23 lutego 2023 roku</i></p>	<p>w: W. Góralski, <i>Sententia facit ius (D. 5, 2, 17, 1)</i>. Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitatis matrimonii (2012-2023), Płock 2023, s. 203-211.</p>
W. Góralski	<p><i>Przeszkody: święceń (kan. 1087 KPK) i wieczystego ślubu publicznego czystości (kan. 1088 KPK) oraz poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po stronie powoda w wyroku c. Caberletti z 12 stycznia 2021 roku</i></p>	<p>w: W. Góralski, <i>Sententia facit ius (D. 5, 2, 17, 1)</i>. Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitatis matrimonii (2012-2023), Płock 2023, s. 121-144.</p>

Rok 2024

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Incapacitas assumendi (kan. 1095 KPK/83) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Da Costa Gomes z 17 lipca 2023 roku</i>	„Ius Matrimoniale” 35 (2024) nr 1, s. 229-249.
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) i – subordinate – podstępne wprowadzenie w błąd (kan. 1098 KPK) po stronie pozwanej w wyroku c. Bartolacci z 13 grudnia 2016 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex est lex loquens (Cicero, De legibus 3,1,2). Ze studiów nad najnowszym orzecnictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitalis matrimonii (2016-2023)</i> , Płock 2024, s. 13-26.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) i/lub niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po obu stronach w wyroku c. Salvatori z 12 stycznia 2016 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex est lex loquens (Cicero, De legibus 3,1,2). Ze studiów nad najnowszym orzecnictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitalis matrimonii (2016-2023)</i> , Płock 2024, s. 40-53.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po stronie powódki w wyroku c. Milite z 7 kwietnia 2016 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex est lex loquens (Cicero, De legibus 3,1,2). Ze studiów nad najnowszym orzecnictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitalis matrimonii (2016–2023)</i> , Płock 2024, s. 54-63.

W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po stronie powódki w wyroku c. Viscome z 13 lutego 2023 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex est lex loquens (Cicero, De legibus 3,1,2). Ze studiów nad najnowszym orzecnictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitalis matrimonii (2016-2023)</i> , Płock 2024, s. 100-111.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po stronie powódki i po stronie pozwanego oraz wykluczenie bonum coniugum (kan. 1101 § 2 KPK) po stronie pozwanego w wyroku c. Arokiaraj z 19 kwietnia 2023 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex est lex loquens (Cicero, De legibus 3,1,2). Ze studiów nad najnowszym orzecnictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitalis matrimonii (2016-2023)</i> , Płock 2024, s. 112-124.
W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po stronie powódki w wyroku c. Arellano Cedillo z 26 kwietnia 2023 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex est lex loquens (Cicero, De legibus 3,1,2). Ze studiów nad najnowszym orzecnictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitalis matrimonii (2016-2023)</i> , Płock 2024, s. 148-158.

Rok 2025

Autor	Tytuł	Periodyk/pozycja zbiorowa
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po obu stronach i wykluczenie dobra potomstwa (kan. 1101 § 2 KPK) po stronie powoda w wyroku c. Adam z 18 stycznia 2023 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex non calculat (D. 49, 8,1,2 – Aemilius Macer). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski</i> , Płock 2025, s. 15-33.

W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po obu stronach w wyroku c. Milite z 18 stycznia 2023 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex non calculat</i> (D. 49, 8,1,2 – <i>Aemilius Macer</i>). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski, Płock 2025, s. 34-44.
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po jednej lub obu stronach w wyroku c. Bunge z 24 stycznia 2023 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex non calculat</i> (D. 49, 8,1,2 – <i>Aemilius Macer</i>). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski, Płock 2025, s. 45-54.
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po jednej lub po obu stronach w wyroku c. Bartolacci z 25 stycznia 2023 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex non calculat</i> (D. 49, 8,1,2 – <i>Aemilius Macer</i>). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski, Płock 2025, s. 55-67.
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po obu stronach w wyroku c. Salvatori z 8 marca 2023 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex non calculat</i> (D. 49, 8,1,2 – <i>Aemilius Macer</i>). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski, Płock 2025, s. 68-84.

W. Góralski	<p><i>Przymus i bojaźń (kan. 1103 KPK) po stronie powoda, podstępne wprowadzenie w błąd (kan. 1098 KPK) po stronie pozwanej, poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po stronie powoda i niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie pozwanej w wyroku c. Bunge z 4 kwietnia 2023 roku</i></p>	<p>w: W. Góralski, <i>Iudex non calculat</i> (D. 49, 8,1,2 – <i>Aemilius Macer</i>). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski, Płock 2025, s. 85-96.</p>
W. Góralski	<p><i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie pozwanego i/lub wykluczenie małżeństwa albo istotnego elementu małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK) po stronie pozwanego w wyroku c. Adam z 27 kwietnia 2023 roku</i></p>	<p>w: W. Góralski, <i>Iudex non calculat</i> (D. 49, 8,1,2 – <i>Aemilius Macer</i>). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski, Płock 2025, s. 97-110.</p>
W. Góralski	<p><i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) i wykluczenie dobra potomstwa (kan. 1101 § 2 KPK) po stronie pozwanej w wyroku c. Fischer z 17 lipca 2023 roku</i></p>	<p>w: W. Góralski, <i>Iudex non calculat</i> (D. 49, 8,1,2 – <i>Aemilius Macer</i>). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski, Płock 2025, s. 111-120.</p>

W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie pozwanej w wyroku c. Monier z 17 lipca 2023 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex non calculat</i> (D. 49, 8,1,2 – <i>Aemilius Macer</i>). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski, Płock 2025, s. 121-128.
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po obu stronach w wyroku c. Pietracatella z 19 lipca 2023 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex non calculat</i> (D. 49, 8,1,2 – <i>Aemilius Macer</i>). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski, Płock 2025, s. 129-145.
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie pozwanej w wyroku c. Da Costa Gomes z 27 lipca 2023 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex non calculat</i> (D. 49, 8,1,2 – <i>Aemilius Macer</i>). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski, Płock 2025, s. 146-156.
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie pozwanego w wyroku c. Ferreira Pena z 3 października 2023 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex non calculat</i> (D. 49, 8,1,2 – <i>Aemilius Macer</i>). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski, Płock 2025, s. 171-178.

W. Góralski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po obu stronach w wyroku c. Monier z 22 listopada 2023 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex non calculat (D. 49, 8,1,2 – Aemilius Macer)</i> . Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski, Płock 2025, s. 188-190.
W. Góralski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) i/lub wykluczenie bonum fidei (kan. 1101 § 2 KPK) po stronie pozwanej w wyroku c. Ferreira Pena z 23 listopada 2023 roku</i>	w: W. Góralski, <i>Iudex non calculat (D. 49, 8,1,2 – Aemilius Macer)</i> . Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski, Płock 2025, s. 197-210.

2.2. Komentarze do wyroków Roty Hiszpańskiej

W zebranych materiale znalazło się sześć komentarzy do orzeczeń Roty Hiszpańskiej, autorstwa T. Białobrzeskiego.

Rok 2010

Autor	Tytuł	Periodyk
T. Białobrzeski	<i>Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095 n. 3 KPK) w świetle dekretu Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii c. Panizo Orallo z 3 lutego 2000 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 21 (2010), s. 181-197.

Rok 2013

Autor	Tytuł	Periodyk
T. Białobrzęski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095 n. 2 KPK) oraz wykluczenie nierozzerwalności małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK) w świetle wyroku Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii c. Morán Bustos z 9 lipca 2007 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 24 (2013), s. 233-246.

Rok 2014

Autor	Tytuł	Periodyk
T. Białobrzęski	<i>Komentarz do dekretu Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii c. Santiago Panizo Orallo z dnia 3 marca 1998 r. rozstrzygającego prośbę o nowe wniesienie sprawy</i>	„Ius Matrimoniale” 25 (2014), s. 89-105.

Rok 2015

Autor	Tytuł	Periodyk
T. Białobrzęski	<i>Komentarz do dekretu Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii c. Morán Bustos z dnia 26 marca 2007 r. zarządzający przyjęcie sprawy o orzeczenie nieważności małżeństwa do zwyczajnego postępowania w II instancji</i>	„Ius Matrimoniale” 26 (2015), s. 97-111.

Rok 2016

Autor	Tytuł	Periodyk
T. Białobrzeski	<i>Komentarz do dekretu Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii c. Morán Bustos z dnia 23 marca 2007 r. zarządzający przyjęcie sprawy o orzeczenie nieważności małżeństwa do zwyczajnego postępowania w II instancji</i>	„Ius Matrimoniale” 27 (2016), s. 111-123.

Rok 2018

Autor	Tytuł	Periodyk
T. Białobrzeski	<i>Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095 n. 2 KPK) w świetle wyroku Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii c. Ponce Gallén z dnia 25 marca 2007 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 29 (2018), s. 109-129.

2.3. Komentarze do orzecznictwa trybunałów niższego stopnia jurysdykcyjnego

Kanoniści polscy napisali też trzydzieści komentarzy do wyroków sądów polskich.

Rok 1994

Autor	Tytuł	Periodyk
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach coram Sobański /z pominięciem daty/ z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich /kan. 1095, n. 3/</i>	„Ius Matrimoniale” 5 (1994), s. 103-109.

Rok 1996

Autor	Tytuł	Periodyk
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach c. Sobański z 17 stycznia 1994 w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3)</i>	„Ius Matrimoniale” 7 (1996), s. 221-242.

Rok 1997

Autor	Tytuł	Periodyk
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (w trzeciej instancji) c. Sobański z 12 XII 1996 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3)</i>	„Ius Matrimoniale” 8 (1997), s. 221-232.
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach c. Sobański z 2 IV 1997 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (biseksualizm)</i>	„Ius Matrimoniale” 8 (1997), s. 233-242.

Rok 1998

Autor	Tytuł	Periodyk
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (w trzeciej instancji) c. Sobański z 2 września 1997 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu braku wystarczającego rozeznania i niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich: zgodność wyroków</i>	„Ius Matrimoniale” 9 (1998) nr 3, s. 207-216.

R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (w trzeciej instancji) c. Sobański z 20 listopada 1997 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (k. 1095, n. 3) oraz błędu co do przymiotu osoby (kan. 1097 § 2)</i>	„Ius Matrimoniale” 9 (1998) 3, s. 217-227.
----------------	---	---

Rok 1999

Autor	Tytuł	Periodyk
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 20.11.1997 r. z tytułu braku konsensu spowodowanego chorobą psychiczną</i>	„Ius Matrimoniale” 10 (1999), s. 249-255.
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 25.11.1998 r. z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich</i>	„Ius Matrimoniale” 10 (1999), s. 273-283.
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 5.02.1998 r. z tytułu poważnego braku rozeznania oceniającego oraz niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (k. 1095 n. 2 i 3)</i>	„Ius Matrimoniale” 10 (1999), s. 257-264.

Rok 2002

Autor	Tytuł	Periodyk
J. Gręźlikowski	<i>Wyrok ostateczny Sądu Metropolitalnego w Częstochowie (jako Trybunału III Instancji) z dnia 31.07.2001 r. z tytułu niezdolności psychicznej (osobowościowej) do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)</i>	„Ius Matrimoniale” 13 (2002), s. 261-273.

J. Gręźlikowski	<i>Wyrok Sądu Kościelnego we Włocławku (c. Gręźlikowski) (z pominięciem daty) z tytułu niezdolności psychicznej (osobowościowej) do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK)</i>	„Ius Matrimoniale” 13 (2002) nr 7, s. 239–259.
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 10 maja 2001 r. z tytułu: 1) błędu co do przymiotu osoby, 2) podstępnego wprowadzenia w błąd, 3) niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (anoreksja)</i>	„Ius Matrimoniale” 13 (2002) 7, s. 213-225.

Rok 2003

Autor	Tytuł	Periodyk
J. Gręźlikowski	<i>Wyrok Sądu Kościelnego we Włocławku (c. Gręźlikowski) z 13.10.1997 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu poważnego braku rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 2 KPK)</i>	„Ius Matrimoniale” 14 (2003), s. 231-241.
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 28.11.2002 r. z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich</i>	„Ius Matrimoniale” 14 (2003), s. 221-230.

Rok 2004

Autor	Tytuł	Periodyk
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 7.7.2003: niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich</i>	„Ius Matrimoniale” 15 (2004), s. 223-230.

R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 27.11.2002 z tytułu wykluczenia potomstwa przez pozwaną oraz niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich po stronie pozwanej i powoda</i>	„Ius Matrimoniale” 15 (2004), s. 211-221.
----------------	---	--

Rok 2005

Autor	Tytuł	Periodyk
J. Gręźlikowski	<i>Wyrok ostateczny (III Instancji) Trybunału Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 30.04.2004 roku w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności psychicznej pozwanej do podjęcia i wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3)</i>	„Ius Matrimoniale” 16 (2005), s. 239-255.
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 10.07.2003 z tytułu niezdolności jednej i drugiej strony do podjęcia i wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich</i>	„Ius Matrimoniale” 16 (2005), s. 231-234.

Rok 2006

Autor	Tytuł	Periodyk
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 28.10.2005 r. z tytułu poważnego braku rozeznania oraz/lub niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich</i>	„Ius Matrimoniale” 17 (2006), s. 163-169.
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 29.12.2005 r. z tytułu niezdolności – z racji psychicznych – powoda do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich</i>	„Ius Matrimoniale” 17 (2006), s. 179-184.

Rok 2007

Autor	Tytuł	Periodyk
J. Gręźlikowski	<i>Wyrok Sądu Kościelnego we Włocławku (c. Gręźlikowski) w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności psychicznej (osobowościowej) pozwanej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3) oraz symulacji zgody małżeńskiej po stronie pozwanej (kan. 1101 § 1)</i>	„Ius Matrimoniale” 18 (2007), s. 167-188.

Rok 2008

Autor	Tytuł	Periodyk
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 21.12.2007 r. z tytułu niezdolności pozwanej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich</i>	„Ius Matrimoniale” 19 (2008), s. 209-213.

Rok 2009

Autor	Tytuł	Periodyk
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 30.09.2008 z tytułu niezdolności powoda do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich</i>	„Ius Matrimoniale” 20 (2009), s. 211-215.
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 30.09.2008 z tytułu niezdolności pozwanego do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich</i>	„Ius Matrimoniale” 20 (2009), s. 217-221.
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 30.09.2008 z tytułu niezdolności stron do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich</i>	„Ius Matrimoniale” 20 (2009), s. 223-227.

Rok 2010

Autor	Tytuł	Periodyk
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 06.07.2009 z tytułu niezdolności pozwanego do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich</i>	„Ius Matrimoniale” 21 (2010), s. 213-216.
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 10.07.2009 z tytułu niezdolności pozwanej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich</i>	„Ius Matrimoniale” 21 (2010), s. 199-211.

Rok 2011

Autor	Tytuł	Periodyk
R. Sobański	<i>Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 24 czerwca 2010 roku z tytułu niezdolności kobiety oraz/lub mężczyzny do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich</i>	„Ius Matrimoniale” 22 (2011), s. 243-247.

Rok 2014

Autor	Tytuł	Periodyk
B. Nowakowski	<i>Aplikacja materialnych i procesowych przesłanek prawnych, w sprawie o nieważność małżeństwa z powodu choroby alkoholowej pozwanego, na przykładzie wyroku trybunału III instancji c. Nowakowski z 6 maja 2013 r.</i>	„Ius Matrimoniale” 25 (2014) nr 2, s. 105-117.

Rok 2023

Autor	Tytuł	Periodyk
J. Borucki	<i>Wyrok Sądu Kościelnego Diecezji Włocławskiej (c. Borucki) z 2.09.2021 z tytułu niezdolności z przyczyn natury psychicznej powódki i/lub pozwanego do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (1095 n. 3 KPK/83)</i>	„Ius Matrimoniale” 34 (2023) nr 1, s. 167-178.

2.4. Charakterystyka komentarzy

Ze względu na wielość publikacji w formie komentarzy do orzecznictwa trybunałów różnego stopnia jurysdykcyjnego zdecydowano o syntetycznej prezentacji charakterystyki tego dorobku. Z przytoczonego zestawienia wynika, iż obiektem zainteresowania polskich kanonistów stały się wyroki i dekrety Roty Rzymskiej, wyroki Roty Hiszpańskiej oraz orzecznictwo sądów niższego stopnia jurysdykcyjnego. Należy spostrzec, iż niemal wszyscy kanoniści polscy w opracowaniu w swych komentarzy zastosowali identyczną metodologię, gdyż wszystkie one zostały skomponowane według pewnego schematu: uzasadnienie prawne (motywy prawne, uzasadnienie faktyczne (motywy faktyczne) podsumowanie (wnioski) autora opracowania; w niektórych opracowaniach struktura ta jest nieco zmodyfikowana, przyjmując wymiar czterocłonowy: przebieg sprawy, uzasadnienie prawne, uzasadnienie faktyczne oraz podsumowanie (wnioski) autora.

Podsumowanie

Z przeprowadzonych analiz i zestawienia wynika, iż w obszarze komentarzy zasadnicza uwaga kanonistów polskich ogniskowała się wokół wyroków Roty Rzymskiej, tym samym wiążąc ją z jej jurysprudencją. Cechą charakterystyczną wszystkich opracowań bez względu na ich charakter jest to, iż zostały one poświęcone poszczególnym wyrokom.

Orzecznictwu rotalnemu dedykowano jedną sprofilowaną monografię „Brak rozeznania oceniającego w świetle wyroków Roty Rzymskiej wydanych w 2021 roku”, autorstwa Ginter Dzierżona i Rafała Kamińskiego, opartą na nieopublikowanych wyrokach rotalnych, wydanych w 2021 roku. W „Zakończeniu” Dzierżon podsumowując wysiłek badawczy autorów zaprezentował najnowszą jurysprudencję rotalną dotyczącą tytułu określonego w kan. 1095, n. 2 KPK. Należy podkreślić, że szczególny walor tej pozycji wynika z faktu, iż pokazano w niej obecną judykaturę w kwestii rozeznania oceniającego, co ma istotne znaczenie dla wyrokowania sądów polskich z tego tytułu.

Nieco innych charakter ma kolejna monografia „Consensus facit nuptias (D. 50,17,30 – Ulpianus). Wybrane wyroki Trybunału Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski”, napisana przez Wojciecha Góralskiego. Jej pierwotnym zamierzeniem bowiem stało się skomentowanie nieopublikowanych orzeczeń rotalnych wydanych w 2023 roku w sprawach polskich. *De facto* jednak okazało się, iż we wszystkich dwunastu rozstrzygnięciach, przynajmniej jeden z tytułów odnosił się do niezdolności konsensualnej. Stąd też w „Zakończeniu” Góralski uwydatnił niektóre specyficzne, nowe tendencje judykaturalne, z zakresu tytułów ujętych w kan. 1095, n. 2–3 KPK.

Zdecydowana większość opracowań to komentarze do poszczególnych wyroków Roty Rzymskiej oraz Roty Hiszpańskiej, opublikowanych w periodykach bądź opracowaniach zbiorowych. Należy podkreślić, iż w tym wypadku wysiłek badawczy polskich kanonistów wpisuje się w postulaty ostatnich papieży Jana Pawła II oraz Franciszka, wskazujących, iż zadaniem Roty Rzymskiej jest troska o jedność jurysprudencji w Kościele⁴⁹⁴.

⁴⁹⁴ IOANNES PAULUS II, *Constitutio apostolica de Curia Romana „Pastor bonus”*, 28.06.1988, AAS 80 (1988), art. 126, s. 892; FRANCISCUS, *Constitutio apostolica de Curia Romana eiusque servitio pro Ecclesia in mundo „Praedicate evangelium”*, 19.03.2022, AAS 114 (2022), art. 200, s. 440-441; G. DZIERŻON, *Troska Roty Rzymskiej o jedność jurysprudencji w Kościele*, „Prawo Kanoniczne” 42 (1999), s. 191-208; G. DZIERŻON, *Significato e ruolo del termine „giurisprudenza” al can. 19 del CIC*, „Annuario Iuris Canonici” 3 (2016), s. 24-35.

Wreszcie w przedstawionym zestawieniu znalazły się też komentarze do orzeczeń trybunałów niższego stopnia jurysdykcyjnego sądów polskich. Z reguły ich autorami byli ponensi wyroków, wikariusze sądowi: Janusz Borucki, Janusz Gręźlikowski oraz Remigiusz Sobański.

Reasumując, w pierwszym rzędzie w tym obszarze należałoby uwypatnić ogromny wkład Wojciecha Góralskiego, który temu zagadnieniu poświęcił nie tylko monografię, ale także skomentował kilkadziesiąt wyroków Roty Rzymskiej.

W tym kontekście należałoby też zapytać o cel tego typu działalności naukowej. Odpowiadając na nie należałoby stwierdzić, iż jest nim niesienie pomocy w orzekaniu sądom kościelnym w naszym kraju.

Zakończenie

Z przeprowadzonych wieloaspektowych i wielowątkowych analiz w tej monografii wynika, iż dorobek kanonistów polskich w przedmiocie niezdolności konsensualnej jest pokaźny. Obejmuje monografie, artykuły opublikowane w periodykach oraz opracowania w pozycjach zbiorowych, a także szereg komentarzy do wyroków trybunałów kościelnych różnego stopnia jurysdykcyjnego.

Na pozór mogłoby się wydawać, iż zasadniczą oś namysłu autorów publikacji będzie stanowiło brzmienie kan. 1095, n. 1-3 KPK. Z całą pewnością tak jest, o czym świadczą wielowymiarowe i wielopłaszczyznowe wywody występujące w rozdziale drugim części pierwszej „Niezdolność konsensualna w doktrynie prawa kanonicznego”. Należy jednak zauważyć, iż eksploracja badawcza kanonistów polskich niemniej nie ograniczyła się wyłącznie do tego wymiaru. Wyrazem tego, są treści zaprezentowane w rozdziale drugim części pierwszej dedykowane badaniom prawo-historycznym nad zagadnieniem niezdolności konsensualnej. W obszarze badań poświęconych genezie kan. 1095 KPK szczególne walor posiadają analizy oparte na dostępnym materiale źródłowym w periodyku „Communicationes”, dotyczącym prac nad rewizją Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku, autorstwa Wojciecha Góralskiego i Gintera Dzierżona. Należy zauważyć, iż Profesorowie w swym konkluzjach byli świadomi tego, iż pokazany rezultat badań nie jest rezultatem ostatecznym, gdyż wszystkie materiały z prac Komisji kodyfikacyjnej, jak dotąd nie zostały jeszcze udostępnione.

Wielu kanonistów w swych opracowaniach zajęło się z aspektu historycznego konceptem rozeznania oceniającego, a więc kategorii, która występuje obecnie w kan. 1095, n. 2 KPK. Niemniej jednak trzeba podkreślić, poza analizami Bronisława Wenantego Zuberta występującymi w jego monografii „Wiedza konieczna o heteroseksualności i trwałości małżeństwa w nauce prawa kanonicznego i jurysprudencji (1517-1917)”, wywody większości autorów nie są oryginalne, gdyż zostały zaczerpnięte z tej pozycji. Takie podejście znajduje

pewne usprawiedliwienie w fakcie, iż historyczny wątek w ich publikacjach pełni rolę kontekstu w stosunku do zasadniczej tematyki, którą poruszyli.

Za wielowymiarowy należy uznać namysł kanonistów polskich nad hipotezami ujętymi w kan. 1095, n. 1-3 KPK, o czym świadczą m.in. analizy występujące w rozdziale drugim części pierwszej „Kan. 1095, n. 1-3 KPK w doktrynie prawa kanonicznego”. Z treści tych wywodów wynika, iż z reguły rozważania autorów licznych opracowań nie są oryginalne, co znajduje wyraz w licznych odsyłaczach do wyroków Roty Rzymskiej oraz publikacji kanonistycznych, z reguły obcojęzycznych. Taki stan jednak należy uznać oczywisty. Poruszając ten problem trzeba być świadomym tego, iż kan. 1095 KPK w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku był kanonem nowym. Stąd też wydaje się być czymś oczywistym, iż doktryna w tej materii dopiero się rozwijała. Jak wiadomo, do skodyfikowania tej regulacji w znacznym stopniu przyczyniła się Rota Rzymska; bardziej precyzyjnie – jej orzecznictwo. Po promulgacji Kodeksu w tym trybunale nadal rozwijano doktrynę odnośnie do niezdolności konsensualnej. Sędziowie rotalni wytyczali i wytyczają nadal kierunki interpretacyjne, przykładem czego może być koncept niezdolności absolutnej. Należy zauważyć, iż szczególne znaczenie tego orzecznictwa zostało wyeksponowane przez Polaków, pracowników Roty Rzymskiej Antoniego Stankiewicza w artykułach „Il contributo della giurisprudenza rotale al «defectus usus rationis et discretionis iudicii»: gli ultimi sviluppi e le prospettive nuove” i „La capacità richiesta per la validità del consenso e la sua mancanza” oraz Grzegorza Erlebacha w opracowaniu „Defectus usus rationis et discretionis iudicii (Can. 1095, nn. 1-2). Il contributo della giurisprudenza rotale: dagli inizi agli anni '60”.

Kanoniści piszący w kraju w swych opracowaniach korzystali z obfitych zasobów orzecznictwa rotalnego. Wiadomo też, iż kanoniści polscy posiłkowali się także publikacjami zagranicznymi, w których również rozwijano doktrynę w przedmiocie niezdolności konsensualnej. Taki proces należy postrzegać jako naturalny. Uprawnione jest jednak twierdzenie, iż ze względu na specyfikę i oryginalność pewnych opracowań kanoniści polscy w pewnym stopniu przyczynili się do rozwoju doktryny w przedmiocie niezdolności konsensualnej.

Nie można twierdzić, iż kanoniści piszący w kraju niczego nie wnieśli w rozwój doktryny kanonistycznej, będąc jedynie kompilatorami. Należy bowiem zauważyć, iż ze szczegółowych analiz rozdziału drugiego części drugiej wynika, iż namysł Dzierżona został oparty na założeniach teorii aktu prawnego. Teza ta znalazła też potwierdzenie w charakterystyce jego monografii „Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna”. Wykazano bowiem, iż w czasie jej publikacji (2002) kanonista ten jako pierwszy na świecie pioniersko podjął próbę systemowej aplikacji tej teorii w obszar kanonicznej kategorii niezdolności do zawarcia małżeństwa, która zakończyła się powodzeniem, co wykazano w charakterystyce tej pozycji w rozdziale pierwszym części drugiej.

Kontynuując, Ginter Dzierżon w opracowanym „Zakończeniu” monografii współautorskiej „Brak rozeznania oceniającego w świetle wyroków Roty Rzymskiej wydanych w 2021 roku”, napisanej przez niego i Rafała Kamińskiego, w oparciu o najnowsze nieopublikowane wyroki ferowane z tytułu określonego w kan. 1095, n. 2 KPK zaprezentował najnowsze tendencje judykaturalne dotyczące konceptu rozeznania oceniającego.

Z wywodów zamieszczonych w rozdziale drugim części pierwszej oraz rozdziale pierwszym części drugiej wynika, iż kanoniści sporo uwagi poświęcili problematyce przyczyn niezdolności konsensualnej. W tym wypadku spuścizna liczy dziewięć monografii oraz ponad sześćdziesiąt opracowań. Należy przypomnieć, iż złożoność, a zarazem trudność podnoszonej tematyki wynika z faktu, iż w tym wypadku powinno nastąpić przejęcie rezultatów badań z innych dyscyplin wiedzy (psychologia, nauki medyczne) i dostosowanie ich do kanonicznego konceptu niezdolności konsensualnej. Wykazano, iż we wszystkich przebadanych pozycjach ich autorzy zachowali eksponowaną w literaturze przedmiotu zasadę „czystości metodologicznej”.

Należy podkreślić, iż w tym obszarze badań wkład kanonistów polskich w rozwój kanonistyki w wielu segmentach jest niepodważalny. Poruszając tę kwestię w pierwszym rzędzie należałoby wskazać na wprowadzenie do obiegu doktrynalnego przez Grzegorza Erlebacha nowej kategorii pojęciowej, jak dotąd jeszcze niedostatecznie sprecyzowanej, jaką jest niedojrzałość noogenna.

Poza tym w opracowaniach pojawiły się dwa nowatorskie artykuły napisane przez Kingę Szymańską dotyczące akrotomofilii oraz parafilii, a więc zaburzeń jak dotychczas jeszcze nie omówionych w literaturze światowej.

Należy dodać, iż jeszcze większy walor mają niektóre monografie. Po raz pierwszy w kanonistyce światowej kanoniści polscy podjęli namysł nad problematyką zespołu stresu pourazowego, co znalazło wyraz w publikacji „Wpływ zespołu stresu pourazowego na kanoniczną niezdolność do zawarcia małżeństwa”, autorstwa Gintera Dzierżon i Kingi Szymańskiej.

W tym obszarze nowatorski charakter posiada także kilka innych pozycji. W pierwszej kolejności należałoby wskazać na publikacje „Narcyzm wrażliwy i jego wpływ na zdolność do zawarcia małżeństwa kanonicznego”, napisaną przez Rafała Kamińskiego, dysertację doktorską Kingi Szymańskiej „Wpływ zaburzeń odżywiania na niezdolność konsensualną do zawarcia małżeństwa. Anoreksja, bulimia, bigoreksja i inne w naukach medycznych, w wyrokach Roty Rzymskiej, w doktrynie kanonistycznej” oraz pozycję Krzysztofa Graczyka „Schorzenie *sclerosis multiplex* a zdolność osoby do zawarcia małżeństwa w świetle prawa Kościoła katolickiego”. Wymienione publikacje bowiem organicznie wpisały się w rozpoczęte badania kanonistyczne nad tymi anomaliami.

Wreszcie drugą pozycją monograficzną w kanonistyce światowej jest monografia „Wpływ zaburzenia uprawiania hazardu na nieważność małżeństwa kanonicznego”, której autorami są Ginter Dzierżon i Kinga Szymańska.

Do waloru pozycji monograficznych należałoby też odnieść się od strony warsztatowej. Należy zauważyć, iż w jednej, wspomnianej już „Wpływ zespołu stresu pourazowego na kanoniczną niezdolność do zawarcia małżeństwa” autorzy oparli swe wywody wyłącznie na nieopublikowanych wyrokach rotalnych. Z czego można wnosić, iż podjęcie tej tematyki byłoby niemożliwe, gdyby nie udostępniono tych zasobów. W kilku innych pozycjach wyroki nieopublikowane były przeważające. Oznacza to, iż bez tego materiału podjęcie zamierzonej tematyki byłoby w dużej mierze utrudnione.

Wskazano już w podsumowaniu rozdziału pierwszego części drugiej, iż obecnie ponensi rotalni z reguły nie podejmują wątków dotyczących anomalii w uzasadnieniach prawnych wyroków. Stąd też w kilku publikacjach ich autorzy

(Dzierżon, Kamiński) korzystali wyłącznie z wątków występujących w uzasadnieniach faktycznych (niejednokrotnie były to wątki marginalne), Należy podkreślić, iż zastosowanie takich metod wiąże się ze znacznym wzrostem trudności podejmowanej tematyki.

Z treści i zawartości drugiego rozdziału części drugiej wynika, iż kanoniści polscy sporo uwagi poświęcili prezentacji wyroków trybunałów różnego stopnia jurysdykcyjnego. W tym obszarze znalazło się ponad sto komentarzy do wyroków. W tym wypadku główny trzon tworzą komentarze do wyroków Roty Rzymskiej. Należy zwrócić uwagę, iż tym samym autorzy opracowań realizowali postulaty ostatnich papieży, podkreślających, iż jednym z zadań tego trybunału jest troska o jedność jurysprudencji. W tym obszarze badań należałoby w sposób szczególny wyeksponować wkład Wojciecha Góralskiego, który problematyce niezdolności konsensualnej poświęcił dwie monografie oraz kilkadziesiąt komentarzy do poszczególnych wyroków rotalnych.

Należy dodać, iż komentarze do rozstrzygnięć rotalnych nie wyczerpują złożoności tego zagadnienia. W bogatej spuściznie kanonistów polskich bowiem znalazły się również komentarze do wyroków Roty hiszpańskiej, a także komentarze do orzeczeń sądów niższego stopnia jurysdykcyjnego. Trzeba też dopowiedzieć, iż kilka z nich to komentarze do wyroków samych ponensów (R. Sobański, J. Borucki, J. Gręzlikowski). Zasadniczym celem tego przeobfitego dorobku jest niesienie pomocy pracownikom sądów w ferowaniu spraw prowadzonych z tytułu niezdolności konsensualnej.

Kończąc, spuścizna kanonistów polskich w przedmiocie niezdolności konsensualnej jest bardzo bogata. Wieloaspektowy jej ogląd uprawnia do wyartykułowania tezy, iż wiele ich publikacji wniosło istotny wkład na poziomie światowym w rozwój doktryny w kwestii niezdolności konsensualnej. Wywody zaś tej dysertacji wskazują też na to, że w swych opracowania poruszyli oni niemal wszystkie wątki podejmowane w kanonistyce światowej, nie wyłączając zagadnień trudnych.

Bibliografia

1. Źródła zasadnicze

1.1. Zbiory systematyczne

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallottinum, Poznań 2022.

1.2. Publikacje kanonistów polskich

1.2.1. Monografie

CYBBAŁA J., *Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności do ich podjęcia w wyrokach Roty Rzymskiej z lat 1983-1992 wydanych na podstawie kan. 1095 nr 3 Kodeksu Prawa Kanonicznego, opublikowanych w „Decisiones”*, Olsztyn 2002.

DZIERŻON G., *Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna*, Warszawa 2002.

DZIERŻON G., SZYMAŃSKA K., *Wpływ zaburzenia uprawiania hazardu na nieważność małżeństwa kanonicznego*, Warszawa 2024.

DZIERŻON G., SZYMAŃSKA K., *Wpływ zespołu stresu pourazowego na kanoniczną niezdolność do zawarcia małżeństwa*, Warszawa 2020.

GAJDA P., *Prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego*, Tarnów 2016.

GÓRALSKI W., DZIERŻON G., *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego, kan. 1095, nn. 1-3 KPK*, Warszawa 2001.

GÓRALSKI W., *Kanoniczna zgoda małżeńska (kanony 1095-1107)*, Gdańsk 1991.

GÓRALSKI W., *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006.

GÓRALSKI W., *Rozeznanie oceniające co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich oraz jego poważny brak (kan. 1095, N. 2 KPK). Doktryna i orzecznictwo*, Warszawa 2018.

GRACZYK K., *Schorzenie sclerosis multiplex a zdolność osoby do zawarcia małżeństwa w świetle prawa Kościoła katolickiego*, Lublin 2002.

GRACZYK K., *Wpływ schorzeń neurologicznych na zdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, Włocławek 2014.

KAMIŃSKI R., *Narcyzm wrażliwy i jego wpływ na zdolność do zawarcia małżeństwa kanonicznego*, Warszawa 2024.

KOWALSKI M., *Problem nieważności małżeństwa w świetle kanonu 1095 n. 2 KPK*, Wrocław 2012.

LESZCZYŃSKI G., *Psychoza maniakalno-depresyjna jako przyczyna niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa (kan. 1095, 1-3° KPK)*, Łódź 2009.

PAWLUK T., *„Prawo Kanoniczne” według Kodeksu Jana Pawła II, t. 3*, Olsztyn 1996.

PAŹDZIOR S., *Przyczyny poważnego braku rozeznania oceniającego w świetle kan. 1095 n. 2*, Lublin 2004.

PAŹDZIOR S., *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095*, Lublin 1999.

PAŹDZIOR S., *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3*, Lublin 2009.

SZTAFROWSKI E., *Chrześcijańskie małżeństwo*, Warszawa 1985.

SZTAFROWSKI E., *Podręcznik Prawa Kanonicznego 4*, Warszawa 1986.

SZYMAŃSKA K., *Wpływ zaburzeń odżywiania na niezdolność konsensualną do zawarcia małżeństwa. Anoreksja, bulimia, bigoreksja i inne w naukach medycznych, w wyrokach Roty Rzymskiej, w doktrynie kanonistycznej*, Kraków 2019.

ZUBERT B.W., *Wiedza konieczna o heteroseksualności i trwałości małżeństwa w nauce prawa kanonicznego i jurysprudencji (1517-1917)*, Lublin 1985.

ŻUROWSKI M., *Kanoniczne Prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego*, Katowice 1987.

1.2.2. Opracowania

ADAMCZYK J., *Zakupoholizm (oniomania) w odniesieniu do niezdolności wyrażenia ważnej zgody małżeńskiej*, „Ius Matrimoniale” 33 (2022) nr 1, s. 31-78.

ANISZEWSKI M., *Wpływ epilepsji na ważność małżeństwa kanonicznego*, „Kościół i Prawo” 4 (2015) 17 nr 2, s. 87-99.

BZDYRAK G., *Syndrom Piotrusia Pana jako przyczyna psychiczna niezdolności do małżeństwa w praktyce Sądu Metropolitalnego w Lublinie*, „Studia Prawnicze KUL” 81 (2020) nr 1, s. 33-49.

CYNKIER P., MAJCHRZYK Z., *Nadmierna zależność małżonka od rodziny generacyjnej jako źródło niezdolności w podjęciu istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 24 (2013), s. 101-122.

CYNKIER P., *Uwarunkowania środowiskowe związku przedślubnego i małżeństwa a opiniowanie w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa przed Sądem Biskupim*, „Ius Matrimoniale” 25 (2014) nr 2, s. 63-88.

CZAPLA M., *Charakterystyka prawna niezdolności psychicznej do przyjęcia istotnych obowiązków małżeńskich służących jedności i prokreacji kan. 1095, n. 3 KPK*, „Ius Matrimoniale” 13 (2002), s. 45-65.

DZIERŻON G., *Aseksualizm kobiety w sprawie Chicagien. (Wyrok c. Verginelli z 8 lipca 2007 roku, Wyrok c. Caberletii z 7 maja 2009 roku) i jego kanoniczne implikacje*, „Prawo Kanoniczne” 67 (2024) nr 1, s. 45-60.

DZIERŻON G., *Kontrowersje judykaturalne wokół znaczenia terminu niedojrzałość noogenna*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 32 (2022) nr 35, s. 57-69.

DZIERŻON G., *Nieważność małżeństwa oraz niezaistnienie małżeństwa w kanonicznym porządku prawnym*, „Ius Matrimoniale” 12 (2001), s. 7-31.

DZIERŻON G., *Pracoholizm jako przyczyna niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa w orzecznictwie Roty Rzymskiej. Implikacje procesowe*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 35 (2025), s. 49-62.

DZIERŻON G., *Syndrom DDA, zespół Korsakowa, Anonimowi Alkoholicy w orzecznictwie Roty Rzymskiej*, w: G. Dzierżon, K. Szymańska, E. Zyskowska, A. Żywica, „Wybrane zagadnienia z tematyki wpływu alkoholizmu na niezdolność do zawarcia małżeństwa (syndrom DDA, zespół Korsakowa, AA)”, red. G. Dzierżon, Kraków 2018, s. 129-167.

DZIERŻON G., *Walor procesowy kategorii niedojrzałość noogenna w orzecznictwie rotalnym*, „Roczniki Nauk Prawnych” 32 (2022) nr 2, s. 113-124.

DZIERŻON G., *Wpływ schizofrenii na ważność małżeństwa kanonicznego*, „Ius Matrimoniale” 16 (2005), s. 29-52.

DZIĘGA A., *Alkoholizm jako podstawa orzeczenia nieważności małżeństwa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 7 (1997), s. 85-98.

ERLEBACH G., *Algunas notas sobre el concepto de inmadurez noógena*, „Ius Communionis” 8(2020), s. 265-291.

ERLEBACH G., *Defectus usus rationis et discretionis iudicii (Can. 1095, nn. 1 -2). Il contributo della giurisprudenza rotale: dagli inizi agli anni '60*, w: *L'incapacità di intendere e di volere nel diritto matrimoniale canonico (can. 1095 nn. 1-2)*, Citta del Vaticano 2000, s. 219-234.

ERLEBACH G., *Tożsamość seksualna a nieważność związku małżeńskiego według najnowszej jurysprudencji rotalnej (1983-1994). Zarys systematyczny*, w: *Tożsamość seksualna nupturientów a zdolność do zgody małżeńskiej*, red. B.W. ZUBERT, Opole 1998, s. 105-160.

GOŁĘBIOWSKA A., *Alkoholizm jako przyczyna nieważności małżeństwa według orzecznictwa Roty Rzymskiej i Trybunałów kościelnych*, „Prawo Kanoniczne” 55 (2012) nr 3, s. 121-143.

GOŁĘBIOWSKA A., *Encefalopatia jako przyczyna nieważności małżeństwa w świetle wyroków trybunałów kościelnych*, „Roczniki Nauk Prawnych” 23 (2013) nr 2, s. 73-92.

GOŁĘBIOWSKA A., *Geneza kan. 1095 Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II*, „Prawo Kanoniczne” 53 (2010) nr 3-4, s. 143-159.

GOŁĘBIEWSKA A., *Osobowość niedojrzała jako podstawa orzeczenia nieważności małżeństwa w świetle wyroków roty rzymskiej i trybunałów kościelnych*, „Prawo Kanoniczne” 55 (2012) nr 4, s. 57-86.

GOŁĘBIEWSKA A., *Wpływ sclerosis multiplex na niezdolność zawarcia małżeństwa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 22 (2012) nr 1, s. 67-92.

GÓRALSKI W., *„Incapacitas assumendii” (kan. 1095, n. 3 KPK) – absolutna czy również relatywna?*, „Prawo Kanoniczne” 53 (2010) nr 3-4, s. 113-141.

GÓRALSKI W., *Brak wystarczającego używania rozumu jako tytuł nieważności małżeństwa (kan. 1095, n. 1)*, „Ius Matrimoniale” 1 (1990), s. 7-32.

GÓRALSKI W., *Czy „incapacitas assumendi” (kan. 1095, n. 3 KPK) powinna być trwała?*, „Prawo Kanoniczne” 37 (1994) nr 3-4, s. 247-257.

GÓRALSKI W., *Discretio Iudicii (Kan. 1095, n. 2 KPK) jako element zgody małżeńskiej w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej*, w: *Veritati Salvificae Servire. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. zw. dr. hab. Edwardowi Góreckiemu z racji 70 rocznicy urodzin*, red. W. WENZ, Wrocław 2002, s. 117-123.

GÓRALSKI W., *Elementy podmiotowe rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich: (kan. 1095, n. 2 KPK)*, „Prawo Kanoniczne” 48 (2005) nr 1-2, s. 25-33.

GÓRALSKI W., *Homoseksualizm a zdolność do powzięcia zgody małżeńskiej*, w: *Tożsamość seksualna nupturientów a zdolność do zgody małżeńskiej*, red. B.W. ZUBERT, Opole 1998, s. 53-72.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (próba analizy kan. 1095, n. 3)*, „Ius Matrimoniale” 1 (1990), s. 58-93.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 kpk i kan. 818, n. 3 kkKośc. Wsch.)*, w: *Przymierze małżeńskie*, red. W. Góralski i R. Sztychmiller, Lublin 1993, s. 31-48.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich a nieważność małżeństwa (kan. 1095, n. 2)*, „Ius Matrimoniale” 1 (1990), s. 33-57.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Colagiovanni z 10 III 1992 r.*, „Ius Matrimoniale” 5 (1994), s. 76-84.

GÓRALSKI W., *Problem nieważności umowy małżeńskiej z tytułu niezdolności do podjęcia i wypełnienia zobowiązań małżeńskich*, „Kościół i Prawo” 4 (1985), s. 189-211.

GÓRALSKI W., *Zgoda małżeńska oraz tytuły nieważności małżeństwa w postaci niezdolności konsensualnej i wad tejże zgody (zarys problematyki)*, w: *Kanoniczne prawo małżeńskie, wybrane zagadnienia*, red. A. Chciałowska i inni, Warszawa-Kraków 2017, s. 71-104.

GÓRECKI E., *Poważny brak rozeznania oceniającego jako tytuł nieważności małżeństwa*, w: *Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i studia* red. A. Dziega i M. Wróbel, t. 3. Lublin 2003.

GRACZYK K., *Osobowość neurotyczna a zdolność do wypełniania istotnych obowiązków małżeńskich: próba kanonicznej implikacji medycznych skutków*, „Ius Matrimoniale” 16 (2005) nr 10, s. 53-70.

GRACZYK K., *Osobowość neurotyczna apsychoiczna niezdolność do zawarcia związku małżeńskiego. Aspekt kanoniczny*, w: *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, red. A. DZIEGA, M. GERESZATA, Lublin 2002, s. 35-47.

GRACZYK K., *Stwardnienie rozsiane jako przyczyna natury psychicznej niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa*, „Kościelne Prawo Procesowe” 1 (1999), s. 151-176.

GRACZYK K., *Wpływ urazów mózgu na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 11 (2001) nr 2, s. 105-125.

JURCZYŃSKI K., *Wpływ AIDS na niezdolność konsensualną do zawarcia małżeństwa kanonicznego na podstawie kanonu 1095*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 45 (2012) nr 2, s. 382-399.

KANTOR R., *Uzależnienie od gry a niezdolność psychiczna do zawarcia małżeństwa*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 31 (2012) nr 2, s. 103-114.

KOSOWICZ S., *Ewolucja pojęcia zdolności do zawarcia małżeństwa w świetle wyroków rotalnych bieżącego stulecia*, „Prawo Kanoniczne” 31 (1988) nr 1-2, s. 139-146.

KOSOWICZ S., *Zaburzenia psychiczne ograniczające wykonanie zobowiązań powziętych w akcie zgody małżeńskiej*, „Prawo Kanoniczne” 29 (1986) nr 1-2, s. 217-226.

KOTERBA M., *Concept of noogenic immaturity according to the rotal jurisprudence*, „Ius Matrimoniale” 35 (2024) nr 1, s. 5-29.

KOWALSKI M., *Brak rozeznania oceniającego. Problemy interpretacyjne*, w: *Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i studia. Tom 3*, red. A. Dziega i M. Wróbel, Lublin 2003, s. 49-72.

KRAIŃSKI W., *Osobowość dys socjalna jako przyczyna psychiczna nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 21 (2010), s. 27-42.

KRAJCZYŃSKI J., *Wpływ uzależnień na ważność małżeństwa kanonicznego*, „Prawo Kanoniczne” 54 (2011) nr 1-2, s. 191-216.

KRUPA W., *Alkoholizm jako przyczyna nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 67 (1996) nr 1, s. 133-136.

LESZCZYŃSKI G., *Depressive disorders as a cause for consensual inability to contract a marriage*, „Roczniki Nauk Prawnych” 30 (2020) nr 4, s. 199-212.

LESZCZYŃSKI G., *Niedojrzałość emocjonalna jako motyw stwierdzenia nieważności małżeństwa*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 6 (1997), s. 309-327.

LESZCZYŃSKI G., *Schizofrenia jako przyczyna nieważności małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” 59 (2016) nr 3, s. 73-95.

LESZCZYŃSKI G., *Zaburzenia depresyjne jako przyczyna niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” 58 (2015) nr 2, s. 31-45.

MAJER P., *Nowe polskie tłumaczenie Kodeksu prawa kanonicznego – uwagi na temat kanonów regulujących małżeństwo*, „Ius Matrimoniale” 33 (2022) nr 1, s. 5-30.

MAJER P., *Rozeznanie oceniające*, „Prawo Kanoniczne” 54 (2011) nr 1-2, s. 403-425.

MIERZEJEWSKI K., *Pracoholizm jako przyczyna niezdolności do zawarcia małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 22 (2011) nr 16, s. 27-57.

MIERZEJEWSKI K., *Wpływ anoreksji (jadłowstrętu psychicznego) na zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 23 (2012) nr 17, s. 45-64.

NOWAKOWSKI B., *Zaburzenia nastroju jako przyczyna niezdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 32 (2021) nr 1, s. 49-70.

NOWICKA U., *Okoliczności dopuszczające rozpoznanie sprawy o nieważność małżeństwa w procesie skróconym przed biskupem*, „Ius Matrimoniale” 26 (2015) n. 3, s. 43-60.

OLEJNIK B., *Czy zaburzenie osobowości typu borderline może stanowić przyczynę nieważności małżeństwa kanonicznego? Analiza w oparciu o orzecznictwo Roty Rzymskiej*, „Ius Matrimoniale” 33 (2022) nr 2, s. 33-90.

OLEJNIK B., *Mammizm jako przyczyna niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa kanonicznego w orzeczeniach c. Pinto z 11 listopada 2011 r. i 13 maja 2014 r.*, „Ius Matrimoniale” 36 (2025) nr 1, s. 51-81.

PAŹDZIOR S., *Alkoholizm a psychiczna niezdolność do zawarcia związku małżeńskiego. Aspekt kanoniczny*, w: *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, red. A. DZIĘGA, M. GERESZATA, Lublin 2002, s. 35-47.

PAŹDZIOR S., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Prawo Kanoniczne” 54 (2011) nr 1-2, s. 383-401.

PAŹDZIOR S., *Osobowość psychoneurotyczna w relacji do poważnego braku rozeznania oceniającego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 14 (2004) nr 2, s. 121-136.

PAŹDZIOR S., *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa. Próba systematyki*, „Kościelne Prawo Procesowe” 1 (1999), s. 113-124.

PAŹDZIOR S., *Wpływ narkomanii na poważny brak rozeznania oceniającego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 12 (2002) n. 2, s. 151-168.

PAŹDZIOR S., *Wpływ padaczki na poważny brak rozeznania oceniającego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 13 (2003) nr 2, s. 83-99.

PAŹDZIOR S., *Wpływ wychowania w rodzinie patologicznej na zdolność osoby do zawarcia małżeństwa sakramentalnego*, „Kościelne Prawo Procesowe” 1 (1999), s. 125-136.

PIĄTKOWSKA A., *Osobowość starcza przyczyną niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa*, „Kościół i Prawo” 16 (2014) nr 2, s. 105-116.

RAKOCZY T., *Relacja podmiotu do obowiązku w orzekaniu nieważności małżeństwa z kan. 1095 n. 3 KPK*, „Prawo Kanoniczne” 53 (2010) nr 1-2, s. 181-201.

RUTECKI K., *Wpływ schizofrenii na zdolność konsensualną do zawarcia małżeństwa*, „Kościół i Prawo” 20 (2018) nr 2, s. 141-152.

SOSNOWSKI A., *Niewystarczalność niezdolności relatywnej do stwierdzenia nieważności małżeństwa według kan. 1095, n. 3*, w: *Servabo legem tuam in toto corde meo. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Krzywdzie CM, dyrektorowi Instytutu Prawa Kanonicznego UPJPII z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. A. ZAKRĘTA, A. SOSNOWSKI, Kraków 2013, s. 481-495.

STANKIEWICZ A., *Il contributo della giurisprudenza rotale al „defectus usus rationis et discretionis iudicii”*: gli ultimi sviluppi e le prospettive nuove, w: *L’Incapacità di intendere e di volere nel diritto matrimoniale canonico (can. 1095 nn. 1-2)*, red. R. FUNGHINI, Città del Vaticano 2000, s. 271-294.

STANKIEWICZ A., *Il contributo della giurisprudenza rotale al „defectus usus rationis et discretionis iudicii”*: gli ultimi sviluppi e le prospettive nuove, w: *L’Incapacità di intendere e di volere nel diritto matrimoniale canonico*, „Monitor Ecclesiasticus” 125(2000), s. 332-364.

STANKIEWICZ A., *L’incapacità di assumere e adempiere gli obblighi coniugali essenziali*, w: *L’incapacità di assumere gli obblighi essenziali del matrimonio*, Città del Vaticano 1998, ss. 53-67.

STANKIEWICZ A., *La capacità richiesta per la validità del consenso e la sua mancanza*, w: *Matrimonio. El matrimonio y su expresión canonica ante el III milenio. X Congreso internacional de derecho canonico*, red. P. VILADRICH, Pamplona 2000, s. 835-857.

STANKIEWICZ A., *Wpływ alkoholizmu chronicznego na ważność umowy małżeńskiej*, „Kościół i Prawo” 3 (1984), s. 111-123.

STAWNIAK H., *Niezdolność absolutna czy również niezdolność relatywna?*, „Prawo Kanoniczne” 54 (2011) nr 1-2, s. 145-160.

STAWNIAK H., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej (n. 3 kan. 1095 kpk)*, „Prawo Kanoniczne” 48 (2005) nr 1-2, s. 35-47.

STAWNIAK H., *Niezdolność do zawarcia małżeństwa (kan. 1095 KPK) w świetle przemówień papieskich do Roty Rzymskiej i nauki Kościoła*, „Prawo Kanoniczne” 52 (2009) nr 3-4, s. 229-246.

STAWNIAK H., *Rozeznanie oceniające przedmiotu zgody małżeńskiej i celu małżeńskiego w świetle kanonicznego prawa małżeńskiego*, „Seminare” 7 (1985), s. 121-153.

SZTYCHMILER R., FRYC J., DRELICH B., *Stwardnienie rozsiane a zdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 8 (1997) nr 2, s. 9-38.

SZYMAŃSKA K., *Pandemia COVID-19 a zdrowie psychiczne – nowy kontekst w procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 35 (2024) nr 2, s. 39-64.

SZYMAŃSKA K., *Parafilia a nieważność małżeństwa kanonicznego w wybranych publikacjach*, „Ius Matrimoniale” 32 (2021) nr 1, s. 71-86.

SZYMAŃSKA K., *Parafilia wyzwaniem dla małżeństwa kanonicznego*, „Ius Matrimoniale” 31 (2020) nr 1, s. 25-49.

SZYMAŃSKA K., *Tytuły prawne, z których mogłyby być prowadzone sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa, w których istotną rolę odegrała akrotomofilia*, „Ius Matrimoniale” 30 (2019) nr 3, s. 97-109.

ŚWITO L., *Od amencji do borderline. Dopuszczenie do małżeństwa osób z zaburzeniem natury psychicznej?*, „Annales Canonici” 7 (2019), s. 101-117.

WĄSIK W., *Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych, jako przyczyna nieważności małżeństwa*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 15 (2016), s. 123-155.

WENZ W., *Stan osoby chorej psychicznie a jej kanoniczna zdolność do zawarcia małżeństwa – schizofrenia*, „Świdnickie Studia Teologiczne” 18 (2021), s. 177-190.

WYBULT W., *Waginizm jako źródło niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w świetle kan. 1095 n. 3 KPK z 1983 r.*, „Ius Matrimoniale” 28 (2017) nr 3, s. 83-97.

ZUBERT B.W., *Biseksualizm a zdolność do zgody małżeńskiej*, w: *Tożsamość seksualna nupturientów a zdolność do zgody małżeńskiej*, red. B.W. Zubert, Opole 1998, s. 73-104.

ZUBERT B.W., *Wiedza konieczna a zgoda na małżeństwo sakramentalne*, „Prawo Kanoniczne” 29 (1986) nr 3-4, s. 233-247.

ZYSKOWSKA E., *Osobowość niedojrzała a zdolność do wyrażenia zgody małżeńskiej. Wpływ rodziny pochodzenia na kształtowanie dojrzałości osoby*, „Ius Matrimoniale” 32 (2021) nr 1, s. 87-105.

ŻUREK T., *Wpływ stadiów odurzenia alkoholowego na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, „Kościelne Prawo Procesowe” 3 (2003), s. 145-185.

ŻUROWSKI M., *Niezdolność do podjęcia obowiązków małżeńskich z przyczyn psychicznych*, „Prawo Kanoniczne” 29 (1986) nr 3-4, s. 153-162.

ŻUROWSKI M., *Problem rozeznania oceniającego*, „Kościół i Prawo” 6 (1989), s. 57-68.

ŻUROWSKI M., *Problem rozeznania oceniającego*, „Prawo Kanoniczne” 28 (1985) nr 3-4, s. 3-15.

ŻUROWSKI M., *Problematyka zgody małżeńskiej w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego*, „Analecta Cracoviensia” 16 (1984), s. 511-525.

ŻUROWSKI M., *Przedmiot zgody małżeńskiej i zdolność do wypełnienia obowiązków w ocenie umysłu poprzedzającej rozważną decyzję nupturienta: studium w oparciu o nowsze wyroki rotalne*, „Prawo Kanoniczne” 26 (1983) nr 1-2, s. 243-283.

1.2.3. Komentarze do wyroków

1.2.3.1. Komentarze do wyroków Roty Rzymskiej

DZIERŻON G., KAMIŃSKI R., *Brak rozeznania oceniającego w świetle wyroków Roty Rzymskiej wydanych w 2021 roku*, Warszawa 2023.

DZIERŻON G., *Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 2 KPK) oraz podstęp (kan. 1098 KPK) w wyroku c. Pinto z 25 listopada 2011 roku (G.D.)*, w: W. GÓRALSKI, DZIERŻON G., *Niezdolność konsensualna, brak zgody małżeńskiej i jej wady w najnowszym orzecznictwie Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2010-2018)*, Pelplin 2020, s. 53–64.

DZIERŻON G., *Wpływ homoseksualizmu na niezdolność do zawarcia małżeństwa w wyroku Roty Rzymskiej c. Arokiaraj z 6 lipca 2011 roku*, „Ius Matrimoniale” 29 (2018) nr 3, s. 101–112.

DZIERŻON G., *Wpływ nadpobudliwości seksualnej na niezdolność podmiotu do powzięcia zgody małżeńskiej (kan. 1095, n. 3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Huber z dnia 26.07.1996 r.*, „Ius Matrimoniale” 13 (2002), s. 199-205.

DZIERŻON G., *Wpływ narcyzmu oraz oziębłej osobowości na niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Funghini z dnia 18.12.1996 r.*, „Ius Matrimoniale” 13 (2002) nr 7, s. 191-198.

DZIERŻON G., *Wpływ ograniczenia wolności wewnętrznej na brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Pompedda z 19.05.1994 r.*, „Ius Matrimoniale” 11 (2000), s. 217-223.

DZIERŻON G., *Wpływ zaburzeń w sferze psychoseksualnej na niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Defilippi z 1.12.1995 r.*, „Ius Matrimoniale” 11 (2000), s. 225-233.

GÓRALSKI W., „*Defectus discretionis iudicii, incapacitas assumendi i gravis timor reverentialis*” w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. *De Lanversin* z 19 stycznia 1994 r., „*Ius Matrimoniale*” 24 (2013) s. 181-208.

GÓRALSKI W., „*Gravis defectus discretionis iudicii*” (kan. 1095, n. 2 KPK) i „*incapacitas assumendi*” (kan. 1095, n. 3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. *Caberletti* z 9 lutego 2006 roku, „*Ius Matrimoniale*” 22 (2011), s. 191-210.

GÓRALSKI W., *Absolutny charakter incapacitas assumendi* (kan. 1095, n. 3 KPK) w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1997-2016)*, Płock 2018, s. 125-138.

GÓRALSKI W., *Alkoholizm chroniczny jako źródło „incapacitas”* (kan. 1095 n. 3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. *Pompedda* z 4 V 1992 r., w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)*, Warszawa 2000, s. 167-182.

GÓRALSKI W., *Alkoholizm chroniczny jako źródło „incapacitatis”* (kan. 1095, n. 3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. *Pompedda* z 4 V 1992 r., „*Ius Matrimoniale*” 8 (1997), s. 191-203.

GÓRALSKI W., *Błąd co do przymiotu osoby* (kan. 1097 § 2 KPK), *brak rozeznania oceniającego* (kan. 1095, n. 2) i *niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich* (kan. 1095, n. 3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. *De Angelis* z 16 czerwca 2006 roku, „*Ius Matrimoniale*” 23 (2012), s. 139-159.

GÓRALSKI W., *Błąd co do przymiotu osoby sprowadzający się do warunku sine qua non* (kan. 126 KPK) oraz *poważny brak rozeznania oceniającego* (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku c. *Erlebach* z 15 lutego 2018 roku, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z najnowszego orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa w obszarze zgody małżeńskiej (2014-2018)*, Pelplin 2020, s. 83-127.

GÓRALSKI W., *Brak rozeznania oceniającego – przyczyną nieważności małżeństwa w świetle wyroku Roty Rzymskiej z 16 XII 1988 r. c. Bruno*, „Ius Matrimoniale” 2 (1991), s. 88-101.

GÓRALSKI W., *Brak rozeznania oceniającego – przyczyną nieważności małżeństwa w świetle wyroku Roty Rzymskiej z 16 XII 1988 r. c. Bruno*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)*, Warszawa 2000, s. 53-71.

GÓRALSKI W., *Brak wolności wewnętrznej jako przyczyna nieważności małżeństwa w wyroku Roty Rzymskiej c. Funghini z 21 X 1987 r.*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 4 (1994), s. 27-36.

GÓRALSKI W., *Brak wolności wewnętrznej jako przyczyna nieważności małżeństwa w wyroku Roty Rzymskiej c. Funghini z 21 X 1987 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)*, Warszawa 2000, s. 183-193.

GÓRALSKI W., *Brak wolności wewnętrznej źródłem poważnego braku rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku c. Salvatori z 28 kwietnia 2017 roku (W.G.)*, w: W. GÓRALSKI, G. DZIERŻON, *Niezdolność konsensualna, brak zgody małżeńskiej i jej wady w najnowszym orzecznictwie Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2010-2018)*, Pelplin 2020, s. 171–194.

GÓRALSKI W., *Brak wystarczającego używania rozumu (kan. 1095 n. 1 KPK), poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095 n. 2 KPK), przymus lub bojaźń (kan. 1103 KPK), symulacja zgody małżeńskiej (kan. 1101 § 2 KPK) po stronie mężczyzny w sprawie (rozpoznanej z powództwa syna nieżyjącego ojca) rozstrzygniętej wyrokiem Roty Rzymskiej c. Erlebach z dnia 28 lipca 2015 r.*, „Ius Matrimoniale” 29 (2018) nr 1, s. 83-108.

GÓRALSKI W., *Consensus facit nuptias (D. 50,17,30 – Ulpianus). Wybrane wyroki Trybunału Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski*, Płock 2025.

GÓRALSKI W., *Dekret Roty Rzymskiej c. Mario Giannecchini z 18 II 1986 r. w sprawie o nieważność małżeństwa (z kan. 1101 § 2 i kan. 1095 nn. 2–3)*, „Prawo Kanoniczne” 33 (1990) nr 3-4, s. 161-172.

GÓRALSKI W., *Dekret Roty Rzymskiej c. Mario Giannecchini z 18 II 1986 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z kan. 1101 § 2 i kan. 1095 n. 2–3 KPK*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)*, Warszawa 2000, s. 142-156.

GÓRALSKI W., *Gravis defectus discretionis iudicii (kan. 1095, n. 2 KPK), incapacitas assumendi (kan. 1095, n. 3 KPK) i gravis timor reverentialis (kan. 1103 KPK) w wyroku c. De Lanversin z 19.01.1994 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)*, Płock 2014, s. 87-110.

GÓRALSKI W., *Gravis defectus discretionis iudicii (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej c. McKay z 14.10.2004 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1997-2016)*, Płock 2018, s. 15-21.

GÓRALSKI W., *Gravis defectus discretionis iudicii (kan. 1095, n. 2 KPK) u powoda i wykluczenie przezeń nierozzerwalności małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej c. Erlebach z 21.07.2016 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1997-2016)*, Płock 2018, s. 22-51.

GÓRALSKI W., *Gravis defectus discretionis iudicii (kan. 1095, n. 2 KPK) w opublikowanych wyrokach Roty Rzymskiej z 2005 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1997-2016)*, Płock 2018, s. 52-84.

GÓRALSKI W., *Gravis defectus discretionis iudicii (kan. 1095, n. 2 KPK) czy incapacitas assumendi (kan. 1095, n. 3 KPK)? Problem zakwalifikowania przypadku w sprawie rozstrzygniętej wyrokiem Roty Rzymskiej c. Erlebach z 25.10.2007 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1997-2016)*, Płock 2018, s. 85-105.

GÓRALSKI W., *Incapacitas assumendi (kan. 1095 KPK/83) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Da Costa Gomes z 17 lipca 2023 roku*, „*Ius Matrimoniale*” 35 (2024) nr 1, s. 229-249.

GÓRALSKI W., *Incapacitas assumendi (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej c. Stankiewicz z 27.07.2010 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1997-2016)*, Płock 2018, s. 106-124.

GÓRALSKI W., *Incapacitas assumendi (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Erlebach z 15 stycznia 2019 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Sprawy nullitatis matrimonii w najnowszym orzecznictwie Trybunału Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2013–2019)*, Pelplin 2021, s. 11-56.

GÓRALSKI W., *Incapacitas assumendi (kan. 1095, n. 3 KPK/83) w wyroku Roty Rzymskiej c. Verginelli z 25 marca 2011 roku*, „*Ius Matrimoniale*” 33 (2022) nr 1, s. 211–226.

GÓRALSKI W., *Infantyizm afektywny jako przyczyna niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Pinto z 11 listopada 2011 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex ius dicit. Problematyka zgody małżeńskiej oraz formy kanonicznej w orzecznictwie Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2009–2020)*, Pelplin 2021, s. 49-64.

GÓRALSKI W., *Niedojrzałość psycho-afektywna jako przyczyna niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Erlebach z 9 lutego 2017 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z najnowszych orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa w obszarze zgody małżeńskiej (2014-2018)*, Pelplin 2020, s. 35-62.

GÓRALSKI W., *Niedojrzałość psycho-afektywna jako przyczyna poważnego braku rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) i niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Monier z 19 lipca 2016 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z najnowszych orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa w obszarze zgody małżeńskiej (2014-2018)*, Pelplin 2020, s. 9-34.

GÓRALSKI W., *Niedojrzałość psychologiczna a poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095 n. 2 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej z 18 XII 1986 r. c. Stankiewicz*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)*, Warszawa 2000, s. 28-45.

GÓRALSKI W., *Nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich oraz poważnego braku rozeznania oceniającego u pozwanego – wyrok Roty Rzymskiej z 6.II.1987 r. c. Pinto*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 1 (1991), s. 15-22.

GÓRALSKI W., *Nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich oraz poważnego braku rozeznania oceniającego u pozwanego – wyrok Roty Rzymskiej z 6 II 1987 r. c. Pinto*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)*, Warszawa 2000, s. 45-52.

GÓRALSKI W., *Nieważność małżeństwa z tytułu poważnego braku rozeznania oceniającego z powodu toksykomanii u obojga stron (kan. 1095, n. 2) w wyroku Roty Rzymskiej z 23 II 1990 r. c. Stankiewicz*, „Ius Matrimoniale” 3 (1992), s. 89-103.

GÓRALSKI W., *Nieważność małżeństwa z tytułu poważnego braku rozeznania oceniającego z powodu toksykomanii u obojga stron (kan. 1095 n. 2 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej z 23 II 1990 r. c. Stankiewicz*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)*, Warszawa 2000, s. 72-91.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (z powodu nimfomanii) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Faltin z 26.10.1994 roku*, „Ius Matrimoniale” 18 (2007), s. 145-159.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich dotyczących „bonum coniugum” w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Burke z 26 listopada 1992 roku*, „Ius Matrimoniale” 21 (2010), s. 155-170.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej (kan. 1095, n. 3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Bottone z 25 stycznia 2001 roku*, „Ius Matrimoniale” 21 (2010), s. 171-180.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Erlebach z 23 listopada 2006 roku*, „Ius Matrimoniale” 22 (2011), s. 177-189.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich dotyczących bonum coniugum (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Burke z 26.11.1992 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)*, Płock 2014, s. 136-149.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Bottone z 25.01.2001 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)*, Płock 2014, s. 150-158.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Erlebach z 23.11.2006 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)*, Płock 2014, s. 159-170.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Salvatori z 07.02.2013 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)*, Płock 2014, s. 180-189.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z powodu nimfomanii (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Faltin z 26.10.1994 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)*, Płock 2014, s. 190-202.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej (kan. 1095, n. 3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Stankiewicz z dnia 27 lipca 2010 r.*, „Ius Matrimoniale” 28 (2017), s. 83-107.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich wynikających ze skierowania małżeństwa ku bonum coniugum w wyroku c. Huber z 3 lipca 1996 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich wynikających ze skierowania małżeństwa ku dobru małżonków oraz wykluczenie tego dobra w najnowszym orzecznictwie Roty Rzymskiej (1996-2013)*, Pelplin 2020, s. 11-28.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich wynikających ze skierowania małżeństwa ku bonum coniugum w wyroku c. Monier z 16 marca 2001 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich wynikających ze skierowania małżeństwa ku dobru małżonków oraz wykluczenie tego dobra w najnowszym orzecznictwie Roty Rzymskiej (1996-2013)*, Pelplin 2020, s. 29-76.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Bunge z 28 października 2014 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z najnowszych orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa w obszarze zgody małżeńskiej (2014-2018)*, Pelplin 2020, s. 63-82.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z powodu alkoholizmu chronicznego (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie pozwanej w wyroku c. Vaccarotto z 23 maja 2014 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Sententia facit ius (D. 5, 2, 17, 1). Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitatis matrimonii (2012–2023)*, Płock 2023, s. 36-53.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie powódki w wyroku c. Bunge z 28 października 2014 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Sententia facit ius (D. 5, 2, 17, 1). Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitatis matrimonii (2012–2023)*, Płock 2023, s. 54-64.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie pozwanego w wyroku c. Ferreira Pena z 1 marca 2022 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Sententia facit ius (D. 5, 2, 17, 1). Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitatis matrimonii (2012–2023)*, Płock 2023, s. 145-157.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) i – subordinate – podstępne wprowadzenie w błąd (kan. 1098 KPK) po stronie pozwanej w wyroku c. Bartolacci z 13 grudnia 2016 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex est lex loquens (Cicero, De legibus 3,1,2). Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitatis matrimonii (2016-2023)*, Płock 2024, s. 13-26.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po obu stronach i wykluczenie dobra potomstwa (kan. 1101 § 2 KPK) po stronie powoda w wyroku c. Adam z 18 stycznia 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex non calculat (D. 49, 8,1,2 – Aemilius Macer). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski*, Płock 2025, s. 15-33.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po obu stronach w wyroku c. Milite z 18 stycznia 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex non calculat (D. 49, 8,1,2 – Aemilius Macer). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski*, Płock 2025, s. 34-44.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po jednej lub po obu stronach w wyroku c. Bartolacci z 25 stycznia 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex non calculat (D. 49, 8,1,2 – Aemilius Macer). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski*, Płock 2025, s. 55-67.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po obu stronach w wyroku c. Salvatori z 8 marca 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex non calculat (D. 49, 8,1,2 – Aemilius Macer). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski*, Płock 2025, s. 68-84.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie pozwanego i/lub wykluczenie małżeństwa albo istotnego elementu małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK) po stronie pozwanego w wyroku c. Adam z 27 kwietnia 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex non calculat (D. 49, 8,1,2 – Aemilius Macer). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski*, Płock 2025, s. 97-110.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) i wykluczenie dobra potomstwa (kan. 1101 § 2 KPK) po stronie pozwanej w wyroku c. Fischer z 17 lipca 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex non calculat (D. 49, 8,1,2 – Aemilius Macer). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski*, Płock 2025, s. 111-120.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie pozwanej w wyroku c. Monier z 17 lipca 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex non calculat (D. 49, 8,1,2 – Aemilius Macer). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski*, Płock 2025, s. 121-128.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po obu stronach w wyroku c. Pietracatella z 19 lipca 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex non calculat (D. 49, 8,1,2 – Aemilius Macer). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski*, Płock 2025, s. 129-145.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie pozwanej w wyroku c. Da Costa Gomes z 27 lipca 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex non calculat (D. 49, 8,1,2 – Aemilius Macer). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski*, Płock 2025, s. 146-156.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie pozwanego w wyroku c. Ferreira Pena z 3 października 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex non calculat (D. 49, 8,1,2 – Aemilius Macer). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski*, Płock 2025, s. 171-178.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) i/lub wykluczenie bonum fidei (kan. 1101 § 2 KPK) po stronie pozwanej w wyroku c. Ferreira Pena z 23 listopada 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex non calculat (D. 49, 8,1,2 – Aemilius Macer). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski*, Płock 2025, s. 197-210.

GÓRALSKI W., *Niezdolność do podjęcia istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po jednej lub obu stronach w wyroku c. Bunge z 24 stycznia 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex non calculat (D. 49, 8,1,2 – Aemilius Macer). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski*, Płock 2025, s. 45-54.

GÓRALSKI W., *Niezdolność charakterów stron a incapacitas assumendi (kan. 1095, n. 3 KPK) na przykładzie wyroku Roty Rzymskiej c. Burke z 18 lipca 1997 roku*, „Ius Matrimoniale” 19 (2008), s. 179-192.

GÓRALSKI W., *Niezdolność charakterów stron a incapacitas assumendi (kan. 1095, n. 3 KPK) na przykładzie wyroku c. Burke z 18.07.1997 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)*, Płock 2014, s. 125-135.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095 n. 2 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej „pro vinculo” z 26 VI 1984 r. c. Huot*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)*, Warszawa 2000, s. 15-27.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2) w wyroku Roty Rzymskiej „pro vinculo” z 26 VI 1984 r. c. Huot*, „*Ius Matrimoniale*” 3 (1992), s. 80-88.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku c. Erlebach z 16.10.2008 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)*, Płock 2014, s. 15-26.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku c. Erlebach z 18.03.2009 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)*, Płock 2014, s. 27-39.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) i niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Caberletti z 09.02.2006 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)*, Płock 2014, s. 40-57.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) a niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Stankiewicz z 14.12.2007 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)*, Płock 2014, s. 58-86.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej c. McKay z 14.10.2004 r.*, „*Ius Matrimoniale*” 25 (2014), s. 107-114.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) u powoda i wykluczenie przymiotu nierozzerwalności małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej c. Erlebach z 21.07.2016 r.*, „*Ius Matrimoniale*” 28 (2017) nr 2, s. 107-145.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej c. Salvatori z 7 maja 2020 roku*, „*Ius Matrimoniale*” 30 (2019) nr 4, s. 101-122.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) i wykluczenie nierozzerwalności małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK) tytułami nieważności połączonymi w wyroku c. Erlebach z 21 lipca 2016 roku*, w: W. GÓRALSKI, G. DZIERŻON, *Niezdolność konsensualna, brak zgody małżeńskiej i jej wady w najnowszym orzecznictwie Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2010-2018)*, Pelplin 2020, s. 195-229.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku Roty Rzymskiej c. Caberletti z 20 listopada 2018 roku*, „*Ius Matrimoniale*” 31 (2020) nr 2, s. 91-114.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku c. Arokiaraj z 20 kwietnia 2016 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex ius dicit. Problematyka zgody małżeńskiej oraz formy kanonicznej w orzecznictwie Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2009–2020)*, Pelplin 2021, s. 13-30.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku c. Ferreira Pena z 19 kwietnia 2018 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex ius dicit. Problematyka zgody małżeńskiej oraz formy kanonicznej w orzecznictwie Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2009–2020)*, Pelplin 2021, s. 31-48.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po stronie powoda w wyroku c. Todico z 6 maja 2022 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Sententia facit ius (D. 5, 2, 17, 1). Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitatis matrimonii (2012–2023)*, Płock 2023, s. 158-173.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) i niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po obu stronach w wyroku c. Jaeger z 11 maja 2022 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Sententia facit ius (D. 5, 2, 17, 1). Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitatis matrimonii (2012–2023)*, Płock 2023, s. 174-192.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po stronie powoda w wyroku c. Viscome z 23 lutego 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Sententia facit ius (D. 5, 2, 17, 1). Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitatis matrimonii (2012–2023)*, Płock 2023, s. 203-211.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) i niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie powódki w wyroku c. Erlebach z 30 marca 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Sententia facit ius (D. 5, 2, 17, 1). Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitatis matrimonii (2012–2023)*, Płock 2023, s. 212-230.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) i/lub niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po obu stronach w wyroku c. Salvatori z 12 stycznia 2016 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex est lex loquens (Cicero, De legibus 3,1,2). Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitalis matrimonii (2016-2023)*, Płock 2024, s. 40-53.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po stronie powódki w wyroku c. Milite z 7 kwietnia 2016 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex est lex loquens (Cicero, De legibus 3,1,2). Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitalis matrimonii (2016–2023)*, Płock 2024, s. 54-63.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po stronie powódki w wyroku c. Viscome z 13 lutego 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex est lex loquens (Cicero, De legibus 3,1,2). Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitalis matrimonii (2016–2023)*, Płock 2024, s. 100-111.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po stronie powódki i po stronie pozwanego oraz wykluczenie bonum coniugum (kan. 1101 § 2 KPK) po stronie pozwanego w wyroku c. Arokiaraj z 19 kwietnia 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex est lex loquens (Cicero, De legibus 3,1,2). Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitalis matrimonii (2016–2023)*, Płock 2024, s. 112-124.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po stronie powódki w wyroku c. Arellano Cedillo z 26 kwietnia 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex est lex loquens (Cicero, De legibus 3,1,2). Ze studiów nad najnowszym orzecznictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitalis matrimonii (2016–2023)*, Płock 2024, s. 148-158.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po obu stronach w wyroku c. Monier z 22 listopada 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex non calculat (D. 49, 8,1,2 – Aemilius Macer). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski*, Płock 2025, s. 188-190.

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095 n. 2 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej „coram” Erlebach z 16 października 2008 r., „Ius Matrimoniale” 18 (2013), s. 219-232.*

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego oraz niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, nn. 2–3) w świetle wyroku Roty Rzymskiej z 23 II 1990 r. c. Bruno, „Prawo Kanoniczne” 35 (1992) nr 3-4, s. 147-159.*

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego oraz niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095 n. 2–3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej z 23 II 1990 r. c. Bruno, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus: z orzecnictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)*, Warszawa 2000, s. 92-107.*

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego oraz niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w świetle orzecnictwa Roty Rzymskiej (na przykładzie wyroku c. Stankiewicz z 16 XII 1994 r.), w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus: z orzecnictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)*, Warszawa 2000, s. 124-141.*

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego oraz wykluczenie bonum coniugum w wyroku c. Caberletti z 21 maja 2013 roku, w: W. GÓRALSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich wynikających ze skierowania małżeństwa ku dobru małżonków oraz wykluczenie tego dobra w najnowszym orzecnictwie Roty Rzymskiej (1996-2013)*, Pelplin 2020, s. 77-100.*

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Colagiovanni z 10 III 1992 r., „Ius Matrimoniale” 5 (1994), s. 76-86.*

GÓRALSKI W., *Poważny brak rozeznania oceniającego w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Colagiovanni z 10 III 1992 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus: z orzecnictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)*, Warszawa 2000, s. 108-123.

GÓRALSKI W., *Problem niezdolności relatywnej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Jarawan z 4 października 1995 r.*, „Ius Matrimoniale” 24 (2013), s. 209-218.

GÓRALSKI W., *Problem niezdolności relatywnej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Jarawan z 04.10.1995 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecnictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)*, Płock 2014, s. 171-179.

GÓRALSKI W., *Problem trwałości niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w świetle wyroku Roty Rzymskiej coram Bruno z 19 VII 1991 r.*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 3 (1993) nr 4, s. 20-24.

GÓRALSKI W., *Problem trwałości niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w świetle wyroku Roty Rzymskiej coram Bruno z 19 VII 1991 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus: z orzecnictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)*, Warszawa 2000, s. 161-166.

GÓRALSKI W., *Przeszkody: święceń (kan. 1087 KPK) i wieczystego ślubu publicznego czystości (kan. 1088 KPK) oraz poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po stronie powoda w wyroku c. Caberletti z 12 stycznia 2021 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Sententia facit ius (D. 5, 2, 17, 1). Ze studiów nad najnowszym orzecnictwem Roty Rzymskiej w sprawach nullitatis matrimonii (2012–2023)*, Płock 2023, s. 121-144.

GÓRALSKI W., *Przymus i bojaźń (kan. 1103 KPK) po stronie powoda, podstępne wprowadzenie w błąd (kan. 1098 KPK) po stronie pozwanej, poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) po stronie powoda i niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK) po stronie pozwanej w wyroku c. Bunge z 4 kwietnia 2023 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Iudex non calculat (D. 49, 8,1,2 – Aemilius Macer). Wybrane wyroki Roty Rzymskiej z 2023 roku w sprawach nullitatis matrimonii pochodzących z Polski*, Płock 2025, s. 85-96.

GÓRALSKI W., *Rola biegłych w sprawach z tytułu poważnego braku rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku c. Heredia Esteban z 27 lutego 2014 roku (W.G.)*, w: W. GÓRALSKI, G. DZIERŻON, *Niezdolność konsensualna, brak zgody małżeńskiej i jej wady w najnowszym orzecznictwie Roty Rzymskiej na przykładzie wybranych wyroków (2010-2018)*, Pelplin 2020, s. 79-114.

GÓRALSKI W., *Sędziowska ocena dowodów na przykładzie wyroku Roty Rzymskiej c. Defilippi z 26 lutego 2009 r.*, „Ius Matrimoniale” 25 (2014), s. 45-55.

GÓRALSKI W., *Sędziowska ocena dowodów na przykładzie wyroku Roty Rzymskiej c. Defilippi z 26 lutego 2009 r. (incapacitas assumendi, exclusio boni sacramenti, exclusio boni coniugum): część II*, „Ius Matrimoniale” 25 (2014) nr 4, s. 5–26.

GÓRALSKI W., *Uwagi o niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich na kanwie wyroku Roty Rzymskiej z 21 III 1991 r. c. Doran*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 2 (1992), s. 30-33.

GÓRALSKI W., *Uwagi o niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich na kanwie wyroku Roty Rzymskiej z 21 III 1991 r. c. Doran*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus: z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)*, Warszawa 2000, s. 157-160.

GÓRALSKI W., *Wykluczenie nierozzerwalności małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK) i poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) w wyroku c. Pinto z 13 maja 2014 roku*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z najnowszych orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa w obszarze zgody małżeńskiej (2014-2018)*, Pelplin 2020, s. 150-168.

GÓRALSKI W., *Zazdrość patologiczna jako przyczyna incapacitas assumendi (kan. 1095, n. 3 KPK) w wyroku c. Pompedda z 15.07.1994 r.*, w: W. GÓRALSKI, *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznanych z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1991-2013)*, Płock 2014, s. 111-124.

KAMIŃSKI R., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) oraz niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej (kan. 1095, n. 3 KPK). Wyrok Roty Rzymskiej c. McKay z 15 kwietnia 2013 roku*, „Ius Matrimoniale” 33 (2022) nr 2, s. 211–228.

LESZCZYŃSKI G., *Wpływ psychozy maniakalno-depresyjnej na poważny brak rozeznania oceniającego w świetle wyroku coram Turnaturi z 20 lutego 1998 r.*, „Ius Matrimoniale” 20 (2009), s. 171-185.

ŚWITO L., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich oraz symulacja całkowita i częściowa w niepublikowanym wyroku c. Emanuele Saturnino da Costa Gomes z dnia 1 marca 2022 r.*, „Ius Matrimoniale” 34 (2023) nr 2, s. 165-180.

WIECZOREK M., *Niedojrzałość emocjonalna w powiązaniu z uzależnieniem od alkoholu i gier hazardowych jako przyczyna niezdolności konsensualnej w świetle wyroku c. Monier z dnia 21 listopada 2018 roku*, „Ius Matrimoniale” 29 (2018) nr 4, s. 93-101.

1.2.3.2. Komentarze do wyroków Roty Hiszpańskiej

BIAŁOBRZESKI T., *Komentarz do dekretu Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii c. Santiago Panizo Orallo z dnia 3 marca 1998 r. rozstrzygającego prośbę o nowe wniesienie sprawy*, „Ius Matrimoniale” 25 (2014), s. 89-105.

BIAŁOBRZESKI T., *Komentarz do dekretu Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii c. Morán Bustos z dnia 26 marca 2007 r. zarządzający przyjęcie sprawy o orzeczenie nieważności małżeństwa do zwyczajnego postępowania w II instancji*, „Ius Matrimoniale” 26 (2015), s. 97-111.

BIAŁOBRZESKI T., *Komentarz do dekretu Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii c. Morán Bustos z dnia 23 marca 2007 r. zarządzający przyjęcie sprawy o orzeczenie nieważności małżeństwa do zwyczajnego postępowania w II instancji*, „Ius Matrimoniale” 27 (2016), s. 111-123.

BIAŁOBRZESKI T., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095 n. 3 KPK) w świetle dekretu Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii c. Panizo Orallo z 3 lutego 2000 r.*, „Ius Matrimoniale” 21 (2010), s. 181-197.

BIAŁOBRZESKI T., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095 n. 2 KPK) oraz wykluczenie nierozzerwalności małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK) w świetle wyroku Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii c. Morán Bustos z 9 lipca 2007 r.*, „Ius Matrimoniale” 24 (2013), s. 233-246.

BIAŁOBRZESKI T., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095 n. 2 KPK) w świetle wyroku Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii c. Ponce Gallén z dnia 25 marca 2007 r.*, „Ius Matrimoniale” 29 (2018), s. 109-129.

1.2.3.3. Komentarze do wyroków trybunałów niższego stopnia jurysdykcyjnego

BORUCKI J., *Wyrok Sądu Kościelnego Diecezji Włocławskiej (c. Borucki) z 2.09.2021 z tytułu niezdolności z przyczyn natury psychicznej powódki i/lub pozwanego do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (1095 n. 3 KPK/83)*, „Ius Matrimoniale” 34 (2023) nr 1, s. 167-178.

GRĘŻLIKOWSKI J., *Wyrok ostateczny (III Instancji) Trybunału Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 30.04.2004 roku w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności psychicznej pozwanej do podjęcia i wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3), „Ius Matrimoniale” 16 (2005), s. 239-255.*

GRĘŻLIKOWSKI J., *Wyrok ostateczny Sądu Metropolitalnego w Częstochowie (jako Trybunału III Instancji) z dnia 31.07.2001 r. z tytułu niezdolności psychicznej (osobowościowej) do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK), „Ius Matrimoniale” 13 (2002), s. 261-273.*

GRĘŻLIKOWSKI J., *Wyrok Sądu Kościelnego we Włocławku (c. Gręźlikowski) (z pominięciem daty) z tytułu niezdolności psychicznej (osobowościowej) do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3 KPK), „Ius Matrimoniale” 13 (2002), s. 239-259.*

GRĘŻLIKOWSKI J., *Wyrok Sądu Kościelnego we Włocławku (c. Gręźlikowski) w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności psychicznej (osobowościowej) pozwanej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3) oraz symulacji zgody małżeńskiej po stronie pozwanej (kan. 1101 § 1), „Ius Matrimoniale” 18 (2007), s. 167-188.*

GRĘŻLIKOWSKI J., *Wyrok Sądu Kościelnego we Włocławku (c. Gręźlikowski) z 13.10.1997 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu poważnego braku rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 2 KPK), „Ius Matrimoniale” 14 (2003), s. 231-241.*

NOWAKOWSKI B., *Aplikacja materialnych i procesowych przesłanek prawnych, w sprawie o nieważność małżeństwa z powodu choroby alkoholowej pozwanego, na przykładzie wyroku trybunału III instancji c. Nowakowski z 6 maja 2013 r., „Ius Matrimoniale” 25 (2014), s. 105-117.*

SOBAŃSKI R., *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 20.11.1997 r. z tytułu braku konsensu spowodowanego chorobą psychiczną, „Ius Matrimoniale” 10 (1999), s. 249-255.*

SOBAŃSKI R., *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 5.02.1998 r. z tytułu poważnego braku rozeznania oceniającego oraz*

niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (k. 1095 n. 2 i 3), „Ius Matrimoniale” 10 (1999), s. 257-264.

SOBAŃSKI R., Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 25.11.1998 r. z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 10 (1999), s. 273-283.

SOBAŃSKI R., Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 10 maja 2001 r. z tytułu: 1) błędu co do przymiotu osoby, 2) podstępnego wprowadzenia w błąd, 3) niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (anoreksja), „Ius Matrimoniale” 13 (2002), s. 213-225.

SOBAŃSKI R., Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 28.11.2002 r. z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 14 (2003), s. 221-230.

SOBAŃSKI R., Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 7.7.2003: niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 15 (2004), s. 223-230.

SOBAŃSKI R., Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 27.11.2002 z tytułu wykluczenia potomstwa przez pozwaną oraz niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich po stronie pozwanej i powoda, „Ius Matrimoniale” 15 (2004), s. 211-221.

SOBAŃSKI R., Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 10.07.2003 z tytułu niezdolności jednej i drugiej strony do podjęcia i wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 16 (2005), s. 231-234.

SOBAŃSKI R., Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 28.10.2005 r. z tytułu poważnego braku rozeznania oraz/lub niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 17 (2006) 11, s. 163-169.

SOBAŃSKI R., Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 29.12.2005 r. z tytułu niezdolności – z racji psychicznych – powoda do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 17 (2006), s. 179-184.

SOBAŃSKI R., *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 21.12.2007 r. z tytułu niezdolności pozwanej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 19 (2008), s. 209-213.

SOBAŃSKI R., *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 30.09.2008 z tytułu niezdolności powoda do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 20 (2009), s. 211-215.

SOBAŃSKI R., *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 30.09.2008 z tytułu niezdolności pozwanego do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 20 (2009), s. 217-221.

SOBAŃSKI R., *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 30.09.2008 z tytułu niezdolności stron do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 20 (2009), s. 223-227.

SOBAŃSKI R., *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 10.07.2009 z tytułu niezdolności pozwanej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 21 (2010), s. 199-211.

SOBAŃSKI R., *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 06.07.2009 z tytułu niezdolności pozwanego do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 21 (2010), s. 213-216.

SOBAŃSKI R., *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 24 czerwca 2010 roku z tytułu niezdolności kobiety oraz/lub mężczyzny do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 22 (2011), s. 243-247.

SOBAŃSKI R., *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (w trzeciej instancji) c. Sobański z 12 XII 1996 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3)*, „Ius Matrimoniale” 8 (1997), s. 221-232.

SOBAŃSKI R., *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (w trzeciej instancji) c. Sobański z 2 września 1997 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu braku wystarczającego rozeznania i niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich: zgodność wyroków*, „Ius Matrimoniale” 9 (1998), s. 207-216.

SOBAŃSKI R., *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (w trzeciej instancji) c. Sobański z 20 listopada 1997 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (k. 1095, n. 3) oraz błędu co do przymiotu osoby (kan. 1097 § 2)*, „Ius Matrimoniale” 9 (1998), s. 217-227.

SOBAŃSKI R., *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach c. Sobański z 17 stycznia 1994 w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3)*, „Ius Matrimoniale” 7 (1996), s. 221-242.

SOBAŃSKI R., *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach c. Sobański z 2 IV 1997 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (biseksualizm)*, „Ius Matrimoniale” 8 (1997), s. 233-242.

SOBAŃSKI R., *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach coram Sobański /z pominięciem daty/ z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich /kan. 1095, n. 3/*, „Ius Matrimoniale” 5 (1994), s. 103-109.

2. Źródła pomocnicze

2.1. Źródła systematyzacyjne

Codex Iuris Canonici Pii X Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritatae promulgatus-25.01.1917, AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593.

2.2. Inne źródła

2.2.1. Dokumenty papieskie

BENEDICTUS XIV, *Epistulae Encyclicae Magnae nobis, de die 29 iun 1748*, w: *Codicis Iuris Canonici fontes cura emi. Petri card. Gasparri*, t. 2, Typis Polyglottis Vaticanis 1948, s. 146-151.

Decretalium collectiones, red. E. FRIEDEBERG, Lipsiae 1881.

FRANCISCUS, *Constitutio apostolica de Curia Romana eiusque servitio pro Ecclesia in mundo „Praedicate evangelium”*, 19.03.2022, AAS 114 (2022), s. 375-455.

IOANNES PAULUS II, *Adhortatio apostolica Familiaris consortio*, 22 novembris 1981, AAS 74 (1982), s. 81-191.

IOANNES PAULUS II, *Allocutio ad Romanae Rotae Auditores*, 27.01.1987, AAS 89 (1997), s. 486-489.

IOANNES PAULUS II, *Allocutio ad Rotae Romanae auditores coram admissos*, 5.02.1988, AAS 79 (1987), s. 1453-1459.

IOANNES PAULUS II, *Constitutio apostolica de Curia Romana „Pastor bonus”*, 28.06.1988, AAS 80 (1988), s. 841-912.

PAULUS VI, *Litterae encyclicae Humanae vitae*, 25.07.1968, AAS 60 (1968), s. 481-503.

PIUS XI, *Litterae encyclicae Casti connubii*, 31.12. 1930, AAS 22 (1930), s. 539-592.

2.2.2. Dokumenty soborów powszechnych

CONCILIUM VATICANUM II, *Constitutio Gaudium et spes*, 17.12.1965, AAS 58 (1966), s. 1025-1120.

2.2.3. Dokumenty Papieskiej Komisji do Spraw Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego

PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta commissionis. Opera consultorum. De matrimonio, Caput V, De matrimonio, „Communicationes”* 3 (1971), s. 69-81.

PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta commissionis. De opera consultorum in apparandis canonum schematibus. Coetus studiorum de matrimonio. Conventus I – V, diebus 11-13 maii 1970, „Communicationes”* 7 (1975), s. 41-62.

PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta commissionis. Opera Consultorum in apparandis canonum schematibus. Coetus studiorum de Iure matrimoniali. Adunatio diei 18 maii 1977 – Caput V – De consensus matrimoniali, „Communicationes”* 9 (1977), s. 369-372.

PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Schema canonum novi Codicis Iuris Canonici. „De matrimonio” – alter textus elaboratum annis 1977–78, w: Documenta recentiora circa rem matrimonialem et processualem, red. Z. Grochowski, t. 2, Romae 1980, s. 77-94.*

PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Schema Codicis Iuris Canonici iuxta animadversiones S. R. E. Cardinalium, Episcoporum Conferentiarum, Dicasteriorum Curiae Romanae, Universtatum Facultatumque ecclesiasticarum nec non Superiorum Institutum vitae consecratae recognitum, Librería Editrice Vaticana 1980.*

PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Schema novissimum. Iuxta placitum Patrum Commissionis emendatum atque Summo Pontifici praesentatum, Typis Polyglottis Vaticanis 1982.*

2.2.4. Wyroki Roty Rzymskiej i Roty Hiszpańskiej

Dec. c. Sincero z 28.08.1911, SRRD 3 (1915), s. 430-460.

Dec. c. Prior z 14.11.1919, SRRD 11 (1927), s. 170-178.

Dec. c. Rossetti z 10.05.1921, SRRD 13 (1929), s. 85-99

Dec. c. Florczak z 29.06.1923, SRRD 15 (1931), s. 127-135
Dec. c. Wynen z 25.02.1941, SRRD 33 (1950), s. 144-168.
Dec. c. Jullien z 16.10.1942, SRRD 34 (1951), s. 775-781.
Dec. c. Lefebvre z 12.01.1967, „Apollinaris” 42 (1969), s. 203.
Dec. c. Anné z 17.01.1967, SRRD 59 (1976), s. 21-36.
Dec. c. Anné z 25.02.1969, SRRD 61 (1976), s. 174-192.
Dec. c. Lefebvre z 01.03.1969, SRRD 61 (1979), s. 229-325.
Dec. c. Fagiolo z 23.01.1970, SRRD 62 (1980), s. 69-78.
Dec. c. Pinto z 18.03.1971, SRRD 63 (1980), s. 186-196.
Dec. c. Serrano Ruiz z 05.04.1973, SRRD 65 (1982), s. 322-343.
Dec. c. Rogers z 30.10.1973, SRRD 65 (1982), s. 711-718.
Dec. c. Pompedda z 23.01.1974, SRRD 66 (1983), s. 20-26.
Dec. c. Pinto z 04.02.1974, SRRD 66 (1983), s. 35-44.
Dec. c. Raad z 14.04.1975, RRD 67 (1986), s. 238-272.
Dec. c. Serrano Ruiz z 21.05.1976, RRD 68 (1987), s. 218-217.
Dec. c. Di Felice z 13.11.1976, RRD 68 (1987), s. 422-428.
Dec. c. Pinto z 12.10.1979, RRD 71 (1988), s. 440-452.
Dec. c. Ewers z 19.01.1980, RRD 72 (1987), s. 47-56.
Dec. c. Pompedda z 19.02.1982, RRD 74 (1987), s. 87-96.
Dec. c. Serrano Ruiz z 16.12.1983, RRD 75 (1988), s. 707-726.
Dec. c. Panizo Orallo z 04.05.1984, „Collectánea de Jurisprudencia Canónica”
21 (1984), s. 21-55.
Dec. c. Jarawan z 11.07.1985, RRD 77 (1990), s. 343-347.
Dec. c. Stankiewicz z 14.11.1985, RRD 77 (1990) s. 485-494.
Dec. c. Ragni z 26.11.1985, RRD 77 (1990), s. 543-557.
Dec. c. Huot z 29.07.1986, RRD 78 (1991), s. 483-489.
Dec. c. Stankiewicz z 17.12.1987, RRD 79 (1992), s. 740-753.
Dec. c. Funghini z 08.11.1989, RRD 81 (1994), s. 643-669.
Dec. c. Jarawan z 15.11.1989, RRD 81 (1994), s. 676-681.
Dec. c. Colagiovanni z 08.05.1990, RRD 82 (1994), s. 356-363.
Dec. c. Stankiewicz z 21.06.1990, RRD 82 (1994), s. 521-534.
Dec. c. Giannecchini z 08.11.1991, RRD 83 (1994), s. 715-725.

- Dec. c. Palestro z 29.04.1992, RRD 84 (1995), s. 203-214.
- Dec. c. Pompedda z 04.05.1992, RRD 84 (1995), s. 221-230.
- Dec. c. Giannecchini z 09.03.1993, RRD 85 (1996), s. 121-132.
- Dec. c. Ragni z 23.03.1993, RRD 85 (1996), s. 170-191.
- Dec. c. Funghini z 23.06.1993, RRD 85 (1996), s. 468-485.
- Dec. c. Burke z 22.07.1993, „Monitor Ecclesiasticus” 119 (1996), s. 511-512.
- Dec. c. Faltin z 26.10.1994, RRD 86 (1997), s. 486-499.
- Dec. c. Stankiewicz z 09.03.1995, RRD 87 (1998), s. 174-189.
- Dec. c. Boccafola z 09.10.1995, RRD 87 (1998), s. 567-574.
- Dec. c. Alwan z 18.07.2000, RRD 92 (2007), s. 536-544.
- Dec. c. Stankiewicz z 25.10.2001, RRD 93 (2009), s. 691-714.
- Dec. c. Bottone z 15.02.2005, RRD 97 (2013), s. 96-103.
- Dec. c. Stankiewicz z 25.02.2005, RRD 97 (2013), s. 133-143.
- Dec. c. Stankiewicz z 22.07.2005, RRD 97 (2013), s. 436-447.
- Dec. c. Stankiewicz z 14.12. 2007, RRD 99 (2014), s. 362-385.
- Dec. c. Caberletti z 28.01.2010, RRD 102 (2017), s. 29-45.

3. Opracowania

3.1. Opracowania opublikowane przed promulgacją Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku

AICHNER SZ., *Compendium iuris ecclesiastici*, Brixinae 1893.

BANGEN J. H., *Instructio practica de sponsalibus et matrimonio*, cz.2, *De matrimonio contrahendo*, Monasterii 1858.

BONACINA M., *De magno matrimonii sacramento*, w: M. BONACINA, *Opera omnia*, t. I, Venetiis 1687.

BONNET P., *La capacità di intendere e di volere nel matrimonio canonico*, w: *Perturbazioni psichiche e consenso matrimoniale nel diritto canonico*, red. P. FEDELE, Roma 1976, s. 137-202.

- CLERICATO J., *Decisiones sacramentales*, t. 2, *De sacramento matrimonii*, Anconae 1757.
- DE AZPLICUETA M., *Consilia seu responsa in quinque libros Decretalium*, t. 2, Venetiis 1610.
- DE TUDESCHIS N., *Commentaria in quartum Decretalium librum*, Lugduni 1527.
- DEVOTI J., *Institutionum canonicarum libri IV*, t. 2, Romae 1818.
- DI FELICE A., *La „discretio iudicii matrimonio proportionata” nella giurisprudenza rotale*, w: *Perturbazioni psichiche e consenso matrimoniale nel diritto canonico*, Roma 1976, s. 81-115.
- ENGEL L., *Colegium universi iuris canonici*, Venetiis 1733.
- FAGNANUS P., *Commentaria in quartum librum Decretalium*, Venetiis 1708.
- FUMAGALLI CARULLI O., *Inteletto e volontà nel consenso matrimoniale in diritto canonico*, Milano 1974.
- GASPARRI P., *Tractatus canonicus de matrimonio*, t.2, Parisiis-Lugduni 1900.
- GERINGER K., *Zur Systematik der Kanonischen Ehenichtigkeitsgründe*, „Archiv für katholisches Kirchenrecht” 150 (1981), s. 91-136.
- GONZALEZ TELLEZ E., *Commentaria perpetua in singulos textus quinque librorum Decretalium Gregorii IX*, t. 4, Venetiis 1766.
- INSADOWSKI H., *Rzysmskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo*, Lublin 1935.
- KUTSCHKER J., *Das Eherecht der katholischen Kirche*, t.3, Wien 1856.
- LONERGAN B., *Insight, a study of human understanding*, London 1958.
- LÜDICKE K., *Psychisch bedingte Eheunfähigkeit. Begriffe – Abgrenzungen – Kriterien*, Frankfurt am Main-Bern-Las Vegas 1978.
- NAVARRETE U., „*Incapacitas assumendi onera*” uti caput autonomum nullitatis matrimonii, „*Periodica*” 61 (1972), s. 47-80.
- POMPEDDA M., *Ancora sulle nevrosi e personalità psicopatiche in rapporto al consenso matrimoniale*, w: *Borderline, nevrosi e psicopatie in rapporto al consenso matrimoniale in diritto canonico*, red. P. FEDELE, Roma 1981, s. 39-64.

SÄGMÜLLER J., *Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts*, Freiburg i Br. 1900.

SANCHEZ T., *De sancto matrimonii sacramento disputationum libri tres*, Venetiis 1712.

SCHMALZGRUEBER F. X., *Jus ecclesiasticum universum*, t. 4, Romae 1844.

SERRANO RUIZ J. M., *Nulidad del matrimonio, coram Serrano*, Salamanca 1981.

STANKIEWICZ A., *L'incapacità psichica nel matrimonio. Terminologia e criteri*, „Apollinaris” 53 (1980), s. 48-71.

THOMAS AQUINATUS, *Opera omnia*, ed. S. FRETTE, P. MARÉ, Parisiis 1871-1875.

WANGNERECK H., *Commentarius exegeticus sacrorum canonum...*, Dilingae 1672.

WERNZ F. K., *Ius Decretalium*, cz.2, t. 4, *Ius matrimoniale Ecclesiae catholicae*, Prati 1912.

ZUBERT B.W., *Przeszkoda wieku do małżeństwa w dekretach papieskich i nauce prawa w drugiej połowie XII wieku*, „Prawo Kanoniczne” 13 (1970) nr 3-4, s. 71-126.

3.2. Opracowania opublikowane po promulgacji Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku

AMATI A., *Maturità psico-affettiva e matrimonio (can. 1095, 2-3 del Codice di Diritto Canonico)*, Città del Vaticano 2001.

BAÑARES J.I., *Il senso della discrezione di giudizio secondo il canone 1095, 2*, w: *Discrezione di giudizio e capacità di assumere: la formulazione del canone 1095*, red. H. FRANCESCHI, M.A. ORTIZ, Milano 2013, s. 145-168.

BIANCHI P., *Il difetto di discrezione di giudizio circa i diritti e doveri essenziali del matrimonio*, w: *L'incapacità di intendere e di volere nel diritto matrimoniale canonico (can. 1095 nn. 1-2)*, red. R. FUNGHINI, Città del Vaticano 2000, s. 119-136.

BIANCHI P., *Quando il matrimonio é nullo? Cuida al motivi di nullità matrimoniale per pastori, consulenti e fedeli*, Milano 1998.

CANALE G., *L'incapacità ex can. 1095,3: necessaria assolutezza o possibile relatività alla persona dell'altro coniuge?*, w: *L'incapacità di assumere gli oneri essenziali del matrimonio (can. 1095 n. 3)*, Libreria Editrice Vaticana 1998, s. 69-99.

D'AURIA A., *Il difetto di liberta interna nel consenso matrimoniale come motivo di incapacità per mancanza di discrezione di giudizio*, Roma 1997.

D'AURIA A., *Il consenso matrimoniale. Dottrina e giurisprudenza canónica*, Roma 2007.

D'OSTILIO F., *La storia del nuovo Codice di Diritto Canonico*, Città del Vaticano 1983.

DZIERŻON G., *Recepcja osiągnięć psychologii i psychiatrii w prawie małżeńskim*, Prawo Kanoniczne 54 (2011), nr 1- 2, s. 175-190.

DZIERŻON G., *Significato e ruolo del termine „giurisprudenza” al can. 19 del CIC*, „Annuario Iuris Canonici” 3(2016), s. 24-35.

DZIERŻON G., *Troska Roty Rzymskiej o jedność jurysprudencji w Kościele*, „Prawo Kanoniczne” 42(1999), s. 191-208.

FRANCESCHI H., *L'incapacità di assumere e l'incapacità relativa nella giurisprudenza rotale recente*, „Ius Ecclesiae” 9 (1997), s. 157-199.

FRANCESCHI H., *La capacità per l'atto di volontà: relazione tra il difetto grave della discrezione di giudizio e l'incapacità di assumere gli obblighi essenziali del matrimonio in una recente sentenza c. Stankiewicz*, „Ius Ecclesiae” 22 (2010), s. 107-148.

GARCÍA FAÍLDE J., *La nulidad matrimonial, hoy*, Barcelona 1999.

GARCÍA FAÍLDE J.J., *La libertà psicologica e il matrimonio*, w: *L'incapacità di intendere e di volere nel diritto matrimoniale canonico (can. 1095 nn. 1-2)*, Città del Vaticano 2000, s. 41-50.

GARCÍA FAILDE J.J., *La libertà psicologica e il matrimonio*, w: *L'incapacità di intendere e di volere nel diritto matrimoniale canonico (can. 1095 nn. 1-2)*, Città del Vaticano 2000, s. 41-50.

GARCIA L.M., *Discrecion de iudicio, prudencia y conducta moral*, w: *Incapacidad consensual para las obligaciones matrimoniales*, Pamplona 1991, s. 195-218.

GIL DE LAS HERAS F., *La incapacidad para asumir las obligaciones esenciales del matrimonio (Su tratamiento en los tribunales eclesiasticos espanoles)*, „Ius Canonicum” 27 (1987), s. 253-290.

GIL DE LAS HERAS F., *Libertad interna*, w: *Diccionario General de Derecho Canonico, t. 5*, red. J. OTADUY, A. VIANA, J. SEDANO, Pamplona 2012, s. 157-160.

HERVADA J., *Obligaciones esenciales del matrimonio*, w: *Incapacidad consensual para las obligaciones matrimoniales*, Pamplona 1991, s. 13-44.

LEFEBVRE C., *De defectu discretionis iudicii in Rotali iurisprudentia*, „Periodica” 69 (1980), s. 555-567.

LÓPEZ ZUBILLAGA J.L., *Comentario*, „Ius Communionis” 8 (2020), s. 171-181.

MEURES F., *Un progetto interdisciplinare di antropologia cristiana*, „La Civiltà Cattolica” 138 (1987), s. 222-236.

NAVARRETE U., *Consensus naturaliter sufficiens, sed iuridice ineficax. Limiti alia sovranita del consenso matrimoniale*, „Periodica” 88 (1999), s. 361-389.

OLIVARES E., *Incapacitas assumendi obligationes essentielles matrimonii, debetne esse „perpetua”?*, „Periodica” 75 (1986), s. 153-169;

PAVANELLO P., *Il requisito della perpetuità nell'incapacità di assumere le obbligazioni essenziali del matrimonio (can.1095, n. 3°)*, „Periodica” 83 (1994), s. 119-144.

PINTO J. M., *Incapacitas assumendi matrimonii onera in novo CIC*, w: *Dilexit. iustitiam. Studia in honorem Aurelii card. Sabattani*, red. Z. Grocholewski, V. Carel Ortiz, Città del Vaticano 1984, s. 17-37.

POMPEDDA M., *De incapacitate assumendi obligationes matrimonii essentielles. Potissimum iuxta Rotalem iurisprudentiam*, „Periodica” 75 (1986), s. 129-152.

POMPEDDA M., *Il canone 1095 del nuovo Codice di Diritto Canonico tra elaborazione precodificata e prospettive di sviluppo interpretativo*, „Ius Canonicum” 27 (1987), s. 535-555.

POMPEDDA M., *Il consenso matrimoniale nel suo soggetto. Consenso quale atto psicologico*, w: *Dilexit iustitiam. Studia in honorem Aurelii Card. Sabbatani*, red. Z. GROCHOLEWSKI, V. CARCEL ORTI, Città del Vaticano 1984, s. 5-16.

POMPEDDA M., *Kan. 1095 w systematyce generalnej KPK i w ewolucji interpretacyjnej*, „Ius Matrimoniale” 10 (1999), s. 29-43.

POMPEDDA M., *L'incapacità consensuale*, „Ius Canonicum” 31 (1991), s. 107-138.

RULLA L., *Antropologia della vocazione cristiana*, Bologna 1997.

SERRANO RUIZ J. M., *El carácter personal del matrimonio: presupuestos y perspectivas para las causas canónicas de nulidad*, w: *Iustus Iudex*, red. K. LÜDICKE, H. MUSSINGOFF, H. SCHWENDEWEIN, Essen 1990, s. 311-329.

SERRANO RUIZ J. M., *La consideración existencial del matrimonio en las causas canónicas de nulidad por incapacidad psíquica*, „Angelicum” 68 (1991), s. 33-63.

VILADRICH P.J., *Can. 1095*, w: *Comentario exegetico al Código de Derecho Canonico*, red. A. MARZOA, J. MIRAS, R. RODRÍGUEZ-OCAÑA, t. 3, Pamplona 1995, s. 1211-1445.

VILADRICH P.J., *Il consenso matrimoniale. Tecniche di qualificazione e di esegesi delle cause canoniche di nullità (cc. 1095–1107 CIC)*, Milano 2001.

VILADRICH P.J., *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa (kanony 1095-1107 Kodeksu Prawa Kanonicznego)*, tłum. S. Świaczny, Warszawa 2002.

ZUANAZZI G., *La capacità intellettuale e volitiva in rapporto al matrimonio canonico: aspetti psicologici e psichiatrici*, w: *L'incapacità di intendere e di volere nel diritto matrimoniale canonico (can. 1095 nn. 1-2)*, Città del Vaticano 2000, s. 295-317.